

COLLECTION OF SCIENTIFIC PAPERS

SCIENTIA

18

NOVEMBER, 2022

STOCKHOLM, KINGDOM OF SWEDEN

**TECHNOLOGIES AND STRATEGIES FOR THE
IMPLEMENTATION OF SCIENTIFIC ACHIEVEMENTS**

II INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND THEORETICAL CONFERENCE

**EUROPEAN
SCIENTIFIC
PLATFORM**

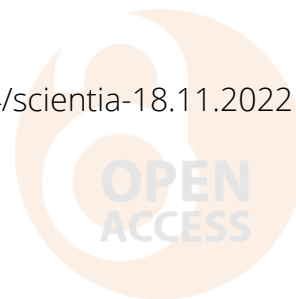
18 November, 2022

Stockholm, Kingdom of Sweden

**TECHNOLOGIES AND STRATEGIES
FOR THE IMPLEMENTATION OF
SCIENTIFIC ACHIEVEMENTS**

II International Scientific and Theoretical Conference

Stockholm, 2022

Chairman of the Organizing Committee: Holdenblat M.

Responsible for the layout: Bilous T.

Responsible designer: Bondarenko I.

- T 30 Technologies and strategies for the implementation of scientific achievements: collection of scientific papers «SCIENTIA» with Proceedings of the II International Scientific and Theoretical Conference, November 18, 2022. Stockholm, Kingdom of Sweden: European Scientific Platform.

ISBN 979-8-88831-307-7

DOI 10.36074/scientia-18.11.2022

Papers of participants of the II International Multidisciplinary Scientific and Theoretical Conference «Technologies and strategies for the implementation of scientific achievements», held on November 18, 2022 in Stockholm are presented in the collection of scientific papers.

The conference is included in the Academic Research Index ReserchBib International catalog of scientific conferences and registered for holding on the territory of Ukraine in UKRISTEI (Certificate № 363 dated August 26th, 2022).

Conference proceedings are publicly available under terms of the Creative Commons Attribution-ShareAlike 4.0 International License (CC BY-SA 4.0).

UDC 001 (08)

© Participants of the conference, 2022

© Collection of scientific papers «SCIENTIA», 2022

© European Scientific Platform, 2022

ISBN 979-8-88831-307-7

CONTENT

SECTION 1.

ECONOMIC THEORY, MACRO- AND REGIONAL ECONOMY

ФОРМУВАННЯ БІЗНЕС-СТРУКТУРАМИ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ ЩОДО
ВИБОРУ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ ТА СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ

Гаврилова А.С.11

SECTION 2.

ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND SERVICE SECTOR

FORMATION OF PRIORITIES FOR THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE
ENTREPRENEURSHIP UNDER MODERN CONDITIONS

Ннатенко І., Нончаренко Д.14

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОБҐРУНТУВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО РОЗПОДІЛУ
ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Ємельянов О.Ю.16

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДІЛОВОГО ТУРИЗМУ У
ДНІПРОПЕТРОВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Юдіна О.І.19

SECTION 3.

FINANCE AND BANKING; TAXATION, ACCOUNTING AND AUDITING

АУДИТ ДЕБИТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНОСТІ ПІДПРИЄМСТВ: МЕТОДИЧНІ
ПІДХОДИ І ОРГАНІЗАЦІЯ

Бугай Н.О., Добровлянська Т.С.23

РОЛЬ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ
ПІДПРИЄМСТВОМ

Корбутяк А.Г., Сокровольська Н.Я.25

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОЇ САНАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

Гаврилюк В.М., Чумак В.Д.30

SECTION 4.

SOCIAL WORK AND SOCIAL WELFARE

ВИКЛИКИ З ПОСТАЧАННЯМ СКЛА ДЛЯ ВИРОБНИЦТВА ВІКОН В УКРАЇНІ

Богдан О-Ю. І., Карий О.І.32

SECTION 5.

INTERNATIONAL RELATIONS

THE IMPACT OF THE 44-DAY WAR ON THE SITUATION OF REFUGEES AND INTERNALLY DISPLACED PERSONS Nasirova Kamala Fuad	34
THEORETICAL AND PRACTICAL COMPARATIVE ANALYSIS OF THE US POLICY IN THE FIELD OF HUMANITARIAN INTERVENTION Mammadova Naila Khudagulu	38
ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ Духніч М.П.	41
SECTION 6.	
LAW AND INTERNATIONAL LAW	
HUMAN-CENTERED THEORY AS A GUIDE TO ADMINISTRATIVE LAW Vasiuta V.R.	43
TO SOME ISSUES REGARDING RATIFICATION OF THE ROME STATUTE OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT BY UKRAINE Lavryniuk B.M.	45
ГІДРОЕНЕРГЕТИКА ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ Рекотов П.В., Стецюра О.С.	47
ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ І ГЛОБАЛІЗАЦІЯ Прудовський А.В., Наливайко О.І.	49
ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ Соловійов О.В.	51
ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПРАЦІВНИК» Орлова Н.Г.	56
ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ Іванченко А.О.	60
КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ Юрчишена А.О.	63
ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЖІНОК ПІД ЧАС ШИРОКОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ ТА ПРОБЛЕМАТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ЇХ МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ Станішевська Д.І.	65

СТАН РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ ВИМОГ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄС Крупа Л.В.	67
СТАНДАРТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З ТРАНСПЛАНТАЦІЄЮ ТКАНИН ТА КЛІТИН ВІД АЛОГЕННИХ ЖИВИХ ДОНОРІВ Пустовар Д.М.	72
СТРУКТУРА ПРАВОВОГО СТАТУСУ СТАРОСТИ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО- ПРАВОВІ АСПЕКТИ Петрушевська В.К.	75
ФОРМА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПРАВА І МОРАЛІ Мінакова Є.В., Прудовський А.В.	78
SECTION 7. INSTITUTE OF LAW ENFORCEMENT, JUDICIAL SYSTEM AND NOTARY	
ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ Савліва Н.О.	80
SECTION 8. BIOLOGY AND BIOTECHNOLOGY	
ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПИТАННЯ АЛЕРГІЇ Коц С.М., Коц В.П., Головка С.В.	83
SECTION 9. AGRICULTURAL SCIENCES AND FOODSTUFFS	
АНАЛІЗ ПОШИРЕННЯ ВИДІВ ҐРУНТІВ НА ВОДОЗБОРАХ РІЧОК ЛІВОБЕРЕЖНОГО ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ Ковальчук І., Бондар І., Бондар О.	86
ОЦІНКА ПРОДУКТИВНОСТІ ОВЕЦЬ АСКАНІЙСЬКОЇ ТОНКОРУННОЇ ПОРОДИ Заводян Я.П.	88
SECTION 10. CHEMISTRY, CHEMICAL ENGINEERING AND BIOENGINEERING	
ДОСЛІДЖЕННЯ АНТИОКСИДАНТНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ЕКСТРАКТІВ, ОДЕРЖАНИХ НИЗЬКОТЕМПЕРАТУРНИМИ ЕВТЕКТИЧНИМИ РОЗЧИНАМИ З ЖОМУ ВИНОГРАДУ Скиба М.І., Воробйова В.І., Величко О.В.	90

SECTION 11.

FOOD PRODUCTION AND TECHNOLOGY

СПЕКТРОСКОПИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ИЗМЕНЕНИЙ В ТКАНЯХ СВЕКЛЫ
ПРИ СМЕШИВАНИИ С ТКАНЯМИ ЛИМОНА

Дмитренко Н.В., Самойленко Е.Н., Вдовенко С.И.93

SECTION 12.

ECOLOGY AND ENVIRONMENTAL PROTECTION TECHNOLOGIES

ВИКОРИСТАННЯ СОЛЯЧНОЇ ЕНЕРГІЇ ЯК МЕТОД ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕКОЛОГІЇ

Матузок А.Е.95

SECTION 13.

COMPUTER AND SOFTWARE ENGINEERING

MACHINE LEARNING ALGORITHMS IN NATURAL LANGUAGE PROCESSING
SCENARIOS

Huliiev N., Teslenko D.97

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ПРОЕКТУВАННЯ ТА ВИЗНАЧЕННЯ БІЗНЕС-ВИМОГ ДО
ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Зеленков А.В.100

ТЕХНОЛОГІЯ ЦИФРОВИХ ДВІЙНИКІВ В ЗАДАЧАХ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ
НОВОГО БЕЗПЕЧНОГО КОНФАЙНМЕНТУ ЧАЕС

Науково-дослідна група:

Лобода П.П., Старовіт І.С., Коваль О.В., Гаврилко Є.В., Шушура О.М.103

SECTION 14.

TRANSPORT AND TRANSPORT TECHNOLOGIES

ОГЛЯД СВІТОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАХИЛУ КУЗОВА ВИСОКОШВИДКІСНОГО
ТРАНСПОРТУ

Сидоренко О.А.106

SECTION 15.

SOCIOLOGY AND STATISTICS

THE ROLE OF SOCIAL ADVERTISING IN THE CONSTRUCTION OF LIFE
STRATEGIES

Herus O.111

SECTION 16.

PHILOLOGY AND JOURNALISM

DATA SCIENCE ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СМISЛУ ТЕКСТУ Довгань О.В.	114
THE FOLK TYPE OF CHARACTER IN RUSSIAN AND RUSSIAN-LANGUAGE LITERATURE Kasimova M.M.	116
ЖАНРОВІ ОЗНАКИ АНГЛОМОВНИХ ХАЙКУ Жакун І.А.	119
КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ВИЗНАЧЕНЬ ПОНЯТТЯ «МОВНА СВІДОМІСТЬ» Куцос О.І.	121
ПАРЦЕЛЯТИ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТИ СУБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ В ЩОДЕННИКОВОМУ ДИСКУРСІ Дейна Л.В.	124
СЛОВОТВІРНІ ЗАСОБИ ЕКСПРЕСІВІЗАЦІЇ МОВЛЕННЯ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ МАРІЇ МАТІОС Лукаш Н.М., Колеснік М.В.	126
СТИМУЛ ВІЙНА. АСОЦІАТИВНІ РЕАКЦІЇ СТУДЕНТСТВА Васянович Є.А., Дубовик Н.М.	128
ТЕМАТИЧНЕ РОЗМАЇТТЯ АНГЛОМОВНОГО ГУМОРУ ПЕРІОДУ ПАНДЕМІЇ COVID-19 Ісаєв Р.М.	130

SECTION 17.

PHILOSOPHY AND POLITICAL SCIENCE

АНАЛИЗ ФИЛОСОФСКИХ ВЗГЛЯДОВ ЦЕНТРАЛЬНОАЗИАТСКИХ ФИЛОСОФОВ Сафаров К.А.	133
АНАЛИЗ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПОЛИТИКЕ Ахмедов К.Н.	136
НРАВСТВЕННО-ДУХОВНАЯ ПОДМЕНА В ОБЩЕСТВЕННОМ СОЗНАНИИ И РОЛЬ ИСТЕБЛИЩМЕНТА В ФОРМИРОВАНИИ, СТРУКТУРИРОВАНИИ, РАЗВЕРТЫВАНИИ ГЕНЕРАЛИЗУЮЩЕЙ ТЕНДЕНЦИИ Шедяков В.Е.	139

SECTION 18.

PEDAGOGY AND EDUCATION

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУ З ПОГЛИБЛЕНИМ ВИВЧЕННЯМ ІНОЗЕМНИХ МОВ

Куліш О.О., Єльчанінова Т.М. 144

ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ТА СТРУКТУРИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ З ТЕХНОЛОГІЇ ХАРЧУВАННЯ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Кравченко О.Л. 147

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЄКТІВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Алексеєво В.О. 151

ВИМОГИ ЗНАТЬ ВИЩОЇ МАТЕМАТИКИ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ З ЕКОНОМІКИ

Данильчук О.М., Ребренюк А.Л. 153

ВИЩА МАТЕМАТИКА ЯК СКЛАДОВА ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Данильчук О.М., Куманець М.О. 155

КУЛЬТУРА СУЧАСНОЇ ДІЛОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК ПРОФЕСІОГРАМИ ПЕДАГОГА

Педченко С.О. 158

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Базилевська О.О., Танцюра Г.А., Кузьмич В.О. 160

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

Певень К.П. 161

ПРОЕКТИ ОЩАДНОГО ВИРОБНИЦТВА В СУЧАСНОМУ ТЕХНІЧНОМУ ФАХОВОМУ КОЛЕДЖІ ЯК СТРАТЕГІЇ МОНІТОРИНГУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

Мирошниченко В.О. 166

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ «М'ЯКИХ НАВИЧОК»

Меланишина І.С. 171

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ОСВІТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

Кончіч В.В. 174

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВСТВА В ІНТЕГРОВАНОМУ КУРСІ «ПІЗНАЄМО ПРИРОДУ» З ВИКОРИСТАННЯМ НАВЧАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

Коршевнік Т.В. 177

SECTION 19.

PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНИХ ПІДХОДІВ У РОБОТІ З ОНКОПАЦІЄНТАМИ З РАКОМ МОЛОЧНОЇ ЗАЛОЗИ
Нефедова Т.О., Завязкіна Н.В.179

СТАВЛЕННЯ ДО НАЙБЛИЖЧОГО ОТОЧЕННЯ МАТЕРІВ ДІТЕЙ ІЗ РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ З РІЗНИМ РІВНЕМ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ
Меднікова Г.І., Загородня Н.Г.183

СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧІВ-ПСИХОЛОГІВ НА ЕТАПІ ФАХОВОЇ ОСВІТИ
Тихонович В.М.186

SECTION 20.

MEDICAL SCIENCES AND PUBLIC HEALTH

BRAIN GLUTAMINE SYNTHETASE EXPRESSION DURING HUMAN LIVER CIRRHOSIS
Shuliatnikova T.V., Tumanskyi V.O.187

IMPACT OF ENDOMETRIOSIS ON PREGNANCY AND PREGNANCY OUTCOME ACCORDING TO THE ESHRE ENDOMETRIOSIS GUIDELINE 2022
Potravná L.189

PECULIARITIES OF THE FORMATION OF EMOTIONAL BURNOUT SYNDROME IN ONCOLOGISTS
Kyrylova O., Vostroknutova Y., Vostroknutov I.192

TREATMENT OF ENDOMETRIOSIS-ASSOCIATED INFERTILITY ACCORDING TO THE RECOMMENDATIONS OF THE ESHRE ENDOMETRIOSIS GUIDELINE 2022
Mohyla Y.194

TREATMENT OF ENDOMETRIOSIS-ASSOCIATED PAIN ACCORDING TO THE RECOMMENDATIONS OF THE ESHRE ENDOMETRIOSIS GUIDELINE 2022
Melnychuk M.198

ЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ ОРГАНІЗМУ ВІТАМІНОМ D У ДІТЕЙ З ЮВЕНІЛЬНИМ ІДІОПАТИЧНИМ АРТРИТОМ
Мокійчук С.А., Людвік Т.А.201

МОЖЛИВІ ЗВ'ЯЗКИ МІЖ COVID-19 ТА ЩИТОПОДІБНОЮ ЗАЛОЗОЮ
Двореченець Д.Є., Марченко І.О.203

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕЛАТОНІНУ ПРИ РОЗСІЯНОМУ СКЛЕРОЗІ
Конопля Л.А., Тихонова Л.В.205

ПОЗАКЛІТИННА ДНК ЯК МАРКЕР СЕРЦЕВО-СУДИННИХ ЗАХВОРЮВАНЬ Почапський В.Є.	207
---	-----

РОЗЛАДИ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ Сова В.С.	210
--	-----

SECTION 21.

PHYSICAL CULTURE, SPORTS AND PHYSICAL THERAPY

ПЕРЕДУМОВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНІКО-ТАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНОСТІ СПОРТСМЕНІВ, ЩО СПЕЦІАЛІЗУЮТЬСЯ В ДЗЮДО Хацаюк О.В., Корольов А.І., Делямба М.М.	212
--	-----

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ДИТЯЧИХ ЦЕРЕБРАЛЬНИХ ПАРАЛІЧІВ Кочмарук І.А., Ломинога С.І.	215
--	-----

ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ ДО ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ВАЖКИМИ ПІДЛІТКАМИ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ Спиридонов В.В.	217
--	-----

SECTION 22.

HISTORY, ARCHEOLOGY AND CULTUROLOGY

PERSPEKTIVEN DER AUTHENTISCHEN ERFAHRUNG IM TOURISMUS IM KONTEXT VON KLIMANEUTRALITÄT UND NACHHALTIGER ENTWICKLUNG Lukashenko A.	219
---	-----

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ КОЛЕКЦІЇ КИРИЛИЧНИХ СТАРОДРУКІВ У ЛЬВІВСЬКІЙ ФІЛІЇ БІБЛІОТЕКИ АКАДЕМІЇ НАУК УРСР (1950–1970 РР.) Зінько О.Я.	221
--	-----

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА В РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ КІНЦЯ XX – ПОЧАТКУ XXI СТ. Соколова Н.Д., Ніколаєва Н.А.	224
---	-----

SECTION 23.

CULTURE AND ART

БІБЛІОТЕКА XXI СТОЛІТТЯ Крохмаль І.М.	227
---	-----

ОРНАМЕНТАЛЬНІ І СЮЖЕТНІ РОЗПИСИ УКРАЇНСЬКИХ СКРИНЬ Балбус Т.А.	230
--	-----

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ ЛОГОТИПУ Висоцька Л.В., Слітюк О.О.	235
--	-----

SECTION 1.

ECONOMIC THEORY, MACRO- AND REGIONAL ECONOMY

Гаврилова Ангеліна Сергіївна

магістрант факультету економіки та управління

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Україна

ФОРМУВАННЯ БІЗНЕС-СТРУКТУРАМИ УПРАВЛІНСЬКИХ РІШЕНЬ ЩОДО ВИБОРУ ДЖЕРЕЛ ФІНАНСУВАННЯ ТА СТРУКТУРИ КАПІТАЛУ

Вступ. Проблема пошуку фінансових ресурсів для фінансування бізнесу, у тому числі запуск інноваційних проектів бізнес-структур, на сьогоднішній день значно загострилися. Значну роль в цьому контексті зіграла військово-політична ситуація в Україні, яка негативно вплинула на макроекономічні показники і, відповідно, спричинила економічний спад на багатьох підприємствах. Як наслідок, інноваційна активність на підприємствах зменшилася. Тому питання відновлення економіки та пошук альтернативних джерел фінансування бізнесу на часі.

Мета дослідження полягає у охарактеризуванні особливостей прийняття бізнес-структурами управлінських рішень щодо вибору джерел фінансування бізнесу.

Огляд фахової літератури. Проблема прийняття рішення щодо вибору джерел фінансування бізнесу знайшла своє місце в широких колах вітчизняних науковців. Так, дослідженням особливостей фінансування за допомогою інструменту клаудфандинг займалися В. Воробей, М. Кобринович, Л. Кривецька, Н. Гудз, М. Кравченко, І. Лісний, О. Гуцол, В. Крижанівський та багато інших.

Результати дослідження. Залучення капіталу бізнес-структурами в певній мірі залежить від рівня розвитку фінансового ринку. Так, більшість громадян в країнах з розвинутими фінансовими ринками мають накопичувальні, інвестиційні або брокерські рахунки (наприклад, в США 80% громадян, а в Великобританії 50% громадян мають такі рахунки) [1]. Це означає, що потенційно певна частина населення з такими рахунками може виступити в ролі інвесторів для бізнес-структур, що приймають рішення про вибір джерел фінансування бізнесу, як наслідок, за таких умов більш доступним стає краудфандинговий капітал, а отже нове додаткове джерело залучення грошових коштів.

У підвищенні вартості бізнесу важливу роль відводять інноваціям. Традиційні інструменти фінансування інновацій — мобілізація власних або позикових ресурсів, а також використання венчурного капіталу. Традиційні джерела фінансування є базовими, оскільки на їх основі розробляється фінансова система та формується структура капіталу практично будь-якого підприємства. У сучасних економічних умовах перелік джерел постійно видозмінюється, доповнюється і розширюється — так підприємство адаптується до швидких зміни зовнішніх умов функціонування. Представимо в табл. 1 коротку характеристику джерел фінансування, що найчастіше використовуються підприємствами.

Традиційні джерела фінансування бізнесу

Джерело фінансування	Переваги	Недоліки
Нерозподілений прибуток	Зменшує фінансовий ризик, дозволяє зберегти контроль над бізнесом, позитивно впливає на структуру балансу, підвищує кредитоздатність та інвестиційну привабливість бізнесу тощо.	Не використовує ефект фінансового важеля, власники не отримують доходів у вигляді частини прибутку, що спричиняє ризик продажу акцій, використання тільки цього джерела обмежує розвиток бізнесу.
Емісія акцій, IPO; внески учасників	Великі обсяги припливу капіталу, зменшення фінансового ризику, відсутність фіксованих виплат та необхідності забезпечувати повернення фінансових ресурсів, покращення структури балансу, підвищення кредитоздатності підприємства, IPO: забезпечує публічність підприємства, що підвищує його інвестиційну привабливість	Складність процедури пуску акцій та висока вартість, необхідність реєстрації випуску, ризик для власників втратити контроль над компанією, IPO передбачає високі супутні витрати: необхідність реструктуризації і забезпечення прозорості.
Банківський кредит	Можливий ріст рентабельності власного капіталу за рахунок ефекту фінансового важеля, збереження контролю над бізнесом за умов виконання кредитного договору, зниження агентського конфлікту, включення витрат у вигляді процентів у затрати до оподаткування.	Підвищення фінансового ризику, джерело, як правило, короткострокового характеру, ризик втрати контролю на бізнесом у випадку порушення умов кредитного договору.
Емісія облігацій	Можливий ріст рентабельності власного капіталу за рахунок ефекту фінансового важеля, включення витрат у вигляді процентів у затрати до оподаткування, можливий більш низький процент, ніж по кредиту, довготривалий термін, більш зручна і гнучка система повернення запозичених коштів, емітент може регулювати обсяг боргу.	Недоступність джерела для МСП, необхідність реєстрації випуску, необхідність розраховуватися за послуги андеррайтера, складність пошуку інвесторів.
Лізинг	Можливий ріст рентабельності власного капіталу за рахунок ефекту фінансового важеля, включення лізингових платежів у витрати до оподаткування, можливість застосування прискореної амортизації.	Необхідність авансового платежу, необхідність застави (як правило), оплата додаткових послуг лізингодателю, обмеженість за видами майна.

Джерело: складено автором.

При формуванні бізнес-структурами управлінських рішень щодо вибору джерел фінансування та структури капіталу необхідно враховувати вищенаведені переваги і

недоліки використання того чи іншого інструменту фінансування бізнесу та його можливий вплив на діяльність і стан підприємства у майбутньому, врахувавши усі можливі ризики.

З розвитком фінансових інновацій почали з'являтися все нові інструменти в сфері фінансування бізнесу, які, за своїми особливостями, розширюють можливості щодо вибору підходящого для конкретного підприємства джерела фінансування. Одним із нових інструментів є краудфандинг. Цей інструмент особливо важливий для МСП, які мають обмежені можливості з точки зору залучення капіталу за тим чи іншим джерелом. Виокремлюють різні види краудфандингу [2]:

1. На основі пожертв (donation-based crowdfunding). Бекер надає фінансування на основі своєї соціальної мотивації. Він не очікує жодної нагороди чи прибутку від реалізації проєкту.

2. На основі винагороди (reward-based crowdfunding). Бекер надає фінансування та сподівається отримати нефінансову, суто символічну винагороду, наприклад, квиток на концерт, або ж продукт, який він профінансував на платформі краудфандингу.

3. Краудлендинг (crowdlending/social lending / peer-to-peer lending) – модель колективного фінансування, за якої бекери поєднують соціальну й фінансову мотивації: вони фінансують соціально важливий проєкт та сподіваються згодом повернути свої кошти, можливо, навіть із відсотками.

4. Краудінвестинг (crowdinvesting (equity)) – модель колективного фінансування, за якої бекери поєднують соціальну мотивацію з високою фінансовою: вони фінансують проєкт в обмін на частку в ньому, також отримуючи частину прав на продукт.

Наведені види є альтернативними джерелами фінансування бізнесу. Таким чином, у сучасних економічних умовах об'єктивно існує необхідність дослідження механізму виникнення, розміщення та використання джерел фінансування. Забезпечення фінансової стійкості та фінансової безпеки будь-якого підприємства базується на структурі класифікації джерел фінансування та визначенні основних цілей фінансування.

Висновки і пропозиції. Формування бізнес-структурами управлінських рішень щодо вибору джерел фінансування бізнесу та структури капіталу має передбачати здійснення оцінки вартості залучення капіталу, вибір відповідної моделі — традиційної чи альтернативної, зважаючи на переваги і недоліки того чи іншого інструменту фінансування. Важливо при виборі джерел фінансування за альтернативними моделями такими як краудфандинг зважати на особливості цього виду джерела, оскільки підтримка зв'язків із великою кількістю дрібних інвесторів, розкриття конфіденційної інформації про ідею/проєкт на краудплатформі, потенційна втрата капіталу при інвестиційній моделі краудфандингу створюють додаткові ризики для компанії. Крім цього, доцільно з точки зору оптимальної структури капіталу при виборі моделі фінансування зважати на те, джерелом формування якого капіталу - власного чи позикового, слугуватиме той чи інший інструмент.

Список використаних джерел:

1. Перспективні інструменти фінансування інфраструктури: краудфандинг та безстрокові облігації. Вилучено з: <https://pppcenter.ru/upload/iblock/412/412f9ec12572cb30d7899a04dcb4b462.pdf>.
2. В. Воробей, М. Кобринович, Л. Кривецька, Н. (2020) Особливості краудфандингу проєктів КІ. *Український культурний фонд*. Вилучено з: https://www.ppv.net.ua/uploads/work_attachments/06_Finance_for_Creative_Industries_crowdfundng_PPV_2020_UA.pdf.

SECTION 2.

ENTREPRENEURSHIP, TRADE AND SERVICE SECTOR

Iryna Hnatenko

Dr. Sc. (Economics), Professor, Professor of the Department of Entrepreneurship and Business
Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, Ukraine

Dmytro Honcharenko

Master, Department of Entrepreneurship and Business
Kyiv National University of Technologies and Design, Kyiv, Ukraine

FORMATION OF PRIORITIES FOR THE DEVELOPMENT OF INNOVATIVE ENTREPRENEURSHIP UNDER MODERN CONDITIONS

The main goal of forming state priorities for the development of entrepreneurship is the renewal of the economic system of entrepreneurship development by means of state support and state regulation. Moreover, these means should be formed taking into account the existing transformational and transactional costs, which arise as a result of the action of the specified factors of the external environment, which have an impact on the enterprise, determining its adaptation strategy.

When an enterprise carries out innovative activities with the aim of forming its adaptation strategy in accordance with the action of factors, a group of internal resources should be involved, which cover the influence of transformational and transactional factors arising in the macro environment. Under the conditions of effective formation of state priorities for the development of entrepreneurship, the institutional shell of entrepreneurship changes, which reduces the need to spend enterprise resources to overcome the negative impact of factors inherent in the macro-environment of entrepreneurship development.

The task of determining state priorities for the development of entrepreneurship in the conditions of an innovative economy is a complex, multi-purpose, hierarchical task with its own internal relationships and interactions. Without a clear distinction between measures of state support and measures of state regulation, this task cannot be solved efficiently and rationally. The specified demarcation in the process of forming an updated shell of institutional transformations by dividing state priorities for the development of entrepreneurship into measures of state support and measures of state regulation allows state managers to structure and organize the system of state regulation, support and creation of favorable conditions for the development of entrepreneurship, to determine the advantage of state measures to create conditions for the development of entrepreneurship in the aspect of insufficiency of limited resources. Such a distribution will allow to specify the state priorities for the development of entrepreneurship and innovative economy regarding the elimination of market "failures" and will ensure the effectiveness of the transformation (changes/transformation/updating) of the environment for the innovative development of entrepreneurship to a qualitatively new level.

Effective strategic business management promotes the strengthening of innovative activity as an adequate response of business entities to market changes by means of the implementation of

tools for forecasting, budgeting, hedging, planning innovative and investment projects, finding and implementing large-scale management tasks that ensure the survival and sustainable growth of the enterprise. Such management includes the entrepreneur's ability to foresee the need for changes in innovative activities both within the enterprise and outside it, due to the identified future impulses of success. The main tasks of strategic management of innovative entrepreneurship in the conditions of the innovative economy should be: constant forecasting of production activity, implementation of marketing policy in the consumer market, strategizing actions in the short-, medium- and long-term perspective, forecasting crisis phenomena and market "failures"; prevention and avoidance of technical and technological lag in production; systematic introduction of innovations in all or specific spheres of the enterprise's activity; continuous investment in labor potential (retraining and professional development of personnel) in order to obtain competitive advantages.

Innovative activity in the conditions of an innovative economy is a complex system of implementation of various tools, methods, forms of management, economic levers and incentives used by the state, a team or a private person, with the aim of forming mechanisms, strategies or tactics to create a new adaptation policy in the field of management, production, services, improvement of technological processes, forms of personnel management, forecasting, financing. Such activity is aimed at accelerating intensive economic development, stimulating scientific and technical progress and increasing its social and economic efficiency.

References:

1. Вдовенко, Н. М., Сухомлин, Л. В., Бачкір, І. Г., & Гнатенко, І. А. (2021). Управлінські засади моделювання державних пріоритетів в інноваційній економіці: диверсифікація підприємницької діяльності та адаптування ринку. *Економіка та держава*, (9), 19-23.
2. Гнатенко, І. А. (2020). Формування державних пріоритетів розвитку підприємництва в умовах інноваційної економіки. *Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук*. Київський національний університет технологій та дизайну, 516 с.
3. Гнатенко, І. А. (2021). Сучасні управлінські та інформаційно-безпекові підходи формування інноваційного кластерного угруповання в умовах COVID-19 на засадах сталості, децентралізації та євроінтеграції. *Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації*, Випуск 1-2, 68-77.
4. Клименчукова Н.С., Левченко В.В. Інституціональне забезпечення інноваційного розвитку підприємництва в економіці знань. *Формування ринкових відносин в Україні*, ((12)247), 60-67.
5. Гнатенко, І. А. (2015). Особливості функціонування сучасного малого підприємництва як органічного елементу ринкової економіки. *Вісник Хмельницького національного університету. Економічні науки*, (2 (1)), 214-217.

Ємельянов Олександр Юрійович

д-р. екон. наук, професор, професор кафедри економіки підприємства та інвестицій
Національний університет «Львівська політехніка», Україна

МЕТОДИЧНІ ЗАСАДИ ОБҐРУНТУВАННЯ РАЦІОНАЛЬНОГО РОЗПОДІЛУ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВ

Важливим індикатором діяльності підприємств є їхня економічна ефективність [1–4]. Управління рівнем цієї ефективності потребує, передусім, забезпечення зростання результатів діяльності компаній [5–7] та покращення використання їхніх ресурсів [8–10], зокрема людських [11, 12], фінансових [13–15], енергетичних [16–19] та технічних [20–22]. При цьому одним з головних наслідків успішного управління ефективністю діяльності підприємств є підвищення їх ринкової вартості [23–26].

Якщо розглядати такий напрям управління економічною ефективністю функціонування суб'єктів господарювання як покращення використання фінансових ресурсів цих суб'єктів, то варто зазначити, що одним із шляхів такого покращення є вдосконалення розподілу чистого прибутку компаній. Зокрема, можливо розглядати розподіл прибутку, що залишається у розпорядженні власників підприємства, за такими чотирма напрямками: особисте споживання власників; внески коштів у банківські депозити; спрямування коштів у розвиток підприємства; спрямування коштів у соціальний розвиток компанії.

Після обґрунтування раціональної з точки зору власників підприємства пропорції розподілу прибутку за названими вище напрямками стає можливим вибір найкращих видів фінансово-інвестиційної стратегії компанії за ступенем співвідношення споживання і нагромадження у структурі розподілу її прибутку та за рівнем активності інвестора при здійсненні контролю інвестицій.

Варто розглянути випадок підприємств, у яких існує низка власників з приблизно однаковими частками внесків у пайовий капітал. За таких умов, оскільки схильність до нагромадження у різних власників підприємства є, взагалі кажучи, різною, важливе значення має ухвалення певного узгодженого (компромiсного) рішення стосовно розподілу сукупного прибутку суб'єкта господарювання. При цьому доцільно розглядати такий варіант розподілу прибутку, за якого припускається можливість зміни частки внесків окремих (можливо і усіх) власників підприємства у пайовому капіталі. Тоді послідовність обґрунтування розподілу чистого прибутку підприємства буде складатися з кількох етапів, а саме:

1) опитування кожного власника підприємства стосовно бажаної для нього пропорції розподілу належного йому прибутку за чотирма переліченими вище напрямками залежно від величини цього прибутку;

2) прогнозування загальної величини очікуваного прибутку підприємства, що залишається у розпорядженні його власників, на плановий період;

3) визначення величини прибутку, що припадатиме на кожного власника підприємства за умови, що увесь чистий прибуток буде використаний для особистого споживання власників компанії;

4) використовуючи дані попередньо проведеного опитування власників підприємства, визначення частини прибутку кожного з власників, який він вважає за доцільне інвестувати у розвиток суб'єкта господарювання;

5) встановлення загального обсягу інвестицій у розвиток підприємства у плановому періоді за рахунок реінвестування частини його прибутку;

6) визначення структури розподілу прибутку підприємства за усіма чотирма напрямками;

7) перерахунок часток власників підприємства у пайовому капіталі з урахуванням обраного кожним власником розподілу належної йому частини чистого прибутку суб'єкта господарювання.

Реалізація у практиці діяльності підприємств запропонованого підходу до розподілу прибутку між їх власниками дасть змогу достатньо повно врахувати інтереси кожного власника суб'єктів господарювання, зокрема прийнятну для нього пропорцію розподілу належного прибутку на споживання та нагромадження, забезпечивши при цьому активізацію використання компаніями внутрішніх джерел фінансування їхньої інвестиційної діяльності..

Список використаних джерел:

1. Джеджула, В. В. (2011). Оцінка економічної ефективності інвестицій в енергозберігаючі проекти. *Економічний простір*, (54), 124–130.
2. Єпіфанова, І. Ю. & Гуменюк, В. С. (2016). Прибутковість підприємства: сучасні підходи до визначення сутності. *Економіка і суспільство*, (3), 189–192.
3. Микитюк, П. П. (2007). *Аналіз впливу інвестицій та інновацій на ефективність господарської діяльності підприємства: [монографія]*. Тернопіль: Економічна думка.
4. Ємельянов, О. Ю. & Курило, О. Б. (2009). Ефективність використання виробничих ресурсів підприємства та їх вплив на експлуатаційні витрати. *Схід. Аналітично-інформаційний журнал*, (8), 63–67.
5. Висоцький, А. Л. (2014). Види, чинники та об'єкти управління збутовим потенціалом машинобудівного підприємства. *Науковий вісник НЛТУ України: збірник науково-технічних праць*, (24.7), 315–323.
6. Ємельянов, О. Ю., Лесик, Л. І. & Висоцький, А. Л. (2015). Теоретичні засади формування та оцінювання виробничо-збутового потенціалу машинобудівних підприємств. *Бізнес Інформ*, (1), 124–130.
7. Emelyanov, A., Kurylo, O. & Vysotskij, A. (2013). Structuring expenses of industrial enterprises in the evaluation process of its production and sales potential. *Ekontechmod. An international quarterly journal*, (4), 11–17.
8. Ємельянов, О. Ю., Петрушка, Т. О. & Висоцький, А. Л. (2013). Діагностика ресурсного забезпечення як чинника формування виробничо-збутового потенціалу підприємств. *Науковий вісник НЛТУ України*, (23.4), 128–135.
9. Петрушка, Т. О. (2011). Діагностика ресурсного забезпечення та обґрунтування доцільності впровадження на підприємстві ресурсозберігаючих технологій. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*, (698), 255–261.
10. Редько, Л. І. (2007). Використання фінансових ресурсів як джерел фінансування інноваційної діяльності та проблема їх застосування. *Держава і регіони*, (2), 214–217.
11. Линенко, А. В. & Шевченко, О. Л. (2008). Сутність й аналіз трудового потенціалу підприємства за показниками ефективності його використання. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*, (4), 111–116.
12. Янковська, Л. А. (2006). Оптимізація трудового потенціалу в системі менеджменту персоналу промислового підприємства. *Актуальні проблеми економіки*, (9), 200–203.
13. Васюренко, О., Ляшенко, В. & Подчесова, В. (2014). Ефективність кредитування фізичних та юридичних осіб банками України: методологія аналізу стохастичних границь. *Вісник НБУ*, (1), 5–11.
14. Yemelyanov, O., Petrushka, T., Symak, A., Trevoho, O., Turylo, A., Kurylo, O., Danchak, L., Symak, D. & Lesyk, L. (2020). Microcredits for Sustainable Development of Small Ukrainian Enterprises: Efficiency, Accessibility, and Government Contribution. *Sustainability*, (12(15)), 6184.
15. Yemelyanov, O., Petrushka, T., Lesyk, L., Symak, A. & Vovk, O. (2020). Modelling and Information Support for the Development of Government Programs to Increase the Accessibility of Small Business Lending. *IEEE 15th International Conference on Computer Sciences and Information Technologies (CSIT)*, 229–232.

16. Бойчук, Н. Я. & Острянюк, М. М. (2017). Проблеми енергозбереження та підвищення енергоефективності економіки України. *Сучасні проблеми економіки і підприємництва*, (19), 25–34.
17. Концеба, С. М. & Непочатенко, О. О. (2007). Енергозберігаючі технології в Україні: економічний ефект та перспективи впровадження. *Збірник наукових праць УНУС*, (63), 1–5.
18. Кінаш, І. А. (2015). Бар'єри на шляху впровадження енергоефективності та енергозбереження підприємств. *Сталий розвиток економіки*, (3), 185–189.
19. Севастьянов, Р. В. & Калініна, Я. Ю. (2014). Енергоефективність промислових підприємств України та бар'єри з її впровадження. *Економічний вісник ЗДІА*, (7), 144–154.
20. Козик, В. В., Ємельянов, О. Ю. & Політанська, О. Л. (2009). Визначення чутливості інвестиційної ефективності до зміни ефектоутворюючих факторів виробництва інноваційної продукції. *Інвестиції: практика та досвід*, (3), 6–9.
21. Петрушка, Т. О. (2013). *Оцінювання економічної ефективності ресурсозберігаючого розвитку промислових підприємств* (дис. ... канд. екон. наук). НУ «Львівська політехніка». Львів, Україна.
22. Ortega-Argilés, R., Piva, M., Potters, L. & Vivarelli, M. (2010). Is corporate R&D investment in high-tech sectors more effective? *Contemporary Economic Policy*, (28 (3)), 353–365.
23. Бурбан, О. В. (2021). Роль оцінювання вартості як інструмента підготовки рішень для обґрунтування ринкової капіталізації підприємства. *Економічний форум*, (1), 116–121.
24. Максименко, І. О. & Бокій, В. І. (2008). Ринкова вартість підприємства як результат реалізації його економічного потенціалу. *Вісник Хмельницького національного університету*, (3 (1)), 192–221.
25. Мамонтова, Н. А. (2010). Побудова системи управління вартістю компанії. *Актуальні проблеми економіки*, (1(103)), 21–26.
26. Хімюн, О. О. (2010). Теоретичні і методичні засади оцінки управління вартістю компанії. *Актуальні проблеми економіки*, (5(107)), 150–158.

Юдіна Олена Іванівна

доктор екон. наук, доцент,

професор кафедри туризму та готельно-ресторанної справи

Університет митної справи та фінансів, м. Дніпро, Україна

СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ ДІЛОВОГО ТУРИЗМУ У ДНІПРОПЕТРОВСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Дніпропетровська область має значний, але недостатньо розкритий туристично-рекреаційний потенціал, розвинену інфраструктуру, культурно-історичні пам'ятки, об'єкти культурної спадщини ЮНЕСКО. Крім того, цей регіон є промисловим центром України, і налічує понад 4200 великих, середніх і малих промислових підприємств, що складає біля 14% від загальної кількості підприємств в регіоні [1]. Місто Дніпро обґрунтовано вважають діловим центром країни. Тут розташовано головні офіси п'яти ділових центрів, дванадцяти банків, Експо-центр та Дніпровська торгово-промислова палата. Всі ці фактори сприяють розвитку ділового і промислового туризму в області. Як звісно, діловий туризм включає власне ділові поїздки (відрядження) бізнесменів і підприємців, конгресово-виставковий та інсентив-туризм, проведення подієвих заходів (Event), і позначається аббревіатурою MICE (Meetings/ Incentives/ Conferences / Exhibitions).

За інформацією спеціалістів бізнес-трєвел, найчастіше відрядники відвідують такі міста, як Київ, Дніпропетровськ, Харків, Одесу, Львів. Основною метою прибуттів ділових туристів є організація та участь у конференціях, виставково-ярмаркових заходах, проведення бізнес-зустрічей тощо. За статистикою витрати ділових туристів на добу перебування в місті є найвищими серед інших категорій подорожуючих, тому упродовж останніх десятиріч багато європейських міст зробили ставку на MICE, розвивають свої виставкові центри, залучаючи тим самим тисячі туристів (учасників і відвідувачів подій). Основним інфраструктурним об'єктом ділового туризму є виставковий центр.

Затверджена міською радою у 2017 р. «Стратегія активізації туристичного потенціалу м. Дніпро» базується на принципах сталого розвитку SMART-інструментарію, і особливу увагу в ній зосереджено на алгоритмах створення і впровадження ефективного механізму взаємодії громадськості, бізнесу і влади із залученням відповідних ресурсів, а, отже сприяє подальшому розвитку ділового туризму в Дніпропетровському регіоні. За оцінкою експертів міської ради м. Дніпро посідає 2-е місце за регіональним індексом ділового середовища (РІДС) серед 24 міст в Україні (перше місце за окремими субіндексами: за розвитком технологій, рівнем конкурентоспроможності у сфері послуг, змінами умов ведення бізнесу впродовж останніх років, валовою доданою вартістю, зовнішньоторговельним оборотом, захистом приватної власності, рівнем освіти населення, наявністю висококваліфікованої робочої сили). Також за даними рейтингової агенції «Єврорейтинг», м. Дніпро посідає 14 місце з 22 обласних центрів України за ефективністю інвестицій SWOT - аналіз сфери ділового туризму та інфраструктури м. Дніпро дозволив виділити її сильні та слабкі сторони, визначити можливості та загрози розвитку індустрії туризму та гостинності на сучасному етапі (табл. 1) [2].

Таблиця 1

SWOT - аналіз сфери ділового туризму та інфраструктури м. Дніпро

Сильні сторони	Слабкі сторони
1. Місцерозташування та хороша транспортна доступність міста. 2. Наявний потенціал туристично-рекреаційних ресурсів. 3. Розвинена ділова активність міста, наявність зовнішньоекономічних зв'язків з багатьма країнами світу. 4. Розвинена комунальна та транспортна інфраструктура міста. 5. Швидке зростання кількості цікавих, з точки зору туристичного відвідування, закладів харчування та розваг. 6. Наявність системи підготовки кадрів для туристичної сфери.	1. Відсутність подій національного та міжнародного масштабу для залучення туристів. 2. Відсутність рекламних кампаній, невиразний імідж. 3. Наявність значної кількості об'єктів, що потребують облаштування. 4. Відсутність кооперації з іншими містами регіону щодо створення туристичних маршрутів. 5. Інфраструктура водних видів туризму та спорту потребує модернізації та реконструкції. 6. Слабка інфраструктура інвенів, відсутність сучасного виставкового центру. 7. Реалізація індустріального напрямку потребує доопрацювання стану об'єктів. 8. Застаріла матеріально-технічна база багатьох туристичних і санаторно-курортних закладів. 9. Наявність дефіциту кваліфікованих кадрів туристичної галузі з відповідним досвідом.
Можливості	Загрози
1. Розвиток нішевого туризму, особливо космічного, гастрономічного, промислового, родієвого спричиняє інтерес до місцевостей з відповідними атракціями. 2. Використання індустріального потенціалу є основою для розвитку відповідного виду туризму й базою для проведення різноманітних міжнародних і національних МІСЕ-заходів. 3. Розвиток спорту сприяє пошуку майданчиків для проведення масштабних змагань, особливо з водних видів спорту. 4. Поява нових технологій облаштування міського простору, адаптації його до прийому відвідувачів робить місто привабливим для туристів.	1. Кризові явища обмежують туристичні потоки. 2. Недовіра з боку зовнішніх інвесторів не сприяє реалізації масштабних інвестиційних проектів у сфері туризму міста. 3. Конкуренція з боку інших міст України, бурхливий розвиток туризму міст: Одеса, Львів, Івано-Франківськ, Вінниця тощо, концептуальна схожість туристичної пропозиції. 4. Послаблення економіки, падіння рівня життя в Україні.

взято з [2]

Готельне господарство є основною складовою індустрії гостинності та інфраструктури ринку туристичних послуг, важливою умовою його розвитку. Удосконалення та оновлення готельного фонду, розширення асортименту послуг, підвищення якості обслуговування до рівня міжнародних стандартів є факторами, що впливають на збільшення туристичних потоків, інтенсифікацію міжнародних зв'язків, економічне зростання регіону.

У м. Дніпро налічується 70 готелів різного рівня класності з номерним фондом понад 3500 місць. Значна частка закладів розміщення розташована в центральній частині міста, середні й великі трьох, чотирьох та п'яти зіркові готелі мають необхідні умови для прийому ділових туристів і ресурси для проведення ділових заходів. Більша кількість з них відноситься до малих підприємств з максимальною місткістю у 20 номерів. Структура номерного фонду готелів «Жовтнева», «Динамо», «Південна» та Гранд готель «Україна» складається із 40-100 номерів, а такі готелі як «Дніпропетровськ», «Свердловськ» і «Світанок» належать до категорії великих і мають понад 100 номерів [3].

У даний час об'єкти індустрії гостинності м. Дніпро широко представлені на провідних інтернет-ресурсах і сервісах бронювання, причому найкраще – на сайті TripAdvisor, де представлені не тільки засоби розміщення, а й ресторани та атракції міста. Близько 42% закладів розміщення, представлених на інтернет-ресурсі Booking.com, мають рейтинг 8+, що характеризує високий рівень задоволеності гостей сервісом в місті. За допомогою веб-сайтів можна оцінити мету поїздки на основі само ідентифікації відвідувачів, яку вони здійснюють на різноманітних Інтернет-майданчиках для бронювання. Ресурс Booking.com, спираючись на відгуки гостей готелів м. Дніпро, визначає три ключові причини відвідування міста: бізнес, атмосфера і чистота. Частка бронювань готельних номерів бізнес-туристами на цьому ресурсі складає 37%. За оцінкою інформації Інтернет-ресурсів: 59% відгуків написані жителями Києва та Київської області, 7% - Харкова та області, 6% - Запоріжжя та області, 5% - Одеси та області, по 2% - жителями Кривого Рогу та Херсону (рис. 1).

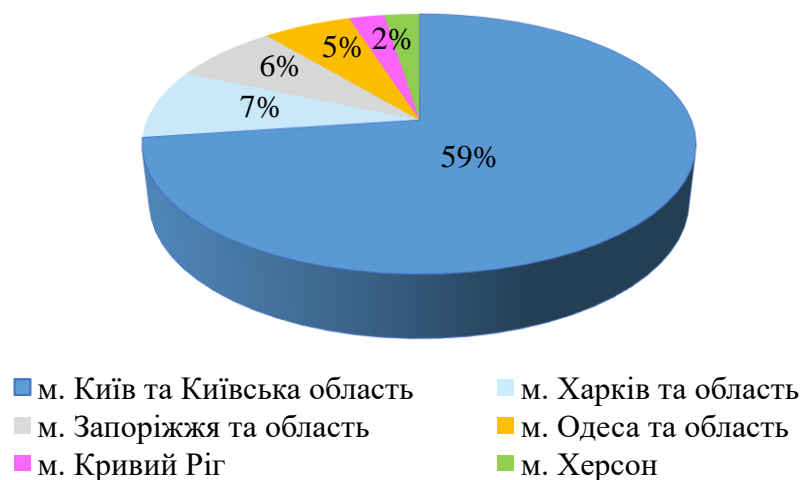

Рис. 1. Розподіл споживачів готельних послуг за місцем проживання, що залишили відгуки на Інтернет-ресурсі Booking.com
[авторська розробка]

За даними експертної оцінки, вже сьогодні туризм, особливо така його форма, як поїздки з діловою метою, вносить вагомий внесок до економіки міста. Стратегічним напрямом розвитку індустрії туризму є забезпечення відповідності якості готельних та ресторанних послуг вимогам міжнародних стандартів, впровадження інноваційних методів і форм обслуговування гостей, створення нових видів послуг.

Стратегічним напрямом розвитку індустрії туризму є забезпечення відповідності якості готельних та ресторанних послуг вимогам міжнародних стандартів, впровадження інноваційних методів і форм обслуговування гостей, створення нових видів послуг. Сьогодні менше 20% українських готелів відповідають вимогам світових стандартів за рівнем комфорту, у Дніпропетровській області лише 25 готелів підтвердили категорію якості і отримали відповідні сертифікати.

Висновок. Таким чином, Дніпропетровський регіон має потужний рекреаційний, індустріальний, культурно-історичний, інфраструктурний потенціал для розвитку індустрії гостинності та туризму, зокрема ділового. Основними напрямками щодо забезпечення цього процесу є: розвиток нішевого туризму, особливо космічного, гастрономічного, промислового; використання індустріального потенціалу для проведення різноманітних міжнародних і національних МІСЕ-заходів; сприяння розвитку спорту, особливо його водних видів; використання нових технологій в облаштуванні міського простору для забезпечення конкурентних позицій м. Дніпро; створення і просування брендів міських

пам'яток та об'єктів інфраструктури; оновлення матеріально-технічної бази деяких закладів розміщення та інших об'єктів інфраструктури, забезпечення відповідності якості послуг міжнародним стандартам.

Список використаних джерел:

1. Головне управління статистики у Дніпропетровській області. Офіційний веб-сайт. URL : <http://www.dnprstat.gov.ua> (дата звернення 10.11.2022 р.).
2. «Агентство розвитку Дніпра» Дніпровської міської ради. Офіційний веб-сайт. URL : <https://dda.dp.ua> (дата звернення 30.10.2022 р.).
3. Матеріали інформаційного сайту Туристичного інформаційного порталу Дніпропетровщини. URL : <http://www.tourdnpr.com/content/view/321/241/> (дата звернення 28.10.2022 р.).

SECTION 3.

FINANCE AND BANKING; TAXATION, ACCOUNTING AND AUDITING

Бугай Надія Олександрівна

канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри аудиту

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Україна

Добровлянська Тетяна Сергіївна

магістрант факультету обліку та податкового менеджменту

Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана, Україна

АУДИТ ДЕБІТОРСЬКОЇ ЗАБОРГОВАНOSTІ ПІДПРИЄМСТВ: МЕТОДИЧНІ ПІДХОДИ І ОРГАНІЗАЦІЯ

У сучасній ринковій економіці України в умовах впливу негативних факторів, таких як збільшення цін на енергоресурси, а також неефективність економічної політики, створюють умови для зростання інфляції, і, як наслідок, спад споживчої активності. У підсумку все зводиться до зниження фінансових показників багатьох підприємств різних форм власності, а за часту – призводить до банкрутства. Так само необхідно відзначити, що зростання кількості підприємств-банкрутів серед дебіторів негативно впливає на фінансове становище господарюючих суб'єктів. За таких несприятливих умов об'єктивна величина дебіторської заборгованості відіграє важливу роль у забезпеченні ліквідності та фінансової стійкості самого підприємства. Згідно НП(С)БО 10 «Дебіторська заборгованість» під поняттям дебіторської заборгованості розуміється сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату [1]. Наявність повної та достовірної інформації про дебіторську заборгованість, яка є на підприємстві, її обсяг та характер, впливає на формування витрат, доходів та остаточного фінансового результату.

Виникнення дебіторської заборгованості пов'язано з принципом нарахування, сутність якого полягає в тому, що незалежно від сплати в момент відвантаження продукції, передачі послуг або права власності на них підприємство відображає отримання доходу, а в разі відсутності оплати одночасно і дебіторську заборгованість. Виникнення простроченої дебіторської заборгованості є об'єктивним процесом, обумовленим ризиками при взаєморозрахунках між контрагентами за результатами господарської операції. Для об'єктивності та достовірності відображення дебіторської заборгованості як активу підприємствам слід звертати увагу на строки погашення дебіторської заборгованості та формувати резерви за сумнівними боргами для сумнівної дебіторської заборгованості. Важливим фактом є і те, що дебіторська заборгованість є джерелом утворення активів боржника; цим він може скористатися і використовувати кошти без права на це. Підприємству необхідно розробити форми внутрішньої звітності для узагальнення результатів розрахунків з покупцями і замовниками для більш оптимального їх управління. У процесі аналізу сфери розрахункових відносин з контрагентами та рекомендації по подальшому успішному проведенню аудиту важливе місце займає саме достовірна оцінка дебіторської заборгованості, як передумова для правильного відображення її у звітності і визначення оптимальної загальної стратегії та плану аудиту дебіторської заборгованості. Аудит дебіторської заборгованості є одним із найскладніших складових аудиту, тому що саме тут найбільше навмисних чи ненавмисних помилок.

Метою, що стоїть перед аудитором при проведенні аудиту дебіторської заборгованості, є підтвердження повноти, законності, достовірності та реальності відображення дебіторської заборгованості у обліку та фінансовій звітності підприємства.

Аби швидко скласти певну картину підприємства та виділити «вразливі» місця, аудитору варто провести опитування та приділити особливу увагу таким проблемним питанням, які наведені нижче.

1. Чи достатньо розкриті питання класифікації дебіторської заборгованості?
2. Чи наявний на підприємстві резерв сумнівних боргів?
3. Чи має підприємство план проведення внутрішнього контролю?
4. Наявність довгострокової заборгованості [2].

Отже, незалежно від причин виникнення дебіторської заборгованості, уникнути її неможливо, тому підприємству необхідно шукати способи ефективного управління дебіторською заборгованістю, зокрема удосконалювати методику та організацію проведення аудиту цієї доволі таки важливої ділянки обліку.

При організації аудиту дебіторської заборгованості не варто забувати про перегляд облікової політики, адже від вдало створеної політики обліку більша перспектива отримання вчасної та достовірної інформації, що в майбутньому, призведе до ефективно прийнятих управлінських рішень. Якісною характеристикою аудиту є врахування особливостей господарської діяльності кожного окремого підприємства, виявлення різних факторів, що впливають на аудиторський звіт. З цією метою доцільно застосовувати розширений спектр аудиторських процедур, зокрема аналітичних. Враховуючи кожен окремо взяту ситуацію на підприємстві, аудитору слід здійснювати аналіз дебіторської заборгованості, використовуючи й інші показники. Основними показниками для аналізу дебіторської заборгованості, блок якого включений в план аудиту, повинні бути: оборотність дебіторської заборгованості; період погашення дебіторської заборгованості; середній період інкасації дебіторської заборгованості; коефіцієнт простроченої дебіторської заборгованості; частка дебіторської заборгованості в загальному обсязі поточних активів; результат, отриманий від інвестування коштів у дебіторську заборгованість за розрахунками з покупцями й замовниками і т. ін.

Отже, вдосконалення процесу аудиту дебіторської заборгованості, а також ефективне нею управління дозволить вибрати її оптимальний розмір для кожного підприємства, максимально уникати прострочення термінів її погашення, оптимізації контингенту покупців і замовників, з огляду на їх платоспроможність, що, в свою чергу, вплине на зменшення обсягів сумнівних боргів, безнадійної заборгованості, а також удосконалення управлінського аспекту щодо витрат і доходів кожного окремого підприємства.

Аналізуючи вищевикладене, можна сказати, що аудит дебіторської заборгованості має колосальне значення для фінансового обліку підприємства, оскільки, першочергово, сприяє відкритості та правильності даних щодо дебіторів та впорядкуванню інформації, але, водночас, є одним із складних ділянок аудиту, оскільки даній ділянці обліку притаманна найбільша кількість помилок. Кожен аудитор може сам обрати принципи проведення аудиту, та все ж таки конкретно поставлені завдання й чітка загальна стратегія і план аудиту дебіторської заборгованості допоможе покращити та спростити роботу аудитора і надасть перспективу отримання більш достовірної та повної інформації.

Список використаних джерел:

1. Національне положення (стандарт) бухгалтерського обліку 10 “Дебіторська заборгованість”, наказ Міністерства фінансів України № 237 (1999) (Україна). Вилучено з: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0725-99#Text>.
2. П’ятигорець Г.С. & Ніколайчук К.В. (2017) Шляхи удосконалення обліку дебіторської заборгованості. *Збірник наукових праць Дніпропетровського національного університету залізничного транспорту імені академіка В. Лазаряна. Проблеми економіки транспорту*, (13), 40–46. Вилучено з: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znpdnuzt_pet_2017_13_7.

Корбутяк Аліна Георгіївна

канд.екон.наук, доцент кафедри фінансів та кредиту
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

Сокровольська Наталія Ярославівна

канд.екон.наук, доцент кафедри фінансів та кредиту
Чернівецький національний університет імені Юрія Федьковича, Україна

РОЛЬ ІНВЕСТИЦІЙНИХ РЕСУРСІВ У СИСТЕМІ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВОМ

Інтеграція вітчизняної промисловості в європейський економічний простір дає можливості доступу до нових ефективних фінансових інструментів інвестиційного забезпечення вітчизняних підприємств. За цих умов проблема формування механізму їх інвестиційного забезпечення набуває особливої актуальності. Адже мобілізація власних, позичених та залучених джерел вітчизняними підприємства в умовах сьогодення набуває нових обрисів з урахуванням пандемії, оскільки вітчизняні суб'єкти змушені постійно здійснювати пошук альтернативних джерел інвестиційного забезпечення не тільки для стійкого розвитку, але й для самовиживання. Саме тому дана тема є актуальною в сучасних умовах господарювання.

Теоретичним основам інвестиційного забезпечення підприємств присвячено значну кількість наукових праць вчених, що підтверджує актуальність цієї тематики в сучасних умовах. Зокрема, вагомий внесок у розробку теоретичних засад інвестиційного забезпечення підприємств зробили такі вітчизняні та зарубіжні науковці, як: Дж. Бейлі, І. Бланк, С. Войтко, О. Гавриш, В. Герасимчук, А. Кейн, І. Крейдич, І. Крупка, К. Макконел, А. Маркус, В. Марченко, В. Марцин, А. Пересада, Д. Стеченко, О. Терещенко, В. Федоренко, А. Череп, В. Чорній, М. Чумаченко, У. Шарп, Н. Хрущ та інші. Визначаючи вагомий внесок зазначених вчених, дослідників необхідно підкреслити, що в цій сфері залишається низка невирішених та дискусійних питань, пов'язаних, зокрема, з формуванням та функціонуванням механізму інвестиційного забезпечення підприємств окремих галузей, зокрема АПК, газової промисловості тощо. В економічній літературі існують різні точки зору стосовно визначення «економічного механізму», але, незважаючи на порівняно широку вживаність терміну, недостатньо розробленою і такою, що вимагає додаткових теоретико-практичних досліджень, є проблема формування «механізму інвестиційного забезпечення підприємств».

Об'єктом дослідження є процеси формування та оцінки системи забезпечення інвестиційними ресурсами вітчизняного підприємства в сучасних умовах.

Джерела фінансування інвестицій найчастіше ототожнюють з поняттям інвестиційного забезпечення. Поняття «інвестиційне забезпечення» більшістю вітчизняних і зарубіжних авторів розглядається тільки як фінансовий інструмент.

Під інвестиційним забезпеченням вітчизняні вчені Т. Майорова, А. Пересада та Б. Щукін розуміють фінансові ресурси або активи, що направляються на інвестування [2; 3; 5].

В свою чергу, Я. Шевцова запропонувала розглядати поняття «інвестиційне забезпечення» як систему «...заходів щодо концентрації та реалізації інвестицій, вибору раціональних методів управління у сфері інвестування» [4].

Проте, в даному визначенні варто означити суб'єктів інвестиційного забезпечення, котрі здійснюють заходи щодо концентрації і реалізації інвестицій, та управління ними, а також інвестиційні ресурси та умови для інвестування. Зважаючи на це, в цілому

погоджуємося із визначенням Ю. Капітанець, який розуміє під інвестиційним забезпеченням «...сукупність умов, ресурсів і заходів, необхідних для здійснення інвестиційного процесу» [1].

Беручи до уваги все вищесказане, пропонуємо розглядати інвестиційне забезпечення підприємства як процес реалізації заходів щодо створення сукупності організаційно-економічних умов для здійснення інвестиційної діяльності суб'єктом господарювання, залучення та використання інвестиційних ресурсів та оцінювання рівня інвестиційної привабливості необхідного для ефективного інвестиційного забезпечення з метою обґрунтування доцільності реалізації інвестиційного рішення.

Інвестиційне забезпечення включає такі основні складові – фінансову, техніко-технологічну, інформаційну та інші складові, що стимулюють формування доходу або соціального ефекту.

На сьогодні, інвестиційне забезпечення є найважливішою умовою вирішення практично всіх стратегічних і значної частини поточних завдань розвитку й забезпечення ефективної діяльності підприємств всіх галузей національного господарства України.

Перейдемо до визначення сутності концепції “механізму інвестиційного забезпечення”.

Аналіз теоретичних основ інвестиційного забезпечення дозволив систематизувати понятійно-категоріальний апарат інвестиційного забезпечення та сформулювати власне визначення механізму інвестиційного забезпечення підприємств. Економічна сутність категорії «механізм інвестиційного забезпечення підприємств» можна визначити як систему взаємозв'язків економічних відносин, принципів, методів, засобів і форм управління, які враховують здатність механізму в часі забезпечувати належний рівень інвестиційної привабливості підприємства через узгодження інтересів контрагентів ринку [5].

Структурна схема елементів механізму інвестиційного забезпечення повинна містити, виходячи з визначення такі складові (рис. 1).

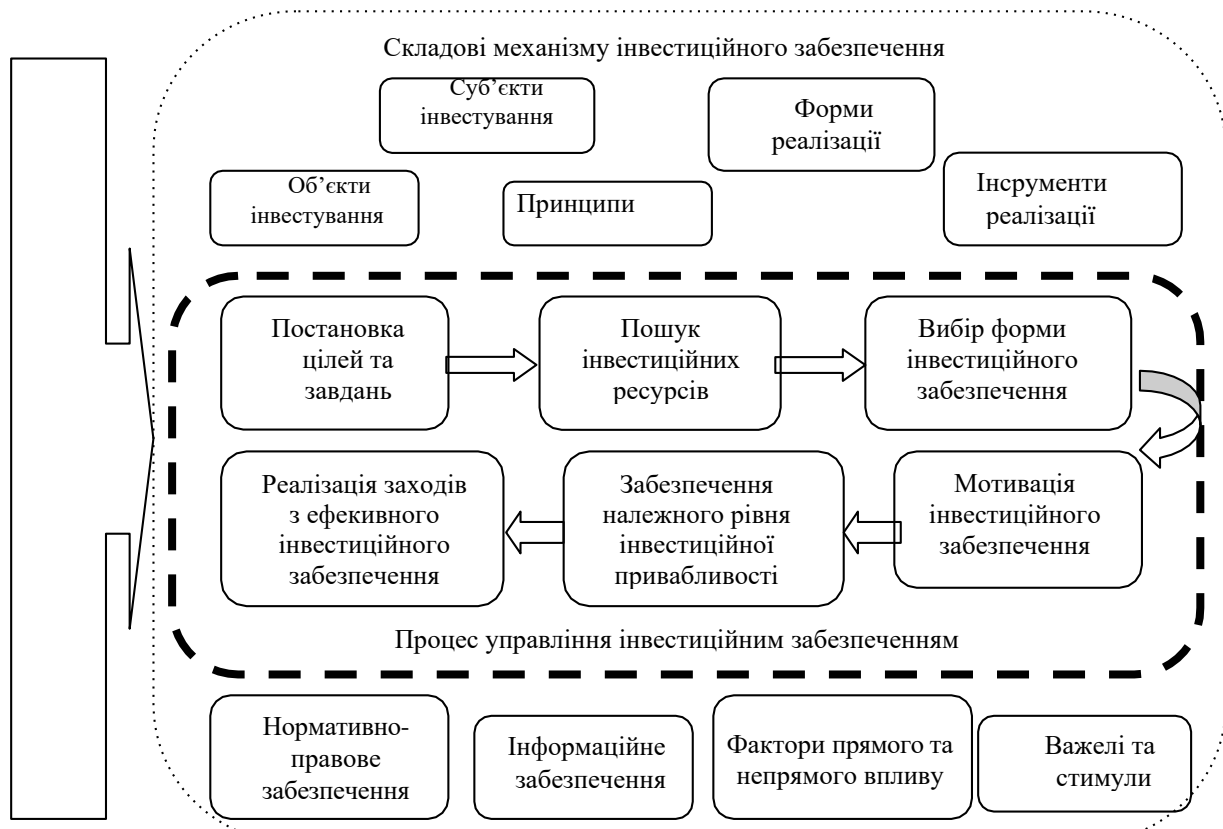

Рис. 1. Складові механізму інвестиційного забезпечення підприємства

Методологія формування та загальна схема функціонування механізму інвестиційного забезпечення передбачає можливість різноманітності його дій в різномасштабних системах. Наприклад, в державному та регіональному механізмі інвестиційного забезпечення більш вагомими можуть бути одні елементи (законодавство та гарантії), в галузі – інші (організаційні форми), а в суб'єктів господарювання – ще інші (методи оцінки ефективності) [6, 99].

Набір інструментів і засобів впливу не являється визначеним раз і назавжди: механізм потрібно не тільки формувати, але й розвивати, змінювати та оцінювати з точки зору ефективності управління. Тобто, він повинен володіти властивістю адаптації сформованих засобів впливу до змін умов і факторів внутрішнього та зовнішнього середовища промислових підприємств.

В структуру механізму інвестиційного забезпечення вітчизняних підприємств пропонується включити наступні елементи (рис. 2).

Рис. 2. Механізм інвестиційного забезпечення суб'єктів господарювання

Для формування дієвого механізму інвестиційного забезпечення підприємств, перш за все, потрібно узагальнити та сформувати систему інвестиційного забезпечення підприємств, яка являє собою сукупність взаємопов'язаних та взаємозалежних елементів, за рахунок чого і відбувається безпосередня інвестиційна діяльність.

В організаційному аспекті важливим елементом виявлено, що формування фінансового забезпечення здійснюється у трьох формах: самофінансування, боргове фінансування та змішане фінансування.

Форма фінансування суб'єктів господарювання [6, 101] залежить від вибору та поєднання джерел фінансування:

- самофінансування – на основі власних ресурсів, якщо їхня питома вага становить не менше 75-80 %;
- боргове фінансування – за рахунок залучених та позикових ресурсів, якщо їх питома вага не перевищує 55-60 % загальної ресурсної бази;
- змішане фінансування – частки власних та залучених фінансових ресурсів майже рівні.

Основою стійкого розвитку вітчизняних суб'єктів в умовах сьогодення, в конкурентному середовищі, є інвестиційне забезпечення фінансової автономності та стійкості, значення якої в умовах світової глобалізації виробництва постійно зростає (а в умовах війни – тим паче).

В зв'язку з цим нами запропоновано методичний підхід щодо формування механізму інвестиційного забезпечення стійкого розвитку суб'єкта господарювання (рис. 3).

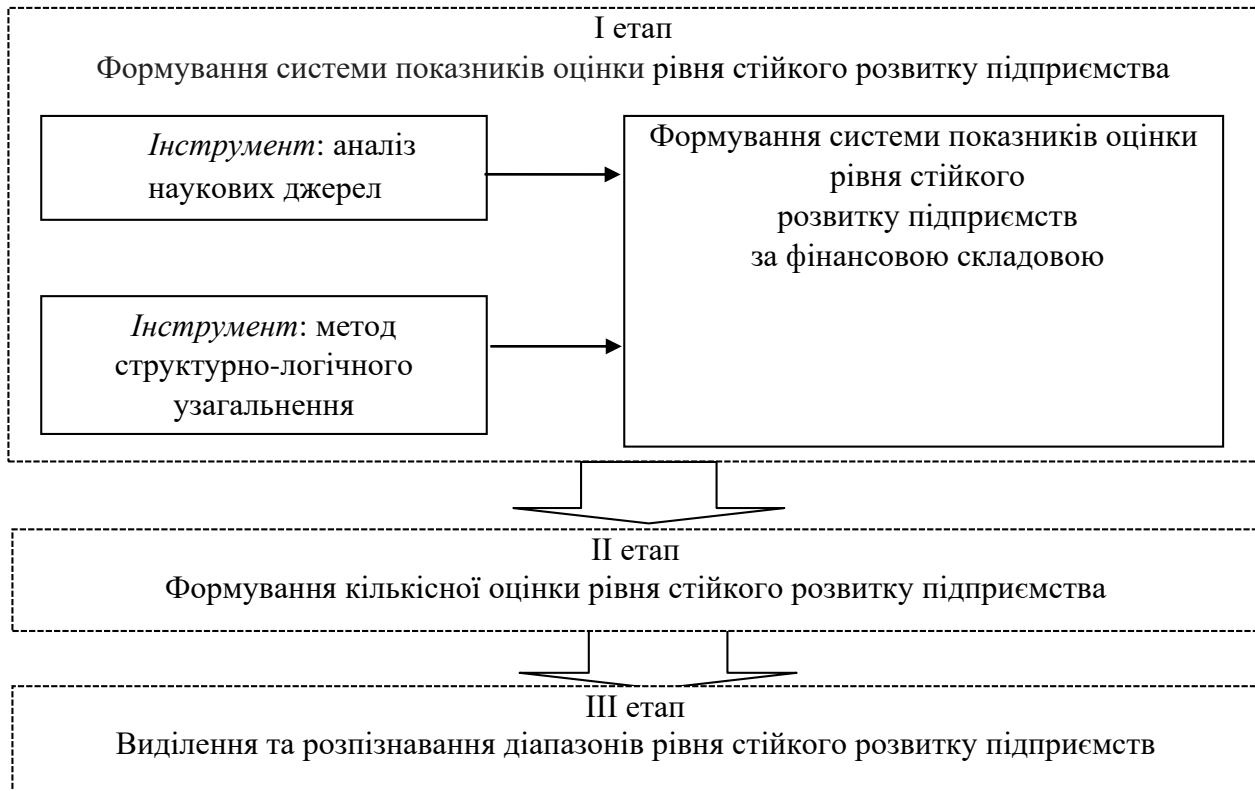

Рис. 3. Методичний підхід щодо формування механізму інвестиційного забезпечення стійкого розвитку вітчизняних суб'єктів

Основними передумовами, що формують інвестиційну складову стійкого розвитку вітчизняних суб'єктів, є по-перше, виконання фінансового плану та поповнення у разі потреби власного оборотного капіталу за рахунок основного джерела – чистого прибутку і, по-друге, швидкість обертання наявних засобів (і оборотних зокрема). Оскільки виконання фінансового плану в основному залежить від результатів виробничої та господарської діяльності в цілому, можна сказати, що фінансовий стан визначається всією сукупністю господарських факторів.

Важливе значення для визначення фінансового стану відіграють показники рентабельності та ліквідності, так як, з одного боку, прибуткова діяльність забезпечує здатність вітчизняних суб'єктів впевнено сплачувати всі свої боргові зобов'язання згідно з встановленими строками або відповідно до договірних умов, а з іншого – вони відображають спроможність суб'єктів господарювання перетворювати свої активи в гроші для покриття всіх необхідних платежів по закінченню їхнього терміну обігу.

В той же час оцінка рівня стійкого розвитку за фінансовою складовою пов'язана з визначенням рівня залежності суб'єкта господарювання від кредиторів та інвесторів, що характеризується співвідношенням власних і залучених коштів, на основі якого здійснюється загальна оцінка фінансової стабільності суб'єкта господарювання.

На другому етапі оцінки рівня розвитку вітчизняних суб'єктів пропонується здійснювати збір, систематизацію та аналітичне опрацювання інформації, проведення

розрахунку запропонованого вище переліку показників для обчислення інтегрального показника. Так як не всі показники мають єдину розмірність, рекомендується здійснювати стандартизацію даних на основі відповідного програмного забезпечення (ним, до прикладу може бути Statistica).

Так, відповідно до третього етапу методичного підходу, представленого на рис. 3, пропонується виділення та розпізнавання діапазонів рівня стійкого розвитку вітчизняних підприємств за фінансовою складовою.

У зв'язку з цим, в дослідженні виявлено наявність зв'язку між структурою капіталу суб'єктів господарювання, обраною формою фінансування та обсягом їхніх фінансових результатів, що відображають використання сформованого фінансового забезпечення.

Список використаних джерел:

1. Капітанець Ю.О. Інвестиційне забезпечення фермерських господарств. *Інноваційна економіка* : Всеукр. наук.- виробн. журн. 2019. № 5. С. 141-144.
2. Майорова Т.В. Інвестиційна діяльність: підруч. для студ. вищ. навч. закл. Київ: Центр учбов. л-ри, 2009. 472 с.
3. Пересада А.А. Управління інвестиційним процесом. Київ: Лібра, 2002. 472 с.
4. Шевцова Я.А. Інвестиційне забезпечення діяльністю підприємств: Автореф. дис. ...канд. екон. наук: 08.06.01.Східноукр. нац. ун-т ім. В. Даля. Луганськ: 2002. 20 с.
5. Щукін Б.М. Інвестиційна діяльність: метод. посіб. Міжрегіон. акад. управлін. персоналом. Київ: 1998. 65 с.
6. Korbutiak A., Gavatiuk L., Karvatskyi M., Sokrovolska N. & Yurii E. (2021) Approaches to the formation of an optimal personal investment portfolio in Ukraine. *Investment Management and Financial Innovations*. 18(2). P. 91-105. URL: [http://dx.doi.org/10.21511/imfi.18\(2\).2021.08](http://dx.doi.org/10.21511/imfi.18(2).2021.08)

Гаврилюк Вікторія Миколаївна
здобувач вищої освіти СВО Магістр
Полтавський державний аграрний університет, Україна

Чумак Валентина Дмитрівна
канд.екон.наук, доцент,
професор кафедри фінансів, банківської справи та страхування
Полтавський державний аграрний університет, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ АСПЕКТИ ФІНАНСОВОЇ САНАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВА

Докорінні зміни економічних відносин і ринкових засад діяльності суб'єктів господарювання супроводжується існуванням фінансово нестійких і збиткових підприємств. Банкрутство підприємств і вихід з ринку є негативною, але неодмінною складовою ринкового механізму. Найважливішим для ефективного функціонування бізнесу є запобігання його банкрутству, відновлення платоспроможності та ліквідності, забезпечення фінансової стабільності, ефективної діяльності та сталого розвитку.

На мікроекономічному рівні та як носія соціально-економічної діяльності на макроекономічному рівні, найважливішим завданням є створення ефективної системи запобігання банкрутству підприємства. Банкрутство – крайня форма корпоративного кризового стану. З метою покращення та усунення нестабільної ситуації на підприємстві доцільно застосовувати санаційні заходи [1, с. 86].

Санація – комплекс заходів, спрямованих на запобігання визнанню боржників банкрутами, їх ліквідації та фінансовому оздоровленню підприємств. Це сукупність усіх можливих економічних, фінансових, соціальних, організаційних, правових, технічних, та інших заходів, спрямованих, головним чином, на поліпшення матеріального стану боржників і задоволення вимог кредиторів.

Щодо тлумачення поняття «санація» серед науковців немає єдиної думки. Дослідженням даного поняття займалися багато науковців: Терещенко О. О., Багацька К. В., Марковоз О. В., Лагкова Л. І., Сурек В. В., Андрейчек Е. М., Білоконь Т. М., Пікур І. Й. та інші. Санація розглядається вченими-економістами як один із способів відновлення платоспроможності та запобігання ліквідації підприємств. Деякі дослідники даного питання відокремлюють поняття санації від банкрутства, але розглядають це питання поряд з банкрутством в системі антикризового управління.

Відповідно до ст. 50 Кодексу України з процедур банкрутства, санація – це система заходів, що здійснюються під час провадження у справі про банкрутство з метою запобігання визнання боржника банкрутом і його ліквідації, спрямована на оздоровлення фінансово-господарського стану боржника, а також задоволення в повному обсязі або частково вимог кредиторів шляхом кредитування, реструктуризації підприємства, боргів і капіталу та (або) зміну організаційно-правової та виробничої структури боржника [2].

Відповідно до чинного законодавства застосування санаційних заходів відносно підприємства може бути здійснено у випадках: за ініціативи кредитора до порушення справи про банкрутство; за ініціативи підприємства-боржника запропонувати санаційні заходи; за ініціативи господарського суду, який приймає рішення на підставі пропозиції кредитора.

Недосконалість правових механізмів оздоровлення суб'єктів господарювання та відсутність практичного досвіду успішної реабілітації призвели до необхідності детального

дослідження її як інструменту вдосконалення їх діяльності. У зв'язку з цим до винесення господарським судом рішення про банкрутство необхідно більш ретельно розглянути питання досудового оздоровлення підприємства-боржника, щоб воно могло своєчасно «одужати».

Як правило, консалтингова фірма тісно співпрацює зі службою внутрішнього контролю підприємства, з метою розроблення концепції оздоровлення та складання плану санації від імені власника підприємства або керівництва. Санаційний аудит проводиться аудиторськими компаніями за вимогою кредиторів та інших осіб, які можуть фінансувати санаційні заходи. Відповідно до класичної моделі фінансової санації, функціонування процесу оздоровлення підприємства починається з ідентифікації ознак фінансової кризи.

Наступним етапом відновлення платоспроможності є причинно-наслідковий аналіз фінансової кризи. На основі комплексного аналізу господарської діяльності суб'єкта господарювання визначаються ендогенні і екзогенні фактори кризи, проводиться експертна діагностика фінансово-економічного стану підприємства. Згідно з класичною моделлю санації, формується висновок про можливість санації підприємства, а потім – про доцільність чи недоцільність оздоровлення суб'єкта підприємництва. Особливої уваги в проведенні санації набуває питання оцінки структури балансу [3].

Отже, основною метою санації є залучення фінансових ресурсів для відновлення платоспроможності та ліквідності підприємств. Оздоровлення здійснюється за допомогою фінансових коштів, оскільки мова йде, насамперед, про фінансово-економічну систему суб'єкта господарювання. Санація підприємств є непростим процесом, а її реалізація потребує комплексного вивчення діяльності суб'єктів господарювання та розробки дієвих механізмів покращення їх фінансово-економічного стану. Такі дослідження дають змогу зробити фундаментальні висновки щодо напрямків і перспектив відновлення та подальшого розвитку підприємств.

Список використаних джерел:

1. Пігуль Н., Семенець В. Сутність та значення санації підприємства в сучасних умовах господарювання. *Економіка та суспільство*. 2020. № 21. С. 86.
2. Кодекс України з процедур банкрутства від 12.01.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2597-19#Text> (дата звернення 13.11.2022).
3. Ліснічук О. А. Розрахунок санаційного потенціалу підприємства: зарубіжний досвід та вітчизняна практика. *Інноваційна економіка*. 2019. № 5. С. 51–56.

SECTION 4. SOCIAL WORK AND SOCIAL WELFARE

Богдан О-Ю.І.

студент

Національний університет "Львівська політехніка", Україна

Карий О.І.

д-р.екон.наук, проф., завідувач кафедри менеджменту організацій

Національний університет "Львівська політехніка", Україна

ВИКЛИКИ З ПОСТАЧАННЯМ СКЛА ДЛЯ ВИРОБНИЦТВА ВІКОН В УКРАЇНІ

За підрахунками Міністерства розвитку громад і територій, тільки за перші чотири місяці війни в Україні було зруйновано або пошкоджено 116 тис житлових будинків, десятки торгових центрів, підприємств, офісів та іншої нерухомості. 60% пошкоджених будинків потребують капітального ремонту і лише 25% зазнали незначних пошкоджень. Зазвичай мова йде про розбиті вікна, але в Україні таке скло не виготовляють. До війни три чверті цього матеріалу країна імпортувала з росії та Білорусі [1].

24 лютого з початком повномасштабного російського вторгнення на територію нашої країни, ситуація на ринку скла зреагувала практично миттєво. Були припинені російські та білоруські поставки що призвело до втрати імпорту скла.

Виробництво скла у Європі в даний час знаходиться в руках чотирьох-п'яти великих фірм, одна з них має кілька заводів в Україні. Проте потрібно також врахувати, що велика кількість підприємств, які були дотичними до виробництва і імпорту скла також втратили свою дієздатність в результаті прямих або другорядних факторів воєнних дій. Окрім того, ще до війни сформувався глобальний дефіцит скла через заміну склом пластику та потребу у флаконах для вакцин [2]. Високі ціни на газ, які сформувалися в 2022 році теж негативно впливають на діяльність виробників скла [3]. Відповідно Усе скло, з якого в Україні виготовляють металопластикові вікна, возять з-за кордону [1].

Війна має дуже сильний вплив на логістику імпорту скла в Україні, ситуація і на далі залишається непередбачуваною. Проте початок опалювального сезону ще більше підвищив пріоритетність завдань утеплення приміщень, зокрема заміни вікон. Ще з травня місяця активно запрацювали компанії з виробництва вікон на заході, в центрі на півночі України [1].

Вирішення питання дефіциту скла для виробництва вікон є однією з головних проблем, яку необхідно вирішити з настанням зими. Відсутність або незадовільний стан вікон у житлових будинках і на підприємствах збільшує енергозатрати і створює додаткове навантаження на енергосистему України, яка цілеспрямовано руйнується агресором.

Список використаних джерел:

1. Рихліцький В. До війни Україна купувала в Росії та Білорусі 75% скла. Що тепер? // Економічна правда. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.epravda.com.ua/publications/2022/07/12/689080>

2. Glass production is the latest industry impacted by the war in Ukraine // Euronews. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.euronews.com/2022/03/20/glass-production-is-the-latest-industry-impacted-by-the-war-in-ukraine>
3. В Україні масово зупиняються заводи з виробництва скла // Landlord. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://landlord.ua/news/v-ukraini-masovo-zupyniajutsia-zavody-z-vyrobnytstva-skla>
4. Дослідження віконного ринку та його стан під час воєнних дій // Віконні технології. [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://wt.com.ua/biblioteka/stati/1175-doslidzhennya-vikonного-rinku-ta-jogo-stan-pid-chas-voennikh-dij.html>

SECTION 5

INTERNATIONAL RELATIONS

Nasirova Kamala Fuad
PhD student
Baku Slavic University, Azerbaijan

THE IMPACT OF THE 44-DAY WAR ON THE SITUATION OF REFUGEES AND INTERNALLY DISPLACED PERSONS

Having carried out the 44-day Patriotic War last year and conducted counter-offensive self-defense operations, Azerbaijan liberated the lands from occupation on September 27 – November 10, 2020 as a result of the 44-day war, thereby initiating a new stage in solving the problem of refugees and internally displaced persons and a politically different trend in the region. One of the most serious problems that arose after Armenia's military aggression in Nagorno-Karabakh and adjacent areas and the deportation of the Azerbaijani population living on the historical lands of Western Azerbaijan (now Armenia), as well as the persecution of people living in Karabakh for international crimes, was the problem of refugees and internally displaced persons. For almost 30 years, the military aggression of Armenia continued, while the problems of refugees and internally displaced persons also remained unresolved in the context of aggression.

The statement of November 10 signed by the President of the Republic of Azerbaijan, the Prime Minister of the Republic of Armenia and the President of the Russian Federation is considered to be the most important document explaining the political nature of the processes after the aggression of Armenia against refugees and internally displaced persons. In accordance with paragraph 7 of this document, “internally displaced persons and refugees return to the territory of Nagorno-Karabakh and adjacent areas under the control of the Office of the United Nations High Commissioner for Refugees” [4]. During the 44-day war, Azerbaijan first of all achieved ensuring its territorial integrity by liberating its native lands from the military aggression of Armenia, ensuring the return of internally displaced persons and refugees. At the same time, with this victory, the whole world realized that Azerbaijan is a country capable of regaining its territories peacefully at the cost of the blood and souls of heroic children, martyrs, both by military means and at the expense of the political and diplomatic will and strength of the state leadership.

In the XX century, the Azerbaijani people faced refugees and internally displaced persons several times. The geostrategic position of Azerbaijan and its rich natural resources pushed the forces representing interests in the region to forcibly relocate Azerbaijanis from their historical lands, and the attempts of Armenians to get more lands led to the fact that Azerbaijanis were evicted from their native lands 4 times in a century. As a result of the policy of ethnic cleansing systematically carried out by Armenia in 1988-1992, 250 thousand Azerbaijanis who historically lived in this territory were forcibly expelled from their native lands and brought refuge to Azerbaijan, 20 percent of Azerbaijani lands were occupied by the Armenian armed forces – the territory of Nagorno-Karabakh, as well as 7 adjacent districts, up to 700 thousand Azerbaijanis they became internally displaced persons in their homeland. Thus, currently in Azerbaijan there are about 1 million 200 thousand refugees, internally displaced persons intending to obtain the status of “refugee” (asylum seekers) with a natural increase over the past 20 years [5, p. 162].

The highest point of the problem of refugees and internally displaced persons in Azerbaijan, since 1988, has been the military aggression of Armenia against Azerbaijan. Aggression is considered one of the most serious international crimes in the modern system of international relations, violating human rights, in particular the rights of refugees and internally displaced persons. Armenia carried out territorial claims not only to Azerbaijan, but also to Turkey, Georgia and other states, as well as discriminatory and violent actions against the population, natural, cultural and historical monuments of these countries. This fact gives reason to believe that Armenia's actions pose a threat to the violation not of one state, but of international peace and security as a whole. Since 1988, a plan was implemented to forcibly evict Azerbaijanis from 126 settlements of Nagorno-Karabakh, one of the most tragic events of the twentieth century was committed – the Khojaly genocide. As a result of Armenia's military aggression, 20% of Azerbaijani lands were occupied, including Nagorno-Karabakh, as well as 7 adjacent districts, about 700 thousand of our compatriots were deprived of their permanent residence and forcibly relocated [6, p.109]. All this has not only further aggravated the problem of refugees and internally displaced persons in Azerbaijan, but also created serious socio-economic problems for the country. Deputy Director of the UNHCR Regional Office for Europe Hashim Utkin said in connection with this fact that every 8 people in Azerbaijan are either refugees or internally displaced persons. This indicates that the Republic of Azerbaijan is seriously faced with the problem of refugees, who will always be in the center of attention of the international community [3, p.490]. The solution of problems related to refugees, from the moment of the emergence of this issue in our republic to this day, is one of the most important issues of both domestic political discussions and bilateral and multilateral international relations of our country.

It should be noted that conceptual and practical steps in connection with the political problems of refugees and internally displaced persons were taken by the national leader of the Azerbaijani people, Heydar Aliyev. At bilateral meetings with political leaders of the world, conferences and events of international organizations, he advocated the solution of political problems of refugees and internally displaced persons and constantly drew attention to issues related to the protection of their violated rights and freedoms. Under the leadership of the great leader in 1993-2003, large-scale measures were taken to solve this problem politically. National leader of our people Heydar Aliyev held 25 meetings with the President of Armenia in connection with the Armenian-Azerbaijani Nagorno-Karabakh conflict, more than 200 with the OSCE leadership, representatives of the Minsk Group and more than 500 with the heads of state of 80 countries, as well as more than 20 meetings with representatives of the public of the occupied areas, refugees and internally displaced persons [1].

The most important issue related to the political and legal problems of refugees and internally displaced persons as a result of Armenia's military aggression against Azerbaijan is the achievement of raising this problem in the plane of international organizations and the restoration of violated rights. For this reason, in the "National Action Program for improving the effectiveness of the protection of human rights and freedoms in the Republic of Azerbaijan", approved by the Decree of the President of the country dated December 27, 2011, it was noted the continuation of work in international organizations and the more effective use of available legal instruments to take the necessary measures on the basis of these facts as a result of Armenia's aggression against Azerbaijan, massive infringement of the rights of refugees and internally displaced persons, as a result of the occupation of Azerbaijan's natural resources, in order to inform the world community of the fact of looting their historical and cultural values and compensation for the damage caused to them by the Armenian state, although the right to vote of our country cannot be brought to the attention of the whole world.

A full legal framework for the social protection of refugees and internally displaced persons has been created in accordance with international norms, 43 decrees and orders have been signed

by the President of the country, the National Assembly has adopted 23 laws, and the Cabinet of Ministers has adopted 192 resolutions and orders [1]. The key role in the settlement of the relevant problem is played by international treaties and domestic legislation, for which the Republic of Azerbaijan stands. It should be noted that the Republic of Azerbaijan, which joined the 1951 Convention in 1992, irrevocably complies with all obligations under the implementation of this international document. Currently, large-scale projects are being implemented for the return and resettlement of internally displaced persons to the territories liberated from occupation.

As a result of the Patriotic War, Azerbaijan's authority in the international arena has increased, it has strengthened as an important center of strength and political will in the world, new global, regional and local economic projects have been launched, a number of large-scale works are currently being carried out and are continuing. The main task facing us today is the restoration of these territories, the achievement of economic and social revival, the return of internally displaced persons to their homeland and ensuring the normal life of these people. Of course, all this is being successfully implemented in stages, as an integral part of our country's strategic programs.

New opportunities are opening up for the restoration of Eastern Zangezur, Karabakh, the return of people to these lands, and large-scale work is being carried out as soon as possible. In addition, the strategic goal of the Karabakh and East Zangezur economic zones as a “green energy” zone is an indicator of the economic power of our country, as well as a manifestation of the political will of our state. It should be emphasized that the construction and commissioning of the airports of Zangilan, Lachin, Fuzuli will give an additional impetus to the further economic development of the region, both cargo and passengers will be transported through these ports, at the same time the ports will serve to increase the military power of our country, the formation of a new military infrastructure.

The impact of the 44-day war on the situation of refugees and internally displaced persons does not end only in the Karabakh region. The next stage will be the consideration of issues related to the return of refugees deported from Armenia to their lands. As the head of state noted, “although western Zangezur is currently under the control of Armenia, but as a result of the construction of the Zangezur corridor, we will, of course, use this corridor and return our citizens to the ancestral land. There are such plans, and this is natural. Because our citizens were forcibly evicted from the territory of present-day Armenia, not only from the Zangezur district, but also from the Goycha district – bordering this district – and have every right to leave and live on their ancestral lands. We are saving this for a later stage”. As can be seen, the next strategic goal of our State is to achieve important goals in the direction of restoring the rights of refugees.

These days, President of the Republic of Azerbaijan Ilham Aliyev, laying the cornerstone of the restoration of the city of Fuzuli, once again emphasizes that “today we are creating the future, creating it with our own hands. I am confident that all our plans, as well as all the goals announced so far, will be fulfilled, as well as the goals outlined for the next period. We will achieve these goals, strengthen our country, further strengthen our army and ensure the safe life of the Azerbaijani people. Of course, we will return the settlers who have lived in suffering for 30 years, including moral suffering, to their native lands as soon as possible” [7].

Thus, due to the impact of the 44-day war on the situation of refugees and internally displaced persons, we can say with full confidence that short-term and long-term plans for the return of citizens of the country are being implemented in Azerbaijan in this direction, issues of energy supply and, in particular, “green energy”, the development of urban planning and transport infrastructure, having of crucial importance in the territories liberated from occupation over the past year, “relevant work is being carried out and projects are being implemented to introduce the concept of “smart village”.

References:

1. Azərbaycan Respublikasının Qaçqınların və Məcburi Köçkünlərin İşləri üzrə Dövlət Komitəsi tərəfindən görülmüş işlər barədə məlumat // <http://idp.gov.az/az/law/106/parent/15>
2. Azərbaycan Respublikasında insan hüquq və azadlıqlarının müdafiəsinin səmərəliliyini artırmaq sahəsində Milli Fəaliyyət Proqramı // <https://president.az/articles/4017>
3. Əliyev Ə.İ. İnsan hüquqlarının beynəlxalq-hüquqi müdafiəsi. Dərslük. Bakı, 2009, 443s.
4. İlham Əliyev xalqa müraciət edib // <https://president.az/articles/45924>
5. Məmmədov R.F. Süleymanlı S.A. Abbasov. X.R. Azərbaycanlı qaçqın və məcburi köçkünlərin problemləri beynəlxalq təşkilatlar müstəvisində. Bakı, Səda Nəşriyyatı, 2016, 232 səh.)
6. Məcidli S.T. Ermənistanın hərbi təcavüzü və Azərbaycanın əks-hücum əməliyyatları (beynəlxalq hüquqi məsələlər), Dərs vəsaiti. Bakı: “Elm və təhsil” nəşriyyatı, 2021. 308 s.
7. Prezident İlham Əliyev və birinci xanım Mehriban Əliyeva Füzuli ictimaiyyətinin nümayəndələri ilə görüşüb, Memorial Kompleksin və şəhərin bərpasının təməl daşını qoyublar // <https://azertag.az>

Mammadova Naila Khudagulu

PhD student

Baku Slavic University, Azerbaijan

THEORETICAL AND PRACTICAL COMPARATIVE ANALYSIS OF THE US POLICY IN THE FIELD OF HUMANITARIAN INTERVENTION

Disagreements about the purpose, nature and permissibility of humanitarian intervention as a phenomenon of the modern system of international relations stem from its nature: on the one hand, it is a massive violation of human rights, while the state authorities of a particular country are unwilling or unable to ensure the fight against violations of rights and freedoms arises from the need to effectively prevent and suppress the violation (goal of course, it is legitimate and requires implementation). On the other hand, it is formed from the experience of international intervention, which does not exclude further massive violation of the legitimate interests of the individual, society and State sovereignty.

After the 90s of the twentieth century, three fundamental problems emerged. Firstly, the global system has changed, but the international legal norms of the previous system continued to operate. That is, the subject of law is the state and interstate organizations, and the rules work according to the balance of forces. Secondly, powerful players in the system have changed and diversified, but they are not represented in the UN Security Council. Thirdly, the subject and parties to conflicts and disputes are differentiated and do not occur in international law. Therefore, changes and developments in international law in relation to the problems of the new era contradicted the theoretical approaches and practices of the old system. There are still conflicting opinions among researchers on this issue. Many experts are convinced that decisive military intervention by international forces in the internal affairs of States can become an effective obstacle to the elimination of existing conflicts and human rights violations. Others believe that the most that humanitarian intervention can do is to stop the bloodshed. This suspension may be enough to start peace negotiations and provide various forms of assistance. That is, it takes time and, ideally, saves many lives, but does not solve the underlying problems of the conflict. Even if the question of the existence of humanitarian intervention is generally recognized as a real fact of modern international politics, even if it is recognized at various levels of international life (including in the UN and NATO), the issues of the time of occurrence of this phenomenon, the regulatory framework for its implementation and the procedure for ending humanitarian intervention are still very controversial [1; 3; 4; 5].

The methods and results of humanitarian interventions call into question the compatibility of this phenomenon with the principles of respect for State sovereignty, non-use of force, non-interference in the internal affairs of States, non-violation of territorial integrity. Thus, although humanitarian intervention may seem like a noble and just way of using force, this concept can be very dangerous if viewed in combination with international politics and State interests. If the door to the use of force is open for humanitarian purposes in a system where the use of force is prohibited, it is obvious that many States will try to realize their interests using this opportunity. Because the prohibition on the use of force is clearly and unambiguously defined in the UN system [8]. In other words, it cannot be considered legitimate in accordance with international law if it is not carried out within the framework of the general law of legal protection or with the permission of the Supreme Court [2].

A detailed analysis of modern views on the definition of humanitarian intervention shows that most authors in American political science define humanitarian intervention as a violation of

human rights (citizens of a given country) by one state or a group of states against another state, they understand this as the use of armed force to protect the rights of the population on the territory of another State. There is no universally recognized international document (such as the definition of aggression adopted by the UN in 1974), which would give a complete concept of humanitarian intervention.

Based on the theoretical and practical analysis of the main humanitarian interventions carried out by the United States at the end of the XX - beginning of the XXI century, it can be concluded that the specific historical and political, geopolitical conditions, geo-economic situation of humanitarian interventions that determine the prerequisites and mechanism of humanitarian intervention, general trends in implementation and effectiveness. From the political analysis of concrete facts and arguments, it can be concluded that examples of US humanitarian intervention in the post-Cold War era are the adoption by the UN Security Council of resolutions directly or indirectly legalizing the use of force for humanitarian reasons (“Somali crisis”, “Gulf Wars”, humanitarian crises, etc.) and humanitarian interventions against genocidal, national, ethno-confessional violence (“Bosnian crisis”, “massacre in Srebrenica”, etc.), protection of democratic forces uncompromisingly fighting against authoritarian, the anti-democratic regime (“orange revolution”, “Arab Spring”, etc.), the spread and strengthening of democracy and the “responsibility to protect”. Political analysis shows that the US government tried to fill the vacuum of threats that arose in America after the Cold War with a mission to protect democracy and freedom stemming from political philosophy.

Based on comparative analysis, event analysis and other research methods, the author adheres to the point of view that humanitarian intervention is defined as the use of armed force by one State or a group of states to protect human rights (citizens of a given country) against another state. This is the protection of the rights of the population of a State that has been subjected to interference without the consent of the State. At the same time, in a number of cases, for example, the intervention in Afghanistan, Iraq and Libya, leads to the conclusion that the United States (and other participants) use it for their own purposes and national interests, and democracy, stability, civil solidarity and economic and social well-being have not yet been established in these countries, it is impossible to give an unambiguous assessment the international political and legal legitimacy, legality and justice of humanitarian intervention, as it was led only to regime change. At the end of the twentieth century, humanitarian disasters caused by serious, massive violations of human rights became more frequent. On the one hand, these disruptions are the result of either a civil war, or a purposeful policy of the regimes of individual States, or their inability or unwillingness to stop these disasters, or external interference in the internal affairs of these States, including force. On the other hand, as a result of the split among the permanent members of the UN Security Council, it is unable to take measures to stop or prevent them. Humanitarian intervention is usually carried out to prevent massive and gross violations of human rights, and it cannot be excluded that in the future it will be used to eliminate weapons of mass destruction. At the same time, as the US foreign policy practice in Afghanistan, Iraq, Libya and Syria shows, humanitarian intervention is not limited to short-term and temporary use of force.

Theoretical and practical analysis shows that humanitarian intervention is sometimes used to denote other purposes of military interventions, such as conducting UN peacekeeping operations. Therefore, it is not by chance that the Commission on International Intervention and the Sovereignty of States used the expression “so-called humanitarian intervention” when talking about humanitarian intervention. Many realist theorists studying the US humanitarian intervention claim that the US acted out of its own interests [6; 7]. However, as we have seen in the examples of Bosnia and Herzegovina and Kosovo, there are practices aimed at humanitarian goals, international peace and security. It cannot be said that the United States intervenes unilaterally solely in its own interests or only for the sake of humanity. Changes in time, circumstances, and events affect and alter the underlying underlying causes of this intervention policy. These studies

conducted in recent years claim that the United States is taking measures for humanitarian purposes. But, as we mentioned earlier, the underlying dynamic that drives the US to act varies depending on circumstances. After the end of the Cold War and the fall of the Soviet Empire, the United States became a superpower and assumed responsibility for the security of the international system of this power. The most important fundamental dynamic that influenced the US military intervention, especially after the terrorist attacks of September 11, was national security. But democracy, human rights and the security of the international system force the United States to interfere in what is happening in foreign countries. The United States is not acting in its own economic interests, as the realists claim, but for the benefit of humanity, as the liberals claim. However, it is impossible to say when this situation will change or whether it is always the same policy. Humanitarian intervention in the affairs of sovereign States has become one of the defining elements of the emerging new world order. Given the growing demand for humanitarian intervention and its clearly international nature, it is safe to say that military intervention for humanitarian and other reasons is a kind of “philosophy of internationalism” of the XXI century [6, p.17] transformed.

It should also be noted that economic intervention can take the form of financing the opposition in a particular country, holding strikes there, or even counterfeiting the national currency. However, financial humanitarian interventions (in combination with other nonviolent methods of intervention) are often ineffective.

The conducted political analysis allows us to put forward the following scientifically based some practical recommendations:

- It is necessary to define clear and honest criteria that should be of a legal nature in order to make all major decisions on humanitarian intervention;
- In accordance with the UN Charter, it is necessary to establish a mechanism for resolving humanitarian intervention, which was determined by the UN Security Council as the only legitimate way of international intervention;
- During the humanitarian intervention, effective measures should be taken to control and bring to justice all persons and institutions that have committed violations of international law, etc.

References:

1. Chandler D. Humanitarian Intervention and the State / D. Chandler. – NY: Palgrave MacMillan, 2010.
2. Məmmədəliyeva L. BMT və qloballaşma: “humanitar müdaxilə”lər fonunda yeniləşmə imkanları// <http://www.anl.az/down/meqale/xalqqazeti/2016/avqust/501861.Pdf>
3. Russett B. Controlling the Sword: The Democratic Governance on National Security. Cambridge, MA:Harvard University Press, 1990, 201 p.
4. Scheffer, David J. Towards a Modern Doctrine of Humanitarian Intervention / David J. Scheffer. – University of Toledo Law Review Vol 23, 1992. – 253-274 p.
5. Seybolt, T. B. Humanitarian Military Intervention: The Conditions for Success and Failure / T. B. Seybolt Taylor. – Oxford. : Oxford University Press, 2007.
6. Модин, Н. В. Гуманитарная интервенция в современных международных отношениях: Автореферат диссертации на соиск. уч. степ. канд. полит. наук Москва-2010, 24 с.
7. Суховой Д. А. Использование силы: дискуссия в американских политических кругах // Гуманитарные исследования в Восточной Сибири и на Дальнем Востоке. 2012. №1 (17). URL: <http://cyberleninka.ru/article/n/ispolzovanie-sily-diskussiya-v-amerikanskih-politicheskikh-krugah>
8. Устав ООН. <http://www.un.org/ru/doc>

Духніч Микола Петрович

Студент кафедри міжнародних економічних відносин
Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, Україна

Науковий керівник: Когут Ференс Оксана Ігорівна

канд. екон. наук, доцент кафедри міжнародних економічних відносин
Прикарпатський національний університет ім. Василя Стефаника, Україна

ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ У КРАЇНАХ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Міжнародна міграція сьогодні є одним із найвагоміших процесів, який формує окрему нішу міжнародних економічних відносин, оскільки пересуванню економічно активного населення за межі їхньої держави, при цьому переслідуючи певні власні інтереси (навчання, туризм, пошук працевлаштування, тощо), є одним з характерних явищ сучасного етапу глобалізації.

Термін міграція походить від латинського слова *migro* (*migration*) – переселяюся, переселення, переміщення. Міграція є природнім проявом мобільності людини, мотивований прагненням до поліпшення умов свого існування, до більш повного та надійного задоволення своїх потреб. [1]

Міграційні процеси значною мірою впливають на економіко-демографічну ситуацію на території країн Європейського Союзу та країн Шенгенської зони. Слід наголосити на тому, що близько 25.5 млн. осіб, котрі мешкають на території ЄС – є мігрантами та займають досить вагомий нішу в структурі економічної діяльності даного регіону. Вагомим фактором є і те, що притік мігрантів на територію ЄС є набагато інтенсивнішим показником, ніж процес відтоку місцевого населення за межі країн Європейського Союзу, що в свою чергу утримує певним чином демографічний баланс на території країн-резидентів Європейського Союзу, а також даний фактор відкриває можливості для економічних суб'єктів ЄС застосовувати даний людський потенціал найбільш ефективним чином для їх подальшого розвитку та оптимальнішого функціонування національних економік в цілому. [2]

Населення України, як суб'єкта, котрий територіально є близьким до країн ЄС також має тенденцію до скорочення його чисельності не тільки в плані негативного процесу природнього відтворення населення, однак і в наслідок процесу відтоку населення на територію країн ЄС та подальшої натуралізації останніх в Європі. На основі цього також можна спостерігати і тенденцію постійного зростання процесу відтоку українців на територію ЄС, позаяк у 2012 році відсоток громадян України, котрі перебували на території країн Європейського Союзу становив 1.78% від його населення (816 тис. осіб), то вже в 2021 році даний показник збільшився до 1 552 602 осіб, що в свою чергу становить 3.73%. Більша половина громадян України, котрі вдаються до еміграції закордон мотивуються саме пошуком для себе оптимальних місць оплачуваної діяльності, таким чином спричиняючи частковий відтік кваліфікованих вітчизняних кадрів закордон. [3][4]

Серед запропонованих заходів котрі б стосувалися процесу скорочення притоку нелегальних мігрантів є посилення контролю на найбільш проблемних прикордонних ділянках країн ЄС, а також перегляд урядами країн Європи особливостей соціального забезпечення мігрантів на території Європейського Союзу та жорсткіше регулювання даного процесу із метою зниження фінансового навантаження на обслуговування потреб мігрантів країнами ЄС.

Список використаних джерел:

1. Пуригіна О.Г. Міжнародна міграція: навчю посіб./ О.Г. Пуригіна, С.Е. Сардак. – Д. Вид-во ДНУ, 2009 – 19с.
2. Statistics on migration to Europe // European Commission - https://ec.europa.eu/info/strategy/priorities-2019-2024/promoting-our-european-way-life/statistics-migration-europe_en.
3. Населення України (1990 – 2022 рр.) // Державна служба статистики України - <https://www.ukrstat.gov.ua/>.
4. Грошові перекази // Національний Банк України - https://bank.gov.ua/files/ES/Perekaz_y.pdf.

SECTION 6. LAW AND INTERNATIONAL LAW

Reprint\translated

Vasiuta Victoria Ruslanivna

student of the 2nd year of higher education at the Faculty of Law

LNUVMB named after S. Z. Gzhitskyi, Ukraine

Academic supervisor: Olena Volodymyrivna Nikanorova

candidate of Jurisprudence, associate professor, associate professor of the department of Law

LNUVMB named after S. Z. Gzhitskyi, Ukraine

HUMAN-CENTERED THEORY AS A GUIDE TO ADMINISTRATIVE LAW

As you know, administrative law is one of the branches of public law. Therefore, it is related to the concept of public administration, as a form of realization of public power, as it regulates social relations in the field of administrative issues (laws) [1, p. 12].

From the definition of public administration, we learn that it is the administrative activity of subjects of public administration, which is the external expression of the implementation of the tasks (further - functions) of the executive power for the purpose of satisfying the public interest [2], namely the provision of administrative services and the implementation of executive and administrative activities. Therefore, the question arises, how exactly this is interconnected with anthropocentric theory.

As a result of the provision of administrative services by the public administration, this theory of administrative law is most fully realized, namely, when the public administration satisfies the rights, freedoms and legitimate interests of private individuals as fully as possible. This is the essence of the human-centered concept and the mission, the goal of public power in turn. According to the generalizations of Professor V. Galunko, based on the work of academician, doctor of legal sciences and honored lawyer of Ukraine V. Averyanov, whose position is called the human-centered theory of academician Averyanov, it is possible to distinguish a set of legal factors that make up the content of the concept of human-centeredness:

1. firstly, the need to detail and clarify in the norms of all public branches of law the constitutional norms regarding the primacy of the Person before the state, so that they aim at the subjects of power to ensure and protect the rights, freedoms and legitimate interests of individuals and legal entities; which ultimately represents the above-mentioned information about the essence of human-centrism [3];

2. secondly, the approval at the level of the law (code) of administrative procedural norms that would comprehensively and comprehensively, without exception, establish the procedures for relations between subjects of authority and private individuals, would be norms of action, did not require clarification in subordinate legal acts, were distributed on all administrative-legal relations without exception and had priority over the procedural norms of other legislation [3];

3. thirdly, the integral and most important factor of the human-centered theory is the recognition and full dominance in administrative-legal relations (between their participants) of the principle of the rule of law, which at the same time (as a result) is the principle of administrative law [3];

4. fourthly, subjects of public authority (authorities) should carry out harmonious public-service component activities, by providing administrative services as the main one and performing executive-administrative functions as an additional one [3];

5. on the fifth, recognition of the use by subjects of power of both imperative and dispositive methods of legal regulation with the priority of the second [3].

Example. Centers for the provision of administrative services provided up to 589 services in million-dollar cities in 2021.

In this case, having defined services as administrative service relations of a subject of public administration and a private subject, the former has no right to act imperatively, that is, in a public-authoritative manner, in relation to the latter.

Conclusion. People-centered theory as a foundation, which represents the basis of administrative and legal relations, is important for knowledge, as it is found in the essence, the purpose of public power's realization of public interest. Beyond these values, there can be no question of the existence and functioning of a certain public body [3]. The content of this concept is comprehensively related to the study of the principles of administrative law, one of which is the rule of law, and methods of legal regulation, etc.

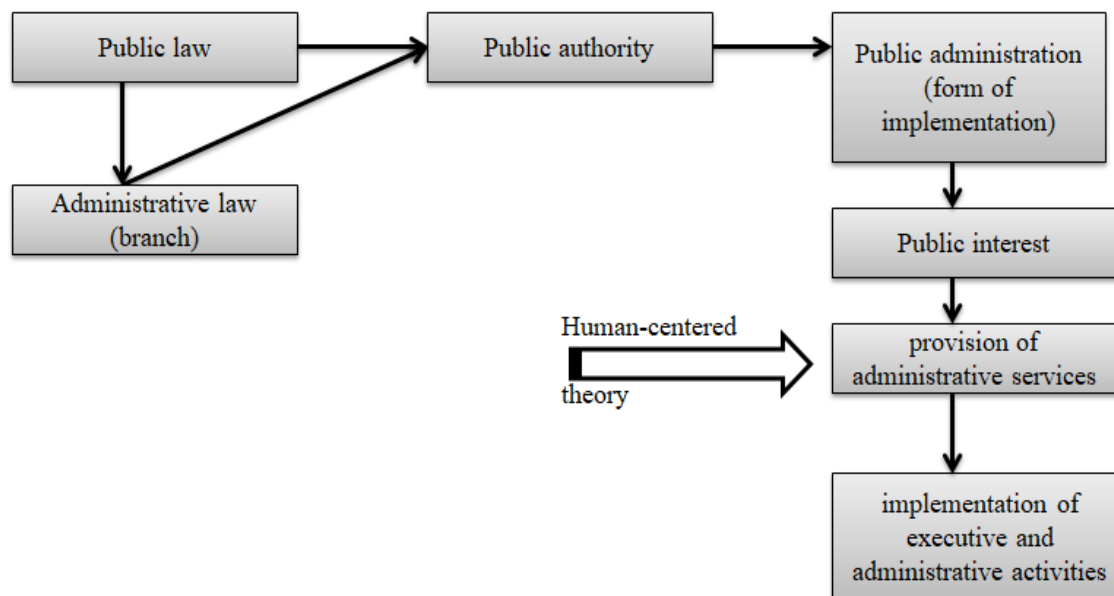

Fig. 1. Scheme of connection of administrative law with human-centered theory
[author's development]

References:

1. Administrative law of Ukraine. Full course: textbook / edited by V. Galunka, O. Pravotorova. The third edition. Kyiv: Academy of Administrative and Legal Sciences (2020). 466 p.
2. Basic categories of administrative law. Public administration of public power. Removed from: <https://testderz.com/zno-pravo/admin-law-lecture/kategorii-admin-prava/>
3. V. Galunko. Human-centered theory. Removed from: <https://www.youtube.com/watch?v=QqmOIZ1YEZ0&t=1s>

Lavryniuk Bohdana Mykolaivna

Fourth-year student of Educational and Scientific Institute of Law
Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine

TO SOME ISSUES REGARDING RATIFICATION OF THE ROME STATUTE OF THE INTERNATIONAL CRIMINAL COURT BY UKRAINE

The International Criminal Court is one of the most important institutions of international justice, the activity of which is quite important in view of the existence of armed conflicts in the world. Ukraine is not a State Party to the Rome Statute, and therefore in the conditions of the constant threat of committing war crimes during the war with the Russian Federation, this issue takes on special importance.

For a long period of time, Ukraine did not ratify the Rome Statute of due to its conflicts with national legislation. The first and most significant obstacle was the adoption of the Opinion of the Constitutional Court of Ukraine on 11.09.2001 in the case based on the constitutional submission of the President of Ukraine on the provision of an opinion on the conformity of the Constitution of Ukraine with the Rome Statute of the International Criminal Court, signed on behalf of Ukraine on January 20, 2000, according to which it was established that the Rome Statute of the International Criminal Court does not correspond to the Constitution of Ukraine, in the part that refers to the provisions of the tenth paragraph of the preamble and Article 1 of the Statute, according to which "the International Criminal Court shall be complementary to national criminal jurisdictions" [1].

According to Article 124 of the Constitution of Ukraine, justice in Ukraine is administered exclusively by courts. Article 125 specifies that the creation of extraordinary and special courts is not allowed [2]. The Constitutional Court of Ukraine analyzed that Article 1 of the Statute, indicating that the International Criminal Court is a permanent institution authorized to exercise its jurisdiction over persons responsible for the most serious crimes of international concern, at the same time emphasizes that this Court complements national criminal justice bodies. The International Criminal Court accepts cases for its proceedings not only at the request of a participating state, but also on its own initiative, when the state under whose jurisdiction a person suspected of committing a crime provided for by the Rome Statute is "unwilling or unable genuinely to carry out the investigation or prosecution" [1].

Thus, the Constitutional Court of Ukraine made a conclusion that, unlike the international judicial bodies provided for in the fourth part of Article 55 of the Constitution of Ukraine, which by their nature are auxiliary means of protecting the rights and freedoms of a person and a citizen, the International Criminal Court complements the system of national jurisdiction. However, the possibility of such an addition to the judicial system of Ukraine is not provided for by Chapter VIII "Justice" of the Constitution of Ukraine [1].

To solve this problem, the Law of Ukraine "On Amendments to the Constitution of Ukraine (regarding justice)" of 02.06.2016 added to the Constitution Article 124 with a provision according to which Ukraine can recognize the jurisdiction of the International Criminal Court under the conditions defined by the Rome Statute of the International Criminal Court. At the same time, it was established that this part of Article 124 enters into force on June 30, 2019 [3].

At the moment, the Rome Statute has not yet been ratified, but Ukraine has recognized the jurisdiction of the International Criminal Court in relation to certain crimes in accordance with paragraph 3 of Article 12 of the Rome Statute. On 25.02.2014 the Verkhovna Rada of Ukraine

adopted Declaration to the International Criminal Court “On the recognition of the jurisdiction of the International Criminal Court by Ukraine over crimes against humanity committed by senior officials of the state, which led to extremely grave consequences and the mass murder of Ukrainian nationals during peaceful protests within the period 21 November 2013- 22 February 2014” [4] and on 04.02.2015 - Declaration to the International Criminal Court “On the recognition of the jurisdiction of the International Criminal Court by Ukraine over crimes against humanity and war crimes committed by senior officials of the Russian Federation and leaders of terrorist organizations “DNR” and “LNR”, which led to extremely grave consequences and the mass murder of Ukrainian nationals” [5].

During the last period, criminal procedural legislation of Ukraine was also improved in order to regulate cooperation with the International Criminal Court. Thus, the Criminal Procedure Code of Ukraine was supplemented by section IX-2 in accordance with Law №2236-IX from 03.05.2022, with a note to which it was established that the effect of this section extends exclusively to cooperation with the International Criminal Court, with the aim of extending its jurisdiction to persons (citizens of Ukraine, foreign citizens and stateless persons), who at the time of committing a crime falling under the jurisdiction of the International Criminal Court, were subordinated and/or acted with the aim of carrying out armed aggression against Ukraine, and/or on the basis of decisions (orders, orders, etc.) officials, military command, or state authorities of the Russian Federation or another country that carried out aggression against Ukraine or contributed to it [6].

To conclude, it is worth noting that the activity of Ukraine regarding the ratification of the Rome Statute is a long-term process, the reason for which is the need for legal regulation to eliminate legal conflicts between the statute and national legislation. However, this is an extremely important decision, because the implementation of the provisions of the Rome Statute will allow Ukraine to cooperate with the International Criminal Court on a permanent legal basis, using all the powers provided for the participating states.

References:

1. Opinion of the Constitutional Court of Ukraine in the case based on the constitutional submission of the President of Ukraine on the provision of an opinion on the conformity of the Constitution of Ukraine with the Rome Statute of the International Criminal Court, signed on behalf of Ukraine on January 20, 2000 from 11.07.2001, № **3-B/2001**. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v003v710-01#Text>.
2. Constitution of Ukraine from June 28 1995, № 254к/96-BP. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96%D0%B2%D1%80?lang=en#Text>.
3. Law of Ukraine "On Amendments to the Constitution of Ukraine (regarding justice)" from 02.06.2016, № 1401-VIII. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1401-19#n6>.
4. Declaration of the Verkhovna Rada of Ukraine to the to International Criminal Court “On the recognition of the jurisdiction of the International Criminal Court by Ukraine over crimes against humanity committed by senior officials of the state, which led to extremely grave consequences and the mass murder of Ukrainian nationals during peaceful protests within the period 21 November 2013- 22 February 2014” from 25.02.2014, № **790-VII**. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/790-18#Text>.
5. Declaration of the Verkhovna Rada of Ukraine to the to International Criminal Court “On the recognition of the jurisdiction of the International Criminal Court by Ukraine over crimes against humanity and war crimes committed by senior officials of the Russian Federation and leaders of terrorist organizations “DNR” and “LNR” from 04.02.2015, № **145-VIII**. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/145-19#Text>.
6. The Criminal Procedure Code of Ukraine from 13.04.2012, № **4651-VI**. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>.

Рекотов Петро Валентинович

канд.юрид.наук, доцент,

доцент кафедри інформаційної економіки, підприємництва та фінансів

Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні

Запорізького національного університету, Україна

Стецюра Олексій Сергійович

здобувач вищої освіти

Інженерний навчально-науковий інститут ім. Ю. М. Потебні

Запорізького національного університету, Україна

ГІДРОЕНЕРГЕТИКА ТА ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВИКОРИСТАННЯ ПРИРОДНИХ РЕСУРСІВ

Соціально-економічний розвиток держави передбачає існування такого господарського комплексу, за функціонування якого, буде відбуватися задоволення матеріальних та духовних потреб громадян із дотриманням екологічно безпечних форм господарювання, раціонального використання природних ресурсів. Ці заходи мають сприяти створенню сприятливих умов для здоров'я населення, збереження природного потенціалу навколишнього середовища. Для функціонування цих заходів, вони мають бути врегульованими законодавством [1, с. 68].

Згідно статті 153 Господарського кодексу України, здійснюючи господарську діяльність, суб'єкт господарювання, має ефективно та економічно використовувати природні ресурси на основі застосування новітніх технологій у виробничій діяльності [2].

Основні засади раціонального природокористування сформовано у Господарському, Лісовому, Водному кодексах України; Кодексу України про надра, постановах Верховної Ради та Кабінету Міністрів України, розпорядженнях Президента України.

Однією з найбільш ефективних технологій отримання електричної енергії у світі є використання гідроелектростанцій (ГЕС), оскільки дана галузь використовує поновлюваний енергетичний ресурс. Як джерело енергії, воду почали використовувати здавна, спочатку як джерело механічної енергії, а починаючи із ХХ століття, як джерело електричної енергії. Одну п'яту частину альтернативної енергії що виробляється у світі, становить гідроенергетична [3, с. 90-91].

Базова частина навантаження електричної мережі покривається роботою теплових та атомних електростанцій. В години максимального навантаження, використовують ГЕС та гідроакumuлюючі (ГАЕС) електростанції для регулювання пікового навантаження мережі. Це здійснюється шляхом вмикання або вимикання гідроагрегатів на станціях [4, с. 501].

Першим нормативним документом у якому були закріплені положення щодо користування водними об'єктами, в тому числі й для гідроенергетики, став Водний кодекс, прийнятий 9 червня 1972 року Верховною Радою УРСР. Головною особливістю таких об'єктів було те, що вони мали створюватися з урахуванням інтересів населення та народного господарства. За часів незалежної України Водний кодекс було замінено на новий, від 6 червня 1995 року, що діє до тепер. В новому кодексі були доповнені старі положення та закріплені нові, щодо користування водних об'єктів [5, с. 29].

Постанова Верховної Ради України від 14.01.2000 р. «Про Концепцію розвитку водного господарства України» сприяла розвитку законодавства та регулювала забезпеченість раціонального використання гідроресурсів та оновлення обладнання гідроелектростанцій, з метою збільшення потужності.

03.07.96 р. був прийнятий Закон України «Про ратифікацію Угоди між Урядом України та Урядом Швейцарської Конфедерації про фінансову допомогу для проєкту реабілітації гідроенергетики та системи контролю», що закріпив положення про оновлення гідроенергетичних об'єктів і забезпечення його фінансування.

На сьогоднішній день розвиток гідроенергетичної галузі визначається реалізацією таких програмних документів, як:

- Енергетична стратегія України до 2035 року;
- Програма розвитку гідроенергетики до 2026 року.

Їх завданням є реконструкція існуючих ГЕС та будівництво нових, удосконалення управління гідроенергетичними об'єктами, максимальне використання потенціалу річок [6, 7].

Одним із найважливіших законів для гідроенергетики є Закон України «Про ринок електричної енергії», що закріплює положення розвитку гідроенергетики, встановлює основи будівництва, охорони, збільшення частини використання альтернативної енергії [8].

Можна зробити висновок, що існування господарського комплексу у державі має бути врегульоване законодавством, виходячи з мети раціонального та економічного використання природних ресурсів.

Гідроенергетика розвивається багато століть, енергію води використовували як механічну, а починаючи з минулого сторіччя – як джерело електричної енергії. Галузь гідроенергетики входить до господарчого комплексу держави, регулюється відповідними нормативно-правовими актами, що сприяють розвитку галузі, раціональному використанню енергоресурсу, оновленню гідроенергетичного обладнання з метою збільшення потужностей ГЕС та збільшення використання енергії, що виробляється за допомогою альтернативних енергоресурсів.

Список використаних джерел:

1. Горелова Н. С. Щодо правових засад використання природних ресурсів у сфері господарювання. *Юридична освіта у сучасному вимірі* : Матеріали Всеукраїнської науковопрактичної конференції, проведеної з нагоди XI Всеукраїнського фестивалю науки, приуроченого до 80-річчя Донецького національного університету імені Василя Стуса та професійного свята науковців – Дня науки, 80-річчя з дня народження професора В.Д. Волкова (20 квітня 2017 р.) / Донецький національний університет імені Василя Стуса; за заг. ред. д.ю.н. проф. А.Г. Бобкової. – Вінниця: ДонНУ імені Василя Стуса, 2017. С. 68-70
2. *Господарський кодекс України: Закон України № 436-IV* від 16.01.2003 р. *Відомості Верховної Ради України* (ВВР), 2003. №18-22. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text> (дата звернення 25.09.2022)
3. Чейлітко А.О., Осаул О.І., Стецюра О.С. Потенціал гідроенергетики України у розвитку європейського вектора альтернативних джерел енергії. *Європейський вектор модернізації інженерної та економіко-управлінської освіти в умовах сталого розвитку промислового регіону* : матеріали міжнар. наук.- практ. конф., м. Запоріжжя, 27-28 травня 2021 р. С. 90-92.
4. Чейлітко А. О., Стецюра О. Аналіз стану гідроенергетики в Україні. *Proceedings of the 3th International Scientific and Practical Conference «Global and Regional Aspects of Sustainable Development»* (May 4-5, 2021). Copenhagen, Denmark: Berlitz Forlag, 2021. p. 501-506 ISBN 978-87-615-0721-1
5. Павлига А. В., Дубінін Ю. С. Еволюція та сучасний стан законодавчого забезпечення гідроенергетики в Україні. *Науковий вісник публічного та приватного права* : *Збірник наукових праць* №2. Київ : Науково-дослідний інститут публічного права. 2021. С. 27-32.
6. *Про схвалення Енергетичної стратегії України на період до 2035 року «Безпека, енергоефективність, конкурентоспроможність»* : розпорядження Кабінету Міністрів України від 18.08.2017 року № 605-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/605-2017-р#Text> (дата звернення: 25.09.2022).
7. *Про схвалення Програми розвитку гідроенергетики на період до 2026 року* : розпорядження Кабінету Міністрів України від 13.07.2016 р. № 552-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/552-2016-р#Text> (дата звернення: 25.09.2022).
8. *Про ринок електричної енергії* : Закон України від 13.04.2017 р. № 2019-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2019-19#Text> (дата звернення: 25.09.2022).

Прудовський Андрій Володимирович

Студент навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Україна

Наливайко Олег Іванович

канд. юрид. наук, доцент,
старший науковий співробітник секретаріату Вченої ради
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Україна

ДЕРЖАВНИЙ СУВЕРЕНІТЕТ І ГЛОБАЛІЗАЦІЯ

Державний суверенітет – верховенство державної влади всередині країни та її незалежність і рівноправність у зовнішньополітичній сфері. Основні ознаки Державного суверенітету: верховенство – передбачає верховну владу держави на власній території, її територіальну цілісність і недоторканність; неподільність – засвідчує неможливість існування в країні двох суверенітетів; невідчуженість; необмеженість [3].

Суверенітет у традиційній правовій доктрині є категорією, яка виражає зміст і обсяг повноважень держави у внутрішній і зовнішній політиці. Поява нової держави автоматично означає наявність її суверенітету. Держави змушені до самообмеження своїх суверенних прав у міжнародному спілкуванні, але без втрати суверенітету. Як і права людини, суверенні права держави в певному сенсі можна розглядати як природні. Суверенні права пов'язані з існуванням держави і не залежать від інших неправових факторів. Концепція юридичної рівності держав призводить до ідентичності та рівності суверенних прав, якими держави можуть користуватися самостійно[5]. Значення суверенних прав полягає у визначенні та гарантуванні чітко визначених меж свободи держави. Чи можуть суверенні права змінюватися в процесі історичного розвитку держав?

Суверенітет – один з основних конституційних принципів будь-якої держави. На сучасному етапі розвитку людства, з бурхливим розвитком процесів глобалізації особливої актуальності набуває питання визначення статусу державного суверенітету. У зв'язку з цим, питання подальшої долі держави та державного суверенітету залишається одним з центральних у проблематиці світової політики [2, с.88]. Глобалізація збільшує проникність кордонів, розхищує основи національно-державного суверенітету. За умов глобалізації соціальні відносини в різних країнах світу значною мірою уніфікуються, державні кордони безперешкодно перетинаються потоками електронної та іншої інформації, внаслідок чого механізми, необхідні для ефективного здійснення суверенітету в традиційному його значенні, стають все більш ефемерними [4].

В контексті процесу глобалізації принцип державного суверенітету набуває особливого значення. Рівноправність держав вимагає активної участі в діалозі не тільки між собою, але й з міжнародними фінансовими інституціями та неурядовими, наднаціональними структурами, які формують власні стандарти поведінки [6]. За сучасних умов у процесі тлумачення принципу суверенітету увага зосереджується на тих аспектах його змісту, які б дозволяли державі активно розвивати міжнародне спілкування, не порушуючи при цьому їх основ. Під впливом глобалізації та регіональної інтеграції держави все більше погоджуються на передачу власних певних суверенних прав наднаціональним юрисдикційним (над державним) об'єднанням та міжнародним організаціям (ООН, Рада Європи, ОБСЄ, НАТО, тощо). Зростаюча багаторівнева складність світу вимагає всебічного розуміння суверенітету. Це породжує якісно нову ситуацію для країн, які змушені шукати нові підходи до реалізації суверенних прав,

підкреслюючи актуальність проблеми розкриття співвідношення державного суверенітету та суверенних прав.

Отже, у сучасних умовах, коли потоки товарів і капіталу стирають звичні кордони між державами, постає запитання про ефективність державного суверенітету. Очевидним є те, що його класичне розуміння як принципу невтручання у внутрішні справи та абсолютної влади на певній території вже не є адекватним. Суверенні держави вимушені протистояти як економічному та культурному, так і правовому тискові, пристосовуючись до зміни соціально-політичних реалій. У процесі такого пристосування відбувається й еволюція державного суверенітету [1, с.295].

Список використаних джерел:

1. Глотов Б. Б. Трансформація державного суверенітету в умовах глобалізації: український контекст. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2012. №4. С. 6–14.
2. Яковюк І. В. Правові основи європейської інтеграції та її вплив на державно-правовий розвиток України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01. Харків, 2014. 474 с
3. В. П. Капелюшний . Державний суверенітет. Київ: Інститут енциклопедичних досліджень НАН України, 2007. Т. 7. URL: <https://esu.com.ua/article-26188>
4. Наливайко Л. До питання про визначення поняття «механізм держави». *Підприємництво, господарство і право*. 2005. № 10. С. 92-96.
5. Грицай І.О. Припутень Д.С. Чепік-Трегубенко О.С. Рибалкін А.О. Медяник В.А. Мінакова Є.В. Малихіна А.І. Наливайко Л.Р. Навчальний посібник: "Практикум з теорії держави і права". Дніпро: Дніпр. держ. ун-т внутр. Справ. 2021.
6. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права (Explanatory Terminological Dictionary on Constitutional law) / Кол. автор; за ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 628 с. https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/9779/1/SLOVNYK_2016_ispr.pdf

Соловійов Олексій Володимирович

канд. юрид. наук., доцент, асистент кафедри трудового права

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна

ДО ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ ПРАВОВОЇ ПРИРОДИ СОЦІАЛЬНОГО СТРАХУВАННЯ

У 1993 р. на 80-й сесії Міжнародної конференції праці було констатовано: «Створення систем соціального страхування на початку ХХ століття, їх подальший розвиток і перетворення на всебічні системи соціального забезпечення, а потім еволюція практично універсальної системи соціального захисту – це один з основних етапів соціального розвитку у двадцятому сторіччі» [1, с. 1].

Доктринальні основи соціального страхування сформувалися під впливом соціально-філософських доктрин природного, позитивного й публічного права, солідарності, правової держави, громадянського суспільства, субсидіарності, соціальних настанов церкви й позицій міжнародних спеціалізованих організацій у сфері соціального захисту [2, с. 164].

Теоретичні положення концепції природних прав були розроблені Д. Локком, а також філософами французької й німецької шкіл – Вольтером, Монтеस्क'є, Руссо, Дідро, Кантом, Фіхте й Гегелем. В її основу покладено уявлення про необхідність сприяння в поліпшенні умов життя на засадах соціальної справедливості, рівності й законодавчих гарантій свободи (власності, безпеки й життя). Доктрина природного права сформувалася під впливом досвіду особливого роду – негативного досвіду людської історії щодо побудови соціального життя, для якої характерними рисами завжди були (і найчастіше залишаються в наш час) – приниження, безправ'я, насильство, примусова праця, тобто той стан, у якому не повинна перебувати людина (вбогість, голод, різні форми тиранії). У цьому зв'язку первинний зміст концепції прав людини, з позицій соціального захисту, полягає в реалізації захисних функцій держави й структур громадянського суспільства щодо забезпечення гідних умов існування громадян. Завдання полягає в тому, щоб, по можливості, відповідно до структур й ресурсів кожної держави забезпечити такі матеріальні й соціальні умови життєдіяльності, при яких людина не була б змушена як до останнього засобу вдаватися до повстання проти тиранії й насильства [3, с. 648].

Подальший розвиток розуміння місця прав і свобод громадян відобразилось у концепції правової держави. Її джерела йдуть у просвітницькі й ліберальні ідеї ХVIII і ХІХ століть, особливо у соціальну філософію Канта й Гегеля. Основи теорії правової держави були розроблені Р. Ієрінгом, Г. Єллінеком, М. Вебером. Загальна ідея, яка відображає вчення про правову державу, – це ідея рівності всіх громадян перед законом, що дозволяє досягати гармонійних суспільних відносин, насамперед відносин особи й держави на основі поєднання принципів індивідуалізму (свободи) і рівності.

Концепція правової держави вплинула на розвиток інституту соціального страхування, допомогла вирішити ряд організаційних, правових і економічних завдань щодо визначення ролі держави, основних соціальних суб'єктів (роботодавців і працівників) та їх професійних груп по забезпеченню соціального захисту зайнятого населення. За міжнародними нормами держава, крім ухвалення законодавчих актів, відповідає за систему соціального забезпечення.

Ще однією доктриною, яка мала суттєвий вплив на формування інституту соціального страхування, є теорія солідарності, до основоположників якої відносять О. Конта, Л. Дюгі, Л. Буржуа й Е. Дюркгейма. Згідно з їх теоретичними розробками, солідарність у суспільстві значною мірою обумовлюється взаємозв'язком різних етапів людської праці (О. Конт);

поділом і кооперацією праці (Е. Дюркгейм), які породжують для членів соціальної групи в силу суспільних потреб і інтересів моральні зобов'язання не лише не шкодити іншим, але й надавати їм допомогу [2, с. 178–179].

Порівняно з іншими формами соціального забезпечення соціальне страхування має ряд важливих переваг:

- залучення працюючих (які в більшості випадків повинні платити внески) матеріально й морально у процес захисту їхнього здоров'я й працездатності;
- створення спеціалізованих (а тому й високоефективних) страхових установ, що займаються винятково організацією профілактики, медичним обслуговуванням і грошовими виплатами, які здійснюються однієї й тією же організацією;
- гарантія певних прав, а тим самим збереження впевненості тих, хто робить внески, у тому, що вони захищені від довільних рішень органу, який відповідає за виплату допомог;
- гарантія виплат шляхом виділення певних ресурсів і розподілу видатків протягом тривалого періоду відповідно до страхових розрахунків.

Найбільш послідовно теоретичні основи соціального страхування викладено в роботах Н. А. Вігдорчика, який вважав соціальне страхування «особливим інститутом», в який вилася галузь соціальної політики, присвячена боротьбі з незабезпеченістю мас. Він визначав соціальне страхування як «сукупність усіх форм і видів страхування, що мають на меті забезпечення широких мас населення на випадок різних соціальних ризиків» [4, с. 14]. Вчений розглядав поняття «страхування» як особливу форму організованої взаємодопомоги, а саме таку форму, при якій ризик певного нещастя враховується заздалегідь і заздалегідь же розподіляється між усіма учасниками організації пов'язаний із цим ризиком матеріальний тягар. Слід погодитись з Н. А. Вігдорчиком, який виокремлював основні ознаки соціального страхування: перша – попереднє врахування ризику; друга – колективна відповідальність за індивідуальний ризик.

Об'єктом соціального страхування, як визначав Н. А. Вігдорчик, є «ризик втрати заробітку». Автор називав його «істотною ознакою» страхування як «соціального». Другою істотною ознакою соціального страхування, на його думку, є поняття суб'єкта соціального страхування, під яким він розумів працюючі класи – всіх тих, «хто головним чином страждає в сучасному суспільстві від незабезпеченості існування» [4, с. 20].

З економічної точки зору соціальне страхування являє собою фінансовий механізм, відповідно до якого здійснюється акумулювання, розподіл та використання грошових коштів спеціалізованих цільових фондів. При цьому фінансовий механізм розглядається як сукупність фінансових інструментів, важелів, форм і способів регулювання економічних процесів. Соціальне страхування – це один з найважливіших механізмів реалізації соціальної політики держави та є основою організації соціального захисту населення у системі фінансових відносин.

Ш. Бланкарт зазначає, що соціальне страхування – це невід'ємна частина політики держави в соціальній сфері, а також одна з передумов забезпечення соціальної справедливості в суспільстві, створення і підтримки політичної стабільності [5, с. 105].

На нашу думку, варто звернути увагу на погляд Б. О. Надточія, який до соціального страхування відносить встановлену державою систему права щодо надання соціальних послуг та фінансового забезпечення громадянам у разі хвороби, повної, часткової або тимчасової втрати працездатності, втрати годувальника, безробіття з незалежних від громадян причин, старості та в інших випадках, передбачених законом, за рахунок грошових коштів, що формуються шляхом сплати страхових внесків працедавцями та найманими працівниками, а також бюджетних асигнувань у випадках, визначених законодавством [6, с. 32].

Л. І. Васечко доходить висновку, що соціальне страхування – це система соціально-страхових відносин, спрямованих на забезпечення управління соціальними ризиками

суспільства шляхом перерозподілу коштів, зібраних із цією метою в обов'язковому порядку або на добровільних началах та акумульованих у спеціалізованих страхових фондах [7, с. 42].

Соціальне страхування характеризується такими ознаками:

- страхування фінансується за рахунок внесків, які звичайно розподіляються між роботодавцями і працівниками, при цьому страхування виробничої травми фінансує повністю за рахунок роботодавця, з можливістю державної допомоги;
- участь у страхуванні є обов'язковою, за деякими винятками;
- внески накопичуються у спеціальних фондах, з яких виплачуються пенсії та допомоги;
- надлишки коштів, які залишаються на рахунках фондів, можуть інвестуватись для залучення додаткових коштів;
- право людини на соціальні виплати забезпечується підтвердженням факту сплати страхових внесків, без перевірки факту необхідності для працівника цих коштів;
- внески та виплати пов'язані з розміром заробітної плати працівника [8, с. 4].

З позиції інструментального підходу в правовій науці соціальне страхування можна розглядати як соціально-правовий спосіб вирішення проблеми захисту громадян при настанні різних несприятливих за наслідками життєвих ситуацій, як соціально-правовий спосіб задоволення людських потреб у виживанні, безпеці і стабільності.

Оскільки в залежності від видів страхових випадків виокремлюють види соціального страхування, то кожен такий вид соціального страхування можна, у свою чергу, розглядати як самостійний соціально-правовий спосіб, за допомогою якого вирішуються завдання компенсації втраченого заробітку. З цієї позиції соціальне страхування можна розглядати як систему правових засобів, що забезпечують конкретний регулятивний і охоронний вплив на певний комплекс суспільних відносин.

Державне соціальне страхування як складова частина єдиної системи соціального забезпечення виступає як її відокремлена організаційно-правова форма, призначена для матеріального забезпечення та соціального обслуговування працівників у встановлених законом випадках, фінансова основа якої формується за рахунок страхових внесків.

О. В. Москаленко називає соціальне страхування найважливішим елементом державної соціальної політики у сфері управління ризиками відтворення населення, що виконує функції соціального захисту, забезпечення фінансування соціальної допомоги, регулювання доходів та рівня життя різних груп населення, попередження та профілактики наслідків настання соціальних ризиків [9, с. 126].

С. М. Прилипко зазначає, що загальнообов'язкове державне соціальне страхування є системою заходів із соціального забезпечення громадян за умов та видами, встановленими законодавством, за рахунок страхових внесків, що сплачуються роботодавцями та громадянами до відповідного фонду загальнообов'язкового соціального страхування [10, с. 30]. Вчений визначає соціальне страхування як найважливіший елемент державної соціальної політики у сфері управління ризиками відтворення населення і здійснює функції соціального захисту, забезпечення фінансування соціальної допомоги, регулювання доходів та рівня життя різних груп населення, а також попередження та профілактики наслідків настання соціальних ризиків [11, с. 47].

Соціальне страхування як правову категорію, на думку В. Ю. Стеценко, можна визначати як сукупність правових норм, що регулюють суспільні відносини, з приводу соціального забезпечення людини при виникненні страхового випадку (соціально значущих обставин) за рахунок страхових грошових фондів [12, с. 599].

На відміну від інших видів страхування, соціальне страхування має певні характерні ознаки:

1) поєднання інтересів суспільства і окремої людини (суспільство зацікавлене в забезпеченні гідного мінімально необхідного рівня життя кожного його члена, а окрема

людина заінтересована в компенсації або мінімізації наслідків зміни матеріального (соціального) положення, які відбулися внаслідок настання страхового випадку);

2) джерелом фінансування соціального страхування є спеціальний позабюджетний фонд (фонд соціального страхування, фонд соціальної підтримки тощо);

3) страхова виплата у рамках соціального страхування не обумовлена розміром страхового внеску;

4) страхові ризики, від настання яких здійснюється соціальне страхування, мають соціально значущий характер, тобто мають великомасштабні масові наслідки;

5) соціальне страхування охоплює тільки економічно активне населення, тобто населення, що працює, у зв'язку із чим розмір страхових виплат має певну залежність від величини трудового внеску.

Соціальне страхування є провідною організаційно-правовою формою соціального забезпечення, яка гарантує особам право на соціальне забезпечення і профілактику соціального (страхового) ризику за рахунок страхових коштів. Система соціального страхування, у свою чергу, є складовою частиною системи соціального забезпечення, яка визначається І. О. Гуменюк, як сукупність правових, економічних, організаційних заходів щодо забезпечення реалізації застрахованою особою (або членами її сім'ї) права на матеріальне забезпечення та соціальне обслуговування, на умовах та в розмірах, передбачених законом чи договором про соціальне страхування [13, с. 7–8].

В. С. Тарасенко виділяє виокремлює такі характерні ознаки і особливості державного соціального страхування:

– законодавче визначення умов і порядку здійснення загальнообов'язкового державного соціального страхування;

– передумовою виникнення страхових правовідносин та здійснення виплат за соціальним страхуванням є соціальні (страхові) ризики (каліцтво, смерть внаслідок нещасного випадку, хвороба, безробіття, втрата працездатності, народження, смерть, досягнення певного віку тощо);

– надання застрахованим особам матеріального забезпечення та соціальних послуг, визначених законом;

– імовірний характер відносин, який передбачає неможливість визначення заздалегідь конкретного страховика, час настання страхового випадку, виплат, які повинні здійснюватися у такому випадку, тощо;

– обов'язковість сплати особами, визначеними законом, єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування;

– фінансування матеріального забезпечення та соціальних послуг у сфері соціального страхування за рахунок коштів страхових фондів;

– поворотність коштів соціального страхування, що полягає в тому, що страхові платежі, які здійснювалися застрахованою особою після акумулювання їх у відповідному страховому фонді, підлягають виплаті застрахованій особі (за відрахуванням передбачених законом витрат) у разі настання страхового випадку;

– цільове використання коштів загальнообов'язкового державного соціального страхування, тобто витрачання страхових ресурсів здійснюється виключно в чітко визначених випадках, що обумовлено умовами договору;

– виплати за соціальним страхуванням надаються незалежно від матеріального стану особи (наприклад, пенсії, допомога по тимчасовій непрацездатності, допомога по безробіттю тощо), але залежно від трудової діяльності особи, сплати нею внесків до страхових фондів та наявності у неї страхового стажу;

– для отримання виплат за соціальним страхуванням основною умовою є те, щоб людина була застрахована в системі загальнообов'язкового державного соціального страхування. Цим вона отримує право на пенсії, допомогу та інші виплати і соціальні послуги [14, с. 340].

У своїй розмаїтості всі ці визначення є взаємодоповнювальними, але можна простежити обов'язково повторювані відмінні ознаки, згідно з якими соціальне страхування – це:

– відносини, пов'язані із соціальним забезпеченням громадян шляхом створення страхових фондів за рахунок обов'язкових внесків роботодавців і працівників і витратою коштів цих фондів на виплати пенсій і допомог, обумовлених соціальними ризиками;

– система: а) правових, економічних і організаційних заходів щодо компенсації й мінімізації окремих видів соціального ризику; б) обов'язкового страхування трудящих, що покликана відшкодувати працівникові заробіток, який він втрачає у випадку настання хвороби, інвалідності, старості, витрати на лікування; в) матеріального забезпечення громадян у старості, у випадку тимчасової або постійної втрати працездатності, а також охорони їхнього здоров'я;

– одна з основних форм соціального забезпечення.

Підсумовуючи зазначимо, що соціальне страхування як правова категорія – це система правових норм, спрямованих на регулювання суспільних відносин, що виникають з приводу страхування громадян від можливого погіршення їх матеріального становища в результаті настання страхових випадків.

Список використаних джерел:

1. Хансенн М. (1993). *Доповідь Генерального директора Міжнародного бюро праці МОП (ч. 1). Міжнародна конференція праці. 80 сесія*. Женева: Міжнародне Бюро Праці.
2. Роїк В. Д. (2005). *Основи соціального страхування*. Вид. «Анкіл».
3. Волгіна Н. А. & Одегова Ю. Г. (2003). *Економіка праці: соціально-трудові відносини*. Вид. «Іспит».
4. Вігдорчик Н. А. (1925). *Теорія та практика соціального страхування. Вип. 5. Страхування від нещасних випадків та травматологічна експертиза*. Друк. «Книга».
5. Бланкарт Ш. (2000). *Державні фінанси в умовах демократії*. Київ: Либідь.
6. Надточій Б. О. (2003). Соціальне страхування чи соціальне забезпечення? *Україна: аспекти праці*, (1), 31–34.
7. Васечко Л. І. (2008). Теоретико-методологічні засади соціального страхування. *Збірник наукових праць Луцького національного технічного університету. Серія «Облік і фінанси»*. Ч. 1, (5 (20)), 41–51.
8. Introduction to social security. (1984) Geneva: International Labour Organisation.
9. Москаленко О. В. (2011). Основні засади соціального страхування в сучасних умовах. *Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди «ПРАВО»*, (17), 126–131.
10. Прилипка С. М. (2009). До питання ознак загальнообов'язкового державного соціального страхування. *Актуальні проблеми держави і права*, (46), 25–30.
11. Прилипка С. М. (2003). Право на пенсійне забезпечення та його реалізація в умовах ринкової економіки. *Право України*, (2), 45–48.
12. Стеценко В. Ю. (2009). Медичне страхування як складова система страхування (правові аспекти). *Форум права*, (3), 597–602.
13. Гуменюк І. О. (2001). *Правові основи становлення соціального страхування в Україні* (Неопублікована кандидатська дисертація). Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Харків, Україна.
14. Тарасенко В. С. (2012). Відмінність державної соціальної допомоги від державного соціального страхування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2012, (63), 338–342.

Орлова Наталія Геннадіївна

кандидат юридичних наук, доцент, асистент кафедри трудового права
Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна

ДО ПИТАННЯ ПРО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ «ПРАЦІВНИК»

Конституційне визнання людини найвищою цінністю, закріплення її прав і свобод, проголошення України соціальною державою зумовлюють висунення особливих вимог до правового регулювання у сфері трудового права, до його якості й ефективності, що зобов'язує державу здійснювати правову регламентацію, яка відповідала б сучасним реаліям демократичного й соціального розвитку суспільства. За сучасних умов розвиток трудового законодавства, безумовно, має йти шляхом пріоритету прав і свобод працівника, захисту його інтересів. Трудові правовідносини обов'язково є двосторонніми, а тому потрібен баланс виробничих і соціальних інтересів, який має ґрунтуватися на перевагах захисту інтересів працівника.

Одним із напрямків науки трудового права є виокремлення працівника як центрального суб'єкта трудового права, так як саме трудове право направлене на створення сприятливих умов праці і життя трудящої людини. Суспільство може досягти максимального благополуччя за умови, якщо суб'єктам трудових правовідносин будуть гарантовані права й чітко визначені їх обов'язки.

У першу чергу, слід внести ясність у термінологію стосовно співвідношення категорій «суб'єкт права» і «суб'єкт правовідносин», адже чітке і зрозуміле формулювання термінології, якою оперують норми права галузевих юридичних наук, сприяє визначеності і стабільності регулювання певної сфери суспільних відносин, а однією з головних проблем правозастосування є брак належного понятійно-категоріального апарату.

У поглядах на цю проблему існує 3 точки зору: 1) категорії «суб'єкт права» і «суб'єкт правовідносин» є рівнозначними (тотожними); 2) категорія «суб'єкт правовідносин» ширша, ніж категорія «суб'єкт права»; 3) категорія «суб'єкт правовідносин» є похідною від категорії «суб'єкт права».

Думається, відмінність аналізованих категорій полягає у наступному: суб'єктом права є особа, здатна виступати в якості учасника правовідносин, тобто їх потенційний учасник. Суб'єкти правовідносин не ідентичні суб'єктам права, що означає, зокрема, і можливість існування суб'єкта права, який не є або не завжди є учасником правовідносин [1, с. 375]. Суб'єкт трудового права стає суб'єктом трудових правовідносин, коли абстрактні правові зв'язки перетворюються на конкретні. Цілком очевидно, що здатність мати й набувати права та обов'язки може і, як правило, повинна перерости в реальну правореалізацію.

Категорії «суб'єкт трудового права» і «суб'єкт правовідносин у трудовому праві» тісно взаємозалежні. Поняття «суб'єкт права» у певному сенсі є своєрідною юридичною моделлю, правовим еталоном, ознакам якого мають відповідати реальні учасники правовідносин. Особи, знаходячись у статиці, виступають у формі суб'єкта права, а перебуваючи в динаміці, на стадії реалізації правосуб'єктності, – у формі суб'єкта правових відносин. Після припинення правовідносин їх учасники втрачають якості суб'єктів правовідносин, повертаючись у статичний стан суб'єктів права.

Проблема суб'єкта права виходить за межі правовідносин, і стосується такого положення особи, коли та, володіючи певною сукупністю прав та обов'язків, установлених законом, взагалі або до певного часу не реалізує їх у конкретних відносинах. Суб'єкт правових відносин – це особа, визнана суб'єктом права, але яка виступає вже не потенційним носієм суб'єктивних прав і юридичних обов'язків, а дійсним учасником процесу дії норм,

реалізації правосуб'єктності. Так як поняття «суб'єкт права» і «суб'єкт правовідносин» не збігаються (перше є загальним і первинним, друге – окремим і вторинним), застосування обох понять як у правотворчості, так і в науковому обороті є цілком закономірним.

Трудове право за своєю природою, за своїм соціальним призначенням має гуманістичний характер; у центрі уваги трудового права має знаходитися людина, її особистість. Аналіз української законодавчої бази дозволяє зробити висновок про втілення у більшості нормативно-правових актів саме антропоцентричного розуміння права. Саме працівник є первісним суб'єктом трудового права. Працівник, його правове положення є відправними засадами побудови системи трудового законодавства [2, с. 101]. Уже з одного того, що ми весь час ведемо мову про «сферу праці», впливає, що саме працівник є основною «дієвою особою» у цій сфері.

У сучасній загальній теорії права спеціальні дослідження категорії «суб'єкт права» пов'язані з аналізом суб'єкта як багатоаспектного явища: як юридичної зовнішності (значення мають такі властивості, як можливість відокремлення суб'єкта від інших осіб, можливість ідентифікації, його волездатність, здатність бути учасником правових відносин, правових зв'язків); як правової волі (суб'єкт права – як вирішальна інстанція, яка реалізує зовні свої рішення); як сукупності правових зв'язків (відносин); як правової свідомості; як правового діяча; як соціально-правової цінності (точка відліку в системі ціннісних правових координат); як праводіездатності (правосуб'єктності), у якій виражається формальна сторона відношення особи до правопорядку, а саме момент визнання його з боку правопорядку суб'єктом права тощо.

Серед наукових досліджень у теорії трудового права немає єдності у розумінні розглядуваної категорії. Так, на думку Н. М. Хуторян, М. П. Стадника, С. В. Дріжчаної, А. Ю. Бабаскіна, Т. С. Прокопової працівник є особою, яка має здатності до праці та «продає» свою робочу силу за винагороду [3, с. 20]. Важко погодитись із підходами, у яких працівник визначається скоріше як суб'єкт економічних, а не правових відносин, адже праця не є товаром.

Досить часто в літературі згадується й описується економічно обумовлене «протистояння» праці і капіталу як причини розвитку інституту соціального партнерства між самою працею і капіталом за активної участі держави. На думку О. І. Процевського, праця і капітал є невід'ємними факторами існування і розвитку суспільного виробництва. Зв'язку праці і капіталу об'єктивно притаманні закономірності їх єдності, але, на жаль, і суперечності. Останні саме і виявляються у формі інтересів роботодавців і працівників щодо розподілу результатів виробництва, які об'єктивно і суб'єктивно не збігаються. Необхідно відзначити, що виробництво не існує поза трудовою діяльністю, а тому і природу трудових відносин неможливо розкрити поза виробничими відносинами. Суспільне виробництво завжди має подвійну сутність: з одного боку, воно відображається у процесі праці, з іншого – це процес присвоєння його результатів. Тому у трудових відносинах людина є суб'єктом праці, а у відносинах власності – суб'єкт привласнення результатів цієї праці. Праця та її результати, а також місце та значення працівника в суспільстві є домінуючим фактором у житті всіх людей [4, с. 27].

Здатність до праці невіддільна від носія цієї здатності, від його особистості, «плоті і крові», або, іншими словами, від фізіології та психології людини, що визначаються біологічними і соціально-психологічними факторами, від людських (міжособистісних) стосунків у процесі трудової діяльності, а частково і поза виробництвом. Отже, здатність працювати є особистим невідчужуваним благом, а людина є самодостатньою цінністю – не товаром.

Суб'єктом трудового права в особі працівника є не кожен трудящий, а лише той, з ким укладений трудовий договір. Загальновідомо, що укладення трудового договору є підставою виникнення трудового правовідношення, однак між укладенням трудового договору і початком роботи завжди існує розрив у часі (хоча б мінімальний), протягом якого можуть

виникнути обставини, що унеможливають фактичну роботу на підставі договору, а тим самим і не призведуть до виникнення трудового правовідношення. Укладаючи трудовий договір, особа реалізує закріплене у конституції право на працю, а тому перебуває у відносинах, що регулюються конституційним правом більше, ніж трудовим. Коли вона розпочне роботу за укладеним трудовим договором і тим самим набуде статусу працівника, особа стане учасником трудових правовідносин, що регулюються нормами трудового права. Більш конструктивним виглядає підхід, де під працівником розуміється особа, яка не тільки уклала трудовий договір, а й фактично виконує роботу, визначену у договорі.

Попри те, що працівники належать до найбільш численної й поширеної категорії суб'єктів трудового права, визначення поняття «працівник» Кодекс законів про працю України не містить. Воно є в інших нормативно-правових актах, що стосуються регулювання праці. Так, відповідно до ст. 1 Закону України «Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності» працівник – це фізична особа, яка працює на підставі трудового договору на підприємстві, в установі, організації чи у фізичної особи, яка використовує найману працю [5]. У ст. 1 Закону України «Про охорону праці» закріплено, що працівник – особа, яка працює на підприємстві, в організації, установі та виконує обов'язки або функції згідно з трудовим договором (контрактом) [6].

Очевидно, що нормативні приписи вищезазначених законів позбавлені такої важливої ознаки юридичної техніки, як системна узгодженість нормативного матеріалу, а наведені дефініції не відповідають науковим правовим конструкціям: базовим для них є формальний, організаційно-економічний аспект, що не відповідає сучасним уявленням.

Трудове законодавство, концептуальні засади якого було фактично закладено при розробці та прийнятті Кодексу законів про працю 1971 р. (а він, у свою чергу, базувався на КзПП 1922 р.), спрямоване на регулювання укладення, зміни та припинення трудового договору, тоді як правовідносини залишаються поза увагою. В основі такого підходу – думка, що трудовий договір – форма існування трудового правовідношення. Таке складне явище, як трудові правовідносини, потребує відповідного регулювання, що наразі відображено у проекті Трудового кодексу України, де трудовий договір і трудове правовідношення вперше «розмежовані».

Необхідно зазначити, що правові поняття, у тому числі й досліджуване поняття, знаходять свій вираз у термінах, правових визначеннях, що закріплюються у тексті права і мають сувору логічну визначеність з точки зору їх змісту, обсягу та співвідношення з іншими поняттями. У процесі наукового пізнання поняття спочатку формується, а потім об'єктивується в мові за допомогою терміна. Формування правових понять відбувається за допомогою формалізації знань у галузі правових явищ. Оскільки поняття «працівник» нерозривно пов'язане з поняттям «трудова правовідносини», на підставі аналізу сутності трудових відносин можна сформулювати характерні ознаки, властиві кожному працівнику. Поняття виявиться дійсно науковим, тільки коли воно утворено із суттєвих ознак, кожна з яких необхідна для розкриття специфіки досліджуваного явища і яких у сукупності достатньо для з'ясування його сутності.

У науці трудового права визначення поняття трудових правовідносин дається на основі легального визначення трудового договору, що міститься у ст. 21 КЗпП. Трудові відносини виникають із угоди між працівником і власником підприємства або уповноваженим ним органом, а також фізичною особою, за якою працівник зобов'язується виконувати роботу, визначену цією угодою, з підляганням внутрішньому трудовому розпорядку, а власник підприємства або уповноважений ним орган чи фізична особа зобов'язується виплачувати працівникові заробітну плату і забезпечувати умови праці, необхідні для виконання роботи, передбачені законодавством про працю, колективним договором і угодою сторін.

При розгляді ознак (елементів) трудового правовідношення науковці брали за основу виділені Л. С. Талем три елементи трудового договору. Так, М. П. Карпушин називав трудовий, майновий та організаційний елементи, Л. Я. Гінцбург – майновий, особистісний

і авторитарний елементи, О. В. Смирнов – організаційний, матеріальний та особистісний. Навіть сам термін «елемент» використовувався авторами в тому сенсі, як це робив Л. С. Таль, тобто як ознака, основна характеристика.

Трудовому правовідношенню притаманні як загальні ознаки правовідношення (сторони правовідношення завжди мають суб'єктивні права і несуть юридичні обов'язки; правовідношення завжди являє собою двосторонній зв'язок; правовідношення є суспільним відношенням, де права та обов'язки сторін забезпечені можливостями державного примусу; правовідношення виступає як конкретний правовий зв'язок), так і специфічні (виникає тільки з початком роботи за трудовим договором; трудове правовідношення є індивідуальним, його суб'єктами є працівник і роботодавець; юридичним змістом його є сукупність прав та обов'язків суб'єктів; робота за трудовим відношенням виконується працівником особисто; робота виконується за певною професією, спеціальністю, кваліфікацією, посадою; працівник підпорядковується внутрішньому трудовому розпорядку, виконує міру праці; оплата праці провадиться на підставах, визначених законодавством, локальним регулюванням і договором сторін), що дозволяють виокремити трудове правовідношення з-поміж інших «внутрішніх» відносин галузі трудового права та схожих на них «зовнішніх» відносин із застосування праці, що регулюються іншими галузями права.

У Рекомендації МОП Про трудове правовідношення № 198 від 31.05.2006 наводяться ознаки трудового відношення, які традиційно можна розділити на особистісні, організаційні та майнові. Такими ознаками є: 1) робота виконується працівником особисто, вимагає присутності працівника; 2) робота виконується відповідно до вказівок і під контролем іншої сторони; припускає інтеграцію працівника в організаційну структуру підприємства; виконується виключно або головним чином в інтересах іншої особи; виконується відповідно до визначеного графіку або на робочому місці, яке вказується або узгоджується; має певну тривалість; передбачає надання інструментів, матеріалів і механізмів стороною, яка замовила роботу; 3) періодична виплата винагороди працівникові; дана винагорода є єдиним або основним джерелом доходів працівника; здійснення оплати праці в натуральному вираженні шляхом надання працівникові, наприклад, харчових продуктів, житла або транспортних засобів; визнання таких прав, як право на щотижневі вихідні дні та щорічну оплачувану відпустку; оплата стороною, яка замовила проведення робіт, поїздок, що здійснюються працівником з метою виконання роботи (працівник не несе фінансового ризику).

Думається, доцільним буде виокремлення таких ознак працівника як суб'єкта трудового права: 1) приналежність працівника до категорії фізичних осіб; 2) наявність трудової правосуб'єктності; 3) особисте виконання трудової функції на основі укладеного трудового договору; 4) отримання заробітної плати за виконану роботу. Тож, видається, у чинному Кодексі законів про працю України слід закріпити наступне визначення: працівником є фізична особа, наділена трудовою правосуб'єктністю, яка особисто виконує оплачувану роботу на основі укладеного з нею трудового договору.

Список використаних джерел:

1. Гончарова К. В. Правовий статус державних органів – суб'єктів трудового права. *Держава і право*. 2011. Вип. 54. С. 374-379
2. Слюсар А. М. Правовий статус суб'єктів трудового права України: теоретико-правовий аспект: монографія. Харків: Видавництво «ФІНН». 2011. 336 с.
3. Хуторян Н. М. Удосконалення трудового законодавства в умовах ринку. Київ: Ін Юре. 1998. 180с.
4. Процевський О. І. Методологічні засади трудового права: монографія. Харків: ХНАДУ. 2014. 260 с.
5. Про професійні спілки, їх права та гарантії діяльності: Закон України від 15.09.1999 № 1045-XIV. *Відомості Верховної Ради України*. 1999. № 45. Ст. 397.
6. Про охорону праці: Закон України від 14.10.1992 № 2694-XII. *Відомості Верховної Ради України*. 1992. № 49. Ст. 668.

Іванченко Аліна Олександрівна

студентка навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Україна

Науковий керівник: Наливайко Л.Р.

д-р.юрид.наук, професор, професор кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Україна

ЗАХИСТ ПРАВ ЛЮДИНИ В ЄВРОПЕЙСЬКОМУ СОЮЗІ

Права людини, верховенство закону та демократія є головними цінностями в Європейському Союзі. В ЄС не існує цілісного механізму захисту прав людини. Національну систему захисту прав людини, яка функціонує в державах-членах, доповнює система захисту на рівні Євросоюзу. Окрім цього, захист прав і свобод людини здійснюється в межах Ради Європи, учасниками якої є всі держави-члени Євросоюзу.

Політика Європейського Союзу у сфері прав людини зосереджена на захисті економічних, політичних, громадянських, культурних, а також соціальних прав. Особливу увагу ЄС приділяє захисту прав жінок, дітей, меншостей і переміщених осіб.

Варто зазначити, що Європейський Союз на перших етапах свого існування не приділяв уваги до захисту прав людини, через те, що це вважалося поза межами його повноважень, адже він був створений як політичне та економічне об'єднання, а гарантування прав людини було винятковим обов'язком Ради Європи.

З моменту набуття чинності Лісабонським договором установчі договори ЄС містять такі положення стосовно захисту прав людини:

I. Договір про Євросоюз (ДЄС) містить кілька положень стосовно забезпечення прав людини. У статті 2 зазначено, що Союз засновується на цінностях поваги до людської гідності, свободи, демократії, рівності, верховенства права і поваги до прав людини, включно з правами осіб, що належать до меншин. Ці цінності є спільними для усіх держав-членів у суспільстві, де домінують плюралізм, недискримінація, терпимість, справедливість, солідарність і рівність між жінками і чоловіками.

II. Договір про функціонування ЄС (ДФЄС) містить становлення інституту громадянства Євросоюзу. Окрім цього, в цій частині договору, закріплені такі права і свободи громадян, як право на вільне пересування та постійне проживання на території держав-членів, право брати участь у голосуванні, право на дипломатичний та консульський захист, право на звернення до інститутів чи органів Євросоюзу[2].

Основним документом, що визначає права й свободи людини і громадянина в Європейському Союзі є Хартія основних прав 2007 року (Charter of Fundamental Rights). Вона містить розгорнутий каталог основних прав і свобод, які визнаються за кожною особою, що знаходиться на території Євросоюзу, й охоплює громадянські, політичні, економічні, соціальні та культурні права. В основу цього документу покладено новий світоглядний підхід на людину та її місце у світі. На відміну від переважної більшості міжнародно-правових документів, де за основу класифікації основних прав взято предмет суб'єктивного права, класифікація прав і свобод у Хартії зроблена на основі цінностей, на захист яких вони спрямовані. До таких цінностей віднесені: людська гідність, свобода особи, рівність, солідарність. Хартія також містить положення щодо зловживання правом. Воно полягає у недопущенні з боку представників влади чи приватних осіб ліквідації чи надмірного обмеження прав і свобод інших осіб[2,6,8].

Оскільки громадяни ЄС за захистом своїх прав можуть звертатись до судових органів ЄС та Європейської конвенції 1950 р., то виникає проблема, чиє рішення матиме пріоритет у випадку колізії. Вирішення цих питань було знайдено з підписанням Лісабонського договору та Хартії ЄС основних прав у редакції 2007р. Лісабонський договір був підписаний 13 грудня 2007 року, 13 листопада 2009 року уклали всі 27 країн ЄС. Лісабонський договір визначає цілі та цінності ЄС: забезпечувати людям простір свободи, безпеки та правосуддя без внутрішніх кордонів; працювати задля сталого розвитку Європи; сприяти соціальній справедливості та соціальному захисту; сприяти економічній, соціальній та територіальній згуртованості держав-членів ЄС; підтримувати та поширювати цінності ЄС; робити внесок у захист прав людини, зокрема прав дитини.

Вперше принцип захисту прав людини у праві Європейських Співтовариств був визнаний Судом ЄС у справі 29/69 Stauder [1970] [3]. Вона стосувалася вимоги з боку одержувача соціальної допомоги скасувати зазначення даних про його особу на купоні, що надавався для отримання продукції за пільговими цінами в якості соціальної допомоги. Суд ЄС визнав, що рішення Комісії 1969 р., яке надавало державам-членам дозвіл на встановлення пільгових цін для певних категорій населення, не містить нічого, що здатне порушити основні права людини, які охороняються Судом ЄС і закріплені у загальних принципах права. Тому тут йдеться не про порушення прав людини з боку інститутів об'єднання, а про необхідність внесення змін до внутрішнього законодавства, яке регламентує користування пільгами. Вимога зазначати на купоні персональні дані порушує права людини і не є необхідною. Тим самим поняття основних прав людини вперше було визнано загальним принципом права Європейських Співтовариств [4,5].

Хартія також містить положення щодо зловживання правом [1, с. 54]. Воно полягає у недопущенні з боку представників влади чи приватних осіб ліквідації чи надмірного обмеження прав і свобод інших осіб. Гарантії прав і свобод у Європейському Союзі охоплюють інституційні, процесуальні та матеріальні заходи. До інституційних гарантій належать судовий захист і позасудові механізми захисту: Омбудсман Європейського Союзу, Комісія, Європейський контролер із захисту даних, Загальний контрольний орган у межах Європолу, дипломатичні та консульські представництва держав-членів у третіх країнах. Процесуальні гарантії містять: право особи на справедливий і публічний розгляд її справи протягом розумного часу незалежним і неупередженим судом [1, с. 47.2]; право на юридичну допомогу [1, с. 47.2]; презумпцію невинності [1, с. 48.1]; принцип законності та пропорційності злочинів і кари [1, с. 49]; принцип недопущення повторного притягнення до кримінальної відповідальності за злочин, за який особа вже була покарана чи виправдана у державах-членах [1, с. 50]; заборона позбавлення свободи за борги; право на апеляцію стосовно кримінальних справ. Матеріальні гарантії полягають у компенсації збитків, завданих особам з боку інших осіб. Майнову відповідальність можуть понести фізичні та юридичні особи, органи ЄС та держави-члени. Майнова відповідальність фізичних і юридичних осіб регулюється переважно внутрішнім правом держав-членів.

Країни, які бажають стати членами ЄС, повинні не лише закріпити принципи демократії та верховенства права у своїх конституціях, а й втілювати їх у повсякденне життя. Конституції країн-заявників мають гарантувати демократичні свободи, включаючи політичний плюралізм, свободу слова і свободу совісті. Вони встановлюють демократичні інститути та незалежні органи правосуддя, органи конституційної юрисдикції, що створює умови для нормального функціонування державних установ, проведення вільних і справедливих виборів, періодичної зміни правлячої парламентської більшості, а також визнання важливої ролі опозиції у політичному житті [8].

Таким чином, за останні 60 років Європейський Союз пройшов тривалий шлях становлення своєї власної системи захисту прав людини: від повного відхилення ідеї, що захист прав людини може користуватися перевагою перед положеннями права ЄС, до

розробки власного каталогу прав людини, яким стала Хартія основних прав. На даний час основоположний характер прав людини, а також функціонування всіх його органів, інститутів, установ чітко зафіксовано в установчих документах ЄС. Реаліями сучасного міжнародного правопорядку є визнання прав людини складником не тільки внутрішньої юрисдикції держав. Права і свободи людини є також виміром ефективної діяльності ЄС.

Список використаних джерел:

1. Буроменський М.В. Віденська конвенція про право міжнародних договорів. Харків: Видавництво Національного університету внутрішніх справ, 2003. с. 23–36.
2. Захист прав людини в Європейському Союзі, М.С.Магдій, Вінницький національний технічний університет.
3. Foster Nigel. European Law. Directions. Second Edition. New York: OxfordUniversity Press, 2008. P. 82.
4. Judgment of the Court of 12 November 1969. Erich Stauder v City of Ulm – Sozialamt.Reference for a preliminary ruling: Verwaltungsgericht Stuttgart Germany. Case 29-69.
5. Фоменко А.Є. Концепції природного права та природних прав людини як ідеологічна основа загальної декларації прав людинию. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2018. № 3. С.7-12.
6. Опацький Р.М. та ін. Наливайко Л.Р., Собакарь А.О., Мороз В.П. Концептуальні положення механізму захисту прав дітей: український та зарубіжний контекст. Монографія. Дніпро: Дніпроп. держ. ун-т внутр. Справ, 2021.
7. Наливайко Л. Р., Степаненко К. В. Міжнародно-правові стандарти прав людини: навч. посібник / Л. Р. Наливайко, К. В. Степаненко. Дніпро: ДДУВС, 2019. 184 с

Юрчишена Анастасія Олегівна

здобувач вищої освіти юридичного факультету

Чернівецький національний університет ім. Юрія Федьковича, Україна

КРИМІНАЛЬНА ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ ЗА КОЛАБОРАЦІЙНУ ДІЯЛЬНІСТЬ

15.03.2022 року набув чинності Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів (щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність)» [2], яким, зокрема, доповнено Кримінальний кодекс України статтею 111-1 «Колабораційна діяльність» та запроваджено кримінальну відповідальність за колабораційні дії, що вчиняються винною особою в умовах здійсненої окупації чи збройної агресії – протиправного застосування збройної сили однією державою проти суверенітету, територіальної цілісності чи політичної незалежності іншої держави.

Термін «колабораціонізм» вважають об'ємним, оскільки дана стаття вміщує в собі сім складів кримінальних правопорушень та примітку, що само по собі характеризує колабораційну діяльність як досить широке коло різного роду суспільно небезпечних діянь від публічного заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України до добровільного зайняття громадянином України посади в незаконних судових або правоохоронних органах, створених на тимчасово окупованій території.

Формулювання об'єктивної сторони кримінального правопорушення державна зрада в диспозиції ст. 111 КК України викладено досить загально, тому всі склади кримінальних правопорушень, що охоплюються ст. 111-1 КК, вчинені громадянами України, можуть, на перший погляд, виглядати як окремі форми державної зради [1, с. 201].

Що ж стосується поняття «колабораційна діяльність», то вона включає такі форми: 1) публічне заперечення громадянином України здійснення збройної агресії проти України, встановлення та утвердження тимчасової окупації частини території України; 2) публічні заклики громадянином України до підтримки рішень та/або дій держави-агресора, збройних формувань та/або окупаційної адміністрації держави-агресора, до співпраці з державою-агресором, збройними формуваннями та/або окупаційною адміністрацією держави-агресора, до невизнання поширення державного суверенітету України на тимчасово окуповані території України.

Виникнення цієї статті зумовило багато дискусій між науковцями, особливо в частині того, що це варто і так вважати державною зрадою та немає необхідності виділяти в окрему статтю. По-перше, державна зрада завжди вчиняється громадянином України, а колабораційна діяльність – не завжди. По-друге, так як саме повномасштабне вторгнення стало поштовхом для доповнення статті 111, то є особливість в тому, що колабораційна діяльність може вчинятися лише на користь держави-агресора, а державна зрада - може вчинятися на користь будь-якої держави. Загалом, колабораційна діяльність, як і державна зрада, вчиняється на шкоду суверенітетові, територіальній цілісності та недоторканності, обороноздатності, державній, економічній чи інформаційній безпеці України. Тому в розмежуванні обох злочинів (ст. 111 та ст. 111-1) важливе значення матиме судова практика.

З лютого 2022 року в Україні обліковано 99 тис. кримінальних правопорушень (на 8% менше, ніж за аналогічний період торік); відкрили 23,1 тисячі справ щодо злочинів, вчинених російськими військовими та їх пособниками, та оголосили 381 підозру фігурантам (зокрема заочні); відкрили понад 990 справ за колабораціонізм, 172 особи отримали підозри, 78 обвинувальних актів вже у суді; викрили 99 диверсійно-

розвідувальних груп, за підозрою у диверсійній діяльності затримали майже 1,5 тисячі людей [3].

Виходячи із вищенаведеного, можна зробити висновок, що наша держава швидко реагує на нові загрози, доказом цьому є доповнення до статті 111 КК України, яка покликана стати на захист суверенітету, територіальної цілісності та недоторканності, обороноздатності, державної, економічної та інформаційної безпеки України. Так звичайно, це доповнення викликає багато дискусій, проте її введення саме сьогодні є важливим і виправданим кроком законодавця для запобігання посяганням на національну безпеку України, а допоможе удосконалити ці норми саме подальша судова практика їх застосування, що виникають у зв'язку з воєнною агресією.

Список використаних джерел:

1. Кравчук О., Бондаренко М. Колабораційна діяльність: аналіз нової статті 111-1 Кримінального кодексу України. Юридичний науковий електронний журнал. 2022. № 3. С. 198–204
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції : Закон 162 Нове українське право, Вип. 2, 2022 України від 03.03.2022 р. № 2110-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#n6> (дата звернення: 29.04.2022).
3. У поліції назвали кількість справ, відкритих за воєнні злочини і колабораціонізм. URL: <https://zn.ua/ukr/UKRAINE/u-politsiji-nazvali-kilkistsprav-vidkritikh-za-vojenni-zlochini-i-kolaboratsionizm.html> (дата звернення 18.07.2022)

Станішевська Даяна Ігорівна

здобувач вищої освіти ННІ права та міжнародно-правових відносин
Університет митної справи та фінансів, Україна

Науковий керівник: Перепьолкін Сергій Михайлович

д-р. юрид. наук, доцент, завідувач кафедри міжнародного права
Університет митної справи та фінансів, Україна

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ЖІНОК ПІД ЧАС ШИРОКОМАСШТАБНОГО РОСІЙСЬКОГО ВТОРГНЕННЯ ТА ПРОБЛЕМАТИКА РЕАЛІЗАЦІЇ ЇХ МІЖНАРОДНОГО ЗАХИСТУ

Невід'ємною складовою розв'язаної російською федерацією війни проти України є надзвичайно велика кількість злочинів проти українців у галузі прав людини. Такі правопорушення вчиняються як по відношенню до чоловіків, так і до жінок. Але жінки вважаються більш незахищеною соціальною групою. Жінки більше зазнають порушення власних прав, та більшість насильницьких злочинів скоюється саме проти жінок. Із початком широкомасштабного вторгнення, питання порушення прав жінок стало актуальним, як ніколи, оскільки підвищився рівень злочинності та правопорушень.

Під час збройних конфліктів, жінки зазнають незліченних порушень прав, які є гендерно зумовленими. Наприклад, це можуть бути такі злочини, як: зґвалтування, примусова проституція, сексуальне рабство, примусовий шлюб, примусова вагітність або інші форми сексуального насилля, спрямовані саме проти жінок. Відповідно до результатів дослідження міжнародної громадської організації Amnesty International, зазначається, що мілітаризація останніх років у постраждалих від конфлікту східних районах України призвела до збільшення рівня гендерного насильства та обмеження доступу до основних послуг [1].

В 2004 році російська федерація ратифікувала Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW). Комітет CEDAW підтвердив, що гендерно зумовлене насильство щодо жінок становить форму дискримінації, а отже, заборонене Конвенцією [1]. Це також значить, що держави-підписанти та їх представники (і солдати, які беруть участь в збройних конфліктах) не мають жодного права здійснювати гендерно зумовлене насильство. Але, незважаючи на те, що країна-агресорка підписала та ратифікувала дану конвенцію, росія не дотримується своїх міжнародних зобов'язань, оскільки скоює гендерно зумовлене насильство щодо українських жінок під час широкомасштабного вторгнення.

Деякі жінки, які зазнали порушення свої прав, гендерно зумовленого насильства – звертаються за захистом до незалежних інституцій. Але відсоток жінок, які готові відстоювати та захищати свої права – незначний. Це зумовлено тим, що жертви сексуального насилля є психічно травмованими та не готовими заявити про ситуації, які з ними сталися. Також проблемою виступає процес збору доказів. Наприклад, у деяких ситуаціях, необхідне медичне засвідчення факту гендерно зумовленого насильства, яке необхідно зробити в найближчий час. За сплином певного періоду часу, зібрати хоч якісь докази буде дуже важко. За даними Міністерства внутрішніх справ України, станом на 27 жовтня 2022 року розпочато 43 кримінальні провадження, відкритих за фактами сексуальних злочинів, вчинених російськими військовими [2]. Це надзвичайно мала цифра, яка показує той факт, що за захистом своїх порушених прав, жінки звертаються надзвичайно рідко.

Коли вичерпуються всі внутрішньодержавні можливості захисту порушених прав, однією з міжнародних інституцій, до якої можна звернутися, стає Європейський суд з прав людини. Існує думка, що зазвичай, сексуальне насильство під час воєнного стану та

окупації, не розглядається ЄСПЛ в розрізі статті 3 Європейської конвенції з прав людини. Але, показовим прикладом є рішення у справі Європейського суду з прав людини *Audin* проти Туреччини, в якому Європейський суд з прав людини стверджував, що зґвалтування може бути катуванням, яке передбачене статтею 3 Європейської конвенції з прав людини. Таким чином, акт зґвалтування може вважатися катуванням, і цей прогресивний вирок був схвалений та визнаний міжнародною спільнотою [3]. Щодо міжнародного кримінального суду, то роль даної інстанції є комплементарною, а отже, справи можуть розглядатися виключно у тому випадку, коли держава «не в змозі» чи «не бажає» проводити власне розслідування та притягувати до відповідальності порушників [2]. Ще одною інстанцією захисту порушених прав жінок під час збройного конфлікту може бути Міжнародний суд ООН. Він може розглядати справи у контексті порушення росією міжнародних договорів та зобов'язань. Наприклад, порушення положень Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок.

Окрім проблематики доказування, зазначеної раніше, залишається проблемне питання щодо виконання вироку суду. Загально відомо, що росія відмовляється від виконання будь-яких міжнародних зобов'язань, в тому числі і від виконання вироків міжнародних судових інстанцій. Незважаючи на дану ситуацію, звертатися за захистом порушених прав необхідно. В подальшому, винесені рішення можуть слугувати прецедентними та бути пріоритетними для різних міжнародних організацій. Також, в майбутньому, можливий варіант зміни влади та політичного режиму в російській федерації, і тоді, є вірогідність виконання всіх винесених вироків.

Отже, під час широкомасштабного вторгнення, жінки зазнають насильства та порушень прав, які є гендерно зумовленими: зґвалтування, примусова проституція, сексуальне рабство, примусовий шлюб, примусова вагітність або інші форми сексуального насилля, спрямовані саме на жінок. Коли закінчуються ресурси та можливості належного захисту порушених прав відповідно до внутрішньодержавного законодавства, є необхідність звернення до міжнародних незалежних інституцій. Такими інституціями можуть виступати: Міжнародний суд ООН; у випадках, коли вичерпані всі національні можливості - Європейський суд з прав людини; і лише у виключних випадках – Міжнародний кримінальний суд. Проблематика звернення за захистом порушених прав жінок до міжнародних інституцій полягає в питанні доказування та забезпечення виконання вироків. Також наявна проблема надзвичайно низького розголосу та звернень за допомогою під час гендерно зумовленого насильства. Незважаючи на всі перешкоди та процесуальні проблеми реалізації захисту порушених прав жінок, звертатися з позовами до перелічених інстанцій – необхідно. По-перше, злочини росії розкриваються на весь світ. По-друге, рішення за справами можуть бути прецедентними для міжнародних організацій та різних країн. По-третє, вірогідність зміни влади та політичного режиму в країні-агресорці та можливість виконання всіх вироків в майбутньому. По-четверте, донесення до якомога більшої кількості жінок, які постраждали від гендерно зумовленого насильства під час широкомасштабного вторгнення, необхідності стояти на захисті своїх прав та не мовчати про це. Порушники повинні нести відповідальність за скоєні злочини.

Список використаних джерел:

1. Не приватна справа: Домашнє і сексуальне насильство щодо жінок на сході України. *Amnesty International*: веб-сайт. URL: https://www.amnesty.org.ua/wp-content/uploads/2020/11/dopovid-amnesty-international_ne-prywatna-sprava.pdf (дата звернення 11.11.2022)
2. Доказування у справах, пов'язаних із сексуальним насильством, у Міжнародному кримінальному суді: український контекст. *ГО «ЮрФем»*: веб-сайт. URL: <https://jurfem.com.ua/dokazuvannya-snpk-u-mizhnarodnomu-kryminalnomu-sudi-ukr-kontext/> (дата звернення 11.11.2022)
3. О. Асташева, В. Чабан. Сексуальне насильство щодо жінок у практиці ЄСПЛ: механізм міжнародного захисту під час російсько-української війни. Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Право. Ужгород. 2022. С. 456-459

Крупа Лариса Володимирівна

кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри господарського права
Національний юридичний університет України ім. Я. Мудрого, Україна

СТАН РЕГУЛЮВАННЯ РИНКУ ФІНАНСОВИХ ПОСЛУГ В УКРАЇНІ З УРАХУВАННЯМ ВИМОГ УГОДИ ПРО АСОЦІАЦІЮ З ЄС

Пришвидшений рух України до членства у Європейському Союзі вимагає актуалізації й оновлення інформації про стан адаптації законодавства України до *acquis* ЄС. Серед галузей економіки, що має бути включена в європейський економічний простір, чи не найактуальніше місце обіймає ринок фінансових послуг. Його багатовимірність, складність правовідносин що він охоплює, специфіка суб'єктного складу, публічний національний інтерес, все це впливає на ступінь гармонізації законодавства України з відповідними нормами ЄС. Більше з тим, сама регуляторна база ЄС в цій галузі вирізняється значним обсягом нормативних актів різної юридичної сили та ступеню кодифікації. На додачу, складність в імплементаційних процесах викликає нестача професійно перекладених директив і регламентів ЄС. Зазначене впливає на ситуативно створене обмежене коло спеціалістів у цій галузі, що створює не достатнє суспільне обговорення важливого елементу ведення бізнесу - надання і отримання фінансових послуг.

Над темою дослідження гармонізації господарського законодавства плідно працювали такі автори як Марченко Б.В., Позняк Я.С., Замрига А., Свистун Л.А., Шовкопляс Г.М., Драчов О.В.

Як зазначає Марченко Б.В. “Стосовно сфери господарського законодавства очевидно правомірним буде визначити загальну мету гармонізації як таку, що полягає у створенні в Україні достатньо уніфікованого правового середовища для всіх суб'єктів ринкових відносин України та країн Євросоюзу”[1. Ст.303].

Слід погодитися з думкою Позняка Я.С. “Найбільшою проблемою у процесі імплементації Угоди про Асоціацію з ЄС є відсутність комунікації та діалогу із представниками бізнесу для роз'яснення запропонованих законодавчих новел і переваг після їх запровадження для учасників ринку” [2. Ст. 177].

Драчов О.В. слушно вказує, що “для України залишається актуальним здійснення реформ щодо великого кола питань, зокрема це стосується сфери ринку фінансових послуг, яка є одним із основних складників фінансово-економічної системи України. При цьому, інтеграція України в ЄС неможлива без повноцінного прийняття принципів та стандартів, які діють в спільноті. Тому, входження українських ринків фінансових послуг у європейську систему можлива лише за умови їх відповідності критеріям і стандартам Європейського Союзу”[3. Ст.145].

Ст. 133 Угоди про асоціацію [4] встановлює визнання Сторонами важливість наближення чинного законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Україна забезпечує покрокове приведення у відповідність своєї нормативної бази до *acquis* ЄС.

Керуючись необхідністю запровадження злагодженого, одночасного і швидкого процесу адаптації українського законодавства Верховною Радою України був прийнятий Закон України «Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Перелік актів законодавства України та *acquis* Європейського Союзу у пріоритетних сферах адаптації (Розділи 2-7)» від 18.03.2004 № 1629-IV.[5]

У вступі до Розділу 7 «Фінансові послуги» зазначеного переліку, наголошується на належному регулюванні фінансових послуг відповідно до права ЄС з урахуванням головної мети Європейського Союзу - створення Єдиного Ринку в межах ЄС. Повноваження інституцій ЄС в даній сфері були сформульовані з моменту створення Європейського Економічного Співтовариства.

На даний, момент ці повноваження закріплені в Договорі про заснування Європейського Співтовариства [6], що підписаний у Римі 25 березня 1957 року (в редакції Договору, підписаного в Амстердамі 2 жовтня 1997 року) (надалі - ДЄС). Водночас ці повноваження, які є комплексними, не консолідовані в тексті договору, хоч і знаходяться в межах чотирьох свобод, які є основою Спільного/Внутрішнього Ринку ЄС.

Таким чином, різні ринки фінансових послуг регулюються низкою нормативних актів, які охоплюють їх видову належність. Серед них загадаємо норми, що регулюють свободу руху капіталу та платежів (статті 56-60 ДЄС), свободу надання послуг (статті 49-55 ДЄС) та свободи заснування (статті 45-48 ДЄС). Водночас на ринок фінансових послуг відомою мірою впливає валютна політика ЄС та діяльність Європейського Центрального Банку (мета валютної політики та організаційні засади ЄЦБ визначаються положеннями глави VII частини третьої ДЄС).

Спеціальне регулювання окремих ринків фінансових послуг, таких як банківські, страхування, ринок цінних паперів регулюється вторинним законодавством ЄС.

На цьому етапі зафіксуємо необхідність дворівневого дослідження норм ЄС з метою встановлення обсягу законодавства України і глибини його адаптації.

Тож аналізуючи регулювання ринку фінансових послуг в ЄС слід розпочати з загальних визначень. На допомогу приходять рішення Суду Європейського Співтовариства, які тлумачать основні терміни такі як наприклад «свобода підприємництва» та «свобода надання послуг».

Зміст свободи підприємництва першочергово розкривається у ст. 49-55 ДФЄС і коротко може бути визначено як свобода на заснування підприємств і право на спілки. Свобода надання послуг показаний у ст. 56-2 ДФЄС і у самому загальному розумінні передбачає лібералізацію ринкових послуг, європейські програми публічних послуг.

Так згідно Глави 7 Угоди про асоціацію, що має назву «Поточні платежі та рух капіталу» у статті 144 зазначається: «Сторони зобов'язуються не обмежувати і дозволяти відповідно до положень статті VIII Статей Угоди Міжнародного валютного фонду 1944 року будь-які платежі та перекази у вільно конвертованій валюті за поточними рахунками платіжного балансу між Сторонами».

Зазначені базові положення здійснення господарської діяльності відображені у нормах чинного господарського законодавства України і слугують принципами здійснення господарювання водночас формують правовий господарський порядок.

Так, Закону України «Про платіжні послуги»[12] Стаття 76. (Мета державного регулювання) передбачає одним з напрямків Державного регулювання платіжного ринку: сприяння інтеграції до європейських та світових платіжних ринків. Кабінетом міністрів констатована найбільша успішність в адаптації правил здійснення платіжних послуг до права ЄС.

Розділ 5 Економічне та галузеве співробітництво, Глава 12 ст. 383-385 Угоди про Асоціацію містить принципи і напрямки державного регулювання ринку фінансових послуг, встановлює підстави та обсяги співробітництва компетентних державних органів направлених на уніфікацію регулювання. У вказаній главі посилюється заохочення Сторонами співробітництва між відповідними регуляторними та наглядовими органами, зокрема обмін інформацією і досвідом щодо фінансових ринків та інші подібні заходи. Передбачено розвиток адміністративного потенціалу зазначених органів, зокрема через обмін персоналом та спільне навчання. Кожна Сторона Угоди докладає необхідних зусиль для забезпечення впровадження міжнародних стандартів регулювання та нагляду у сфері

фінансових послуг. Такі міжнародні стандарти включають, зокрема, «Основні принципи ефективного банківського нагляду» Базельського комітету, «Основні принципи страхування» Міжнародної асоціації органів нагляду за страховою діяльністю, «Цілі та принципи регулювання обігу цінних паперів» Міжнародної організації комісій з цінних паперів, та інше.

Адаптація державного регулювання ринку фінансових послуг з 1 липня 2020 року стала причиною передачі Національному банку функції регулятора ринку небанківських фінансових послуг: страхових, лізингових, факторингових компаній, кредитних спілок, ломбардів та інших фінансових компаній.

“Реформа фінансового сектору за останнє п’ятиріччя сприяла макрофінансовій стабілізації та підвищенню фінансової стійкості, надійності та прозорості банків. “Спліт” дає Національному банку змогу продовжувати забезпечувати фінансову стабільність більш комплексно та ефективно завдяки регулюванню не лише банківського, а й небанківського сектору. Крім того, він має сприяти подальшій інтеграції України в ЄС у межах імплементації директив та інших документів ЄС та приведення національної нормативної бази у відповідність до міжнародних стандартів” [7], зазначив Голова НБУ

У цьому контексті слід погодитися з думкою Шовкопляс Г., яка приходиться до висновку, що “дійсно, коли Україна перебуває на шляху інтеграції до світового економічного простору, в тому числі і вступу до ЄС, з боку органів державної влади у сфері ринків фінансових послуг України робляться значні кроки щодо удосконалення законодавства у цій сфері й адаптації його до норм законодавства ЄС”[8].

Унаслідок взятих Україною зобов’язань була прийнята Комплексна програма розвитку Фінансового сектору до 2020р.[9] “Національний банк втілював Комплексну програму розвитку фінансового сектору України до 2020 року для досягнення стійкого розвитку фінансового ринку у 2015-2019 роках. Ми реформували фінансову систему країни, щоб лібералізувати фінансові ринки, стимулювати рівну конкуренцію, подолати наслідки економічної кризи та впорядкувати ринки.”[10]- заявив Національний Банк України.

Рівень виконання Програми було визнано прийнятним, враховуючи складність і комплексність завдань, які ставилися перед регуляторами. Виконання решти завдань перенесено у Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року [11]. “Успішна реалізація більшості передбачених Програмою завдань сприяла вирішенню низки економічних проблем України, накопичених у попередні роки, та поверненню Україні макроекономічної стабільності після кризи 2014–2015 рр.” [10] зазначає регулятор.

Повертаючись до вищесказаного, Національний банк України, Національна комісія з цінних паперів та фондового ринку, Міністерство фінансів України та Фонд гарантування вкладів фізичних осіб втілюють Стратегію розвитку фінансового сектору України до 2025 року. Упродовж 2020–2022 років, попри вплив повномасштабної військової агресії росії та світової пандемії COVID-19, фінансовим регуляторам вдається досягати прогресу у втіленні Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року. За підсумками 2021 року 85% заходів дорожньої карти реалізації документа виконано або виконується згідно із затвердженим графіком.

Стратегія визначає п’ять стратегічних напрямів: фінансова стабільність, макроекономічний розвиток, фінансова інклюзія, розвиток фінансових ринків та інноваційний розвиток. Кожен напрямок має свої стратегічні цілі та індикатори виконання.

У 2022 році, через повномасштабну війну росії проти України, фінрегулятори переглядають Стратегію та планують у 2023 році презентувати її оновлення, з урахуванням першочергових заходів відповідно до Плану відновлення України, розробленого в межах роботи Національної ради з відновлення України та спираючись на зобов’язання взяті Україною Угодою про асоціацію.

Згідно глави 6 заснування підприємницької діяльності, торгівля послугами та електронна торгівля Розділу IV Угоди про Асоціацію «Сторони, підтверджуючи свої

відповідні права та обов'язки, взяті на себе в рамках Угоди СОТ, встановлюють цим необхідні заходи щодо поступової взаємної лібералізації умов заснування підприємницької діяльності і торгівлі послугами, а також співробітництва в галузі електронної торгівлі».

П. 13 ст. 86 Угоди про Асоціацію під послугами розуміє «будь-які послуги в будь-якому секторі, крім тих послуг, що надаються під час здійснення владних повноважень», а отже і сюди підпадають і фінансові послуги.

До фінансових послуг Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринку фінансових послуг» відносить операції з фінансовими активами, що здійснюються в інтересах третіх осіб за власний рахунок чи за рахунок цих осіб, а у випадках, передбачених законодавством, - і за рахунок залучених від інших осіб фінансових активів, з метою отримання прибутку або збереження реальної вартості фінансових активів

Ч. 3 Угоди про Асоціацію регулює порядок транскордонного надання послуг. Нормами якої врегульовано сфера застосування порядку, встановлені обмеження щодо деяких видів послуг (ст. 92), закріплено національний режим щодо суб'єктів та видів послуг, запроваджується режим найбільшого сприяння щодо доступу до ринку через транскордонне надання послуг (ст. 93).

У Додаток XVI-B міститься Перелік зобов'язань, яким окремі країни ЄС запроваджують обмеження щодо здійснення суб'єктами господарювання України окремих видів послуг на їхніх ринках. Такі обмеження провадяться шляхом встановлення застережень доступу на ринки або нерозповсюдження національного режиму щодо послуг і юридичних осіб України.

Застереження, яке відповідає діяльності, що нелібералізована (незв'язана) висловлюється наступним чином: «Без зобов'язань щодо національного режиму та режиму найбільшого сприяння».

Слід зазначити, що певні заходи державного регулювання господарської діяльності не повинні розглядатися як дискримінаційні, натомість мають застосовуватися щодо юридичних осіб сторін угоди, якщо вони не складають собою обмеження доступу до ринку чи обмеження національного режиму. До таких засобів державного регулювання віднесено: необхідність отримання ліцензії, зобов'язання щодо універсального обслуговування, необхідність визнання кваліфікації у регульованих секторах, необхідність складати спеціальні іспити, у т.ч. мовні, недискримінаційні вимоги щодо того, що певні види діяльності не можуть виконуватися у природоохоронних зонах чи зонах, які становлять особливий історичний та художній інтерес.

Окрім того, вказаний перелік не впливає на існування державних монополій і виключних прав.

Так, сектор 7 визначає перелік фінансових послуг, що підпадають під національний і режим найбільшого сприяння, з урахування обмежень, запроваджених окремими країнами. Серед них: послуги із страхування та пов'язані з ними послуги; банківські та інші фінансові послуги;

До речі слід зазначити, що окрім застережень стосовно виді фінансових послуг, існують вимоги щодо суб'єкті, які мають право надавати такі послуги у країнах-учасниках. Так, згідно Додатку XVI-A до Угоди, щодо юридичних осіб та їх філій застосовується горизонтальне обмеження різниці у режимі, який застосовується до філій і дочірніх компаній. Іноземні філії можуть отримати дозвіл на роботу на території Держави-члена лише за умов, передбачених у відповідному законодавстві такої Держави-члена, і тому від них може вимагатися виконати ряд конкретних пруденційних вимог.

Додатком XVI-A запроваджується наступна наскрізна вимога усіх країн ЄС: Лише фірми, юридична адреса яких знаходиться в Європейському Союзі, можуть виступати в ролі депозитаріїв активів інвестиційних фондів. Для здійснення діяльності з управління пайовими фондами та інвестиційними компаніями вимагається створення спеціалізованої

управлінської компанії, головний офіс та юридична адреса якої знаходяться у одній і тій самій країні-члені.

Окрім того, певні країни закріпили власні обмеження щодо легалізації діяльності фінансових установ на їхніх ринках.

Висновок. Підсумовуючи, для завершення процесу адаптації законодавства України до норм і принципів законодавства ЄС необхідно: 1. привести нормативні акти, що регулюють фінансові послуги в частині поняття «фінансових послуг» та кола осіб, на яких розповсюджується їх дія у відповідність до законодавства ЄС; 2. привести нормативні акти, що регулюють допуск іноземних цінних паперів на український ринок, у відповідність до законодавства ЄС, зокрема до положень Директиви Європейського Парламенту та Ради 2001/34 3. привести положення Закону України «Про страхування», що регулюють питання ведення діяльності страховими посередниками — нерезидентами, (ч. 9 статті 15) у відповідність до вимог європейського права, зокрема до положень Глави 3 Розділу III Частини Третьої Договору про заснування Європейського Співтовариства та Директиви Ради 77/92/ЕЕС 4. привести нормативно-правові акти України, що регулюють порядок заснування та ведення діяльності страховими посередниками у відповідність до вимог європейського права, зокрема до положень Спільної позиції, затвердженої Радою 18 березня 2002 року 5. привести у відповідність до Директиви 2000/12 Європейського парламенту та Ради від 20 березня 2000 року щодо започаткування діяльності кредитних установ та її ведення положення Закону України «Про банки та банківську діяльність» .

Список використаних джерел:

1. Марченко В.Б. (2016). Способи гармонізації господарського законодавства України в рамках угоди про асоціацію з ЄС. *Правова реформа в сучасних умовах: досягнення і перспективи : VI Міжнародна науково-практична конференція, Київ, Національний авіаційний університет (с. 303-305). 26 лютого 2016 р.: тези доповіді*Т. П. – .
2. Позняк Я.С. (2020). Імплементация господарського законодавства України в ході підписання Угоди про асоціацію з Європейським союзом. *Юридичний науковий електронний журнал*, (7), 176-178. Режим доступу: [http:// http://lsej.org.ua/7_2020/46.pdf](http://lsej.org.ua/7_2020/46.pdf)
3. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: Угода від 27.06.2014 р. // Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http:// zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011](http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/984_011)
4. Про Загальнодержавну програму адаптації законодавства України до законодавства Європейського Союзу. Перелік актів законодавства України та *acquis* Європейського Союзу у пріоритетних сферах адаптації (Розділи 2-7): Закон України від 18.03.2004 р.//Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1629-15#Text>
5. Договорі про заснування Європейського Співтовариства: Міжнародний договір від 23.03.1957 р. Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_017#Text
6. <https://www.ukrinform.ua/rubric-economy/3054672-nbu-prijnav-povnovazenna-z-reguluvanna-rinkiv-nebankivskih-finposlug.html>
7. Шовкопляс, Ганна. (2017)Запровадження міжнародних стандартів регулювання ринків фінансових послуг в Україні: правовий аспект. *Підприємництво, господарство і право* (14), 107-111.
8. Комплексна програма розвитку Фінансового сектору до 2020р.- Постанова Правління Національного банку України від 18.06. 2015 року № 39 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://bank.gov.ua/admin_uploads/article/CP_finsektor_2020_2015-06-18.pdf?v=4
9. <https://bank.gov.ua/ua/about/develop-strategy/refactoring#>
10. Стратегії розвитку фінансового сектору України до 2025 року[Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Strategy_FS_2025.pdf?v=4
11. Про платіжні послуги: Закону України від 30.06.2021 /Офіційний сайт Верховної Ради України [Електронний ресурс].– Режим доступу: <http://https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1591-20#Text>

Пустовар Діана Михайлівна

здобувачка вищої освіти

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна

Науковий керівник: Асірян Сюзанна Рафіківна

канд. юрид. наук, асистентка кафедри права Європейського Союзу

Національний юридичний університет імені Ярослава Мудрого, Україна

СТАНДАРТИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ПРИ РЕАЛІЗАЦІЇ ДІЯЛЬНОСТІ, ПОВ'ЯЗАНОЇ З ТРАНСПЛАНТАЦІЄЮ ТКАНИН ТА КЛІТИН ВІД АЛОГЕННИХ ЖИВИХ ДОНОРІВ

Станом на зараз зберігається тенденція впровадження та розвитку інноваційних прав пацієнта, зокрема в аспекті діяльності, пов'язаної з трансплантацією. Правові механізми превенції настання несприятливих наслідків від трансплантації є більш розвинутими в ЄС, завдяки нормативному закріпленню стандартів, що перетворює можливість діяльності, пов'язаної з трансплантацією, лише на цивілізаційне благо, тому аналіз правових конструкцій ЄС щодо даної теми є важливим.

Виклики для системи охорони здоров'я, пов'язані зі зростанням хронічних, різноманітних захворювань, дефіциту та нерівномірного розподілу медичних працівників, підвищення очікувань громадян, а також вартості медичної допомоги [1]; тиск на бюджетні витрати, що потребують реформ системи охорони здоров'я, щоб забезпечити економічну ефективність, стали, оцінюючи ефективність цих систем у порівнянні з подвійною метою: більш ефективного використання державних ресурсів і доступ до високоякісного медичного обслуговування [2], що спонукає до впровадження стійких стандартів, які б гарантували надання медичної допомоги на належному рівні. Такі існуючі вимоги слід поділити на загальні, що регламентують порядок отримання, відбору тканин та клітин, анонімність, обмін даними між державами-членами ЄС; спеціальні, що мають технічну специфіку, а також контрольну-ревізійну ознаку, яка направлена на регулювання механізму упакування, документальне оформлення, моніторингу.

Порядок відбору, отримання тканин та клітин, що регулюється Директивою Комісії 2006/17/ЄС від 8 лютого 2006, що передбачає, з метою зниження ризиків зараження, наявність індикаторів таких ризиків, зокрема, шляхом аналізування вихідних даних, отриманих від донора безпосередньо, а також на підставі фізичного огляду донора, щоб виявити наявність або відсутність ознак-маркерів, що одразу ж виключають можливість донації від особи та фактори, які впливають на придатність органів для трансплантації: передбачити ризик передачі захворювання. Критерії відбору алогенних живих донорів повинні бути встановлені та задокументовані медичним закладом, на основі конкретної тканини або клітин, які будуть доноровані, а також фізичного стану донора та його медичного стану, анамнез поведінки та результати клінічних досліджень і лабораторних досліджень, які встановлюють стан здоров'я донора [3], а також інформації про відсутність ВІЛ, гострого або хронічного гепатиту В, гепатиту С, сифілісу.

Окремо простежується вимога щодо захисту персональних даних, конфіденційності. Зокрема, правило анонімності при реалізації діяльності, пов'язаної з трансплантацією є фундаментальним. Дане питання регулюється Директивою 95/46/ЄС, що передбачає: «Дані, що обробляються, зберігаються конфіденційно; будь-який несанкціонований доступ

до даних або систем, який робить можливим ідентифікацію донора або реципієнта, карається; будь-яке використання систем або даних, що робить можливим ідентифікацію донорів або реципієнтів з метою відстеження донорів або реципієнтів» [4].

Слід звернути увагу на вимоги упакування матеріалу донації, що стосуються розробки ефективних систем унікальної ідентифікації, маркування клітин та тканин, які були отримані у результаті донації, з подальшим їх розподіленням. Таким чином, передбачається, що існують конкретні вимоги до упакування, щоб мінімізувати ризик зараження: зберігання має бути при температурах, які утримають необхідні характеристики та біологічну функцію клітин/тканин; упаковка також повинна запобігати зараженню осіб, відповідальних за пакування та транспортування тканин і клітин [3]. У подальшому здійснюється транспортування такого анатомічного матеріалу у спеціально для цього призначених контейнерах, з наявністю ідентифікуючої інформації, тобто маркування, що містить вказівку на дату донації та попередження про небезпеку, а також ідентифікацію потенційного реципієнта.

Крім того, окремо існують вимоги до моніторингу, що передбачено Директивою 2004/23/ЄС від 31 березня 2004 року, якою, по суті, окреслено механізм боротьби з однією з головних проблем, що виникає при реалізації діяльності, пов'язаної з трансплантацією тканин та клітин, зокрема у будь-якому випадку, мова йде про ситуацію, коли використання тканин та клітин має, як правило, потенційний ризик передачі захворювання, настання інших гіпотетично можливих несприятливих наслідків для реципієнта, що у певних випадках можуть навіть нівелювати позитивний результат від такого роду терапії, та призвести до фатальних наслідків, чому можна запобігти, зокрема, встановлюючи спеціальні вимоги при моніторингу клітин та тканин з метою відстеження, виявлення та повідомлення серйозних побічних реакцій [5].

Презюмуємо, що у процесі застосування анатомічних матеріалів, передбачається також включення системи акредитації, авторизації, ліцензування закладів тканин і процесів підготовки у закладах тканин; за допомогою відстеження та щомісячного, щорічного звітування про серйозні побічні реакції та події, що також застосовуються до донорства, закупівлі та тестування анатомічних матеріалів, які регулюються Директивою Комісії 2006/17/ЄС [5], у кінцевому рахунку, що може значно знизити ризик передачі захворювань тканинами та клітинами людини, адже їх використання має корелюватись з еквівалентним рівнем якості та безпеки. Більш того, має існувати задокументована система, яка забезпечує ідентифікацію кожної одиниці тканини, клітини на всіх етапах діяльності, до того ж, згідно з Поправками до Директиви 2010/45/ЄС «Про стандарти якості та безпечності людських органів, призначених для трансплантації» (далі – Поправки) є певна система звітування, дослідження, реєстрації та передачі необхідної інформації щодо серйозних несприятливих подій, які можуть вплинути на якість і безпеку органів, пов'язані з тестуванням, характеристикою, отримання, збереження та транспортування органів, а також будь-які серйозні побічні реакції, що спостерігаються під час або після трансплантації, які можуть бути пов'язані з цією діяльністю [6]. Крім того, коли певний аспект діяльності, пов'язаної з трансплантацією, потребує акредитації, ліцензування, дозволу – має існувати система аудиту в імперативному порядку. Передбачається, що особи, що мають такі повноваження, зобов'язані проводити аудит кожні два роки, при цьому надаючи відповідь на питання: «Чи відповідає діяльність суб'єкта, щодо якого здійснюється перевірка, затвердженим протоколам та нормативним вимогам?». Якщо після проведення аудиту буде констатовано, що є наявне відхилення від нормування щодо якості, а також безпеки, то далі проводиться розслідування, наслідком чого є рішення щодо коригувальних та запобіжних дій. У випадку, якщо таке порушення буде безпосередньо стосуватись тканин та клітин, що за своєю характеристикою не відповідають затвердженим нормам, то вони мають бути ідентифікованими, облікованими, під наглядом відповідальної особи.

Акцентуємо увагу на окремих вимогах ЄС щодо якості та безпечності людських органів, призначених для трансплантації. Передбачається, що донорсько-трасплантаційну діяльність забороняється рекламувати, щоб спонукати до отримання фінансової вигоди, і закупівля тканин та клітин повинна здійснюватись без ознаки «комерційності». Більш того, Комісія ЄС створює мережу компетентних органів з метою обміну інформацією щодо досвіду, набутого стосовно впровадження цієї Директиви – Комітет з трансплантації органів. Така робота можлива лише за умови, що держави-члени ЄС утворюють компетентний орган, що має повноваження ведення обліку діяльності, пов'язаної з трансплантацією, відповідно до Поправок: «Складає та оприлюднює річний звіт про діяльність, створює та веде оновлений облік організацій, що займаються закупівлею, а також щодо центрів трансплантації; на запит Комісії ЄС або іншої держави-члена, надавати інформацію про записи організацій, що займаються залученням, і центрів трансплантації» [6]. Більш того, Поправки передбачають накладення санкцій державами-членами ЄС, у випадку фіксування порушень національних положень, що пов'язані зі стандартами трансплантації.

Висновок. Таким чином, діяльність, пов'язана з трансплантацією тканин і клітин від алогенних донорів, не дивлячись на наявну терапевтичну перевагу, має ризики, що характеризуються потенціалом передачі захворювань, тому нормативно-правове регулювання повинно завжди тримати вектор мінімізації настання відповідних несприятливих наслідків. Підсумовуючи вищевикладене, зазначаємо, що лише у випадку належно організованих систем трансплантації, їх постійного моніторингу, усуненні потреб у загальних визнаних стандартах якості та безпеки до здоров'я, при реалізації такого роду терапії, обміну та використанні досвіду, технологій – можна значно знизити ризики, пов'язані з трансплантацією тканин і клітин для донорів та реципієнтів.

Список використаних джерел:

1. Висновки Ради про економічну та охорону здоров'я від 10.07.2014. Вилучено з: [https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG0710\(01\)&from=EN](https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52014XG0710(01)&from=EN) (дата звернення: 17.10.2022).
2. Повідомлення Комісії «Про ефективні, доступні та гнучкі системи охорони здоров'я» від 04.04.2014. Вилучено з: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX%3A52014DC0215> (дата звернення: 17.10.2022).
3. Директива 2006/17/ЄС від 8 лютого 2006 про впровадження Директиви 2004/23/ЄС Європейського парламенту та Ради щодо визначених технічних вимог для донорів, постачання та перевірки людських тканин та клітин. Вилучено з: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52016DC0223> (дата звернення: 17.10.2022).
4. Директива 95/46/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 24 жовтня 1995 року про захист осіб щодо обробки персональних даних і про вільний рух таких даних. Вилучено з: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:31995L0046> (дата звернення: 17.10.2022).
5. Директива 2004/23/ЄС Європейського парламенту та Ради від 31 березня 2004 року «Про встановлення стандартів якості та безпечності для донорів, постачання, тестування, переробки, консервації, зберігання та дистрибуції людських тканин та клітин». Вилучено з: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:32006L0086:EN:HTML> (дата звернення: 17.10.2022).
6. Поправки до Директиви 2010/45/ЄС Європейського парламенту та Ради від 7 липня 2010 року «Про стандарти якості та безпечності людських органів, призначених для трансплантації». Вилучено з: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=celex%3A32010L0053> (дата звернення: 17.10.2022).

Петрушевська Валентина Костянтинівна

викладач кафедри загальноправових дисциплін

Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти

Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, Україна

СТРУКТУРА ПРАВОВОГО СТАТУСУ СТАРОСТИ В УКРАЇНІ: КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВІ АСПЕКТИ

Децентралізація влади в Україні, проведена з метою розширення меж самостійності та автономності місцевого самоврядування, інституціоналізувала нову посадову особу місцевого самоврядування – старосту. В межах старостинського округу, який до децентралізації влади мав власні органи місцевого самоврядування, на старосту покладається значна відповідальність за забезпечення повноцінної життєдіяльності громадян і, відповідно, суттєве навантаження. Це обумовлює важливість і актуальність дослідження конституційно-правового статусу старости з метою його системного удосконалення.

Інститут старости досліджували І. Алмаші, М. Алмаші, М. Баюк, М. Войт, Т. Гаман, О. Гуменюк, І. Дробуш, І. Ковтун, І. Панова Р. Примуш, І. Рижук, С. Флентін та ін. Але на сучасному етапі відсутні цілісні й комплексні наукові дослідження конституційно-правового статусу старости, що і обумовлює важливість та актуальність цього дослідження.

Демократизація, верховенство права, гуманізація, людиноцентризм – стали основними тенденціями розвитку місцевого самоврядування [1]. Ключові зміни та новації знайшли своє закріплення у законодавстві та стали предметом наукової уваги вітчизняних дослідників.

Розгляд правового статусу посадових осіб місцевого самоврядування як базової категорії відкриває можливості за окремими його елементами в простежити значну диференціацію та виділити правовий статус певних категорій посадових осіб (наприклад, голів районних рад) та індивідуальний правовий статус посадової особи місцевого самоврядування, який є найбільш динамічним і відображає сукупність персоніфікованих ознак (елементів статусу), що належать конкретно визначеній посадовій особі. Конструкція та зміст правового статусу посадових осіб зумовлюються завданням забезпечення діяльності відповідного органу по здійсненню місцевого самоврядування, тому вони не повинні бути довільними [2, с. 182]. Характеристику конституційно-правового статусу старости слід розпочати з аналізу його правового забезпечення.

Конституційно-правові норми лежать у основі правового регулювання статусу посадових осіб органів місцевого самоврядування. Засади правового статусу старости визначаються Конституцією України, Законами України «Про місцеве самоврядування в Україні» від 21.05.1997 р., «Про службу в органах місцевого самоврядування» від 07.06.2001 р., «Про добровільне об'єднання територіальних громад» від 05.02.2015 р., а деталізоване закріплення такий правовий статус отримує у Положеннях про старост, що затверджуються місцевими радами. Правовий статус старости за своїм змістом є спеціальним, але він базується на загальному конституційному статусі людини і громадянина.

Основою правового статусу виступають права та обов'язки, а зв'язки між їх носіями реалізуються через правовідносини, тому норми права і правовідносини на їх основі не можуть не визначати правовий статус суб'єктів. До структури правового статусу особи як інтегрованого поняття належать: а) правові норми, що визначають статус; б) основні права, свободи, законні інтереси та обов'язки; в) правосуб'єктність г) правові принципи;

д) громадянство; е) гарантії прав і свобод; ж) юридична відповідальність; з) правовідносини загального (статусного) типу [3, с. 95]. Правовий статус посадової особи має специфічну структуру, обумовлені його публічно-правовим характером.

В структурі правового статусу посадових осіб органів місцевого самоврядування О. Сергієнко виділяє наступні елементи: а) юридичні норми, що його встановлюють; б) правові принципи цього статусу; в) підстави, порядок набуття та припинення статусу; г) правосуб'єктність; д) компетенція; е) обмеження, пов'язані з даним статусом; є) внутрішньо організаційні відносини посадових осіб у межах органу місцевого самоврядування та зовнішні відносини, що мають публічний характер; ж) відповідальність; з) гарантії, встановлені законодавством для цих посадових осіб [4, с. 180]. Розкриваючи правовий статус міського голови, Ю. Бальцій відносить до його структури правосуб'єктність міського голови, його функції та повноваження, правові гарантії реалізації його прав, а також його юридичну відповідальність. Ці складові правового статусу нерозривно взаємопов'язані між собою, кожна з них доповнює, розкриває, уточнює це поняття [5, с. 9]. До структурних елементів конституційно-правового статусу депутата місцевої ради відносить: правосуб'єктність; функції, права та обов'язки; термін виникнення та припинення дії депутатського мандату; відповідальність та гарантії діяльності депутата місцевої ради [6, с. 121]. На думку І. Панової, правовий статус старости включає порядок набуття ним статусу, його повноваження і функції, правові гарантії реалізації його прав, а також його відповідальність [7, с. 102; 8]. Слід визнати транзитний характер правового статусу старости, що після його правового закріплення перебуває у процесі постійного розвитку. Це якісна характеристика новостворених інституцій, що функціонують в демократичних системах.

Децентралізація влади обумовлює потребу побудови дійсно ефективної і дієвої системи органів місцевого самоврядування в межах громади [9, с. 122; 10, с. 45; 11; 13, с. 230; 13; 14; 15], чільне місце в якій посідає староста. Гарантом досягнення цієї мети виступає староста у відповідному старостинському окрузі.

Висновки. Узагальнюючи наукові здобутки дослідників правового статусу посадових осіб органів місцевого самоврядування, пропонуємо відносити до структури конституційно-правового статусу старости: юридичні норми та правові принципи, що визначають такий правовий статус; правосуб'єктність, підстави, порядок набуття та припинення статусу; права, обов'язки та обмеження, пов'язані зі статусом старости; функції і повноваження; відповідальність старости та її підстави; гарантії діяльності.

Список використаних джерел:

1. Мінакова Є.В. Контроль за діяльністю органів місцевого самоврядування: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд.юрид. наук. Дніпро, 2021. 244 с.
2. Сергієнко О. В. Правовий статус посадових осіб місцевого самоврядування: теоретико-правовий аспект. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2009. № 18. С. 176-185.
3. Панчишин А. В. Поняття, ознаки та структура категорії «правовий статус». *Часопис Київського університету права*. 2010. № 2. С. 95-98.
4. Сергієнко О. В. Правовий статус посадових осіб місцевого самоврядування: теоретико-правовий аспект. *Державне будівництво та місцеве самоврядування*. 2009. № 18. С. 176-185.
5. Бальцій Ю. Ю. Правовий статус міського голови в Україні: автореферат. дис. ... канд. юрид. наук. Одеса, 2006. 17 с.
6. Чернецька О. В. Конституційно-правовий статус депутатів місцевих рад в Україні: дис. ... канд. юрид. наук. Київ. 2006. 200 с.
7. Панова І. Ю. Правовий статус старости як виборної посадової особи місцевого самоврядування. *Часопис Київського університету права*. 2018. № 2. С. 101-106.
8. Коршун А. Розвиток в Україні електронного правосуддя в контексті взаємодії суду та інститутів громадянського суспільства: теоретико-правова характеристика. *Jurnalul juridic national: teorie și practică*. 2017. Т. 27. №. 5. С. 20-24.

9. Наливайко Л. Р., Чепик-Трегубенко О. С. Децентрализація публичної влади в умовах формування громадянського суспільства і євроінтеграції України. *Leges si Viata*. 2017. № 1/2 (301). С. 121-125.
10. Наливайко Л. Р., Чепик-Трегубенко О. С. Децентралізація влади в Україні в умовах розбудови демократичного громадянського суспільства. *Підприємництво, господарство і право*. 2015. № 10. С. 44-47.
11. Minakova Ye., Nalyvaiko I. Application of mediation in the resolution of public legal disputes with the participation of local governments. *KELM (Knowledge, Education, Law, Management)*. 2022. № 3 (47). С. 223-227.
12. Nalyvaiko, L., Chanysheva, G., Kozin, S. Remuneration Of Public Servants In The Federal Republic Of Germany. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. №4 (5). P. 228-232.
13. Nalyvaiko I. The role of civil society institutions in preventing and combating corruption in public authorities. *Аналітично-порівняльне правознавство*. 2022. № 2. С. 27-30.
14. Тлумачний термінологічний словник з конституційного права (Explanatory Terminological Dictionary on Constitutional law) / Кол. автор; за ред. Л. Р. Наливайко. Київ: Хай-Тек Прес, 2016. 628 с. https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789/9779/1/SLOVNYK_2016_ispr.pdf
15. Петрушевська В. Генеза становлення та розвитку інституту старости в Україні. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. №3.

Мінакова Є.В.

канд.юрид.наук, доцент кафедри загальноправових дисциплін
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

Прудовський Андрій Володимирович

Студент навчально-наукового інститут права та інноваційної освіти
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ, м. Дніпро, Україна

ФОРМА ВЗАЄМОЗВ'ЯЗКУ ПРАВА І МОРАЛІ

Право і мораль постають основоположними елементами щодо регулювання, впорядкування відносин у суспільстві та основоположними щодо здійснення правового впливу на поведінку суб'єктів. Правові норми не мають суперечити демократичним засадам суспільства, а засади суспільної моралі повинні братись до уваги органами державної влади щодо процедури розроблення нормативно-правових актів держави. Тому актуальним є проведення соціально філософського та юридичного аналізу проблеми стану права та моралі в суспільстві, впливу моральних норм та правових норм на формування поведінки особи. Адже мораль є формою свідомості суспільства і сферою свідомості окремого індивіда; мораль є базовою та необхідною передумовою становлення, удосконалення національного законодавства, за допомогою якого здійснюється ефективний правовий вплив на поведінку суб'єкта [1 с.405].

Також ми могли бачити, що різниці між законом і мораллю деякий час не існувало. Суспільство керувалося мораллю, яка також була законом. Пізніше стали розрізняти обов'язкові норми і нормативні норми. Таємна рада і наш Верховний суд розрізняли юридичні та моральні заборони. У Європі греки та римляни визнавали природне право основою права. У середньовіччі християнська мораль вважалася основою права. У дев'ятнадцятому столітті відбулось повне відокремлення закону від моралі. Об'єктом права є підпорядкування індивіда волі організованого суспільства, тоді як тенденцією моралі є підпорядкування індивіда велінню його совісті. Право стосується соціальних відносин між людьми, а не окремою особою, тоді як етика зосереджена на особі, а не на суспільстві. Етика розглядає мотиви, а закон наголошує на поведінці, але етичні обов'язки людини не можна розглядати без урахування її обов'язків перед іншими чи її місця в суспільстві. Суспільство — це соціальна система, яка включає людей та їх об'єднання, у процесі взаємодії яких виникають відносини, що потребують упорядкування, яке здійснюється завдяки спеціальним регуляторам. Такими регуляторами є соціальні норми, а саме: релігійні, моральні, правові, політичні, економічні, корпоративні, звичаї тощо. Усі вони тісно взаємодіють між собою, але особливе місце серед них займають право і мораль [2, с.143].

Будемо розглядати мораль як основу права. Як було зазначено немає різниці між правом і мораль на ранніх стадіях суспільства. Усі правила виникли із загального джерела і схвалені надприродним страхом. Держава підбрала ті правила, важливі для суспільства, і запровадила ті правила, які були відомі як закон. Отже, право і мораль мають спільне походження, але розходяться у своєму розвитку. Усі закони мають бути моральними, але мораль не може бути законом. Існує ряд правових норм, які не ґрунтуються на моралі, деякі з них суперечать моралі. Мораль не накладає на особу суб'єктивної відповідальності, тоді як закон накладає на неї суб'єктивну відповідальність за принципом того, хто може нести відповідальність.

Розглянемо мораль як частину права. Закон і мораль відрізняються, але мораль є невід'ємною частиною права. Мораль стоїть в проміжках правової системи і невіддільна

від неї. Позитивісти наполягають на тому, що як тільки правило встановлено, воно не перестає бути законом. Певна спільна мораль є важливою, якщо будь-яке суспільство хоче вижити. Мораль виходить на арену права в ім'я справедливості, рівності та чистої совісті [5]. Мораль діє як обмежувач законодавчої влади. Вся людська поведінка і соціальні відносини не можуть регулюватися лише законом. Багато відносин залишаються регулюватися мораллю, і право в них не втручається. Мораль робить закон досконалим. Можна навести в приклад шлюб, доки любов зберігається, немає потреби в законі, щоб керувати стосунками між чоловіком і дружиною, але адвокат входить у двері, коли кохання вилітає з вікна.

Якщо закон має залишатися закритим для життя людей, він не може ігнорувати мораль. Коли закон не діє, суспільство і нації підкоряються моралі. Мораль заспокоює палаючі серця і приносить мир у суспільство - сама мета Організації Об'єднаних Націй. Право без моралі, як і мораль без права, не можуть існувати й розвиватися. Право, засноване на моральних принципах легше сприймається людьми та не викликає відторгнення, засобом його забезпечення буде не лише державний примус, а й громадська думка [4].

Отже, незважаючи на певну відокремленість і різні шляхи розвитку, право та мораль існують і функціонують у тісній взаємодії. Взаємозалежність цих соціальних регуляторів має не причинно наслідковий, а здебільшого логічний характер, коли одне поняття є обов'язковою складовою іншого [3, с.104]. Форми моралі переходять у форми права, а форми права мають моральне підґрунтя.

Список використаних джерел:

1. Сидоренко О. М. Право та мораль як основні способи правового впливу на поведінку суб'єктів / О. М. Сидоренко // Правовий вплив на неправомірну поведінку: актуальні грані : монографія / за ред. О. В. Козаченка, Є. Л. Стрельцова; МОН України, НУ «ОЮА», Каф.крим. права та ін. крим.-прав. дисциплін Миколаїв. ін-т. права, ПРЦ НАПрНУ, ГО «Всеукр. Асоціація крим. права» . — Миколаїв : Іліон, 2016. — С. 405-420.
2. Сідак Л. М. Мораль і право як головні регулятори суспільних відносин в системі національного виховання / Л. М. Сідак, Д. Ю. Метеджи // Суперечності взаємодії моралі і права в сучасному українському суспільстві : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф., 30 трав. 2019 р. / Нац. юрид. ун-т ім. Ярослава Мудрого. – Харків, 2019. – С. 143–145.
3. Сердюк І. В. Взаємодія права та моралі в історії філософсько-правової думки / І. В. Сердюк // Філософські та методологічні проблеми права. - 2015. - № 1-2. - С. 97-106. - Режим
4. Nalyvaiko O. I., Chepik-Tregubenko O. S. Economic and social systems of society as elements of social structure: concept, objectives, trends. *Challenges and prospects for the development of legal systems in Ukraine and EU countries: comparative analysis*: Collective monograph. Riga: Izdevniecība "Baltija Publishing", 2019. Volume 1. 304 p. P. 256-272.
5. В Філіпов, Л Наливайко. Соціальний інститут освіти в умовах трансформації суспільства. *Вісник Національного університету оборони України*. 2020. С. 123-127.

SECTION 7.

INSTITUTE OF LAW ENFORCEMENT, JUDICIAL SYSTEM AND NOTARY

Савліва Наталія Олександрівна

здобувач вищої освіти юридичного факультету
Національний авіаційний університет, Україна

Науковий керівник: Драган Олена Василівна
професор кафедри кримінального права і процесу
Національний авіаційний університет, Україна

ОСОБЛИВОСТІ КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ ВОГНЕПАЛЬНОЇ ЗБРОЇ

Сьогодні в умовах війни росії проти України дедалі більше злочинів вчиняються з застосуванням вогнепальної зброї. Це пов'язано перш за все з тим, що з'явилося більше можливостей для здобуття зброї незаконним шляхом.

Суспільна небезпечність злочинів, вчинених з використанням вогнепальної зброї дуже велика, адже ставить під загрозу життя і здоров'я однієї, чи декількох осіб. В свою чергу розвиток судової балістики дає можливість використовувати нові знання в процесі проведення судово-балістичної експертизи і розслідуванні злочинів. Тому важливо розвивати судову балістику, адже це приведе до швидкого і точного накопичення доказового і оперативного матеріалу і, звичайно, полегшить роботу слідчим.

Щодо поняття «вогнепальна зброя», то науковці наводять різноманітні визначення. Так, В. Рибачук зазначає, що вогнепальною є зброя, що конструктивно призначена для механічного ураження цілі на відстані за допомогою кулі (снаряда), яка рухається завдяки використанню енергії порохового чи іншого заряду [1, с. 8].

Треба зазначити, що цілями огляду місця події, де була використана вогнепальна зброя, є: виявлення речових доказів щодо застосування зброї, а саме: стріляних куль, гільз, пижів, інших частин патрона; орієнтовне визначення причетності виявлених слідів до здійсненого пострілу під час скоєння злочину; повне і точне фіксування всієї обстановки місця злочину [2, с. 9–10]. Також коли на зброї виявлені сліди рук, їх копіюють на дактилоскопічну плівку. Окрім того, на місці, де знайдена зброя, може бути виявлено вм'ятини, подряпини, тобто ушкодження на поверхні, на яку зброя могла впасти після пострілу. Якщо постріл здійснено впритул, досліджуючи зброю, можна виявити частки шкіри, кров, волосся. Такі біологічні об'єкти можуть бути виявлені і на внутрішній частині ствола вогнепальної зброї [3, с. 31–32].

Під час обшуку зброю досліджують у певний спосіб. Так, С. Денисюк і В. Шепітько зазначають, що треба вказувати тип, вид зброї, систему, марку, номер, розміри, кількість, клеймо виробника. Слідчий має вказати лише дані, які він бачить на зброї. Під час опису зброї у протоколі вказується і калібр [4, с. 135].

Особливу увагу варто звернути на особливості призначення судових експертиз щодо дослідження вогнепальної зброї. Так, вилучену зброю під час слідчих (розшукових) дій направляють для проведення таких основних видів експертних досліджень: спочатку проводять дактилоскопічну експертизу (якщо є необхідність). Далі здійснюються молекулярно-генетичні дослідження (за необхідності). І тільки потім проводять експертизу

зброї та слідів і обставин її використання. Для визначення, чи здійснювали постріл із даної зброї після її останнього чищення, спочатку проводять хімічні дослідження, а потім експертизу зброї [5, с. 24–25].

Стрільба з сучасної зброї здійснюється унітарним патроном, який складається з гільзи, заряду пороху, кулі або дробу і капсуля, а мисливський патрон, крім того, має пиж.

Під час пострілу з вогнепальної зброї відбувається взаємодія порохового заряду, снаряда і перепони, внаслідок чого виникають зміни, які називаються слідами пострілу.

Як показує практика найбільша кількість слідів зброї залишається на гільзах, снарядах (куля, дріб), перешкодах і тілі особи, що стріляла (на предметах, руках, обличчі, одягу). Тому під час огляду місця події, місце пострілу визначають за допомогою виявлення гільз і за слідами вогнепальних пошкоджень. Напрямок польоту кулі звичайно визначається шляхом візурування (спостереженням крізь канал пробойни). Наявність двох пробойн дозволяє визначити напрямок польоту кулі з достатньою точністю.

Під час огляду вогнепальних пошкоджень фіксують: вид і властивості перепони, форму країв ушкодження та його розміри, взаємне розташування декількох пошкоджень, їхнє розміщення на перепоні. У разі виявлення слідів кіптяви, незгорілих порошинок, частин змазки необхідно описати в протоколі: форму, кількість зон відкладення, інтенсивність кожної зони, колір кіптяви чи порошинок, їхню віддаленість від пошкодження тощо [6, с. 356].

Таким чином до основних завдань судово-балістичної експертизи належать: встановлення виду, зразка вогнепальної зброї за стріляними кулями, гільзами, слідами пострілу; встановлення конкретного екземпляра зброї та однорідності патронів, куль, гільз, дробу, картечі; встановлення деяких обставин, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї.

Дослідження вогнепальної зброї потребує детального аналізу її частин (складових). Так, наприклад, під час дослідження гільз встановлюють: зі зброї якого виду, зразка викинута гільза; чи є гільза частиною патрона, що використовувався під час стрільби з даної зброї; чи не викинуті представлені гільзи з одного екземпляра зброї; чи не є представлені куля та гільза частинами одного патрона; які причини виникнення пошкоджень, що є на гільзі [7].

Під час дослідження слідів пострілу: чи є дане пошкодження вогнепальним; чим саме утворене дане пошкодження (кулею, дробом, картечю, скалками), чи є сліди пострілу із близької відстані на одязі потерпілого; в якому напрямку був здійснений постріл; яким є ушкодження – вхідним чи вихідним отвором.

Значення правильного огляду слідів вогнепальної зброї і слідів пострілу дуже велика, так як в ході огляду може бути виявленні, зафіксовані, вилученні боєприпаси, зброя, сліди пострілу, а також дослідженні на місці події для визначення виду, системи, калібру зброї, кількості пострілів, дистанції, напрямку і місця, з якого було зроблено постріл [8, с. 299].

Варто додати, що оглядати зброю слід у гумових рукавичках, тримаючи її за місця, де відбитків пальців не може бути. Забороняється брати зброю за дульний зріз (бо там можуть бути сліди крові, частинки клітинного матеріалу) і вводити сторонні предмети у її ствол, тому що можуть бути знищені чи пошкоджені доказові матеріали, що стане перешкодою для встановлення доказової бази [7, с. 227].

Якщо більш практично розглядати, наприклад, криміналістичне дослідження боєприпасів автомата, то можна дійти висновку, що воно дає можливість визначити вид зброї за гільзою, а саме за допомогою правила, суть якого полягає в наступному: якщо гільза відстріляна з АК, відстань від денця гільзи до сліду вікна ствольної коробки дорівнює $23 \pm 2,5$ мм; із СКС - $13,5 \pm 1,5$ мм [9, с. 163].

Важливим моментом є те, що виявлену на місці події зброю фіксують за допомогою фотозйомки та описують в протоколі огляду. Зброю фотографують за правилами вузлової

та детальної фотозйомки з масштабною лінійкою. На знімку мають бути зафіксовані не тільки зброя і місце її виявлення, а й розміщення окремих частин зброї - курка, ствола, затвора, запобіжника, так як такі деталі можуть бути важливі при відтворенні слідової та ситуативної картини [10, с. 68].

Отже, розслідування злочинів, пов'язаних із застосуванням вогнепальної зброї неможливе без загальних та спеціальних знань криміналістичного дослідження зброї, слідів пострілу та боєприпасів. Правильне криміналістичне дослідження зброї, слідів пострілу чи боєприпасів дає можливість слідчому відтворити дійсну обстановку вчинення злочину. Саме тому накопичення наукового підґрунтя, практичного досвіду та винайдення нових методів криміналістичного дослідження значно полегшить процес розслідування і розкриття злочинів з застосуванням вогнепальної зброї.

Список використаних джерел:

1. Рибачук В. С. (2001). Кримінально-правові та кримінологічні аспекти боротьби з незаконними діяннями при поводженні зі зброєю, бойовими припасами та вибуховими речовинами. Одеса: автореферат.
2. Новак Я. Т. (2007). Сучасний стан та перспективи розвитку кримінального дослідження вогнепальної зброї. Київ: автореферат.
3. Грязін В.С. & Лісовий А.М. (2012). Судова балістика і судово-медичне дослідження при вогнестрільних ушкодженнях. Київ: «Атіка». 216 с.
4. Денисюк С.К. & Шепітько В. О. (1999). Обшук у системі слідчих дій (Тактико-криміналістичні проблеми): науково-практичний посібник. Харків: «Консум». 160 с.
5. Єрмоленко Б.О. (1965). Теорія та практика судово-балістичного ототожнення нарізної зброї за кулями. Харків. 330 с.
6. Шепітько В.Ю. (2004). Криміналістика: підручник. Харків. 728 с.
7. Копча Н.В. (2002). Криміналістичне дослідження зброї, боєприпасів, вибухових речовин і пристроїв та слідів їх застосування. Київ: серія «Право». 170 с.
8. Біленчук П.Д. & Гель А.П. (2001). Криміналістика (криміналістична техніка). Київ. 367 с.
9. Кофанов А.В. (1997). Методи дослідження пошкоджень, завданих гладкоствольною вогнестрільною зброєю на різних об'єктах. Харків. 270 с.
10. Шепітько В.Ю. (2004). Криміналістика: підручник. Київ: Концерн «Видавничий Дім «Ін Юре». 728 с.

SECTION 8. BIOLOGY AND BIOTECHNOLOGY

Коц Сюзанна Миколаївна

доцент, канд.біол.наук,
доцент кафедри анатомії та фізіології людини ім. Я.Р. Синельникова
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна

Коц Віталій Павлович

доцент, канд.біол.наук,
доцент кафедри анатомії та фізіології людини ім. Я.Р. Синельникова
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна

Головко Софія Василівна

здобувачка природничого факультету
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ПИТАННЯ АЛЕРГІЇ

Проблема, про яку піде мова у статті існує зараз і залишиться у майбутньому – це алергія. Імунна система виконує функцію захисту, і комплекс реакцій при взаємодії із чужорідними речовинами обумовлюють їх знешкодження. В разі неадекватної відповіді імунної системи при контакті із чужорідними для організму речовинами виникає алергія. Серед розладів імунної системи алергія - найпоширеніший у світі. Алергія – це не хвороба сама собою, а стан імунної системи.

За деякими підрахунками в країнах світу, які вважаються індустріальними, до 10-30% населення страждає від алергічних реакцій. Кількість таких осіб щорічно зростає. Категорії речовин, які можуть стати алергенами, тобто тими, що провокують алергію, найрізноманітні: харчові продукти, пилок, домашні тварини, побутова хімія, медичні препарати та інші чинники.

Алергічна реакція на алерген проявляється по різному. Це залежить і від алергену, і від стану імунної системи, і від кількості алергена. Також реакція алергічна на алерген може бути місцевою та загальною. Вона може проявитися у вигляді запальної реакції на тілі, чхання, слезотечі та безлічі інших симптомів.

В результаті дії алергена, часто тривалої, може виникнути алергічна хвороба. Наприклад, із найсерйозніших алергічних захворювань є бронхіальна астма – найпоширеніша в світі хронічна хвороба серед дітей. З астмою живе приблизно 235 мільйонів осіб.

Офіційна статистика вказує, що кількість хворих на алергічні захворювання у нас сягає до 15% населення. Пліснява один із небезпечних алергенів. Вологі, теплі місця — ідеальне місце існування грибка. Кухня, підвали, ванна кімната та льох вимагають особливого гігієнічного контролю.

Дуже розповсюдженим алергеном є пил. Реакція на пил може бути різною, від чхання до хронічного риніту і навіть астми чи екземи. Шерсть, виділення та слина тварин є потенційними алергенами. Білки цих складових тваринного походження є чужорідними для алергика. Найчастішим алергеном вважають білок шерсті. Але насправді це не так— білок слини тварин найчастіший алерген. Наприклад, кішки, постійно вмиваючись та

визначаються, залишають на своїй шерсті білки-алергени зі слини. Таргани є небезпечними для алергиків, адже залишають на продуктах та на предметах, поверхнях меблів свої біологічні сліди, з якими може контактувати людина. Потрапляючи до людини чужорідні білки викликають алергічну реакцію.

Як не дивно, але алергію може викликати і мобільний телефон. Алергія тут не на електромагнітне випромінювання, як здавалося б, а на нікель, який активно використовується у їх виробництві. Також нікель використовується у виробництві біжутерії, одягу, побутових інструментів. Місцева алергічна реакція, яка проявляється - сверблячка - симптомом алергії на цей метал.

Алергічну реакцію можуть викликати сульфати, що застосовуються у виробництві мила, скла, сульфатної целюлози, шкіряної продукції, кольорових металів та для фарбування бавовняного текстилю. Дуже небезпечними алергенами є формальдегіди. А також вихлопні гази, побутова хімія, тютюновий дим — це потенційна загроза для алергиків. Внаслідок їх впливу можуть виникнути хронічні дерматити, проблеми із травленням та мігрені. Серед фармацевтичних препаратів, що викликають алергію у людей є антибіотики з пеніциліновим компонентом. При контакті із латексними презервативами у чутливих осіб може бути висипання, як місцева реакція, або загальна - утруднене дихання після контакту з подразником, набряк.

Цвітіння багатьох рослин представляє собою неабияку проблему для тих людей, у кого поліноз, алергічна реакція на пилок рослин. При вдиханні пилку алергика отримують цілий набір непріємних симптомів: почервоніння очей, чхання, сльозотеча, риніт та інше. Якщо реакції тривалі, нема корекції, то може виникнути бронхіальна астма. Але дуже небезпечною алергією є алергія на вихлопні гази, побутові відходи та викиди промисловості. Її важко діагностувати. Молоко, в свою чергу, належать до числа частих харчових алергенів, особливо серед дітей до 3 років. Більша кількість алергиків до білка молока серед хлопчиків. В результаті впливу білка молока з'являється висипання та розлади травлення. У разі наявності алергії на білок молока прийдеться відмовитися від молока та від кисломолочних продуктів, йогуртів та сирів.

Білок деяких морепродуктів також може бути алергеном. Серед морепродуктів, що викликають алергію є лосось, омари, устриці, краби, форель, тріска, ікра. Рідше викликають непереносимість лускаті риби. Ще один вид білка викликає алергічну реакцію у чутливих людей – яєчний білок. З віком непереносимість яєчного білка у більшості людей минає. Яєчний білок додають у багато продуктів, косметику та ліки.

Щодо алергії на цитрусові, то найчастіше алергічна реакція виникає на хімічні засоби для обробки цитрусових. У якоїсь частини алергиків – реакція на профілін. Серед спецій та прянощів очолюють список алергенів часник та кориця. Досить показовим і відомим нам із фільмів є випадок алергії на арахіс та арахісове масло.

Від алергії можна позбутися з віком, але все залежить від її серйозності. Дослідження показують, що 60-80% дітей можуть до 16 років позбутися алергічної реакції на молоко або яйця. А ось перерости алергію на арахіс вийде лише у 20%. Лісові горіхи, риба і молюски ще більш вибагливі, алергія на них минає лише у 14, 4 і 5 відсотків дітей відповідно. Укус кліща може викликати алергію на м'ясо. Люди неодноразово повідомляли, що після укусу кліща *Amblyomma americanum* вони зіштовхувалися з алергією на червоне м'ясо, зокрема, свинину та яловичину.

Кожній людині необхідно знати перелік дій в разі алергічної реакції чи анафілактичного шоку. В разі виникнення алергічної реакції бажано припинити контакт з алергеном, використовувати багато води для пиття та застосувати протиалергічні ліки (наприклад, антигістамінні – лоратадин, цетиризин), що зупиняють розвиток алергічної реакції, допомагають полегшити та контролювати алергічні симптоми. Більшість антигістамінних препаратів можна придбати в аптеці без рецепта лікаря – у формі таблеток

чи капсул, для дітей передбачені сиропи. Сучасні препарати швидко знімають основні симптоми алергії, зручні у застосуванні (1 раз на добу), не викликають сонливості, звикання. Перед застосуванням треба дуже уважно прочитати інструкцію, дотримуватись наведених рекомендацій.

Свідченням того, що необхідне втручання медиків є ситуація, коли загальновикористовувані медикаменти від алергії малоефективні, а прояви алергії наростають; розвиток бронхоспазму, неможливість повноцінно дихати; запаморочення, втрата свідомості; анафілаксія, особливо початок розвитку шокового стану.

Інколи як профілактику використовують курс на основі десенсибілізації. Це своєрідний курс, що привчає організм хворого до алергену, так, щоб імунна система перестала реагувати на конкретні алергени, виробилася стійкість (толерантність). Лікування алергії методом специфічної імунотерапії (СІТ) полягає в тому, що в організм людини вводять мікродози тих алергенів, на які вона реагує і, як наслідок, здійснюється вироблення несприйнятливості до цього алергену.

Перед курсом лікування проводяться аналізи: шкірні проби (прик-тести); дослідження по крові на специфічні алергени (алерготести); розгорнутий аналіз крові; імунограма; визначення рівня загального IgE. Лікування проводиться курсом. На пилокві алергени (пилки трав, квітів і дерев) зазвичай проводять після закінчення цвітіння. При реакції на домашній пил, цвіль, шерсть тварин СІТ-терапія може проводитися цілий рік. На харчові алергени СІТ терапія не проводиться. При цьому відбувається зменшення, аж до повного зникнення, симптомів алергії на роки; запобігання розвитку бронхіальної астми; зменшення важкості симптомів бронхіальної астми або астматичного бронхіту.

Людям з алергією треба бути обережними завжди та мати при собі протиалергічні препарати. Їм треба уникати алергену, що запускає алергічну реакцію; можна вести запис алергенів та проявів своїх алергічних реакцій; при астмі та ризику виникнення бронхоспазму носити із собою балончик із ліками, що знімають бронхоспазм (призначені лікарем). У випадку схильності до повторних чи важких алергічних реакцій треба носити медичний браслет. Браслет допоможе оточуючим чи медичному персоналу швидко зорієнтуватися в разі втрати свідомості (наприклад, при анафілактичному шоку), вчасно надати чи викликати швидку медичну допомогу. Необхідно ознайомлюватися та засвоювати певні способи та методи профілактики захворювань [1-4]

Список використаних джерел:

1. Коц С. Н., Коц В.П., Коваленко П.Г. Функціональний стан серцево-судинної системи дітей молодшого та середнього шкільного віку. *Грааль науки*. №14-15 (травень). 2022. С. 248-255. <https://archive.journal-grail.science/index.php/2710-3056/issue/view/27.05.2022/2>
2. Коц С.М., Коц В.П. (2015) *Фізіологія людини*. Навчальний посібник. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди.
3. Коц С. Н., Коц В.П., Коваленко П.Г. Функціональний стан серцево-судинної системи дітей шкільного віку. *Грааль науки*. №12-13 (квітень). 2022. Вінниця-Відень. С. 220-226. <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/grail-of-science/issue/view/29.04.2022/737>
4. Коц С.М., Коц В.П. (2019) *Основи медичних знань*. Навчальний посібник. Харків: ХНПУ імені Г. С. Сковороди.

SECTION 9. AGRICULTURAL SCIENCES AND FOODSTUFFS

Ковальчук Іванна

здобувачка вищої освіти факультету фізичного виховання, біології та психології
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка, Україна

Бондар Ігор

здобувач вищої освіти факультету фізичного виховання, біології та психології
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка, Україна

Бондар Олександр

канд. с-г. наук, старший викладач кафедри біології, екології та методик їх навчання,
Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка, Україна

АНАЛІЗ ПОШИРЕННЯ ВИДІВ ҐРУНТІВ НА ВОДОЗБОРАХ РІЧОК ЛІВОБЕРЕЖНОГО ЛІСОСТЕПУ УКРАЇНИ

У межах Лівобережного Лісостепу України водозбір Сули розташований на території Сумської, Полтавської, Чернігівської, Черкаської й Київської областей. Водозбір Псла і Ворскли розташований лише на території Сумської та Полтавської областей, а водозбір Сіверського Дінця – лише на території Харківської області (рис. 1).

Рис. 1. Схема-карта водозборів річок Сула (1), Псел (2), Ворскла (3) та Сіверський Донець (4)

Дослідження геоморфологічної будови водозборів річок проводилося на основі картографічного матеріалу Національного атласу України [1].

Ґрунтове різноманіття річок Лівобережного Лісостепу є різноманітним. Так, найбільш поширеними ґрунтами на водозборі Сула є чорноземи типові дуже добрегумусоакумулятивні, лучно-типовочорноземні та у комплексі з чорноземно-лучними і солонцями лучно-чорноземними легкосуглинкові, лучно-типовочорноземні та у комплексі з чорноземно-лучними і солонцями лучно-чорноземними середньосуглинкові, темно-сірі опідзолені помірно слабогумусоакумулятивні легкосуглинкові, чорноземи типові добрегумусоакумулятивні середньосуглинкові.

Водозбір р. Псел найбільш поширеними є такі типи ґрунтів: чорноземи типові добрегумусоакумулятивні середньосуглинкові, лучно-типовочорноземні та у комплексі з чорноземно-лучними і солонцями лучно-чорноземними середньосуглинкові, сірі лісові низькогумусоакумулятивні, темно-сірі опідзолені слабогумусоакумулятивні середньосуглинкові.

Водозбір р. Ворскла найбільш поширеними є наступні види ґрунтів: чорноземи типові добрегумусоакумулятивні середньосуглинкові, чорноземи опідзолені помірно слабогумусоакумулятивні середньо і важкосуглинкові, темно-сірі опідзолені слабогумусоакумулятивні в комплексі чорноземи опідзолені помірно слабогумусоакумулятивні важкосуглинкові.

Водозбір р. Сіверський Донець найбільш поширеними є такі типи ґрунтів: чорноземи типові добрегумусоакумулятивні важкосуглинкові, темно-сірі опідзолені слабогумусоакумулятивні важкосуглинкові, чорноземи опідзолені помірно слабогумусоакумулятивні важкосуглинкові, чорноземи звичайні помірно добре гумусоакумулятивні важкосуглинкові.

Особливості поширення ґрунтів на водозборах Лівобережного Лісостепу впливають на формування типів лісорослинних умов, типів лісу [2], а також на динаміку лісівничо-таксаційних показників різних за складом насаджень.

Список використаних джерел:

1. Національний Атлас України [Карти] (2007). Київ. ДНВП «Картографія».
2. Бондар О. Б. (2018) Лісистість і лісівничо-таксаційні особливості насаджень водозборів річок Лівобережного Лісостепу. Лісівництво і агролісомеліорація, (132), 13–24. DOI <https://doi.org/10.33220/1026-3365.132.2018.13>

Заводян Ярослав Петрович

здобувач вищої освіти II курсу магістратури факультету ТВППТСБ
Миколаївський національний аграрний університет, Україна

Науковий керівник: Каратєєва Олена Іванівна

канд. с.-г. наук, доцент, доцент кафедри біотехнології та біоінженерії
Миколаївський національний аграрний університет, Україна

ОЦІНКА ПРОДУКТИВНОСТІ ОВЕЦЬ АСКАНІЙСЬКОЇ ТОНКОРУННОЇ ПОРОДИ

На сьогодні необхідність працювати конкурентноспроможно сприймається як реальне явище ринкової економіки. Це змушує вівчарські ферми постійно знижувати витрати на виробництво одиниці продукції, підвищувати її якість, враховувати попит на вироблену продукцію та забезпечувати її швидку реалізацію [3, 7].

Для підвищення продуктивних якостей і збільшення поголів'я планових порід овець необхідно впроваджувати цілеспрямовану селекційно-племінну роботу по удосконаленню існуючих та виведених нових високопродуктивних порід. Різноманіття природно-кліматичних, економічних та господарських умов нашої країни забезпечує розведення порід овець з різними біологічними, продуктивними й адаптаційними властивостями. В країнах з розвиненим вівчарством протягом тривалого часу основна увага приділялася розведенню овець вовнового, вовняного-м'ясного і м'ясо-вовнового напрямків продуктивності. З числа вовново-м'ясних тонкорунних порід овець в Україні найбільш розповсюджена асканійська тонкорунна порода. Це найбільші мериноси з усіх тонкорунних порід світу [1, 5].

Світовий досвід та вимоги ринку визначають ефективність галузі вівчарства, за умов використання тварин з високим потенціалом м'ясної та молочної продуктивності. В той же час зберігається практична цінність вовнової продукції високої якості, за умов її сертифікації. У такому випадку набуває особливої практичної доцільності можливість не лише керувати ростом та розвитком молодих тварин, а й проводити селекційну роботу не лише за традиційними показниками продуктивності, але й особливостями формування продуктивних ознак [2, 8].

Тому нами було поставлено за мету оцінити показники продуктивності асканійської тонкорунної породи овець таврійського типу, яка є основною породою, що розводиться в умовах ННПЦ Миколаївського НАУ.

Дослідження проводилися на базі ННПЦ Миколаївського НАУ розміщеного на території Нечаєнської об'єднаної територіальної громади Миколаївського району в селі Благодарівка у період 2021-2022 р. ННПЦ МНАУ створений за для забезпечення практичного навчання студентів, слухачів підрозділів університету шляхом поєднання теоретичного навчання з продуктивною працею, набуття ними професійних знань і вмінь зі спеціальності, оволодіння сучасними методами і формами організації праці в галузі майбутньої професійної діяльності, формування у них знань, стійких професійних вмінь, навичок, необхідних для прийняття самостійних рішень в реальних умовах виробництва.

Результати досліджень оброблялися методами варіаційної статистики шляхом біометричної обробки вихідної інформації з використанням прикладних програм MS «Excel» з визначенням середньої арифметичної та показників мінливості (δ і Cv) [4].

Оцінці підлягали основні селекційні ознаки овець: настриг вовни, довжина вовни, жива маса за загальноприйнятими у зоотехнії методиками [6].

Як видно із даних таблиці 1 загальне поголів'я овець на фермі становить 80 основних вівцематок жива маса яких на рівні 55 кг та 2 основних барани плідники живою масою 130 кг. Також в структурі стада є ремонтні барани у кількості 3 голови та живою масою 84 кг і 25 ярок їх жива вага становить 36 кг. Плодючість вівцематок становить 1,3-2-1,3 гол, що в свою чергу дало вихід ягнят на 80 вівцематок 103 голови молодняка 2022 р.н., їх жива маса в середньому становить 27 кг.

Таблиця 1

Показники продуктивності овець асканійської тонкорунної породи

Статеві-вікова група	n	Ознака		
		жива маса, кг	довжина вовни, см	настриг немитої вовни, кг
основні барани плідники	2	130	11,2	8
ремонтні барани	3	84	9,0	6
ярки	25	36	6,3	5
вівцематки	80	55	7,1	7
молодняк 2022 р.н.	103	27	-	-
плодючість	80	104	-	-

Характеризуючи показники вовнової продуктивності даного стада слід відмітити, що вони, як і жива маса дещо нижчі від стандарту породи. Так, настриг вовни основних баранів плідників становив 8 кг при довжині вовни 11,2 см. Дещо нижчі показники характерні ремонтним баранам 6 кг та 9,0 см відповідно. Основні свиноматки мають 7 кг настригу немитої вовни при довжині вовни 7,1 см, у ярок дані показники знаходяться на рівні 5 кг та 6,3 см відповідно.

Оскільки господарство реалізовує вовну в натуральному вигляді показники настригу митої вовни та виходу чистої вовни у документах бухгалтерського та зоотехнічного обліку відсутні.

Висновки: Таким чином, досліджені показники продуктивності овець асканійської тонкорунної породи таврійського типу, такі як жива маса, настриг та довжина вовни дещо не відповідають стандартним значенням породи і потребують вдосконалення, як за рахунок селекційно-плеїнної роботи, так і покращення умов годівлі та утримання.

Список використаних джерел:

1. Іовенко В. М., Вдовиченко Ю. В., Вороненко В. І. *Вівчарство України*. 2017. 675 с.
2. Калиниченко Г. І. *Технологія виробництва продукції вівчарства*. Миколаїв : МНАУ, 2018. 32 с.
3. Ковальов Д. В. Соціально-економічна складова та напрями відродження галузі вівчарства у Херсонській області. *Агросвіт*, 2019, 23: 42-48.
4. Крамаренко С. С., Луговий С. І., Лихач А. В. Крамаренко О. С. *Аналіз біометричних даних у розведенні та селекції тварин* : навчальний посібник. Миколаїв : МНАУ, 2019. 211 с.
5. Нежлукченко, Т. І.; Корбич, Н. Н.; Пентилок, С. І. Тип и складчатость кожи овец таврийского типа асканійской тонкорунной породы. *Актуальные проблемы интенсивного развития животноводства*, 2018, 21 (2): 357-363.
6. Плохинський Н. А. *Руководство по биометрии для зоотехников*. 1969. 256 с.
7. Штомпель М. В., Б. О. Вовченко *Технологія виробництва продукції вівчарства* : навчальне видання. К. : Вища освіта, 2005. 343 с.
8. Karatieieva O., Polishchuk T., Posukhin V. Evaluation of Productive Qualities of Sheep of Askani Fine-Wool Breed. *Ukrainian Black Sea Region Agrarian Science*. 2022. Vol. 26, No. 2 P 59-66. DOI: 10.31521/2313-092X/2022-26(2)-7

SECTION 10.

CHEMISTRY, CHEMICAL ENGINEERING AND BIOENGINEERING

Скиба Маргарита Іванівна

доцент кафедри технології
неорганічних речовин та екології
ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет»

Воробйова Вікторія Іванівна

Доцент кафедри фізичної хімії
*Національний технічний університет України
“Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського”, Україна*

Величко Олена Валеріївна

старший науковий співробітник
кафедри неорганічної хімії
ДВНЗ «Український державний хіміко-технологічний університет», Україна

ДОСЛІДЖЕННЯ АНТИОКСИДАНТНИХ ВЛАСТИВОСТЕЙ ЕКСТРАКТІВ, ОДЕРЖАНИХ НИЗЬКОТЕМПЕРАТУРНИМИ ЕВТЕКТИЧНИМИ РОЗЧИНАМИ З ЖОМУ ВИНОГРАДУ

Порошок жому винограду додавали до низькотемпературного евтектичного розчинника (НЕР на основі бетаїн/молочна кислота) у співвідношенні розчинник/тверда речовина 10/1, яке було обрано в процесі досліджень, оскільки забезпечує повне покриття рослинного матеріалу використанням розчинником (НЕР або вода/ЕтОН 70%) та покращує ефективність процесу. Суміш екстрагували в ультразвуковій ванні з вхідною потужністю ультразвуку 30 Вт і частотою 30 кГц. Тривалість екстракції становила 60 хв при температурі 65°C.

Антиоксидантну здатність (АОС) екстракту визначали спектрофотометричним методом відносно модельної системи радикалів 2,2-дифеніл-1-піклрлгідразилу (DPPH) та 2,2'-азино-біс-(3-етилбензотіазолін-6-сульфонової кислоти) (ABTS).

Радикал DPPH (0,1 ммоль) розводили у 80% ЕтОН і одразу виявляли при 517 нм. Суміш інкубували в темряві при кімнатній температурі. Поглинання розчину DPPH вимірювали при $\lambda = 517$ нм (А-контроль) і через 30 хвилин після додавання екстракту (А-зразок). Бутильований гідрокситолуол (ВНТ) використовували як позитивний контроль. Активність до поглинання DPPH вільних радикалів розраховують використовуючи рівняння (1):

$$\text{Активність до поглинання вільних радикалів DPPH (\%)} = \left(\frac{A_{\text{контр}} - A_{\text{зразк}}}{A_{\text{зразк}}} \right) \cdot 100, \quad (1)$$

де:

$A_{\text{контр}}$ – абсорбція DPPH без екстракту жому винограду, а $A_{\text{зразк}}$ – абсорбція DPPH після додавання екстрактів/стандарту.

Визначення антиоксидантної здатності *invitro* відносно модельної системи ABTS полягав у змішуванні рівних об'ємів 7,0 мМ розчину ABTS з 2,45 мМ розчином персульфату калію для отримання катіон-радикалу ABTS (ABTS^{•+}). Цю суміш витримували в темряві протягом 12-26 годин перед використанням, а потім розбавляли етанолом для досягнення абсорбції $0,700 \pm 0,002$ при 734 нм. 3 мл розчину ABTS^{•+} змішували з 30 мкл екстракту для вимірювання антиоксидантної здатності екстракту. Цю суміш залишали в темряві на 5 хвилин, а потім вимірювали при 734 нм на спектрофотометрі. Для розрахунку антиоксидантної активності екстракту використовували калібрувальну криву (0-360 мкМ Trolox). Активність до поглинання ABTS вільних радикалів розраховують використовуючи рівняння (2):

$$\text{Активність до поглинання вільних радикалів ATBS(\%)} = \left(\frac{A_{\text{контр}} - A_{\text{зразк}}}{A_{\text{зразк}}} \right) \cdot 100, \quad (2)$$

де:

$A_{\text{контр}}$ – абсорбція ABTS без екстракту жому винограду, а $A_{\text{зразк}}$ – абсорбція ABTS після додавання екстрактів/стандарту.

При концентрації діючих речовин 100 мг/мл при екстракції 70% ЕтОН, антирадикальна активність для DPPH складає майже 50%, а при екстракції DES – більше 60% (рис. 1). При використанні ABTS (рис. 2) зі збільшенням концентрації діючих речовин змінюється характер кривої антирадикальної активності. При досягненні концентрації 100 мг/мл – активність при екстракції 70%-им ЕтОН складала близько 55%, а при екстракції DES – 80%.

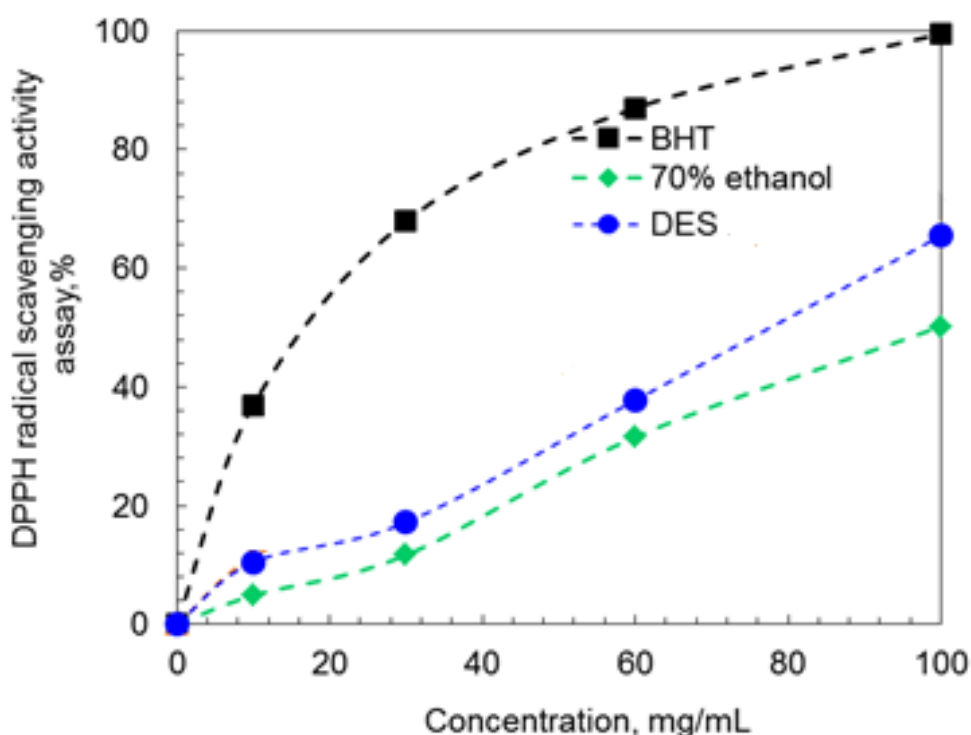

Рис. 1. Активність поглинання радикалів DPPH екстрактом із жому винограду

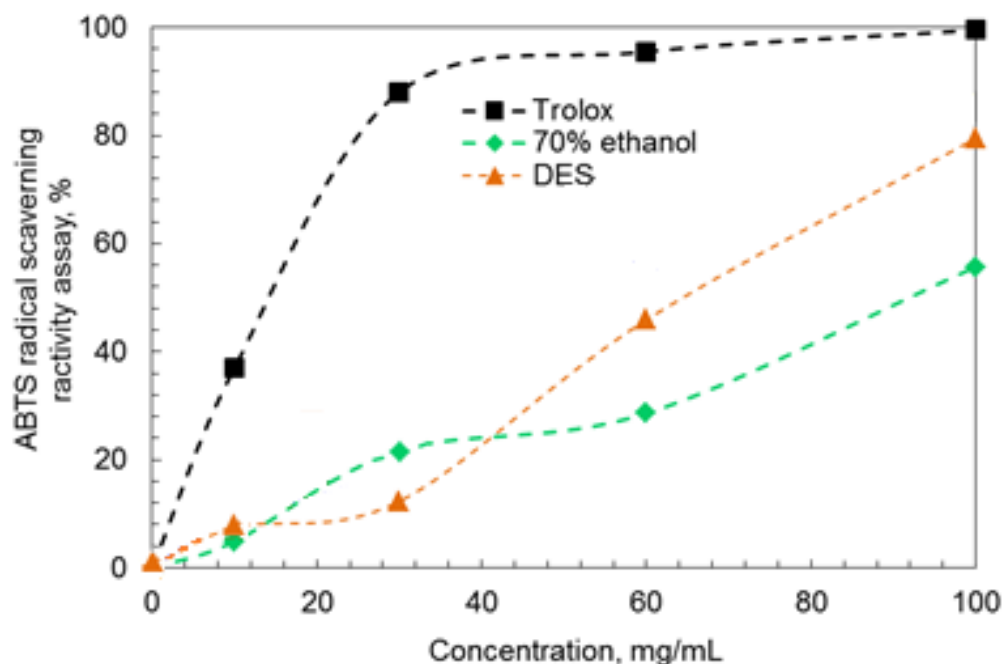

Рис. 2. Активність поглинання радикалів ABTS екстрактом із жому винограду

Висновки: Результати з дослідження антиоксидантних властивостей демонструють, що екстракція за допомогою DES має вищі значення антиоксидантних властивостей, оцінені методом DPPH та ABTS, ніж екстракція 70%-им розчином EtOH. Ці дані свідчать про сприятливий вплив цього розчинника на екстракцію біологічно активних речовин.

Список використаних джерел:

1. Vasyliiev G. & Lyudmyla K. & Hladun K. et al. (2022) Valorization of tomato pomace: extraction of value-added components by deep eutectic solvents and their application in the formulation of cosmetic emulsions. *Biomass Conv. Bioref.* (12), 95–111. Вилучено з: <https://doi.org/10.1007/s13399-022-02337-z>.
2. Vorobyova V. & Skiba M. & Vasyliiev G. (2022) Extraction of phenolic compounds from tomato pomace using choline chloride-based deep eutectic solvents. *Food Measure*, (16), 1087–1104. Вилучено з: <https://doi.org/10.1007/s11694-021-01238-5>.
3. Cvjetko Bubalo M. & Ćurko N. & Tomašević M. (2016) Green extraction of grape skin phenolics by using deep eutectic solvents. *Food Chem.* (200), 159-166. Вилучено з: doi: 10.1016/j.foodchem.2016.01.040.

SECTION 11. FOOD PRODUCTION AND TECHNOLOGY

Дмитренко Наталья Витальевна

канд. техн. наук, старший научный сотрудник
Институт технической теплофизики НАН Украины, Украина

Самойленко Екатерина Николаевна

канд. техн. наук, старший научный сотрудник
Институт технической теплофизики НАН Украины, Украина

Вдовенко Сергей Иванович

канд. техн. наук, старший научный сотрудник
Институт биоорганической химии и нефтехимии им. В.П.Кухаря НАН Украины, Украина

СПЕКТРОСКОПИЧЕСКОЕ ИССЛЕДОВАНИЕ ИЗМЕНЕНИЙ В ТКАНЯХ СВЕКЛЫ ПРИ СМЕШИВАНИИ С ТКАНЯМИ ЛИМОНА

В процессе технологической обработки пищевого сырья, под действием тепловой обработки, света, кислорода, рН среды и целого ряда других факторов, происходит полная или частичная утрата некоторых биологически активных веществ (от 20 до 80 % в тканях столовой свеклы). Для производства пищевых продуктов, в которых достигается все большая сохранность их питательных веществ, необходимы новые технологические подходы.

Растительные ткани отличаются богатством химического состава и способны структурно меняться в технологических процессах. Так, столовая свекла при сушке может терять до 85% красящих веществ, а при хранении до 70%. Традиционно для повышения стабильности пигментов столовой свеклы и сохранности ее цвета путем создания оптимального рН среды рекомендуют использовать аскорбиновую, лимонную, уксусную кислоты, сок яблочный и черноплодной рябины, квашеную капусту. В качестве стабилизатора можно использовать фосфат и хлорид натрия, карамельную патоку, экстракты виноградных косточек, вишневый и кизилковый, чая, отвар дубовых желудей.

Исследования изменений в биологических тканях возможны с помощью инфракрасной (ИК) спектроскопии [1]. Целью нашей работы стало исследование с помощью ИК-спектроскопии изменений в паренхимных тканях столовой свеклы под влиянием смешения с тканями лимона.

Исследование провели методом ИК-спектроскопии нарушенного полного внутреннего отражения на ИК Фурье спектрометре VERTEX 70 фирмы Bruker, оснащенном программным пакетом OPUS™, со стандартными градуировочными возможностями, в диапазоне частот 4000...400 см⁻¹, в формате пропускания. Для опытов использовали тонкие (~1,5 мм) срезы паренхимных тканей свеклы, лимона и свеклы выдержанной в смеси с кусочками лимона (пропорция смешивания 5:1).

По полученным ИК-спектрами (рис. 1) можно идентифицировать колебания главных групп основных компонентов растительной ткани – воды, клетчатки, гемицеллюлоз, сахаров, белков, кислот. Спектры паренхимных тканей использованных образцов растений

в целом похожи. Влияние процесса смешения проступает в деталях. В составе широкой высокочастотной полосы уменьшения пропускания с максимумом в области 3310 см^{-1} присутствуют полосы валентных колебаний NH_n - и OH -групп всех основных биокомпонентов, с преобладанием валентных колебаний OH -групп воды. Полоса в области $1750\text{--}1540\text{ см}^{-1}$ принадлежит карбонильным C=O -группам и указывает на наличие в образцах свободных карбоновых кислот и белковых компонентов. Изменение формы этой полосы для свеклы под влиянием смешивания с лимоном (уменьшение высокочастотного плеча) может свидетельствовать об изменениях в этих компонентах, в частности, о деградации белковых структур тканей свеклы. В области $1400\text{--}990\text{ см}^{-1}$ обычно проявляют себя колебания C-O -связей моно-, олиго- и полисахаридов. Сложное изменение и уменьшение максимумов этих полос при смешении свеклы с лимоном указывает на трансформацию и деградацию структуры углеводных компонентов. Изменение под влиянием смешивания сложных полос $900\text{--}400\text{ см}^{-1}$, проявляющих деформационные колебания свободных водных ассоциатов, свидетельствует об изменениях в этих ассоциатах при деградации основных водоудерживающих компонентов тканей свеклы: белковых и полисахаридных структур.

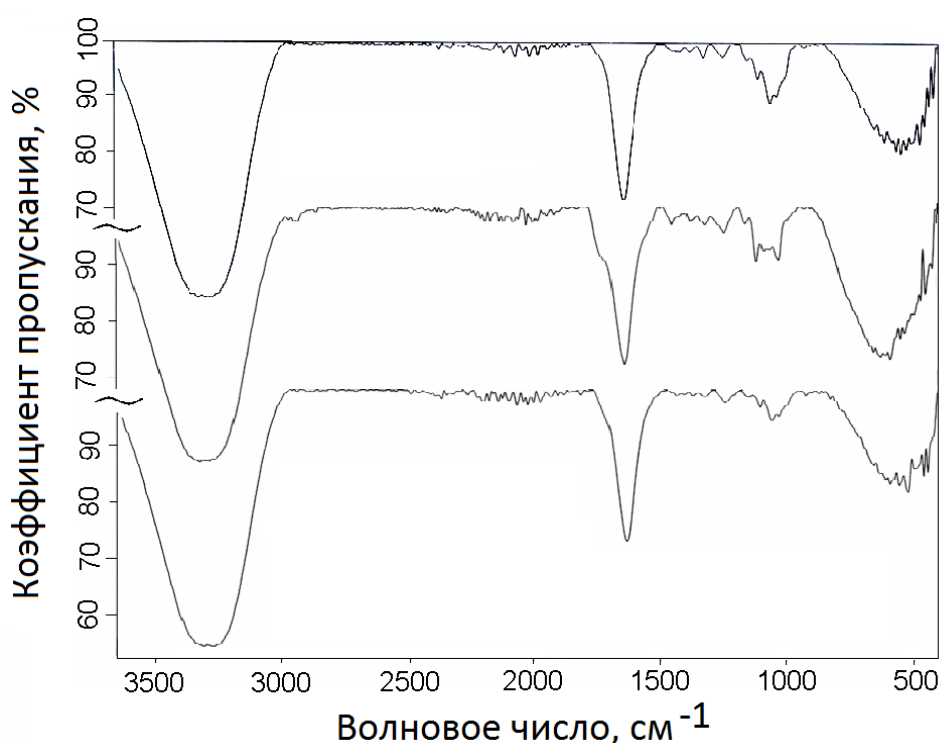

Рис. 1. ИК-спектры паренхимных тканей лимона (а), столовой свеклы (б) и столовой свеклы, выдержанных в смеси с лимоном в пропорции 5:1 (в)

Выводы. Проведенное исследование позволило пронаблюдать изменения в паренхимных тканях свеклы под воздействием смешивания с кислыми тканями лимона: деградацию белковых и полисахаридных структур и сложные изменения в свободных водных ассоциатах под влиянием этой деградации.

Список использованных источников:

1. Плотникова Л.В., Нечипоренко А.П., Орехова С.М. и др. (2017) Спектроскопия отражения в исследовании мышечной ткани животного происхождения. *Научный журнал НИУ ИТМО. Серия «Процессы и аппараты пищевых производств»*, (2), 29-39.

SECTION 12.

ECOLOGY AND ENVIRONMENTAL PROTECTION TECHNOLOGIES

Матузок Анна Едуардівна

здобувач вищої освіти II медичного факультету
Харківський національний медичний університет, Україна

Науковий керівник: Мокрякова Марина Іванівна

асистент кафедри гігієни та екології №1
Харківський національний медичний університет, Україна

ВИКОРИСТАННЯ СОНЯЧНОЇ ЕНЕРГІЇ ЯК МЕТОД ЗБЕРЕЖЕННЯ ЕКОЛОГІЇ

Вступ. Пошук та експлуатація відновлюваних джерел енергії стають обов'язковими через обмежені запаси викопного палива, загальні екологічні проблеми при виробництві та використанні електроенергії, проблеми військового часу [1].

Населення України повною мірою відчуло, як важливо мати додаткові джерела енергії. Власне додаткове виробництво енергії до тих, що існують, може стати джерелом тепла, світла, можливості мати зв'язок, отримати важливу інформацію щодо поточної ситуації в країні та можливості порятунку. Тому сонячна енергетика є необхідною для населення в умовах мирного, і, особливо, в умовах військового часу, адже має можливість зберегти життя [2 - 3].

Не викликає сумніву, що високий рівень освіченості молоді визначає майбутнє країни. Враховуючи це, знання щодо автономності електроживлення, енергетичної незалежності та екологічності — це виклики сьогодення. Оптимальним рішенням цієї проблеми є знання про використання та переваги одного з компонентів так званої «зеленої енергетики» - сонячної енергії. Сонячна енергетика - одна з галузей альтернативної (відновлюваної) енергії, що розвиваються найбільш динамічно, зростаючими темпами та вже перетворилася на потужну галузь в найбільших економіках світу, зокрема в Україні. Енергія сонця може ефективно використовуватися в умовах середньостатистичного української оселі. Областей застосування сонячної енергії стає все більше з кожним днем. Пристрої з застосуванням сонячної енергії з успіхом проявляють себе у сфері промисловості, сільського господарства, військово-космічних галузях і у побуті. Різноманітні пристрої, що функціонують на основі сонячних батарей, створюють електричну енергію з сонячної. Сучасні сонячні батареї – це один із напрямків поліпшення стану не лише енергетичного забезпечення, але й екології. Саме пристрої на основі використання сонячної енергії не забруднюють ґрунт та атмосферу на відміну від інших енергетичних джерел [4 - 5].

Сучасне суспільство прагне жити в екологічно чистому середовищі, тому гостро постає проблема збереження та очищення природи від забруднюючих речовин. Для України це питання також досить актуальне.

Водночас мало хто знає, що використання цього виду енергії несе деякі негативні сторони, одна з яких – утилізація сонячних панелей акумуляторів, які застосовуються для тривалого накопичення енергії Сонця [6].

Мета: вивчити особливості використання сонячної енергії у побуті та навчання студентів ХНМУ та дослідити обізнаність студентів щодо користі та недоліків використання пристроїв на основі застосування сонячної енергії.

Матеріали та методи: для досягнення мети нашої роботи було проведено опитування за допомогою анкетування, у якому взяли участь 100 студентів 2 та 3 курсів ХНМУ.

Опитування стосувалось особливостей використання та обізнаності студентського середовища стосовно позитивних та негативних сторін використання сонячної енергії в особистому побуті та навчанні.

Результати та їх обговорення.

У ході роботи було з'ясовано, що більшість студентів (56 осіб (100 %)) використовує ті чи інші девайси на основі сонячної енергії. В переліку пристроїв були: зарядні пристрої для телефонів (пауербенки з використанням сонячних панелей та інших електронних гаджетів - комп'ютерів, планшетів) – 26,8 %, пристрої для зарядки домашніх світильників – 44,6 %, системи освітлення (ліхтарі, ліхтарики та інші світильники – 67,9 %), калькулятори -14,3 %, радіоприймачі – 3,6%. 32,1 % досліджених вказували на використання в сім'ї від 2 до 3 з вищеописаних гаджетів. Частота використання пристроїв на основі сонячної енергії зросла в більшій мірі в останній час (протягом 3 - 4 місяців) у 19,6 % студентів – медиків, що було обумовлено необхідністю мати постійний мобільний та інтернет - зв'язок для навчання.

Серед безперечних переваг такого виду енергії студенти–медики зазначали: простоту експлуатації – 78,6 %, автономність та мобільність (світильники можна використовувати без дротів, спеціального кріплення) -89,3 %, електробезпеку (за рахунок того, що світильники не підключаються до загальної мережі електропостачання, ймовірність отримання будь-яких травм чи загоряння в процесі використання відсутня) – 75,0 %, екологічність (у процесі роботи світильники не виділяють шкідливих речовин, а також не споживають невідновлюваних ресурсів планети) – 92,9 %, пристрої на сонячній енергії працюють безшумно – 89,3 %.

Лише 14,3 % знали про негативні сторони використання пристроїв на сонячній енергії. З цих речей вони відмічали, що шкоду навколишньому середовищу наносять утилізація мережевих інверторів та акумуляторних батарей, а також сонячних панелей. 57,1 % студентів відмічали високу вартість гаджетів, сонячних панелей, станцій та інш.

Висновки.

У результаті проведеного дослідження з'ясовано, що значна частина респондентів користується приладами на основі сонячної енергії. Основними моментами застосування цих пристроїв є безпека, необхідність можливості постійного використання, незалежність від енергосистеми, економічність, екологічність. Однак, використання цього виду енергії та знання особливостей його застосування в нашій країні все ж на недостатньому рівні.

Список використаних джерел:

1. Fickman L. Solar Harvesting System has Potential to Generate Solar Power 24/7. University of Houston Discovery Breaks Solar Harvesting Efficiency Record, 713-743-8454. October 3, 2022, <http://surl.li/dgbwk>
2. Лежнюк П.Д. Відновлювані джерела енергії в розподільних електричних мережах: монографія [Текст] / П. Д. Лежнюк, О. А. Ковальчук, О. В. Нікіторович, В. В. Кулик. Вінниця : ВНТУ, 2014. – 204 с. – ISBN 978-966-641-577-9. 2
3. Vaikova K. O., Kosilova O. Y. Research of features of lithium battery management of KhNMU students. Kharkiv National Medical University, Department of Hygiene and Ecology № 1, Kharkiv <http://ir.lib.vntu.edu.ua/bitstream/handle/123456789/28772/8993.pdf?sequence=3&isAllowed=y>
4. Duffie J.A., Beckman W.A. Solar Engineering of Thermal processes // John Wiley & Sons, Inc., N.Y., Third Edition. 2006. 928 p.
5. Андрійчук В. А. Дослідження енергетичного потенціалу сонячного випромінювання в Тернополі / Андрійчук Володимир Андрійович, Філюк Ярослав Олександрович // Вісник ТНТУ. — Т. : ТНТУ, 2017. — Том 85. — № 1. — С. 95–100. — (Приладобудування та інформаційно-вимірювальні системи).
6. Довгалюк О. М., Безкостний П. І. дослідження особливостей впровадження сонячних електростанцій в Україні та їх впливу на роботу електроенергетичних систем. Вісник Національного технічного університету «ХПІ». Серія: Енергетика 24 надійність та енергоефективність, № 10 (1286) 2018. С. 24 - 31.

SECTION 13. COMPUTER AND SOFTWARE ENGINEERING

Nural Huliiev

student of the Faculty of Computer Science
Kharkiv National University of Radio Electronics, Ukraine

Denys Teslenko

student of the Faculty of Computer Science
Kharkiv National University of Radio Electronics, Ukraine

MACHINE LEARNING ALGORITHMS IN NATURAL LANGUAGE PROCESSING SCENARIOS

Advanced deep learning techniques achieve exceptional results for specific machine learning problems, namely image description and text translation from one language to another. Most interestingly, a single deep learning model can learn word meanings and perform language tasks, avoiding the need to perform complex language tasks.

In recent years, various deep learning models have been applied to natural language processing (NLP) to improve, accelerate, and automate text analytics and NLP functions. Moreover, these models and techniques offer excellent solutions for transforming unstructured text into valuable data and insights.

1. Tokenization and text classification

Tokenization involves breaking words into parts (or tokens) that machines can understand. English documents are easy to tokenize because they have clear spaces between words and paragraphs. However, most other languages create new problems. For example, logographic languages like Cantonese, Chinese, and Japanese kanji can be difficult because they don't have spaces between words or even sentences.

But all languages follow certain rules and patterns. With deep learning, we can train the model to perform tokenization. Therefore, most AI and deep learning courses encourage aspiring DL professionals to experiment with DL learning models to identify and understand these patterns and text.

In addition, DL models can classify and predict the topic of a document. For example, deep convolutional neural networks (CNNs) and recurrent neural networks (RNNs) can automatically classify the tone and sentiment of source text using word embeddings that find the vector meaning of words. Most social media platforms deploy CNN and RNN-based analysis systems to flag and identify spam content on their platforms. Text classification is also used for web search, language identification, and readability assessment.

2. Creating captions for images

Automatic description of image content using natural sentences is a challenging task. An image caption should not only recognize the objects contained in it, but also express how they are related to each other along with their attributes (visual recognition model). In addition, semantic knowledge must be expressed in natural language, which also requires a language model.

Aligning visual and semantic elements is the foundation for creating perfect image captions. DL models can help automatically describe the content of an image using correct English sentences. This can help visually impaired people easily access online content.

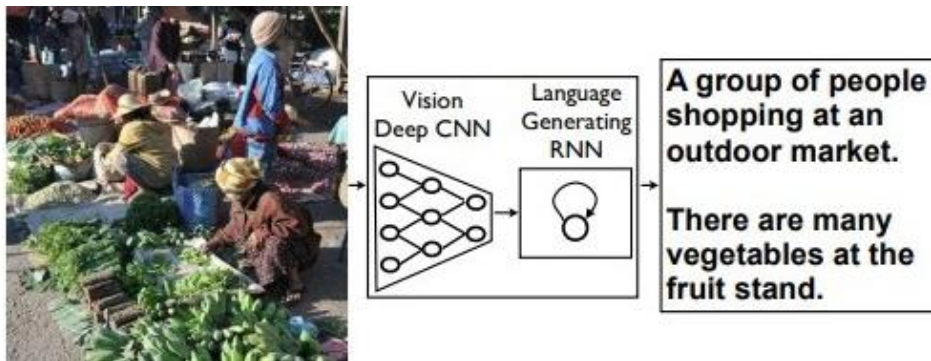

Fig. 1. Computer vision

Google's Neural Image Caption Generator (NIC) is based on a network consisting of a visualization CNN followed by a speech-generating RNN.

The model automatically scans images and generates descriptions in plain English.

3. Speech recognition

DL is increasingly used to build and train neural networks to transcribe audio input and perform complex vocabulary recognition and segmentation tasks. In fact, these models and techniques are used in signal processing, phonetics, and word recognition, the core areas of speech recognition.

For example, DL models can be trained to identify each voice for the corresponding speaker and respond to each speaker individually. In addition, CNN-based speech recognition systems can transform raw speech into a text message that offers interesting information about the speaker.

4. Machine translation

Machine translation (MT) is a major natural language processing task that explores the use of computers to translate languages without human intervention. Only recently have deep learning models been used for neural machine translation. Unlike traditional MT, deep neural networks (DNNs) offer accurate translation and better performance. RNNs, Feed-forward Neural Networks (FNNs), Recursive Autoencoder (RAE), and Long-Short-Term Memory (LSTM) are used to train the machine to accurately convert sentences from the source language into the target language.

Text Processing	DNN Solutions		
Word Alignment	FNN	RNN	
Translation Rule Selection	FNN	RAE	CNN
Reordering and Structure Prediction	FNN	RAE	CNN
Language Model	RAE	Recurrent NN (LSTM, GRU)	Recursive NN
Joint Translation Prediction	FNN	RNN	CNN

Fig. 2. Applicability of training methods

Appropriate DNN solutions are used for processes such as word alignment, reordering rules, language modeling, and conjunction translation prediction to translate sentences without using a large database of rules.

5. Question Answers (QA)

Question answering systems attempt to answer a query that is presented in the form of a question. Thus, such systems answer definition questions, biographical questions, and multilingual questions among other types of questions asked in natural languages.

Building a fully functional question answering system has been one of the popular challenges faced by researchers in the DL segment. Although deep learning algorithms have made decent progress in classifying text and images in the past, they have not been able to solve tasks that require logical thinking (such as the question-answering problem). Recently, however, deep learning models have improved the performance and accuracy of these quality control systems.

For example, recurrent neural network models are able to correctly answer paragraph-long questions where traditional approaches cannot. More importantly, the DL model is trained in such a way that there is no need to build a system using linguistic knowledge like building a semantic parser.

6. Generalization of documents

The increase in the amount of data available today makes the role of document summarization critical. Recent advances in sequence-to-sequence models have made it easier for DL experts to develop good text summarization models. Two types of document summarization, namely extractive and abstract summarization, can be achieved using the attentional sequence-to-sequence model.

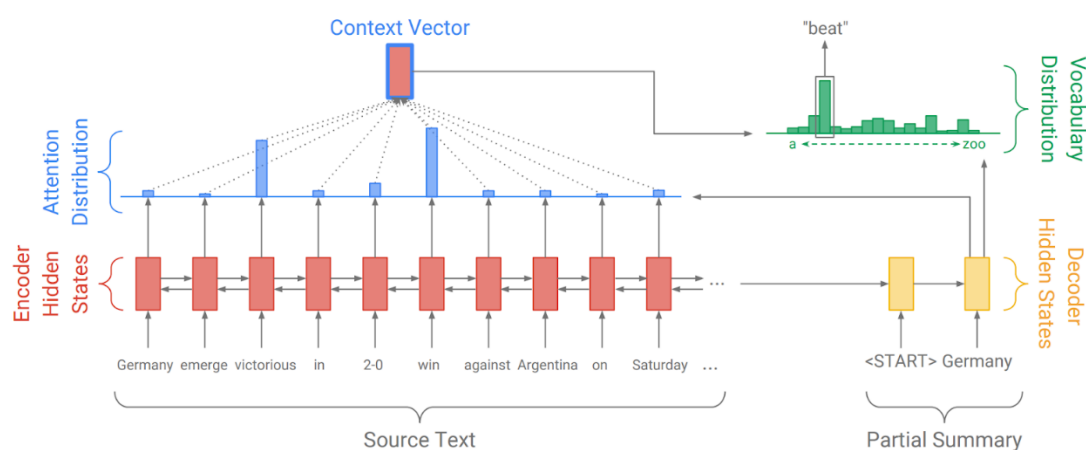

Fig. 3. Document summarization work

Here, the RNN encoder reads the source text, creating a sequence of hidden encoder states. Next, the RNN decoder receives the previous summary word as input. It uses this input to update the decoder's hidden state (context vector). Finally, the context vector and the hidden state of the decoder produce the output. This sequence-to-sequence model, where the decoder is free to generate words in any order, is a powerful solution for abstract summarization.

In summary, the field of language modelling is rapidly moving from statistical language modelling to deep learning and neural networks. This is because DL models and methods have provided excellent performance for complex NLP tasks. Thus, deep learning models appear to be a good approach for NLP tasks that require deep understanding of text, namely text classification, machine translation, question answering, summarization, and natural language inference among others.

References:

1. Abdel, O.: Applying convolutional neural networks concepts to hybrid NN-HMM model for speech recognition. *Acoustics, Speech and Signal Processing* 7, 4277-4280 (2012).
2. Mosavi A., Varkonyi-Koczy A. R.: Integration of Machine Learning and Optimization for Robot Learning. *Advances in Intelligent Systems and Computing* 519, 349-355 (2017).
3. Bannister, A.: Biometrics and AI: how FaceSentinel evolves 13 times faster thanks to deep learning (2016).
4. Bengio, Y.: Learning deep architectures for AI. *Foundations and trends in Machine Learning* 2, 1-127 (2009).

Зеленков Андрій Вікторович

канд.техн.наук, доцент,

доцент кафедри Інженерії програмного забезпечення

Національний аерокосмічний університет ім. М.Є. Жуковського

«Харківський авіаційний інститут», Україна

ОРГАНІЗАЦІЙНЕ ПРОЕКТУВАННЯ ТА ВИЗНАЧЕННЯ БІЗНЕС-ВИМОГ ДО ПРОГРАМНОГО ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ

Бізнес-аналіз- діяльність, яка уможливорює проведення змін у організації, які приносять користь зацікавленим сторонам шляхом виявлення потреб та обґрунтування рішень, що описують можливі шляхи реалізації змін [1]. Бізнес-аналіз у вужчому розумінні спрямований на визначення та аналіз вимог до розроблюваного програмного забезпечення (ПЗ). Бізнес-аналіз націлений на визначення змін для організації, які потрібні для того, щоб організація реалізувала свою місію та досягла стратегічних цілей. Ці зміни включають зміни у стратегії, структурі, процесах та інформаційних системах.

Для ведення бізнесу в умовах досить складної економічної ситуації в Україні комерційні підприємства мають вдосконалювати операційні процеси та покращувати якість сервісу, одночасно скорочуючи витрати. Ці задачі часто вирішуються в межах побудови системи управління якістю на підприємстві та регламентації бізнес-процесів. В організаціях доволі часто приймають рішення повністю або частково автоматизувати ручні бізнес-процеси за допомогою ПЗ - це дозволяє заощадити поточні витрати.

Побудова систем управління якістю спонукає підприємства все частіше використовувати процесний підхід. Побудова системи управління підприємством у вигляді ієрархічної моделі бізнес-процесів забезпечує спрямованість діяльності на конкретний результат, корисний в першу чергу для клієнтів, а також для власників та співробітників підприємства. Бізнес-процеси виокремлюють проходження потоків робіт незалежно від ієрархії та границь підрозділів, які їх виконують, і представляють послідовність взаємозалежних операцій. Модель бізнес-процесу повинна відображати як напрямок робочих потоків, так і бізнес-правила обробки подій, залежно від яких виконуються операції [1]. Підприємства, що прагнуть зберегти або покращити своє становище на ринку, мають змінити та формалізувати свої бізнес-процеси, а потім їх постійно вдосконалювати, орієнтуючись на створення цінності для клієнтів.

Для дослідження підприємства доцільно використовувати техніки бізнес-аналізу: канва бізнес-моделі, SWOT-аналіз, картка потоку створення цінності (VSM), функціональна декомпозиція, моделювання бізнес-процесів, організаційне моделювання, аналіз бізнес-правил [1].

Процеси управління комерційним підприємством дедалі частіше стають об'єктом організаційного проектування, за результатами якого отримують формальну систему управління. Проектування системи управління підприємством включає формалізацію стратегії, моделювання та оптимізацію бізнес-процесів, проектування організаційної структури, впровадження стандартів менеджменту якості та автоматизацію. Виконується реінжиніринг бізнес-процесів підприємства, описаний М. Хаммером і Д. Чампі, який шляхом фундаментального переосмислення і радикального перепроjektування ділових процесів дозволить досягти стрибкоподібних поліпшень показників діяльності підприємства [2].

Доцільним є виконання розробки, вдосконалення та реінжинірингу бізнес-процесів одночасно з розробкою вимог до програмного забезпечення для автоматизації цих бізнес-процесів.

Процеси вдосконалення бізнес-процесів та виявлення вимог до ПЗ для їх автоматизації починається з моделювання бізнес-процесів. Визначивши зміст роботи співробітників підприємства та виділивши завдання, які доцільно автоматизувати, бізнес-аналітик може визначити необхідні функціональні вимоги до ПЗ.

Розглянемо процедуру моделювати бізнес-процесів та виявлення вимог до ПЗ, що автоматизує всі або частину цих процесів.

Моделювання та вдосконалення бізнес-процесів, а також розробку вимог до ПЗ починають з визначення та формалізації бізнес-цілей, які можна прив'язати до одного або кількох бізнес-процесів, а згодом до функцій програмного забезпечення.

Для виявлення всіх власників та виконавців бізнес-процесів та можливих класів користувачів майбутнього програмного рішення доцільно використовувати структурні схеми організації, посадові інструкції та положення про підрозділи. Корисною буде техніка бізнес-аналізу –аналіз документів.

Далі необхідно розробити модель підприємства. Формалізацію стратегії і інжиніринг бізнес-процесів пропонується виконувати за допомогою організаційної моделі підприємства, яка описує його реальну діяльність за допомогою блок-схем, таблиць і інших методів. Для опису змісту діяльності підприємства у вигляді моделі бізнес-процесів використовують відомі нотації: IDEF0, Процедура, Процес, EPC, BPMN, а також карти потоку створення цінності або діаграми потоків. Потрібно визначитися щодо рівня деталізації моделювання існуючих процесів, щоб отримати достатньо інформації для виконання наступних кроків. Для розробки моделей використовують спеціалізовані системи організаційного моделювання: Allfusion Process Modeler, ARIS, Fox Manager та інші [4].

У багатьох випадках краще розробити нові бізнес-процеси і лише після цього приступати до розробки програмного забезпечення. Необхідно проаналізувати існуючі процеси, визначивши можливості оптимізації та необхідність автоматизації. Цей крок допомагає виявити можливості і, якщо програмне рішення виявиться доречним, встановити межі тієї частини проекту, яка пов'язана з розробкою ПЗ. Необхідно переконатися, що усуваються справжні вузькі місця процесу, прискорення яких забезпечить скорочення часу всього процесу. Процеси, що описують, як бізнес працює зараз, називаються «as-is processes», а ті, що описують роботу в майбутньому, - «To-be processes»[3].

Для кожного бізнес-процесу, що підпадає під автоматизацію, необхідно обговорити алгоритм виконання з відповідними зацікавленими особами, щоб виявити вимоги до ПЗ. Доцільно описати варіанти використання ПЗ, які нададуть докладнішу інформацію про те, як користувачі будуть взаємодіяти з новим ПЗ. Може бути корисним дослідити галузеві стандарти для галузі роботи підприємства.

Необхідно відстежувати зв'язок вимог до ПЗ з конкретними бізнес-процесами, щоб зрозуміти, чи не було пропущено будь-які вимоги до ПЗ, що стосуються окремих бізнес-процесів.

Процеси розробки систем управління якістю, організаційних моделей, проектів з реінжинірингу бізнес-процесів, а також розробки вимог до ПЗ, обов'язково передбачають документування. Розроблені документи дозволить розробникам бути впевненими, що вони створюють систему, яка відповідає очікуванням замовника, та допомагає замовникам зрозуміти, яку користь вони від неї отримають та підготуватися до роботи за новими регламентами та з новим програмним забезпеченням.

Список використаних джерел:

1. A Guide до Business Analysis Body of Knowledge® (BABOK® Guide) v3. - International Institute of Business Analysis, Toronto, Ontario, Canada, 2015. - 867с.
2. Реинжиниринг корпорации: манифест революції в бізнесі / М. Хаммер, Д. Чампи; пер. с англ. Ю. Е. Корнилович. - М.: Манн, Иванов и Фербер, 2007. - 286 с.
3. Вігерс К., Бітті Д. Розробка вимог до програмного забезпечення. 3-тє вид., Доповнене / Пер. з англ. - М: Видавництво «Російська редакція»; СПб.: БХВ-Петербург, 2014. – 736 с.
4. Управління підприємством за допомогою інформаційних технологій організаційного моделювання: навч. посібник / А.В. Зеленков, В.П. Гатило. – Х.: Нац. аерокосм. ун-т ім. М.Є. Жуковського «Харк. авіац. ін-т», 2017. – 77 с.

НАУКОВО-ДОСЛІДНА ГРУПА:

Лобода Петро Петрович

Аспірант

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Україна*

Старовіт Іван Сергійович

Аспірант

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Україна*

Коваль Олександр Васильович

д-р.техн.наук., доцент, зав. кафедри інженерії програмного забезпечення в енергетиці

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Україна*

Гаврилко Євген Володимирович

д-р.техн.наук, професор,

професор кафедри інженерії програмного забезпечення в енергетиці

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Україна*

Шушура Олексій Миколайович

д-р.техн.наук, доцент, професор кафедри цифрових технологій в енергетиці

*Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського», Україна*

ТЕХНОЛОГІЯ ЦИФРОВИХ ДВІЙНИКІВ В ЗАДАЧАХ УПРАВЛІННЯ ПРОЦЕСАМИ НОВОГО БЕЗПЕЧНОГО КОНФАЙНМЕНТУ ЧАЕС

У 1986 році відбулася аварія на Чорнобильській атомній електростанції (ЧАЕС). З метою захисту від наслідків аварії над зруйнованим енергоблоком була побудована спеціальна споруда, що отримала назву «об'єкт Укриття» (ОУ). Термін використання ОУ становив лише 30 років, тому у 2007 році розпочалося проектування та будівництво нової захисної споруди з назвою «Новий безпечний конфайнмент» (НБК). Схематично в поперечному розрізі НБК та ОУ зображено на рисунку 1 [1].

Як видно з рисунку 1, побудована споруда має ізолювати зруйнований реактор ЧАЕС та об'єкт «Укриття», забезпечивши необхідний рівень захисту персоналу ЧАЕС, населення та оточуючого середовища від наслідків аварії за рахунок контролю над витоками радіоактивного пилу та давши можливість вилучати радіоактивні матеріали та проводити інші заходи для перетворення ОУ в екологічно безпечну систему [2].

Термін використання НБК, який було здано в експлуатацію у 2019 році, становить 100 років при умові підтримання певних характеристик вологості повітря в основному об'ємі споруди, що досягається за рахунок управління вентиляцією. Крім вологості, процеси НБК потребують моніторингу та управління значною кількістю інших характеристик для забезпечення радіаційної безпеки і безпеки навколишнього середовища. Для цього було спроектовано та введено в експлуатацію так звану інтегровану систему управління (ІСУ) НБК. Архітектура ІСУ спроектована відкритою, дворівневою, розподіленою за

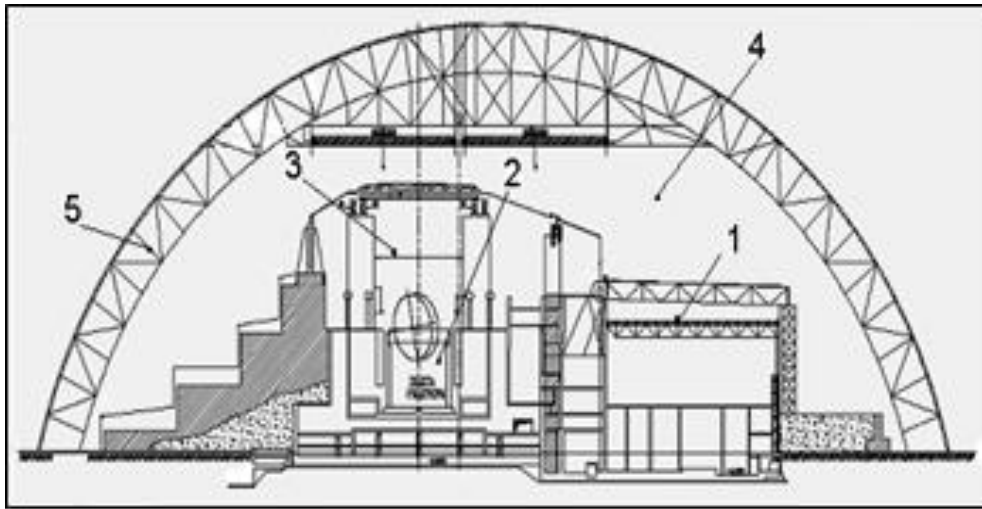

Рис. 1. Схема НБК та ОУ у поперечному перерізі: 1- турбінна зала, 2 – зруйнований реактор, 3 – центральна зала, 4 – основний об'єм та 5 – кільцевий простір НБК [1]

територіальним, функціональним та технологічним принципом, має функціональну конфігурацію, що дозволяє керувати певною підсистемою незалежно від інших підсистем. Верхній рівень ІСУ містить технічні та програмні засоби людино-машинного інтерфейсу, сервери та панелі, що відображають аварійні та критичні сигнали щодо експлуатації. На нижньому рівні ІСУ містить набір підсистем контролю, їх технічні засоби та програмні засоби (програмовані логічні контролери, датчики, виконавчі засоби електроприводів запірної і регулюючої арматури та механізмів, комутаційні шафи та ін.) [2].

Основною проблемою функціонування НБК є вплив підвищеного радіаційного фону в основному об'ємі споруди на працюючий в ньому персонал та витoki радіаційного забруднення за його межі. Стіни та дах об'єкту «Укриття» мають достатньо велику кількість щілин, через які повітря та радіоактивні аерозолі проникають в основний об'єм НБК, а потім в довкілля. Сезонні перепади температур усередині НБК, різні виділення тепла усередині НБК викликають нестационарні термогазодинамічні процеси теплової конвекції та руху повітря [2]. Відповідно, необхідність підтримання обумовлених показників вологості в основному об'ємі НБК при нестационарних температурних умовах вимагає наявності спеціалізованих інформаційних технологій для моніторингу та прогнозу стану об'єкту і прийняття рішень з управління процесами НБК.

Моніторинг та прогноз процесів НБК можливо здійснювати за допомогою сучасних методів комп'ютерного моделювання на основі CFD (Computational Fluid Dynamics) моделей його фізичних процесів. Наприклад, розроблено моделі, які на основі експлуатаційних вимірювань дозволили розраховувати безперервні неорганізовані витoki повітря з радіоактивними аерозолями за межі споруди НБК при певних напрямках і швидкостях вітру [1], розглянуті питання створення спеціального програмного та математичного забезпечення для управління вентиляційними установками НБК [3].

Необхідність поєднання зберігання та обробки інформації щодо НБК, візуалізації даних, вирішення задач прогнозування та прийняття рішень обумовлює доцільність застосування технології цифрових двійників з метою подальшого удосконалення інформаційних систем НБК. Цифровим двійником у загальному випадку називають віртуальний прототип реального фізичного об'єкту, виробу, групи виробів чи процесу, який виконує збір та повторне використання цифрової інформації. Цифровий двійник, як правило, складається з двох частин: комп'ютерної візуальної моделі об'єкта та поведінкової моделі, що містить відповідні математичні моделі та моделі даних. За своїм призначенням цифрові двійники поділяються на цифрові двійники-прототипи, цифрові

двійники-екземпляри та цифрові двійники-агрегати, що поєднують кілька цифрових двійників-екземплярів [4]. За типом зв'язку між цифровим двійником і реальним об'єктом їх можна поділити на цифрові моделі (автоматизований обмін даними відсутній), цифрові тіні (двійник тільки отримує дані з об'єкту) та, власне, цифрові двійники (присутній двонаправлений обмін даними між двійником та об'єктом) [5]. На наш погляд, найбільш підходящим типом для управління процесами НБК є цифровий двійник з двонаправленим обміном даними.

Враховуючи, що НБК є складною багаторівневою системою, його цифровий двійник також повинен мати багаторівневу модульну архітектуру, що дозволяє гнучко доповнювати його функціональність. Відповідно до сучасних підходів до побудови цифрових двійників [6,7], цифровий двійник НБК має містити механізми вимірювання та обміну даними з реальним об'єктом за рахунок інтеграції з ІСУ з використанням технології мікросервісів і захищених протоколів передачі інформації, локальну базу даних та сховище даних, бібліотеки моделей та алгоритмів, засоби моделювання обробки та аналізу даних. Дані, які будуть збиратися та оброблятися цифровим двійником, мають закритий характер, що створює обмеження на використання хмарних сервісів.

Основними функціями цифрового двійника НБК є візуалізація та моніторинг інформації щодо радіаційної ситуації, показників температури та вологості повітря, стану систем вентиляції та електропостачання, електрообладнання, будівельних конструкцій та сейсмологічної ситуації, забезпечення підтримки прийняття рішень щодо енергоефективного управління вентиляційними установками, режимів роботи виробничого персоналу, інтелектуальний аналіз даних та прогнозування, що в цілому забезпечить фізичну ядерну безпеку об'єкту і радіаційну безпеку персоналу, населення та навколишнього середовища.

Список використаних джерел:

1. П.Г. Круковський, Є.В. Дядюшко, Д.І. Скляренко, І.С. Старовіт Неорганізовані викиди повітря з радіоактивними аерозолями із нового безпечного конфайнмента ЧАЕС в оточуюче середовище. *Питання атомної науки і техніки*. 2021. №6. С. 181-186.
2. Новый безопасный конфайнмент чернобыльской аэс (расчетно-экспериментальный анализ при проектировании и эксплуатации): монография/ Круковский П.Г., Метель М.А., Скляренко Д.И. и др.; Под ред. П.Г. Круковского, В.А. Краснова, В.П. Сулимова/ Киев, ООО "Франко Пак", 2019. – 300с. ISBN 978-966-97864-7-0
3. Pysmennyu, Y., Havrylko, Y., Krukovskyi, P., Starovit, I., Diadiushko, Y. (2022). Розробка спеціального програмного математичного забезпечення управління вентиляційними установками нового безпечного конфайнменту ЧАЕС. *Nuclear & radiationsafety*. 2022. 2(94). С. 35-43, [https://doi.org/10.32918/nrs.2022.2\(94\).04](https://doi.org/10.32918/nrs.2022.2(94).04)
4. Grieves M. Virtually Intelligent Product Systems: Digital and Physical Twins. Complex Systems Engineering: Theory and Practice. *American Institute of Aeronautics and Astronautics*, 2019. P. 175-200.
5. Kritzing W., Karner M., Traar G., Henjes J., Sihn W. Digital Twin in manufacturing: a categorical literature review and classification. *IFAC PapersOnLine*, 2018. Vol. 51, Issue 11. P. 1016–1022.
6. Alam, K. M., El Saddik, A. C2PS: A digital twin architecture reference model for the cloud-based cyber-physical systems. *IEEE Access*, 2017, Vol. 5. P. 2050–2062.
7. Redelinghuys A. J. H., Basson A. H., Kruger K. A Six-Layer Digital Twin Architecture for a Manufacturing Cell. *Studies in Computational Intelligence*, 2018. Vo. 803, P. 412–423.

SECTION 14. TRANSPORT AND TRANSPORT TECHNOLOGIES

Сидоренко Олександр Андрійович

аспірант факультету Інфраструктури та тягового рухомого складу залізниць
кафедри тягового рухомого складу залізниць
Державний університет інфраструктури та технологій

Науковий керівник: Ткаченко Віктор Петрович

д-р.техн.наук, професор, професор кафедри тягового рухомого складу залізниць
Державний університет інфраструктури та технологій
«Київський інститут залізничного транспорту», Україна

ОГЛЯД СВІТОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ НАХИЛУ КУЗОВА ВИСОКОШВИДКІСНОГО ТРАНСПОРТУ

Залізничний транспорт є однією із основ транспортної системи світу. Майбутній розвиток залізничного транспорту має стратегічні рішення, серед яких: розробка та вдосконалення систем підвищення швидкості рухомого складу та забезпечення безпеки при проході кривих малого радіусу, вдосконалення екіпажної частини, та підвищення якості обслуговування пасажирів.

Підвищення якості обслуговування пасажирів на залізницях можливе за рахунок скорочення часу перебування у дорозі шляхом збільшення конструктивної швидкості рухомого складу, або скороченням обмеження швидкостей на окремих ділянках рейкової колії.

Оскільки найбільші обмеження швидкості впроваджують у кривих, то доцільно прокласти нові швидкісні магістралі які будуть позбавлені ділянок малого радіусу, або впровадити системи нахилу кузовів рухомого складу в кривих та залишити в експлуатації поточну мережу залізниць та поступово впроваджувати більш перспективний рухомий склад замість існуючого.

Регулярний рух високошвидкісних потягів вперше почався в 1964 році в Японії за проектом Сінкансен. У 1981 році поїзди ВСПС стали курсувати і у Франції, а незабаром більша частина західної Європи, включаючи навіть острівну Великобританію, виявилася об'єднаною в єдину високошвидкісну залізничну мережу. На початку ХХІ століття світовим лідером з розвитку мережі високошвидкісних ліній, а також експлуатантом першого регулярного високошвидкісного Маглева став Китай.

На даний момент на території Європи та іншого світу незаперечними лідерами в області високошвидкісного залізничного руху є Японія, Китай, Корея, Німеччина, Франція, Італія, Швейцарії, саме в цих країнах застосовуються всі сучасні досягнення в області локомотивобудування і залізничної інфраструктури. [1]

Враховуючи особливості місцевості та рел'єфу багатьох країн, для більш комфортного руху високошвидкісних потягів необхідно було впроваджувати технології які повинні були скоротити час знаходження пасажирів в дорозі та зменшити обмеження швидкостей на ділянках кривих з малим радіусом та в гірській місцевості. Для вирішення цього питання було два шляхи:

1) конструювання нових шляхів швидкісних магістралей що не зовсім ефективно в гірській місцевості враховуючи рел'єф.

2) впровадити системи для нахилу кузовів, залишити в експлуатації існуючу мережу залізниць та поступово вводити перспективний рухомий склад замість існуючого.

Розглянемо більш детально другий підхід для вирішення проблеми руху високошвидкісних потягів в кривих малого радіусу та в гірській місцевості.

З моменту впровадження високошвидкісного руху було розроблено декілька перспективних систем нахилу кузова в кривих.

Першим поїздом, де успішно було реалізовано активний нахил кузова, був Advanced Passenger Train, який почав працювати в 1984-1985 роках в Англії. На сьогоднішній день технологія активного [2] нахилу широко використовується на багатьох поїздах країн Європи, Азії, Америки та Австралії. При цьому вимоги для використання поїздів, що нахиляються, для різних регіонів різні. Для Європейського Союзу швидкість використання цієї технології має перевищувати 200 км/год (124 миль/ч) для існуючих, але оновлених шляхів, і 250 км/год (155 миль/ч) — нових шляхів. У Японії старі високошвидкісні лінії були побудовані для нижньої лінії швидкості менше 230 км/год (143 миль/год). Нові лінії дозволяють використовувати поїзд з кузовом, що нахиляється, на 270 км/год (168 миль/год).

Перші експерименти з усуненням відчуття дії відцентрової сили на пасажира проводилися в США в 1938 на поїздах San Diegan залізничної компанії Atchison, Topeka and Santa Fe Railway, але були невдалі. 1956 року подібні дослідження проводила французька компанія SNCF. Першим же успішним використанням поїздів з нахилом кузова в кривих в Європі, стала розробка іспанської компанії Talgo в 1970-х роках і використовувалася в Іспанських національних залізницях спочатку тільки на Піренейському півострові. Перше комерційне застосування поїздів, що нахиляються, з пасивним нахилом почалося на початку 1980-х років з появою поїздів Talgo Pendular, які стали експлуатуватися в різних частинах Європи та інших континентів.

Безперечним лідером для забезпечення швидкісного руху в кривих малого радіусу та в гірській місцевості стала іспанська компанія Talgo з системою активного нахилу кузова Pendolino.

З самого першого креслення концептуального проекту, виготовленого більше семи десятиліть тому, і до теперішнього часу, і з моменту затвердження проекту до фарбування транспортних засобів, тисячі залізничних вагонів, вироблених на заводах Talgo, мають одну основну характеристику: технологічну унікальність.

Основна мета Talgo – надати залізничним операторам в усьому світі ефективні продукти, які ідеально відповідають їхнім потребам, і запропонувати конкурентоздатні ціни в порівнянні з іншими виробниками рухомого складу.

Коли оновлення існуючої інфраструктури обходиться занадто дорого, залізничні компанії, які хочуть збільшити швидкість своїх комерційних поїздів, мають тільки один варіант: управляти поїздами швидше на існуючих шляхах. Технологія нахилу Talgo може збільшити швидкість до 25% на поворотах без додаткових вкладень.

Щоб уникнути передачі коливань коліс на склад і від вагона пасажирам, в більшості поїздів використовується система підвіски. Проблема полягає в тому, що при виході на поворот ці ж системи підвіски несуть відповідальність за нахил поїзда до зовнішньої сторони, що може викликати дискомфорт у пасажирів. Нахил кузова додається до відцентрового руху, яке штовхає пасажирів в сторони і назовні. Це призводить до того, що система балансування у внутрішньому вусі відправляє повторювані попередження про тривогу, які викликають почуття заколисування, дозволяючи таким об'єктам, як мобільні телефони і напої, різко рухатися.

У поїздах виробництва компанії «Talго» використовується система вертикальної стабілізації кузова вагона за принципом «Природного маятника». Це єдина в своєму роді і досить проста система, заснована на підйомі утримує платформи пневмобалонів підвіски над центром тяжіння кузовів вагонів. Система призначена для зменшення ефекту бокового

непогашеного прискорення, що впливає на пасажирів поїзда в момент проходження кривих ділянок колії. Особливе розташування візків між вагонами використовується для установки пари підвісок на висоті близькою до даху, вище центру ваги кузовів. Таким чином, відцентрова сила нахиляє вагон всередину повороту. Результатом даного ефекту є досягнення максимальної надійності, безпеки руху поїздів і комфорту пасажирів [3].

В даний час більша частина пасажироперевезень в світі здійснюється залізничним транспортом. На даний момент спостерігається зростання пасажирських та вантажних перевезень обумовлене тим, що залізничні перевезення є досить дешевими, порівняно з іншими видами транспорту в порівнянні з літаками та автотранспортом.

Для отримання більш високих показників перевезення, необхідно підвищувати якість обслуговування пасажирів та скорочення часу проведення в дорозі. Для підвищення якості обслуговування пасажирів на залізницях шляхом скорочення часу перебування у дорозі можна або збільшивши конструктивну швидкість рухомого складу, або скоротивши обмеження швидкості на окремих ділянках рейкової колії.

Оскільки найбільші обмеження швидкості наявні у кривих, доцільно або прокласти нові швидкісні магістралі, позбавлені кривих ділянок малого радіусу, або упровадити системи для нахилу кузовів, залишити в експлуатації існуючу мережу залізниць та поступово вводити перспективний рухомий склад замість існуючого.

Ефективність застосування технології нахилу кузовів для швидкісного пасажирського руху підтверджується успішною експлуатацією в 15 країнах світу більш 60 типів потягів, які створені провідними світовими виробниками. У якості силового приводу для нахилу кузовів цих потягів можна використовувати гідравлічні, пневматичні та електромеханічні системи [4].

Таким чином ми розглянемо більш детально різні типи та технології системи нахилу кузова, визначимо позитивні та негативні сторони та розглянемо найперспективнішу з них.

Пристрої, що забезпечують нахил кузова вагона, дозволяють знизити вплив на пасажирів поїзда відцентрового прискорення під час руху в кривих зі звичайною та вищою швидкістю. Нахил кузова при цьому не має знижувати комфортність подорожі.

Коли технологію нахилу використовують для руху в кривих зі швидкістю, що перевищує допустиму для звичайних поїздів, у цьому випадку говорять про прискорене проходження кривої або про рух із підвищеним допустимим бічним прискоренням (ES-рівень). Якщо ж поїзд слідує у кривій із включеною системою нахилу кузова, але зі звичайною швидкістю (з регульованим бічним прискоренням або RS-рівнем), йдеться про комфортну техніку нахилу. Комфорт забезпечується, якщо поперечне прискорення у вагоні близько до нуля, у цьому випадку пасажир не відчуває, що поїзд рухається у кривій. В даний час є дві основні системи нахилу-активна та пасивна.

Активна система нахилу. Така система забезпечує керування нахилом кузова вагона в кривій. Нахил кузова всередину кривої здійснюється за допомогою пневматичного або гідравлічного циліндра.[5] Можливе також застосування електричного серводвигуна. Електронний пристрій регулювання керує нахилом на основі показань датчиків, розташованих в області першої або останньої осі поїзда. Кут нахилу може сягати 8 градусів. Механізм, який виконує нахил на сучасному рухомому складі цього типу, починає діяти зі швидкості 70км/год, причому підвищення рейки або її зміна має становити щонайменше 20мм.

Система Pendolino (Fiat/Alstom). Система управління нахилом кузова, яку розробила компанія Fiat Ferroviaria (нині Alstom), вперше була встановлена на італійських поїздах ETR. Надалі вона стала використовуватися також у Німеччині на дизель-поїздах серії VT 610 та електропоїзди ET 411/415 (ICE-T).

Максимальний кут нахилу, прийнятий у цій системі рівний 8 градусів та досягається за допомогою гідравлічного циліндра. На візках встановлені датчики прискорення, від яких

значення відцентрового прискорення, що виникає, передається в систему управління механізмом нахилу, що розраховує необхідну величину кута. Основну роль датчики, розміщені на передньому візку рухомого складу. За їх сигналами розраховують величину кута нахилу та момент його включення для інших вагонів.

Система Neicontrol-T (Bombardier). Система, розроблена компанією ADtranz (нині Bombardier), була встановлена на дизель-поїздах VT 611 і VT 612. Нахил тут здійснюється за допомогою серводвигунів. Максимальний кут нахилу становить 8 градусів. Перевага цієї системи полягає в тому, візку необхідний лише один двигун, для якого потрібно істотно менше місця та енергії, ніж для гідравлічного варіанту. Система нахилу може бути повністю розміщена під кузовом на відміну від відповідних технічних варіантів Pendolino.

Обидві активні системи нахилу мають різні модифікації. Так, створені різні системи нахилу використовують для наступних видів рухомого складу:

- дизельного варіанта поїзда сімейства ICE розробки компанії Siemens (ICE-TD серії VT 605)

- шведського електропоїзда X2000, розробленого свого часу компанією ADtranz.

Пасивна система нахилу. Механізм нахилу, розроблений компанією Talgo (Іспанія), передбачає, що поворот кузова, який спирається на високолежачі пневморесори (другий ступінь підвішування), здійснюється відносно віртуальної точки повороту, розташованої вище за рівень даху вагона. Під час проходження кривої кузов вагона під дією відцентрової сили нахиляється у бік зовнішньої рейки. Кут нахилу при цьому може сягати 3,5 градусів.

При такому механізмі немає необхідності в датчиках та елементах управління, він дешевше і простіше активних систем нахилу, але в той же час не забезпечує збільшення швидкості проходження кривих. У Німеччині деякі нічні поїзди, складені з вагонів Talgo, які обладнані пасивною системою нахилу кузова, проходять криві із звичайною швидкістю, оскільки для приємної нічної поїздки фактор часу знаходження у дорозі за своєю важливістю поступається комфортності подорожі.[6]

Переваги. Поїзди, складені з вагонів з кривими кузовами, що нахиляються, мають наступні переваги:

- покращення плавності ходу в кривих. Нахил кузова вагона на 8 градусів зменшує неприємне для пасажирів бічне прискорення;

- скорочення часу ходу завдяки збільшенню швидкості кривих. Без виконання дорогих і витратних за часом робіт з поліпшення траси швидкість окремих кривих може бути підвищена на 40 км/год.

При порівнянні витрат часу звичайних поїздів та потягів складених з вагонів з кузовами, що нахиляються, слід враховувати, що ефект застосування техніки нахилу тим нижче, чим більше кривих малого радіусу (менше 1000 м) на лінії, чим вища маршрутна швидкість звичайних поїздів і чим менше відстань між пунктами зупинки (має бути не менше 20, а краще 30 км). Поїзди, обладнані пристроями нахилу кузовів, використовують на лініях з різними параметрами та умовами. При сприятливих умовах такі поїзди [7] можуть сприяти підвищенню швидкості руху на 20%, але в більшості випадків - до 10%.

Недоліки. Для реалізації технології кузовів, що нахиляються необхідні інвестиції як у залізничне полотно, так і в рухомий склад. Розробка та утримання такого рухомого складу з активною системою нахилу обходяться дорожче, ніж звичайного.

Щоб забезпечити вищу швидкість руху в кривій необхідно підтримувати лінію у відповідному стані (так званий профіль 0). Якщо все ж таки стан лінії не відповідає певним вимогам, вводити на ній рух рухомого складу з кузовами, що нахиляються, не можна. Для того щоб його використання стало можливим, необхідно зробити точну перевірку та узгодження радіусів кривих, величини піднесення зовнішньої рейки та довжини перехідних кривих (так званий профіль А). Ці операції, не пов'язані зі зміною полотна, і майже завжди виконуються у ході планових робіт з поточного стану шляху, тому їм не потрібні додаткові витрати.

Можливість реалізувати більш високу швидкість дає заміна жорсткого покриття на залізничних переїздах більш пружними, а також впровадження більш вдосконаленої [8] техніки контролю переїздів. Остання задача значною мірою вирішується використанням систем мікропроцесорної централізації.

Для реалізації вищої швидкості проходження кривих необхідно обладнати лінії технікою GNT з шляховими приймачами, що дозволяють контролювати швидкість руху.

До недоліків цього рухомого складу відноситься і неоднозначна реакція пасажирів на процеси нахилу кузова: їх заколисусь. Сприйняття нахилів пасажирами залежить ще й від стану шляху.

Застосування рухомого складу з технікою нахилу обходиться менш ніж у 10млн. євро на 100 км шляху. Експлуатація його протягом 17 років не підтвердила припущення про те, що витрати на ремонтні роботи збільшаться у зв'язку з збільшенням навантаження на верхню будову колії, що створюється поїздами з кузовами, що нахилиються.[9] Навантаження від осі на рейки складає приблизно 16т. Додатково проведеними один раз на рік інспекційними поїздками, а також перевітками показань шляхових прийомовідповідачів встановлено, що у ряді випадків контрольовані величини досягають граничних значень раніше, ніж передбачалося.

Висновки. У даній роботі було розглянуто найперспективніші технології нахилу кузова які використовуються на залізницях світу.

Технології та пристрої, що забезпечують нахил кузова вагона, та дозволяють знизити вплив на пасажирів поїзда відцентрового прискорення під час руху в кривих зі звичайною та вищою швидкістю є досить популярними на світовому високошвидкісному рухомому складі та забезпечують надійність, комфорт та зменшення часу перебування пасажирів в дорозі завдяки скороченню обмеження швидкості в кривих.

Проведено аналітичний огляд сучасних технологій нахилу кузова, аналіз переваг та недоліків, які представили загальний вигляд технології нахилу.

Список використаних джерел:

1. プロトタイプの世界 - Prototype World (яп.). — Japan: Kōtsū Shimbunsha, 2005. — С. 12—19. (яп.)
2. Солоненко В.Г., Мусаєв З.С., Немасінова, А. Н. (2011). Досвід експлуатації та перспективи впровадження рухомого складу "TALGO" на залізницях республіки Казахстан. Science and Transport Progress. Bulletin of Dnipropetrovsk National University of Railway Transport, 38. 32-34. <https://doi.org/10.15802/stp2011/6803>.
3. Якунін Д. ЕЛЕКТРОМЕХАНІЧНА СИСТЕМА ПРИВОДА З ЛІНІЙНИМ ДВИГУНОМ ДЛЯ НАХИЛУ КУЗОВІВ ШВИДКІСНОГО РУХОМОГО СКЛАДУ (2010). 1-2
4. Журнал Залізниця світу №7. 2009р. 60-61
5. China Railway Group. Forbes. 2019. <https://www.forbes.com/companies/china-railway-group/#2e0e89e83c82>.
6. Сидоренко, О., Ткаченко, В. (2021). Аналіз технології нахилу кузова електропоїзда компанії «Talگو» та перспективність застосування її на рухомому складі української залізниці. І Міжнародна науково-технічна конференція «Прогресивні технології засобів транспорту», 23-24 вересня 2021р. 85-87. http://ptzt.kart.edu.ua/images/filePTZT/PTZT_2021.pdf.
7. Якунін Д.І. Взаємодія коліс з рейками при русі екіпажів з пристроями для нахилу кузова / В.Г.Маслієв, Д.І.Якунін, Ю.В.Макаренко // Залізничний транспорт України.— ВП ДНДЦ УЗ: Київ, 2009.— №2/1(75).— С. 71 – 73.
8. Маслієв В.Г. Проблеми швидкісного руху поїздів в Україні/В.Г. Маслієв, Д.І. Якунін // Між-нар. інформ. наук.-техн. журнал «Вагонний парк».—Харків: вид-во «Рухомий склад».— 2007.— No1.

SECTION 15.

SOCIOLOGY AND STATISTICS

Herus Olha

PhD in Sociology, senior lecturer of the Department of Sociology and Social Work
Lviv Polytechnic National University, Ukraine

THE ROLE OF SOCIAL ADVERTISING IN THE CONSTRUCTION OF LIFE STRATEGIES

In the conditions of rapid globalization and digitalization of modern society, new digital instruments are constantly gaining more and more weight in the process of life construction. Particularly, advertising standards and values promoted by modern advertising, for a long time, are claiming the role of socially acceptable behavior norms that must be followed. With a purposeful influence on the consumer's values, it is possible to shape his behavior. In other words, if advertising while achieving its goals appeals to prevailing in society socio-psychological values and motivations, it can become an example of socially acceptable values and motivations [1, p. 38]. The social advertising acquires a special meaning in this context.

When creating a social advertising message, each advertiser tries to construct an advertising so that the consumer of this message has a reaction or a change in life values, behavior patterns and, in the long run, life orientations.

Basing on the definition that social advertising is a specific form of social communication of authorities, public organizations, etc. and members of society, which is not of a commercial nature, but is intended to draw attention to socially significant problems, is aimed at the formation of universal human values, the changes in the behavioral model of society and the promotion of the desired development of the social system [2], we should admit that social advertising is an important source of value attitudes. Quite often, the role of social advertising depends on the basic life values accepted in society. The genesis of advertising allows us to trace the variability of dominant values in different socio-cultural contexts.

For the purpose of a more detailed study of certain types of social advertising, an empirical sociological study using the discourse analysis method was conducted. The research sample consisted of 46 advertising videos that were available on the Internet and broadcasted in Ukrainian media during 2020-2021. All the videos were selected basing on broadcast frequency.

The study allowed us to determine ten types of social advertising topics (Table 1).

Table 1

Topics of social advertising in Ukraine

№	Topics	Основні гасла
1.	COVID-19	"Let's not give Covid-19 a chance", "Covid can not be ooled"
2.	HIV/AIDS	"Youth against AIDS", "Don't give AIDS a chance", "Let's stop AIDS before it stops us"
3.	Smoking	"Cancer is a great medicine against smoking"; "I will succeed without smoking"; "Smoking can cause cancer"
4.	Family violence	"Love is the best means of education", "I am against violence", "Stay human"
5.	Alcohol consumption	"You live once, don't waste your life", "Don't get behind the wheel drunk"

Table 1 continuation

№	Topics	Основні гасла
6.	Drug addiction	"Don't use drugs, don't kill yourself!", "Drugs take you out of your life"
7.	Animal protection	"Protect your pet"; "Animals are not clowns"; "If you don't pick it up, they will"
8.	Eco activism	"Harmful emissions kill 3 million people a year"; "Save water, sign up for environmental protection"; "Separate garbage - a peaceful life"
9.	Patriotism	"Kalynova my Ukraine"; "We want to speak Ukrainian!"; "Thank you", "Love" and "Hug" (a series of videos aimed at strengthening national unity)
10.	Army support	"Let's be strong! Let's protect Ukraine!"; "Always on defense"; "Each of us. Armed Forces of Ukraine"; "We're turning our back!"

[авторська розробка]

The defined types can be combined into the following meaningful categories:

- *Health-saving social advertising*. These are ads that call for caution to avoid HIV/AIDS infection, ads that emphasize driving safety measures, ads that promote a healthy lifestyle, exercise, and proper nutrition. Advertisements regarding the prevention of COVID-19 and the possible consequences of the disease deserve special attention in this category.

- *Advertising of eco-consciousness*. Such social advertising is aimed at reminding and calling for environmental protection and animal protection.

- *Patriotic social advertising*, which aims to awaken patriotic feelings in a person, appeals to certain national traditions. Social advertising in support of the Ukrainian army should also be included here. This ad calls on people to help the army with various charitable contributions or other household items, calls to respect and appreciate the soldiers, to be proud of them.

Guided by the content of selected types of social advertising, we can establish that it is designed to form the following types of life strategies (Fig. 1):

1) Health-preserving social advertising: health preservation and prevention; healthy lifestyle.

2) Eco-conscious social advertising: eco-behavior; environmental protection and waste sorting; animal protection

3) Patriotic social advertising: patriotic values; love for the Ukrainian language; raising the prestige of the army; trust in the military; support of the army.

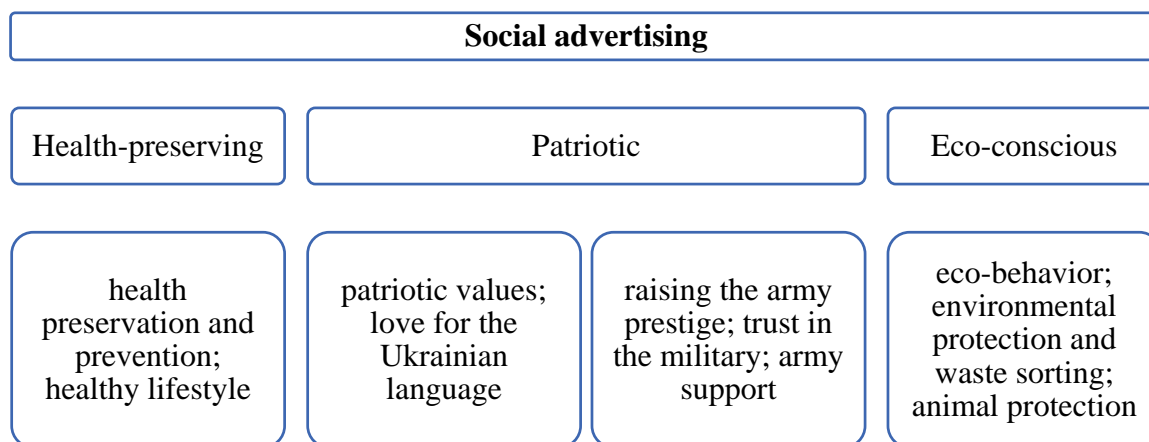

Fig. 1. Life strategies formed by social advertising

We should note that among all analyzed materials, the largest part is social advertising, which is aimed at the health-preserving strategy. Moreover, the significance and importance of

such advertising can be explained by the COVID pandemic. This is the type that will always be ahead of others, whatever they may be and whatever new ones arise, because the issue of health is becoming more relevant every day.

The eco-conscious social advertising is the type of social advertising that we managed to additionally highlight among the total number of ads. This advertisement has become popular relatively recently and it is created in accordance with existing world trends.

And the raise of patriotic social advertising is the answer to social events in Ukraine since 2014 – the illegal invasion of the Russian Federation on Ukrainian territory. We should admit that the need of patriotic advertising still remains strong in 2022 after a full-scale war of Russia against Ukraine as one of the many methods of countering Russian propaganda and supporting the patriotic values of Ukraine.

As a conclusion we should admit that the role of social advertising in the formation of life strategies depends on the basic life principles accepted in society. The advertising itself has a purposeful influence on the formation of socially significant values, forms an idea of a specific social problem and offers ways to solve it, changes behavior patterns and mass consciousness of the society. The analysis of social advertising allows to follow the variability of dominant values in different socio-cultural contexts.

References:

1. Gerus, O. I. (2015). Реклама як соціокультурне поле: дискурсивна складова. *Науково-теоретичний альманах Грані*, 18(5), 37-41. URL: <https://doi.org/10.15421/1715095>
2. Ревенко, Т. В. (2012) Технології соціальної реклами в діяльності органів влади : автореф. на здобуття наук. ступеня канд. наук. з держ. упр.; 25.00.02 – механізми державного управління. Х., 20 с.

SECTION 16. PHILOLOGY AND JOURNALISM

Довгань Олексій Валентинович

кандидат філологічних наук,
академік-секретар по відділенню філології
Міжнародна академія освіти і науки, Україна

докторант кафедри слов'янських мов
факультету іноземної філології
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Україна

Науковий керівник: Кравцова Юлія Валентинівна

доктор філологічних наук, професор,
професор кафедри слов'янських мов факультету іноземної філології
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Україна

DATA SCIENCE ЯК ІНСТРУМЕНТ ДЛЯ ДОСЛІДЖЕННЯ СМISЛУ ТЕКСТУ

Технологія у перекладі з грецької мови (*techne*) означає мистецтво, майстерність, вміння тощо. Контекстуально цей термін можна позиціонувати як такий, що вказує на певну процесуальність. Мовиться про те, що тут під процесом варто розуміти означену сукупність дій, спрямованих на досягнення певної мети.

Умовно кажучи, головною особливістю наукової діяльності загалом є обробка або переробка даних. Однак будь-які засоби й інструменти лімітують процес обробки вхідних даних своїми пропускними можливостями. Так, збільшувана кількість даних, яку постійно збирають, зберігають та передають інформаційні технології, змінює пріоритети сучасної науки, економіки та культури [3, с. 53].

Такий підхід до проблеми обробки даних можна позиціонувати як локальний, сталий або подієвий. Тобто, існує певний сегмент даних, які необхідно обробити, аби отримати результат. Для такого типу обробки даних використовують традиційні засоби роботи із ними (до прикладу – реляційні системи управління базами даних).

Другий тип підходу може бути охарактеризований через вищезазначену процесуальність. За такого підходу всі типи даних розглядають не атомізовано (відокремлено), а в контексті одне одного. Це емпіричний підхід, за якого дані видобувають з різноманітних джерел без врахування особливостей їх природи тощо.

Тут важливо розуміти, що дані бувають реляційними (структурованими) і нереляційними (неструктурованими). Робота з обома типами даних потребує від дослідника низки навичок і вмінь, однак нереляційні дані вимагають також індивідуального підбору інструментарію.

Термін Big Data (великі дані) репрезентує будь-які дані, достатньо великі і складні для їх обробки вищезазначеними традиційними засобами роботи з даними. В концепцію Data Science (науки про дані) входить використання методів аналізу величезних обсягів даних й видобування інформації, яка у них міститься. Data Science є мистецтвом розкриття ідей та тенденцій, які приховані за певним набором даних.

В такому сенсі Data Science постає інформаційною технологією. Тобто, процесом, який використовує сукупність засобів і методів збирання, обробки і передачі даних (первинної інформації) для отримання інформації нової якості про стан об'єкта, процесу або явища (інформаційного продукту). Data Science – це розширення статистики, яке здатне впоратись з величезними обсягами, що продукують на сьогодні [1, р. 1].

В контексті лінгвістичної науки – це робота з NLP або Natural Language Processing (обробки природної мови): проблеми комп'ютерного аналізу та синтезу мовної полісистеми. Мовиться про здатність штучного інтелекту до розуміння мови та генерації «розумного тексту».

Зокрема, здатності обробки сказаного, структурування отриманої інформації, визначення необхідного алгоритму дій тощо. При цьому стрижневою є проблема синонімії, яка продукує те, що те і те поняття репрезентоване різними лексичними одиницями.

Зазвичай, за основу роботи з текстом кладуть N-грамні моделі, з допомогою яких здійснюють розрахунок появи певного елемента на основі його частотності у тексті. Ймовірність появи оцінюють після обчислення інтенсивності її повторюваності відповідних n-грам. При цьому така обробка включає всі рівні мовної полісистеми: фонологічний, морфологічний, лексичний, синтаксичний, семантичний та прагматичний.

Так, семантичний і лексичний рівні було покладено за основу роботи низки дослідних установ Сполучених Штатів Америки та Японії. Дослідники з цих країн розробили метод виявлення неправдивих новин за допомогою вимірювання їх тематичної диференційованості. За даними вчених, неправдивим новинам властива менша тематична різноманітність повідомлень.

Метод виявлення неправдивих даних дослідників полягає у обчисленні різноманітності тем за допомогою «мікро-кластеризації». Мікро-кластеризація збирає дані в невеликі однорідні групи і створює набір тем, кожний з яких складають один або декілька кластерів.

З цих кластерів за допомогою Data polishing (полірування даних) вони видобули мікрокластери. Після цього дослідники проаналізували зміни тематики у кластерах. Цей процес включав вияв ступеня різноманітності тематики через врахування кількості кластерів і слів у одному кластері [2]

Для нашого майбутнього дослідження ми плануємо використати методи Machine Learning (машинного навчання): scraping (перетворення нереляційних даних у реляційні) текстових даних із їх подальшим аналізом за допомогою frameworks (програмного середовища, що спрощує та прискорює досягнення необхідних запланованих програмних цілей). До прикладу, Jupiter Notebook, Watson studio та інші. Аналіз буде включати визначення тональності повідомлень, класифікації текстів, іменованих сутностей тощо.

Список використаних джерел:

1. Cielen D., Meysman A. D. B., Ali M. *Introducing Data Science. Big Data, Machine Learning, and more, using Python Tools.* New York, 2016. 322 p.
2. Абдукаримова К. Data Science против фейков: как алгоритм отделяет выдуманные новости от правды. *Системный Блокъ*: вебсайт. URL: <https://cutt.ly/IMo7DIE> (дата обращения: 11.11.22).
3. Джус С. І. Потреба використання DATA SCIENCE & BIG DATA ANALYSIS (Наука про дані та аналіз великих даних) у сучасному статистичному та фінансовому світі. *Бізнес-аналітика в управлінні зовнішньоекономічною діяльністю* : матеріали IV Міжнар. наук.-практ. конф. Київ, 2017. С. 51–56.

Kasimova Maya Mehtievna
Associate Professor
Baku Slavic University, Azerbaijan

THE FOLK TYPE OF CHARACTER IN RUSSIAN AND RUSSIAN-LANGUAGE LITERATURE

As you know, the maturity of realism in modern fiction is achievable as a result of established literary traditions that have been expressed in the concept of personality. Modification of the problem, closely related to the concept of personality in Russian and Azerbaijani comparative literary studies in the second half of the XX – early XXI century, was justified, in our opinion, primarily by the nature of the socialist system. Writers' fiction and reality in the realization of the dialectical unity of national and international, defining the integral multinational unity of all literatures, while mastering new artistic principles and techniques that replaced the old ones, was conditioned by the process of modifying the problem of national and international and was now firmly connected with the writers' appeal to the riches of traditions and the mentality of the life of the Russian and Azerbaijani people. In the second half of the XX – beginning of the XXI century, at the first stage of the formation of the creativity of Russian and Azerbaijani writers, their gradual transition from displaying “general” and “eternal ideas” and truths of the method of socialist realism to the philosophical and author's perception of complex, historically developing ideas in their imagination was carried out. The active use of the experience of the traditions of national classics, closely related to the new ideals and views of post-Soviet writers in the reproduction of historical events in the life of the Russian and Azerbaijani nation, was seen in the text of the work of art.

Only at the end of the 80s, the main thing for all the above-mentioned writers became attention to the universal and enormous value potential stored by each individual, as well as to the phenomena of social life that do not allow this potential to be revealed. Many works have become visionary in nature, representing the experience of social forecasting and innovations. Keeping up with the conquests of Russian prose in the field of genre and style new formations, Azerbaijani writer, playwright, publicist E.Huseynbeyli created a historical and synthetic novel “The Thirteenth Apostle, or One Hundred and Forty-first Don Juan”, “Shah Abbas” and “Nadir Shah”.

The disclosure of the new and what hinders the movement of society in their works of art at the first stage of the modification of the problem was enhanced by analyticism in the depiction of life contradictions. In the process of showing bright, socially active, self-righteous characters openly opposing the shortcomings in the country and doing everything to overcome them, the interaction of Russian and Azerbaijani literature with the literatures of the nearest cultural world became the main thing: the peoples of the Russian Federation, neighboring countries, Slavic countries, with the traditions and customs of the Azerbaijani peoples. In them, the problem of displaying national cultural traditions, as well as the artistic achievements of each nation, whether it be Ukrainian, Russian, Azerbaijani, Lithuanian, Kazakh, Kyrgyz and other literature, was justified by critics and researchers (G.D.Gachev, I.H.Gabdirov) by the criteria of internationalism on the material of modern, historical, urban and rural prose. At one time, G.I.Lomidze rightly wrote that “in a social society, “in every national form there is also a universal, international ...”. And that “national in form presupposes equality with all the best, viable, active that has been obtained by the development of the culture of the people” [2, p.107].

The evolution of the problem, designated by us by the term “modification”, was caused, first of all, by the process of the collapse of the USSR, and at the same time the departure into oblivion of the communist ideology. In connection with the new concept of the world and man in the

literary process of the second half of the XX – beginning of the XXI century, the importance of the theoretical justification of the modification of the problem and the stages of its formation has become acutely felt. It is important to note that as a result of the interaction of multinational literatures, which play a certain role at each stage of the modification of the problem caused by economic and socio-political events affecting the life of the hero-contemporary, new features and qualities of national and international character types were certainly formed. This, in turn, in our opinion, became the basis for the creation of a theoretical framework that facilitates the choice between different value systems in the system of aesthetic knowledge. Today, following V.G. Belinsky, who at one time proclaimed: “Nationality is the alpha and omega of our time”, we can say, “national and international” is the benchmark of spiritual and moral values of all multinational peoples. At the time, G. Lomidze rightly argued, “the national in form presupposes equality with all the best, viable, active that has been obtained by the development of the culture of the people” [2, p.107].

According to O.A.Losev, with all its historical limitations, “the entire development of literature, which is inherently anthropocentric”, in the manifestation of traits and qualities of the type of character, “there has always been a category that is the main driving force in the creation of culture – the category of personality” [3, p.71]. The national consciousness of society, according to the Azerbaijani expert in the field of studying the method of socialist realism S.G.Asadullayev, was promoted by “the necessary clarification of the objective picture of the formation and enrichment of socialist realism as a new aesthetic trend at different stages of the development of society and literature [1, p.31]. At the same time, the modern aspects of the modification of the problem were based on the importance of revealing the moral and spiritual experience of the Russian and Azerbaijani nations, in connection with the growth of national and international consciousness of the peoples inhabiting Russia and Azerbaijan. They were the ones who began to contribute to the creation of dominant features of the Russian and Russian-speaking Azerbaijani national and international type of character. However, it should also be taken into account the fact that at that time the Soviet Union pursued a policy of replacing traditional national and international culture with Soviet culture, and the latter was supposed to erase all national features, which are now presented to the population as outdated in their application in modern life. All aspects of the problem of modification characteristic of the national culture of the Russian and Azerbaijani nation, in particular, folk rituals, centuries-old customs and traditions of social and family way of life, based on the religious consciousness of the peoples, were not allowed to be introduced into the narrative under the strict leadership of the party. A campaign began to gain momentum in the country to promote the so-called new historical community of the “Soviet” man, focused on social and political problems, where there was no place for such a concept as a national and international type of character. Based on the thinking and worldview of the author's consciousness, the most important category of the problem was based on the process of its modification, based on the manifestation of its concepts: love, homeland, religion, language, history, political structure of society, climatic and geographical conditions of the life of the hero-contemporary, in other words, based on the psycho-physical nature of the nation. The development of the problem as a whole has acquired a positive orientation for understanding the phenomenon of the inclusion of a national and international hero-contemporary in a literary text in connection with the transformation of the national type of hero.

In the initial formulation of the problem of modification, as the object of our research in the second half of the XX – beginning of the XXI century, the interpretation of the unity of the category of national and international is based, in our opinion, on the perception of a psychologically specific personality type. In this regard, we began to track the process of immersion of writers of Soviet literature into the space of the empirical, subjective and rational form of the old socio-political system of the USSR, which serves as the object of attention of well-known critics and researchers of communist ideology.

Innovative trends in artistic research of the socio-psychological foundations of the life of a contemporary hero in the narrative of Russian and Russian-speaking Azerbaijani writers began to gain strength when the writers of the sixties turned to the reflection of national traditions in the life, culture and mentality of the life of a contemporary hero. In the artistic outline of their short stories, novellas and novels, they initially relied on Bunin's lyricism, which was largely determined by the constant intersection of the hero's life with the image of nature and love.

Critics and researchers, considering the initial stage in the formation of Russian fiction and poetry: Shukshin, V.Belov, V.Rasputin, L.Borodin, V.Makanin, L.Sobolev, and Russian-speaking writers of Russian literature: A. Kim, V.Sangi, Y.Rytkeu, N.Dumbadze, F.Iskander, Ch.Aitmatov, V.Bykov noted the presence of a tendency to generalize typical features in the character and behavior of a contemporary hero, shaped by his everyday life. In connection with the globalization of a number of economic, cultural and social processes, since the 50s - early 70s of the twentieth century, stories and novels by Russian and Russian-speaking Azerbaijani writers: M. and R.Ibragimbekovs, Ch.Abdullayev, N.Rasulzade, Ch.Huseynova, Y.Samedoglu, Anara, began to be perceived as a unique phenomenon of multinational Soviet literature. In it, the type of character, which has become to a greater or lesser extent a socio-ethnic community in specific, economic, cultural and natural conditions of existence, has become one of the variants of the Russian and Azerbaijani identity of the nation. Its features and qualities began to embody the specifics of the national worldview and self-perception of the hero-contemporary through the plotting of the figurative system, becoming the core of such concepts as national and ethnic identity due to the aggravation of national issues in the public consciousness at the turn of the century.

References:

1. Асадуллаев, С. Г. Историзм теория и типология социалистического реализма. Баку: Азербайджанское Государственное изд-во, 1969, 278 с.
2. Ломидзе, Г.В. Интернациональный пафос советской литературы. Размышления, оценки, спор. М.: Советский писатель, 1970, 336 с.
3. Лосева О.А. Диалектика культуры и личности // Личность в историко-культурном процессе: сборник научных трудов. Саратов: Саратовский воен.-мед. ин-т, 2001, с. 70-77.

Жакун Ірина Анатоліївна

здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету філології та журналістики

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

Науковий керівник: Король Лариса Леонідівна

канд. пед. наук, доцент, доцент кафедри англійської та німецької філології

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

ЖАНРОВІ ОЗНАКИ АНГЛОМОВНИХ ХАЙКУ

Орієнтальна поезія, попри те, що приковує увагу багатьох науковців (Е. Саїд, А. Макфі, Дж. Маккензі, Дж. Маккензі Макдональд, П. Сінгх, М. Лал, Е. Осборн, У. Кіт, К. Веллінгтон, Н. Вакан та інші) ще не досліджена достатньо ґрунтовно, зокрема й на теренах вітчизняної лінгвістики.

Разом з тим узаємозв'язок між культурами різних континентів – найважливіший аспект сучасних наукових студіювань. Літературознавці, які досліджували орієнталізм, зосередилися на різноаспектних темах щодо Сходу як філософського, культурного, політичного простору [1, с. 13].

Згідно із словниковим визначенням [3], концепт «орієнтальний» витлумачують як «регіони або країни, розташовані на схід від вказаної або певної точки: східні регіони / країни світу; території, розташовані на схід і південний схід від Південної Європи, регіони і країни Східної Азії».

Словник Oxford Dictionary [6], поняттям «орієнтальний» номінує «риси, властиві східній частині світу, зокрема Китаю і Японії, а також людям, які там живуть».

Останніми роками орієнталізм розширив ареал дослідницького пошуку. Сучасна література рясніє взірцями орієнтальної поезії, дитячої літератури, легенд тощо. Орієнталізм став примітною рисою культури дозвілля. Східні мотиви з'явилися в архітектурі залізничних вокзалів, а до того – на приморських причалах, сценах і ятках, у садових павільйонах [2, с. 78].

Орієнтальна поезія стала різномовною. Її англійський сегмент увиразнився жанровим розмаїттям. До прикладу:

- зразки перської поезії, такі як Газаль, Матнаві, Муздавідж, Рубайят;
- приклади поезії, такі як Тхан Баук, Я Ду;
- витвори малайзійської поезії, такі як емпат емпат, пантум;
- взірці камбоджійської поезії, такі як патья ват, го ват;
- приклади китайської поезії (24 стилі поезії, які охоплюють різні виміри: мужній і життєрадісний; спокійний; витончений; потужний; древній небесний; класичний і елегантний; чистий і вишуканий; енергійний; декоративний і красивий; природний; прихований; сміливий і нестримний; життєвий дух; обережний і допитливий; безтурботний і дикий; ясний і рідкісний; сумний і пронизливий; описовий; трансцендентний; великодушний і експансивний; плавний тощо)
- приклади корейської поезії, такі як сідзе;
- приклади японської поезії, такі як чока, танка, хайку, гогека.

Хайку – це японська не римована віршована форма, що складається з 17 складів, розташованих у трьох рядках по 5, 7 і 5 складів відповідно.

Перші хайку з'явилися в японській літературі 17 століття як лаконічна реакція на складні поетичні традиції, хоча саме за назвою хайку поетична форма поширилася лише в 19 столітті. Структура хайку – 5. 7. 5 [7, с. 11].

Розглянемо основні жанрові особливості англомовного хайку на прикладі творчого наробку таких письменників, як *Альберт Шеперс*, *Мері П. Мейерс*, *Сью Колпіттс*, Дженіс Фікстер.

1. hearth light within

without a child

shivers [4]. (*Albert Schepers*).

З огляду на цей приклад, до жанрових особливостей хайку логічно віднести застосування інверсії: hearth light within. Так, у першому рядку хайку спостережено порушення фіксованого порядку слів англійської мови.

У хайку Альберта Шеперса застосовано й алітерацію та асонанс: hearth light within / without.

2. snow streaked peak

washing dishes warms

these wrinkled hands [4].

Mary P. Meyers

Простежуємо застосування лексеми, що номінує частину тіла – *hands* (руки). Разом з тим автор не оминув увагою природні явища – *snow* (сніг), яке, своєю чергою, покликається на пори року – зиму. Лексема, що позначає географічний об'єкт: *streaked peak* (гострокінцева (шпиляста) вершина гори), що спочиває під товщею холодного снігу. Семантика холоду виражена й тим, що зморщені, натруджені руки літньої людини зігріває лише фізична активність (миття посуду) та, ймовірно, необхідна для цього тепла вода.

Жанровими особливостями другого з прикладів є застосування епітетів: *snow streaked; wrinkled*. Також, в цьому хайку застосовані прийоми алітерації та асонансу:

– асонанс: *streaked – peak; washing – warms – hands*;

– алітерація: streaked – peak; washing – dishes; washing – warms – wrinkled; warms – hands.

3. this winter will

I grow old harvest

Moon [4]. (*Sue Colpitts*).

В цьому прикладі застосовано інверсію: will I, з огляду на те, що фіксований порядок слів англійської мови було змінено. Автор хайку послуговується асонансом та алітерацією:

– асонанс: *winter – will; grow – old*;

– алітерація: *winter – will*.

4. caught in a storm

wearing nothing waterproof

except mascara [4]. (*Janice Fixter*).

У четвертому прикладі як жанрові особливості вирізняємо застосування епітету: waterproof, асонансу й алітерації:

– асонанс: *wearing – nothing*;

– алітерація: *wearing – nothing; wearing – waterproof*.

Таким чином, можемо констатувати, що жанровими особливостями англомовних хайку постають: застосування інверсії, епітетів, алітерації, асонансу.

Список використаних джерел:

1. Lal M. Encyclopaedia of Indian Literature: Sasay to Zorgot. Sahitya Akademi, 1992. 818 p.
2. Macfie A. L. Orientalism. Routledge, 2014. 252 p.
3. Merriam Webster dictionary. URL: <https://www.merriam-webster.com>
4. Oriental Poetry 2019. Bushel Basket Productions, 2019. 205 p.
5. Orientalism and Islam: Oxford Bibliographies Online Research Guide. Oxford University Press, USA, 2010. 30 p.
6. Oxford Dictionary. URL: <https://www.oxfordlearnersdictionaries.com/>
7. Wakan N. B. The Way of Haiku. Shanti Arts Publishing, 2019. 110 p.

Куцос Ольга Ігорівна

кандидат філософських наук, докторант кафедри слов'янських мов
Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова, Україна

КОНТЕНТ-АНАЛІЗ ВИЗНАЧЕНЬ ПОНЯТТЯ «МОВНА СВІДОМІСТЬ»

Мовна свідомість є феноменом, що входить у сферу інтересів різних гуманітарних дисциплін, але перш за все – мовознавства та психології. Відповідно, найактивніше дослідження мовної свідомості здійснюється у межах цих двох наук. Огляд наукових джерел дозволяє стверджувати, що наявні тлумачення мовної свідомості є досить різноманітними. Отже, необхідною є систематизація цих визначень, що дозволить, у свою чергу, ґрунтувати подальші лінгвістичні дослідження на чітко визначених вихідних поняттях. Зазначена систематизація може бути здійснена за допомогою такого якісно-кількісного метод дослідження, як контент-аналіз.

Для реалізації задуму методом суцільної вибірки було дібрано та проаналізовано 100 дефініцій із навчальних та навчально-наукових українсько- та російськомовних видань, серед яких 22 наукові статті, 14 монографій, 54 дисертації та автореферати, 3 словники та енциклопедії, 7 підручників та посібників. В рамках здійсненого аналізу було виділено 8 смислових компонентів, що так чи інакше характеризують сутність поняття «мовна свідомість»: 1) когнітивний; 2) лінгвістичний; 3) комунікативний; 4) культурний; 5) етнічний; 6) історичний; 7) соціальний; 8) психологічний.

Когнітивний компонент представлений такими характеристиками, як: 1) частина свідомості; 2) процеси розуміння, зберігання та породження мовленнєвих витворів; 3) психічний процес оволодіння значеннями слів; 4) знання людини про світ; 5) образи свідомості, що формуються та втілюються за допомогою мовних засобів; 6) сукупність перцептивних та концептуальних знань про об'єкт реального світу; 7) когнітивний феномен та концептуальний простір; 8) знання, що використовуються при конструюванні, сприйнятті та зберіганні мовних повідомлень; 9) відображення у психіці предметного світу; 10) специфіка світосприйняття та світорозуміння тощо.

Лінгвістичний компонент відображується у таких визначеннях: 1) механізми мовної (мовленнєвої) діяльності; 2) процес номінації; 3) взаємодія мовних одиниць; 4) використання слів національної мови у мовній діяльності; 5) специфічні риси мови; 6) словесні асоціації респондентів; 7) мовна оформленість образів, уявлень та розумових структур; 8) реалізація суспільної свідомості в усній та письмовій мовній практиці; 9) втілення образів свідомості в інваріантних та варіативних мовних знаках; 10) опосередкований мовою образ світу тощо.

Комунікативний компонент описується за допомогою наступних параметрів: 1) процес комунікації; 2) міжособистісна комунікація; 3) інтерактивна взаємодія людей; 4) фундамент ефективної комунікації; 5) мовна поведінка, що визначається комунікативною ситуацією; 6) вдосконалення навичок комунікації у різних сферах; 7) вибір та використання мовних засобів у процесі комунікації тощо.

Культурний компонент міститься у таких характеристиках: 1) особливості культури людського колективу; 2) система зв'язку слів у свідомості, яка визначається національною культурою; 3) просторово-часовий вимір національної культури; 4) знання носія культури; 5) мовленнєва поведінка, що визначається культурним статусом; 6) рівень мислення, що зберігає відомості про особливості культури; 7) обумовленість культурою, тобто. способом життя, видом та способом діяльності; 8) культурно зумовлений інваріантний образ світу;

9) знання, що формуються під впливом культури; 10) культурні цінності та доміанти тощо.

Етнічний компонент втілюється у наступних визначеннях: 1) національна самоідентифікація особистості; 2) універсальний спосіб єднання етносу; 3) етнічно детермінований взаємовплив мови, культури та мислення; 4) моделі мислення різних народів; 5) етнічна детермінованість свідомості; 6) особливості національної культури та національної психології; 7) національний образ світу; 8) об'єднання в етнічну спільноту через концепти; 9) етнічний досвід пізнання; 10) формування національної (само)свідомості людини та соціуму тощо.

Історичний компонент представлений такими характеристиками, як: 1) відображення історичного досвіду; 2) динамічне явище, що змінюється з часом від одного покоління до іншого; 3) історична обумовленість образів свідомості; 4) належність мовних знаків певній епосі тощо.

Соціальний компонент відображується у наступних визначеннях: 1) відображення соціального досвіду; 2) особливості суспільного життя людського колективу; 3) вплив засобів масової інформації; 4) вплив соціальних та політичних перетворень у суспільстві; 5) цілісна соціальна свідомість; 6) соціальна детермінованість свідомості; 7) мовленнєва поведінка, що визначається соціальною приналежністю; 8) груповий досвід пізнання; 9) схема освоєння соціальної реальності; 10) формування суспільної (само)свідомості людини та соціуму тощо.

Психологічний компонент втілюється у таких визначеннях: 1) установки, інтенції, емоції, бажання людей; 2) емоційно-експресивні механізми породження, розуміння та збереження мови у свідомості; 3) діяльність механізмів рефлексії; 4) чуттєві знання, отримані від органів чуття у предметній діяльності; 5) мовленнєва поведінка, що визначається психологічним типом; 6) емоційно-оціночне та наукове осмислення (рефлексія); 7) активізація уваги, мислення, пам'яті, уяви та волі; 8) стереотипи поведінки; 9) індивідуальний досвід пізнання; 10) психологічна реальність виявлених фактів тощо.

Наступний етап контент-аналізу полягав у знаходженні виділених компонентів у межах кожного конкретного визначення поняття «мовна свідомість». Наведемо кілька прикладів. Так, Ф. С. Бацевич визначає мовну свідомість як «рівень свідомості учасників міжособистісної і міжкультурної комунікації, на якому образи, уявлення, мисленнєві структури отримують мовне оформлення, тобто поєднуються з елементами мовного коду» [1]. Згідно з запропонованою класифікацією, це визначення містить 4 із 8 компонентів — когнітивний, лінгвістичний, комунікативний і культурний.

С.П. Бибик вважає, що «мовна свідомість – це частина суспільної свідомості – моральної, етичної, національної, правової, екологічної, історичної, естетичної, політичної, релігійної тощо, репрезентованої в усній та писемній мовній практиці» [2]. Це визначення охоплює 5 із 8 компонентів — когнітивний, лінгвістичний, етнічний, історичний та соціальний.

Л.П. Гнатюк розуміє під мовною свідомістю «історично зумовлену сукупність образів свідомості, втілених в інваріантних та варіативних мовних знаках, притаманних певній епосі» [3]. Отже, в цій дефініції зафіксовано 3 з 8 компонентів — когнітивний, лінгвістичний та історичний.

З точки зору В. І. Карасика, мовна свідомість представляє собою «колективне та індивідуальне активне відображення досвіду, зафіксованого у мовній семантиці» [4]. У цьому визначенні також відображено наявність 3 із 8 компонентів, а саме когнітивного, лінгвістичного та соціального.

На думку, Є. В. Красильникової, мовна свідомість — це «вербально оформлене відображення дійсності у свідомості як вербалізована форма існування когнітивної свідомості людини розумної, людини, яка говорить, спілкується, людини як соціальної

істоти, як особистості» [5]. Зазначена дефініція містить 5 із 8 компонентів — когнітивний, лінгвістичний, комунікативний, соціальний та психологічний.

Контент-аналіз 100 дібраних нами визначень виявив, що когнітивний компонент представлений у 95% визначень, лінгвістичний – у 90%, комунікативний – у 15%, культурний – у 25%, етнічний – у 13%, історичний – у 6%, соціальний – у 23%, психологічний – у 18%. Таким чином, абсолютна більшість визначень містять два основних компоненти – когнітивний та лінгвістичний, у той час як інші представлені значно меншою мірою. Водночас близько чверті варіантів трактувань містять культурний та соціальний компоненти, приблизно п'ята частина – психологічний. З цього випливає, що мовна свідомість – поняття, сутнісне наповнення якого не вичерпується змістом понять «мова» та «свідомість», а включає також низку індивідуально-особистісних та суспільно значущих параметрів. Ми вважаємо, що отримані результати дозволять у подальшому викристалізувати визначення поняття мовної свідомості з урахуванням ступеня вираженості того чи іншого компоненту.

Список використаних джерел:

1. Бацевич Ф. С. (2007) Словник термінів міжкультурної комунікації. Київ: Довіра.
2. Бибик С. П. (2015) Мовна свідомість і стилі спілкування в повсякденні. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Філологічні науки*, (38), 77–81.
3. Гнатюк Л. П. (2011) Мовна свідомість і мовна практика Григорія Сковороди в контексті староукраїнської книжної традиції: автореф. дис. ... д-ра філол. наук. Київ.
4. Карасик В. И. (2002) Языковой круг: личность, концепты, дискурс. Волгоград: Перемена.
5. Красильникова Е. В. (2010) Функционирование концепта «воля» в русском и английском языковом сознании: автореф. дис. ... канд. филол. наук. Уфа.

Дейна Людмила Володимирівна

канд. філол. наук, старший викладач кафедри української мови

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

ПАРЦЕЛЯТИ ЯК РЕПРЕЗЕНТАНТИ СУБ'ЄКТИВНОЇ ОЦІНКИ В ЩОДЕННИКОВОМУ ДИСКУРСІ

Лінгвістична категорія оцінки має розгалужену систему продуктивних і непродуктивних форм мовного вираження. Безперечно, вона не стоїть осібно, а повноцінно входить до мережі структурно-семантичних і функціональних категорій мови, тісно взаємодіючи з ними. Погоджуємося зі слушною пропозицією Т. А. Космеди [3] розглядати категорію оцінки як структурно-семантичну (із семантичною домінантою), функціональну, прагмасемантичну категорію, що містить концепти *схвалення, осуд, згода, незгода, критика, симпатія, антипатія* та ін.

Ураховуючи прагматичний аспект дослідження категорії оцінки, а також той факт, що оцінна семантика вповні реалізується лише в межах висловлення, на окрему увагу заслуговує аналіз синтаксичних засобів вираження категорії оцінки в щоденниковому дискурсі. Синтаксичні конструкції з аксіологічного й прагматичного погляду відзначаються більшою виразністю, структурною варіативністю, яскравістю й переконливістю створюваних письменником образів. «Елементарна поетичність мови, тобто образність окремих слів і постійних сполучень, – наголошував свого часу О. О. Потебня, – хоч би яка була вона помітна, незначна порівняно зі здатністю мов створювати образи зі сполучення слів, все одно образних чи безобразних» [4].

З-поміж синтаксико-стилістичних репрезентантів суб'єктивної оцінки окреме дослідницьке зацікавлення викликають приєднувальні конструкції, які в сучасному мовознавстві номенують по-різному – парцельовані другорядні члени речення, парцеляти. Функційно вони є найближчими до відокремлених членів речення. Поділяємо думку П. С. Дудика про те, що «при приєднанні певний елемент думки виникає ніби під час її висловлювання, реалізації, являючи собою доповнення до неї, ніби випадкове, але дуже важливе і зумовлене конкретною потребою мовлення, свідомим прагненням мовця до розширення, уточнення того, що він сказав уже раніше» [1]. Парцеляція – експресивне явище саме усної мови, адже її виникнення пов'язане з неможливістю в живому спілкуванні все запрограмувати наперед до останнього слова. А щоденник, як відомо, – це найчастіше потік думок, потік свідомості, які «матеріалізуються» у слові спонтанно, під впливом почуттів і вражень.

Парцеляція як фігура мови поділяє речення на самостійні компоненти, що, по-перше, сприяє «зміні стилістичного фокусу речення», а по-друге, «насихує кожен виокремлюваний компонент максимальним змістом» [2]. Найвиразнішу стилістичну спеціалізацію мають атрибутивно- й адвербіально-оцінні парцеляти, завдяки яким автор увиразнює аксіологічні характеристики висловлення й акцентує увагу на найпосутніших параметрах об'єкта. Означальні приєднувальні конструкції здебільшого складаються з одного чи кількох прикметників або дієприкметників, які репрезентують загальноаксіологічну та частковоаксіологічну інтелектуальну, емоційно-чуттєву, деструктивну, морально-етичну, креативну та ін. семантику: *Опера! Справжня!* (Остап Вишня, 20.01.1951); *Читав оповідання. Хороше* (Володимир Малик, 13.11.1961); *Розумний, чудесний, чарівний був хлопчик із синіми лукавими очима. Дотепний, веселий і серйозний* (Остап Вишня, 14.02.1952); *Одбивали ми у німців наші села. Нанівспалені, поруйновані, засмічені, зганьблені, поругані* (Олександр Довженко, 6.03.1942).

Атрибутивно-оцінні парцельовані конструкції найчастіше ускладнюються додатковими компонентами, які виконують інтенсифікувальну функцію, зокрема 1) підсилювально-видільними частками: *Сидить жінка... Годує немовля... Серйозна... Глибока... Задумлива... І, може, навіть печальна...* (Остап Вишня, січень 1955); 2) вставними словами, з-поміж яких переважають ті, що експлікують гіпотетичну й констатувальну модальність: *Балашов. Убогий руський брудний городок. Очевидно, в минулому купецький* (Олександр Довженко, 12.07.1942); *Класовий чистун [про С. Г. – Л. Д.]. Але, безумовно, хороший* (Олександр Довженко, 13.08.1943); 3) порівняннями: *Горбаті німецькі солдати. Криві, тонкі, як глисти* (Олександр Довженко, 1941) тощо.

Адвербіальні приєднувальні конструкції з оцінним значенням здебільшого виражені прислівниками або непрямими відмінками іменників з прийменниками чи без них. Вони доповнюють семантику основного носія валентності, від якого граматично й за змістом залежать: *Як би мені хотілося, щоб усі люди, щоб увесь народ співав! Голосно! Щиро! На весь голос!* (Остап Вишня, 19.01.1951). Проте часто такі парцеляти уточнюють синтаксично однорідну обставину основного речення: *...втома всюди і завше однакова. Навіть на Марсі* (Костянтин Москалець, 13.04.1989); *Втрата мужності – це втрата людської гідності, котру я ставлю над усе. Навіть над самим життям* (Василь Симоненко, 6.07.1963).

Розглянуті групи аксіологічно маркованих приєднувальних конструкцій, або парцелятивів, виконують у щоденниковому дискурсі дві важливих прагматичних функцій: 1) посилюють зміст приєднуваного компонента, чим досягається потужніший зображально-виражальний ефект, 2) «ритмо-інтонаційні особливості приєднувальних зв'язків роблять мовлення більш переривчастим, а значить, і більш експресивним» [1].

Отже, синтаксико-стилістичний мовний рівень загалом і прийом парцеляції зокрема є важливим джерелом продукування нових, індивідуально-авторських засобів вираження оцінки. Він дає змогу письменникові створювати аксіологічні образи за допомогою як лаконічних, сконцентрованих, так і розлогих, багатоконцентних, ускладнених структур. Виконуючи стилістичну й прагматичну функції, комплекс парцельованих другорядних членів речення створює в щоденникових записах дискурсивний ефект аксіологічного нагнітання.

Список використаних джерел:

1. Дудик П. С. (1973) *Синтаксис сучасного українського розмовного літературного мовлення (просте речення; еквіваленти речення)*. К. : Наук. думка.
2. Загнітко А. П. (1973) *Теоретична граматики сучасної української мови. Морфологія. Синтаксис*. Донецьк : БАО.
3. Космеда Т. А. (2000) *Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки*. Львів : ЛНУ ім. Івана Франка.
4. Потебня А. (1905) *Из записок по теории словесности* Харьков : изд-во М. В. Потебни.

Лукаш Наталія Миколаївна

канд. філол. наук, старший викладач кафедри української мови
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

Колеснік Марія Володимирівна

здобувач вищої освіти факультету філології та журналістики
Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

СЛОВОТВІРНІ ЗАСОБИ ЕКСПРЕСИВІЗАЦІЇ МОВЛЕННЯ В ХУДОЖНЬОМУ ДИСКУРСІ МАРІЇ МАТІОС

Однією з найскладніших лінгвістичних категорій є категорія експресивності. Дослідженням експресивності в українській мові займалися С. Єрмоленко, А. Загнітко, Н. Гуйванюк, В. Ткачук, І. Дегтярьова, О. Матвійчук та ін. Так, С. Єрмоленко кваліфікує експресивність як «властивість мовної одиниці підсилювати логічний та емоційний зміст висловленого, виступати засобом інтенсифікації виразності мовного знака, засобом суб'єктивного увиразнення мови» [1, с. 170]. Л. Мацько стверджує, що експресивність – це семантико-стилістична властивість мовних знаків, психологічно й соціально вмотивована. Дослідниця виділяє два типи лінгвальних одиниць: ті, яким внутрішньо притаманна ознака експресивності, і ті, які виражають цю ознаку тільки в певному контексті, ситуації, умовах [5, с. 189–190].

Експресивність притаманна фонетичним, лексичним, словотвірним, граматичним одиницям. До виразних словотвірних механізмів експресивізації тексту належать демінутивні й аугментативні суфікси. З-поміж суфіксів пестливості варто виокремити такі функційно активні одиниці: *-к-, -ик-, -ичк-, -инк-, -ок-, -очк-, -ечк-, -очок-, -еньк-*, які надають художньому мовленню емоційного забарвлення теплоти, задушевності, виражають прихильне ставлення автора до героїв твору, їхніх вчинків: *...на тобі цей вузличок до хрестика на шиї. То твій оберіг буде* [2]; *...Ти знахарка, москалице? – запитала якось Іванка, щойно подавши їй глечик із молоком і відерце з грибами* [2]; *Богородична п'ятничка відводила лихоманку, ворога й меч* [2]; *Коли вода мала, до кісточок, охочий міг, як хотів, перебрести потік убрід. А як вода прибуде – без кладочки не обійтись* [2]; *...після війни й чергового переділу держав маленьку Панську Долину ... тепер політика записала румунською* [2].

Прикметно, що за допомогою суфіксів суб'єктивної оцінки, які виражають позитивне ставлення, утворено велику кількість антропонімів: *Северинка, Катрінка* [2]; *Софійка, Василько, Марічка, Йванко, Петрусько, Юрчик, Дмитрик, Миколайчик, Федусь, Тонця* [3]; *Даруся, Варварка, Матронка, Василюк, Гафійка, Михайлик, Славко, Маруська, Штефка* [4]. Напр.: *Хтозна, Варварко люба, які вони тепер: щасливі чи нещасні...* [4]; *Але ви, срібний Михайлику, без пояса дрова кололи, а вітер був великий, можете поперек застудити* [4]; *Вечеряють Михайло з Матронкою завжди однаково: сидючи одне проти одного і втираючись одне в одного чолами* [4].

Особливою експресивністю сповнені контексти, у яких позитивно марковані демінутивні суфікси контрастують із загальною моторошною тональністю: *Під чорною стіною, якраз під великим вікном сиділо... двоє мерців: молоденький хлопець і зовсім юна дівчина, можна сказати, майже дівчинка* [4].

Аугментативні суфікси характеризують персонажів відповідно до їхнього соціального статусу, дій, зовнішнього вигляду та розумових здібностей, передаючи

несхвальну, негативну оцінку. Згрубіло-збільшувані суфікси *-ищ-*, *-иськ-*, *-езн-*, *-елезн-* та ін. в художній літературі можуть увиразнювати силу, міцність, могутність, напр.: *Він подовгу нишпорив на горищі в старих-старезних фотографіях Проданюкової родини, сам не знаючи, навіщо* [3]; *Хто міг колись подумати, що оте дівчинице... за три дні стане його шлюбною жінкою?!* [3]; *Із чорного дощаного перекриття, що служило стелею, лякливими почварами звисали цілі батоги задавненого павутиння, яке біліло вночі мерцями й тягнуло свої потворні лаписька до начисто розбитої Северини* [2].

Префікси *без-* та *не-* надають лексемам пейоративного значення, якщо вказують на брак позитивної семи, наявної у твірному слові: *Він крутиться і в'яне, наче безсила людина...* [2]; *... у цьому безбожному колгоспі змушують сокиру брати мало не на Великдень* [3]; *Параліч усіх її членів зробив її безвольною й слухняною...* [3]; *...дідок із цінком дріботів, муркочучи під ніс щось нерозбірливе...* [3].

Особливою експресивністю відзначені слова, утворені редуплікацією. Повторюватися можуть дієслова: *Ми йшли-йшли – й раптом ти впала просто на бруківку...* [3]; іменники: *Боже, йому тридцять років, а він – дитина-дитиною...* [3]; *Отож, Дарусиним одежам – років і років* [4]; прикметники: *Під дощами розлізлися його худенькі штани і світилася дірками стара-стара сорочка, яку він знайшов у Дарусиній повітці, ще, мабуть, від її тата* [4]; вигуки: *Свят-свят-свят...* [4]; *Боже-Боже...* яке страшне якесь прокляття було на цій сім'ї... [4].

Морфемно-дериваційні засоби є зовнішніми маркерами експресивної семантики. Вони звертають на себе увагу читача, активізують його мислення, викликають почуттєве напруження.

Список використаних джерел:

1. Єрмоленко С. Експресивність. *Українська мова : енциклопедія* / НАН України, Ін-т мовознав. ім. О. О. Потебні, Ін-т укр. мови ; редкол. : В. М. Русанівський та ін. Київ : Вид-во «Українська енциклопедія» ім. М. П. Бажана, 2004. С. 170–171.
2. Матіос М. Москалиця : повість. *Укрліб: Бібліотека української літератури*. Вилучено з: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=14956>
3. Матіос М. Нація : роман. *Укрліб: Бібліотека української літератури*. Вилучено з: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=15284>
4. Матіос М. Солодка Даруся : роман. *Укрліб: Бібліотека української літератури*. Вилучено з: <https://www.ukrlib.com.ua/books/printit.php?tid=15283>
5. Мацько Л. І. Стилiстика української мови : підручник / за ред. Л. І. Мацько та ін. Київ : Вища школа, 2005. 462 с.

Васянович Євгенія Андріївна

старший викладач

кафедри загального та прикладного мовознавства філологічного факультету
*Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна***Дубовик Наталія Миколаївна**

кандидат філологічних наук,

доцент кафедри загального та прикладного мовознавства філологічного факультету
Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна, Україна

СТИМУЛ *ВІЙНА*. АСОЦІАТИВНІ РЕАКЦІЇ СТУДЕНТСТВА

Сучасне мовознавство давно шукає відповіді на питання: «Що ж насправді первинне: мова чи свідомість? Мова формує свідомість чи свідомість мову?» [1]. Однозначно можна стверджувати, що світ, довкілля і події, що відбуваються навколо мовної особистості впливають на її свідомість, що певною мірою знаходить своє відображення у мові. Гібридна війна триває в Україні з 2014 року, а з 24 лютого продовжується повномасштабне вторгнення РФ на територію суверенної і незалежної держави. Сучасне студентство формувалося як мовні особистості в країні, що знаходиться у стані довготривалої війни. Метою цієї роботи є оприявлення асоціативного складника лексеми *ВІЙНА* у мовній свідомості студентів-гуманітаріїв за результатами ланцюжкового асоціативного експерименту, проведеного у 2021 і 2022 роках, побудова асоціативних полів, розподіл отриманих реакцій в межах асоціативних гештальтів [2] і порівняння отриманих результатів.

Експеримент проводився дистанційно через сервіс Google Forms. Сучасний світ вже давно змусив науковців трансформувати свої методи і засоби дослідження для збору матеріалів. Респондентам має бути надана можливість проходити опитування, зважаючи на зручний для них час і форму. Перший етап експерименту зі 75 студентами філологічного факультету Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна датований жовтнем 2021 року; другий відбувся вже після повномасштабного вторгнення у квітні 2022 року. Респонденти отримали форму, в якій їм пропонувалось анонімно подати декілька асоціацій на стимул *ВІЙНА*. У результаті експерименту 2021 року і експерименту 2022 року було отримано 160 і 200 реакцій відповідно.

Усі асоціації було розподілено, застосовуючи метод асоціативного гештальту, результати подані у *Таблиці 1*.

Таблиця 1

Гештальтні зони асоціативного поля *ВІЙНА*

Зони гештальтів	Кількість реакцій (квітень 2022)	Кількість асоціатив (квітень 2022)	%	Кількість реакцій (жовтень 2021)	Кількість асоціатив (жовтень 2021)	%
Реакції, емоції і відчуття	68	23	34	32	18	20
Смерть	52	7	26	40	9	25
Наслідки	25	11	12,5	20	10	12,5
Зброя	18	9	9	9	7	5,6
Люди	5	5	2,5	6	4	3,75
Бій	3	3	1,5	10	6	6,25

Продовження табл. 1

Зони гештальтів	Кількість реакцій (квітень 2022)	Кількість асоціатів (квітень 2022)	%	Кількість реакцій (жовтень 2021)	Кількість асоціатів (жовтень 2021)	%
Агресор	5	3	2,5	3	3	1,9
Жах/зло	6	3	3	10	4	6,25
Насилля	4	3	2	5	2	3,1
Темрява	3	3	1,5	-	-	-
Мир	4	3	2	3	2	1,9
Синтагматика	3	3	1,5	2	2	1,25
Політика	2	2	1	10	4	6,25
Безглуздя	-	-	-	8	5	5
Кольори	-	-	-	2	2	1,25
Інші	2	2	1	-	-	-

Усього нараховується по 14 асоціативних гештальтів в межах кожного поля. Найбільшими за обсягами через наявність у них ядерних реакцій виявилися гештальти *Реакції, емоції і відчуття* (68 і 32 асоціації з ядром *страх і біль*), *Смерть* (52 і 40 асоціацій з ядром *смерть*), *Наслідки* (25 і 20 асоціацій з ядром *розруха*) і *Зброя* (18 і 9 асоціації з ядром *зброя*). За семантичним наповненням ці гештальти близькі в обох експериментах, винятком є *Зброя*, реакції тут відрізняються через відмінність досвіду. До повномасштабного вторгнення невелика кількість студентів особисто зустрічалась із зброєю, що застосовується на війни, що проявляється в асоціаціях *лезо, окопи, перестрілка*; проте, наразі вже усі зустрілися з новою реальністю кожного українця, що змінило реакції на *бомби, ракети, артилерія, вибухи* тощо. Характерним є зміна ядра в асоціативному гештальті *Реакції, емоції і відчуття* з асоціації *біль* на асоціацію *страх*.

Після аналізу отриманих реакцій можна зазначити відсутність реакцій у експерименті 2022 року, що вказують на безглуздість війни (*марність, безглуздя, безглуздість*) та зменшення реакцій пов'язаних з політикою (*егоїстичні ігри держав та їх керівників, заради влади*): вторгнення у лютому оприявило екзистенційний складник цієї війни, і натомість стимул отримав реакції типу *геноцид, знищення* тощо.

У першому експерименті була отримана певна кількість реакцій, поданих російською мовою; в другому – не було жодної російськомовної реакції, що доводить бажання українців побудувати мовні кордони і перейти на українську мову, зокрема в ментальних процесах асоціювання.

Отже, експерименти репрезентували відносну сталість існування стимулу ВІЙНА у мовній свідомості студентства Харкова, на ядерні асоціації якого повномасштабне вторгнення не мало істотного впливу, проте, з'явилися асоціації, що віддзеркалюють новий досвід (*геноцид, переїзд, розлука*), ті переживання і висновки, набуті вже після безпосередньої зустрічі з війною, до того ж, маємо констатувати повну відмову від російської мови в отриманих асоціативних полях.

Список використаних джерел:

1. Regier, T., Kay, P., Gilbert, A., & Ivry, R. (2010). Language and Thought: Which Side Are You on, Anyway? In B.C. Malt & P. Wolf (Eds.), *Words and the Mind. How Words Capture Human Experience* (pp. 165–182). OXFORD UNIVERSITY PRESS.
2. Terekhova, Diana (2017). The Structure of Associative Fields of Stimuli ПРИРОДА/ПРИРОДА/ПРЫРОДА/DIE NATUR in East Slavic and German Language. *East European Journal of Psycholinguistics*, 4(1), 213–224.

Ісаєв Руслан Муратович

здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти
факультету філології та журналістики

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

Науковий керівник: Король Лариса Леонідівна

канд. пед. наук, доцент,

доцент кафедри англійської та німецької філології

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

ТЕМАТИЧНЕ РОЗМАЇТТЯ АНГЛОМОВНОГО ГУМОРУ ПЕРІОДУ ПАНДЕМІЇ COVID-19

Пандемія COVID-19 – складний, однак не позбавлений комічних ситуацій відтінков суспільного розвитку. Засобом відображення таких комічних ситуацій є гумор, який може репрезентуватись як у словесній формі, так і способом графічного вираження.

Особливості зазначеного різновиду гумору розглядаємо в контексті аналізу механізмів регулювання емоцій, впливу культури, з'ясування основних функцій гумору та тематики гумору періоду пандемії COVID-19.

Питанням механізмів регулювання емоцій займалася психологиня М Стрік з Утрехтського університету, яка зазначила, що гумор може посилювати вплив зворушливих повідомлень для кращої регуляції емоцій під час пандемії [8]. Дослідники Е. Р. Ола та Т. Е. Форд виявили взаємозв'язок між різними стилями гумору та реакцією на COVID-19. Доведено, що здорове почуття гумору пов'язане не тільки з нижчим рівнем негативних емоцій, викликаних пандемією (тобто зі стресом та безнадійністю), але й перебуває в залежності від дотримання захисної поведінки, рекомендованої посадовими особами охорони здоров'я [4].

Уплив культурного контексту на появу нових жартів під час пандемії коронавірусу став предметом уваги польських науковців В Хлопіцького та Д Бжозовські, які у своїх роботах дослідили меми про COVID-19 у Польщі [1]. Дослідник з Ізраїлю Ц Себба-Ельран вказує на відображення в ізраїльських мемах, пов'язаних із пандемією, локально-специфічних, але водночас і певних глобальних явищ [7].

З'ясування основних функцій гумору періоду COVID-19 присвячена робота М. Зекават. Дослідник проаналізував реакцію на пандемію в популярному ток-шоу 'The Late Show with Stephen Colbert' [9].

Професор Н. Мікзо, з університету Іллінойсу, досліджуючи гумор у засобах масової інформації під час пандемії, вирізняв теми гідності, незавдання шкоди та правдивості [3].

Аналіз англійських жартів про COVID-19, оприлюднених у мережі Інтернет, дозволив ідентифікувати такі основні порушені в них теми:

1. *Соціальне дистанціювання*. На початку пандемії людство дізналося, що соціальне дистанціювання є важливим способом запобігти поширенню вірусу. Дистанціювання між людьми спричинило появу нових жартів, наприклад: *"Two grandmothers were bragging about their precious darlings. One of them says to the other: 'Mine are so good at social distancing, they won't even call me'"* [11] (*Дві бабці вихвалялися своїми дорожочинними внуками. Одна каже другій: «Мої так дотримуються соціальної дистанції, що навіть не телефонують мені»*). У жарті, як бачимо, об'єктом гумору постає переосмислення узвичаєної проблеми стосунків між різними поколіннями.

Через соціальне дистанціювання та запровадження суворих правил самоізоляції ледь не весь світ перейшов у віртуальні середовища. Перебування вдома сприяло з'явленню численних жартів про соціальне дистанціювання, які можна згрупувати в такі підтеми:

– Дистанційне навчання, наприклад: *“What’s the worst part of homeschooling? You can’t transfer students out of your class”* [11] (*Що найгірше у домашньому навчанні? Ви не можете вигнати учнів з класу*). Основною проблемою, порушеною в цьому жарті, є комунікація між вчителем та учнями у віртуальному середовищі.

– Віддалена робота, наприклад: *“Lockdown means you get to decide each day what outfit you’ll wear in your workplace”* [11] (*Локдаун означає, що ви самотужки вирішуєте, що будете вдягати на роботу*). У цьому жарті відображено той факт, що, оскільки практично вся професійна діяльність чиниться у віртуальному середовищі, аспект дрес-коду зазнав неабияких змін.

– Віртуальна соціалізація, наприклад: *“It makes me so uncomfortable that someone in my zoom group could just stare at me the whole time and I would never know”* [10] (*Мені так незручно, що хтось із моєї Zoom-групи може витріщатися на мене, а я про це навіть не дізнаюся*). У цьому жарті актуалізована проблема зорового контакту: Інтернет-технології не тільки спростили спілкування, але й створили окремі незручності.

2. Шлюб і розлучення. У Сполучених Штатах кількість «пандемійних» розлучень зросла [2], так само, як і частотність використання онлайн-додатків *Tinder* та *Bumble*. У період пандемії користувачі утримуються від особистих зустрічей, при цьому багато хто використовує формати віртуальних побачень. Ці реалії віддзеркалюють жарти, наприклад: *“What did the single guy say to the single woman during lockdown? ‘If COVID doesn’t take you out, can I?’”* [11] (*Що самотній хлопець сказав самотній жінці під час ізоляції? «Якщо КОВІД не виведе тебе, можу я?»*).

Прикметним об'єктом жартів є вплив ізоляції на народжуваність, наприклад: *“If there’s a baby boom nine months from now, what will happen in 2033? There will be a whole bunch of quaranteens”* [11] (*Якщо за дев'ять місяців почнеться бебі-бум, що відбудеться 2033 року? Буде купа карантіляток*).

3. Родинні та неромантичні стосунки. COVID-19 вплинув і на неромантичні взаємини [5]. *“Being quarantined with a talkative child is like having an insane parrot glued to your shoulder”* [11] (*Перебувати на карантині з говіркою дитиною – все одно, що до плеча приклеїти божевільного папугу*).

4. Взаємодія з домашніми улюбленцями, наприклад: *“This morning I saw a neighbor talking to her cat. It was obvious she thought her cat understood her. I came into my house, told my dog — we laughed a lot”* [11] (*Сьогодні вранці я побачив, як сусідка розмовляє з кицькою. Було помітно: вона вважає, що кішка все розуміла. Я прийшов додому, переповів своєму собаці – ми довго сміялися*). Об'єктом гумору є неправомірні очікування від спілкування з домашніми улюбленцями в ситуації різкого зменшення звичного спілкування з людьми.

5. Дотримання правил гігієни. Оприлюднення інформації щодо охорони здоров'я стало життєво важливим. Люди отримували практичні поради, щодо уникнення зараження, як-от: мити руки, користуватися масками та дезінфекторами, залишатися вдома, не торкатися руками обличчя тощо. Ці правила також стали об'єктами висміювання, наприклад: *“Whose idea was it to sing ‘Happy Birthday’ while washing your hands? Now every time I go to the bathroom, my kids expect me to walk out with a cake”* [11] (*Кому спала на думку ідея співати ‘Happy Birthday’ під час миття рук? Тепер щораз, коли йду в туалет, мої діти чекають, що я вийду звідти з тортом*).

6. Соціально очікувані моделі поведінки, орієнтовані на досягнення. У період пандемії коронавірусу життєві цілі та зорієнтованість на успіх для багатьох драматично змінилися, що створило хвилю нових жартів: *“My mom always told me that I wouldn’t accomplish*

anything by lying in bed all day. But look at me now, ma! I'm saving the world!" [11] (*Матуся завжди казала мені, що я нічого не досягну, якщо пролежу всенький день у ліжку. Але поглянь на мене зараз, ма! Я ж рятую світ!*).

Варто зазначити, що неможливість повноцінної самореалізації під час ізоляції призвела до зростання попиту на алкогольні напої. *"What's the best way to avoid touching your face? A glass of wine in each hand"* [11] (*Який найкращий спосіб не торкатися свого обличчя? У кожній руці по келиху вина*).

7. *Проблеми зайвої ваги*. Не можна не відзначити масив жартів про зайву вагу, бо на карантині люди перестали займатися спортом, виходити на прогулянки, а все більше лежали на диванах та дивилися телевізори, наприклад: *"If I keep stress-eating at this level, the buttons on my shirt will start socially distancing from each other"* [11] (*Якщо я продовжу заїдати стрес на цьому рівні, гудзики на моїй сорочці почнуть соціально дистанціюватися один від одного*). Цей жарт привертає увагу до так званого «заїдання стресу» – доволі актуальної теми часів пандемії.

Таким чином, проведене дослідження тематичного спектру англomовного гумору дозволяє констатувати: що незважаючи на трагічні наслідки, пандемія COVID-19 дала потужний поштовх для гумористичних інтерпретувань низки життєвих ситуацій, на які вплинула пандемія. Тотальний характер такого впливу COVID-19 на людину засвідчує тематичне розмаїття ковід-жартів. Разом з тим принцип мовної творчості потужно зреалізувався гумористичному дискурсі.

Список використаних джерел:

1. Chlopicki W., Brzozowska D. Sophisticated humor against Covid – the Polish case. *Humor. International Journal of Humor Research*. 2021. 34(2).
2. Kearney M. S., Phillip B. L. The coming COVID-19 baby bust: Update. 2022. URL: <https://www.brookings.edu/blog/up-front/2020/12/17/the-coming-covid-19-baby-bust-update>.
3. Miczo N. The ethics of news media reporting on coronavirus humor. *Humor: International Journal of Humor Research*. 2021. 34(2).
4. Olah A. R., Ford T. E. Humor styles predict emotional and behavioral responses to COVID-19. *Humor: International Journal of Humor Research*. 2021. 34(2).
5. Ribeiro C. New research suggests lockdowns are reshaping our social networks: What does that mean for our post-Covid relationships? 2020. URL: <https://www.bbc.com/worklife/article/20201005-how-covid-19-is-changing-our-social-networks>.
6. Savage M. Why the pandemic is causing spikes in break-ups and divorces. 2020. URL: <https://www.bbc.com/worklife/article/20201203-why-the-pandemic-is-causing-spikes-in-break-ups-and-divorces>.
7. Sebba-Elran T. A pandemic of jokes? The Israeli Covid meme and the construction of a collective response to risk. *Humor: International Journal of Humor Research*. 2021. 34(2).
8. Strick M. Funny and meaningful: Media messages that are humorous and moving provide optimal consolation in corona times. *Humor: International Journal of Humor Research*. 2021. 34(2).
9. Zekavat M. Employing satire and humor in facing a pandemic. *Humor: International Journal of Humor Research*. 2021. 34(2).
10. Best Posts About The Everyday Realities Of Zoom Meetings. URL: https://www.boredpanda.com/funny-zoom-meetings/?utm_source=google&utm_medium=organic&.
11. Coronavirus and Quarantine Jokes to Retrain Your Face to Smile. URL: <https://www.fatherly.com/play/best-coronavirus-jokes>.

SECTION 17. PHILOSOPHY AND POLITICAL SCIENCE

Сафаров Карен Артурович
студент 2-курса
факультета «Социальных наук»,
кафедры «Философии и логики» по направлению: «Философия»
Национальный Университет Узбекистана имени Мирзо Улугбека. Узбекистан

АНАЛИЗ ФИЛОСОФСКИХ ВЗГЛЯДОВ ЦЕНТРАЛЬНОАЗИАТСКИХ ФИЛОСОФОВ

***Аннотация:** В статье рассматриваются общая история, характерные черты и особенности выдающихся философов Центральной Азии. Раскрываются основные идеи, принципы и взгляды деятелей восточной философии, повлиявших на мировую философскую науку.*

Центральная Азия – один из древнейших очагов цивилизации. Издревле здесь получили своё развитие различные науки. Также своё развитие получили культура, духовность, просвещение. Эти факторы взрастили сотни всемирно прославленных великих деятелей. Можно считать, что великие предки Центральной Азии непосредственно участвовали в создании общечеловеческой цивилизации. Культурное наследие центральной Азии считается неделимой частью мировой культуры и просвещения.

В период с IX по XV вв. Ближний и Средний Восток получили наивысший расцвет цивилизации, по-другому ещё этот период именуют мусульманским ренессансом или Возрождением. В этот период наибольший расцвет получили духовность и просветительство. Также в этот период были переведены произведения греческой философии и медицины, индийского счёта и др. Внесли большой вклад в развитие науки такие центрально-азиатские учёные, как Аль-Хорезми, Аль-Фараби, Аль-Фергани, Ибн Сина, Аль-Беруни и др.

В книге «Древние цивилизации» показываются две особенности культуры Центральной Азии: с одной стороны, она развивалась во взаимовлиянии различных культур региона, а с другой стороны, в близкой взаимосвязи с другими очагами древней мировой цивилизации. В эпоху современного Узбекистана немалое внимание уделяется изучению наследия этих людей. Мы тоже не будем составлять исключение и попробуем внести свой вклад в изучение наследия великих философов Центральной Азии.

Восточные учёные с почтением относились к философии. Среди них были такие великие мыслители как Аль-Фараби (870-950), Аль-Беруни (973-1048), Ибн Сина (980-1037).

Аль-Фараби был одним из тех философов, кто развивал идеи Аристотеля. Аль-Фараби был глубоким знатоком эллинистической культуры. Он пишет и даёт комментарии к философским трудам Платона, Аристотеля, к сочинениям о психологии души Александра Афродисиаса, к медицинским трудам Галена и трудам Эпикура, Зенона, Евклида, Порфирия. Заслуга Аль-Фараби заключается в том, что он содействовал выделению Аристотелевых элементов из философских сочинений неоплатонического и неопифагорического круга. Его перу принадлежит, в частности, комментарий на «Метафизику» Аристотеля. Поэтому его прозвали вторым Аристотелем, считая первым самого Аристотеля.

В своих философских взглядах он был приверженцем идеалистического лагеря философии. Как и другие философы средневековья он признавал Бога первопричиной бытия, однако внешний мир для него существовал самостоятельно и независимо от сверхъестественных сил. По мнению Аль-Фараби мир состоит из шести природных тел, или элементов: простые элементы, минералы, растения, животные, человек и небесные тела. Всё, что существует, исходит из этих шести основ, причём всё существующее по своему характеру, принципам и возможностям разделяется на два вида. К первому принадлежат вещи, из сущности которых не вытекает с необходимостью их существование. Вещи этого вида называются «возможно сущими». К другому виду относятся вещи, из сущности которых всегда и необходимо вытекает их существование. Вещи этого вида называются «необходимо сущими», т.е. существующими сами по себе.

Как была сказано выше, для Аль-Фараби первопричина – это Бог. Только ему присуща единственность, тогда как остальным пяти началам – множественность. Второй причиной является бытие небесных тел. Третья ступень есть некий абстрактный космический разум, который заботится о разумном животном и хочет довести его до ступени совершенства. Четвёртая, пятая и шестая причины связаны с реальными земными предметами, с материальными вещами. Особое внимание Аль-Фараби уделяет этим трём последним ступеням бытия. Именно в них раскрываются сущность идей философа.

Для Аль-Фараби мир объективно познаваем, а источником этого познания – органы чувств, интеллект и умозрение. Первые два дают непосредственное знание, а с помощью умозрения познается сущность вещей. Также Фараби размышлял о вечности материи. Он доказывал объективное существование материального мира и, как описывалось выше, возможность познания его человеком. Разделяя науки на теоретические и практические, Фараби доказывает, что чувственное познание человека рождается и развивается на основе данных мира вещей, составляет основу внешней стороны познания человека. Но, помимо нее, познание имеет внутреннюю сторону, т.е. воображение, иллюзию, догадку и эту сторону он связывает с деятельностью разума.

Аль-Беруни был видным мыслителем и учёным. В философском плане Беруни был идеалистом, но в своих естественно-научных работах он выразил ряд материалистических идей. Он не сомневался в объективном существовании природы и её закономерностей. Природа, по его словам, находится в постоянном изменении и развитии. Материя создаёт и изменяет формы вещей.

Аль-Беруни подвергает скептическому пересмотру незыблемые для той эпохи положения ислама. Будучи знатоком древней культуры, он излагает астрономические учения прошлых поколений, присоединяя к ним свои наблюдения и подвергает все критическому разбору.

Природу Аль-Беруни воспринимает как самостоятельное бытие, процессы и явления которого естественны и по своей сущности, и по своим проявлениям.

Материи Аль-Беруни присуща способность создавать вещи. Она не пребывает в неподвижном состоянии. «Бытие находится в изменении и развитии – в этом и заключается сила природы», - говорил Аль-Беруни. Таким образом в его взглядах прослеживаются прогрессивные идеи, элементы материализма и диалектики. Говоря о творческой активности материи Аль-Беруни утверждал, что все действия принадлежат материи и материя сама связывает и изменяет форму вещей. Следовательно, это материя у Беруни есть творец.

Аль-Беруни был ярким сторонником невмешательства религии в дела науки. Он решает, что к религии приходят в тот момент, когда не способны найти правильный путь в науке.

Наиболее выдающимся мыслителем Центральной Азии был Ибн Сина. Анализируя великое наследие Ибн Сины, мы можем свидетельствовать о необычайно широком круге его интересов.

Ибн Сина выдвинул идею о том, что природа изначально и неуничтожима, что её законы не меняются произвольно и доступны человеческому познанию, что душа обусловлена деятельностью тела и её индивидуальное бессмертие невозможно. Оригинальной частью его философии является учение о бытии. Зачастую у него присутствует два подхода в описании мира: физический и метафизический. Когда он рассуждает взглядом “физика”, то рисует картину мира в категориях движения, пространства, времени, естественного детерминизма и т.д. Ибн Сина считает, что душа и тело неразрывно связаны друг с другом, и потому души возникают тогда, когда возникает телесная материя, годная для того, чтобы ею пользовалась душа.

Одним из центральных пунктов философии Ибн Сины является концепция строго упорядоченного мира, подчинённого законам детерминизма. Ряд причинной зависимости заканчивается первой причиной, которая, являясь активным началом, высвобождает свою потенциальность, в результате чего возникает множественный объективный мир. Однако Ибн Сина не проваливается в яму жёсткого детерминизма. Первоначало для него – это единственное, что изначально необходимо само по себе. Всё остальное является лишь производным от него и потому только возможным. Но раз есть причина, создающая эту самую возможность, последнее становится в свою очередь необходимостью и, тем самым, – необходимой причиной следующего порождения. Так, первая причина есть только первый толчок, а далее мир сущего развивается зависимостью внутри него самого.

Характерной особенностью среднеазиатских мыслителей заключается в том, что они формировались под непосредственным влиянием натурфилософии древних греков, а также богатого опыта восточных мудрецов. Активному развитию арабо-мусульманской науки в духе свободомыслия способствовали такие особенности:

- Относительная независимость развития научной мысли от религиозных догм;
- Стремление извлечь из античной науки всё наиболее рациональное;
- Формирование единой системы естественных наук.

Арабские мыслители тех времён в основу своих идей ставили принцип единства природы и целостность характера науки. Многие среднеазиатские философы были по своей сути энциклопедистами. Имена великих мыслителей раннего средневековья - Фараби, Бируни и Ибн-Сины, их философские и естественно-научные взгляды по праву входят в сокровищницу философской мысли народов Советской страны и всей мировой культуры. Творчество этих ученых уходит своими корнями в многовековые культурные традиции народов Средней Азии, вырастает из прогрессивных сил своего времени.

Список использованных источников:

1. Библиографическое описание: Байэшанов, А. М. Вопросы духовности и просвещения в философской мысли средневековой Центральной Азии / А. М. Байэшанов. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2015. — № 7 (87). — С. 707-709. — URL: <https://moluch.ru/archive/87/16434/> (дата обращения: 11.11.2022).
2. Древние цивилизации / С. С. Аверинцев, В. П. Алексеев, В. Г. Ардзинба и др.; Под общ. ред. Г. М. Бонгард-Левина. – Москва : Мысль, 1989. – 479 с.: ил. – ISBN 5-244-00274-0
3. Холигитова, Н. Х. Эпоха мусульманского ренессанса IX-XII веков в Центральной Азии / Н. Х. Холигитова. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2014. — № 9 (68). — С. 397-398. — URL: <https://moluch.ru/archive/68/11714/> (дата обращения: 11.11.2022).
4. Журабоев Н.Ю., Рахимова М.И. Вклад Абу Райхана Беруни в развитие философской мысли // ПРОБЛЕМЫ НАУКИ, 2021. №2(61). С. 21-23.
5. Великие ученые и мыслители Средней Азии IX-XII вв. и их вклад в развитие мировой цивилизации. [Электронный ресурс]: studopedia. – URL: https://studopedia.su/11_15682_velikie-uchenie-i-misliteli-sredney-azii-IX-XII-vv-i-ih-vklad-v-razvitie-mirovoy-tsi-vilizatsii.html (дата обращения: 11.11.2022).
6. Философские трактаты Аль-Фараби [Электронный ресурс]: articlekz. – URL: <https://articlekz.com/article/6691> (дата обращения: 11.11.2022).
7. Рахимова М.И., Хасанов М.Н. Роль среднеазиатской философии в развитии мировой и европейской науки // Вестник науки и образования, 2020 №4(82) Часть 1 2020.

Ахмедов Кайрат Нурсеитович

Студент 3-курса факультета «Международных отношений» по направлению
«Политология», кафедры «практическая дипломатия»

Университет международной экономики и дипломатии, Узбекистан

АНАЛИЗ ИСПОЛЬЗОВАНИЯ ИНФОРМАЦИОННЫХ ТЕХНОЛОГИЙ В ПОЛИТИКЕ

***Аннотация:** Данная статья рассматривает роль, основные методы и опыт использования информационных технологий, который необходимо учесть развивающимся странам.*

Стремительное распространение массовых коммуникаций и технологий и обретение ими всё большей значимости, в связи с обретением новых свойств и возможностей приводит к необходимости поиска новых путей влияния - путем усиления конкурентоспособности своих политических и информационно-технологических сил с целью укрепления собственной информационной безопасности. Под информационной безопасностью, согласно терминологии ООН, понимается защищенность информационной системы от террористических, преступных и военно-политических угроз.

Некоторые современные тенденции в сфере информационной безопасности диктуют новые условия, в которых геополитические акторы принимают усилия влиять не только на население, но и на процессы принятия решений. Информационные операции по внедрению определенных информационных шаблонов, в т.ч «симулякров», нацелены на политиков и бизнес, принимающих стратегические решения и тех, кто инициирует, продвигает и придает «легитимность» этим решениям, т.н. лидеров общественных мнений.

В ведении информационной работы для обеспечения безопасности государство должно придерживаться следующих понятий:

- **Оперативность и скоординированность.** У общества всегда существует запрос на освещение проблем: в информационном противостоянии, конкуренции, зачастую, получает влияние тот политический актор, который первым отреагировал на те или иные события.

- **Гибкость и адаптивность.** Представители государств, политических групп, организаций, в т.ч популярные в обществе лица (культурные деятели, блогеры, спортсмены и др.) должны владеть умением подстраиваться под желания, потребности и настроения – руководствуясь анализом каждого события в отдельности.

Сегодня любая организация, так или иначе, отвечает на информационные запросы со стороны общества, но также нередки те случаи, когда согласование этого ответа с вышестоящими органами и лицами занимает чрезвычайно длительный срок – к моменту, когда информационный повод становится менее требователен к ответам. В результате общество начинает ориентироваться на информацию от других политических акторов, так как природа потребности человека в актуальной информации такова, что при её отсутствии, он *вынужден* ориентироваться даже на тот источник, который не считает достоверным.

Мониторинг информации в современном понимании является цифровой экосистемой. Их существует множество, на примере системы «Avalanche», созданной как инструмент разведки, можно сделать вывод, что подобные системы должны включать в себя:

- Автоматический и круглосуточный мониторинг средств массовой информации, отдельных лиц, групп.
- Мониторинг закрытых форумов, социальных сетей, их сообществ.

- Прогнозирование и моделирование событий в информационном мире
- Комплекс мер по нейтрализации и защите своих информационных ресурсов от прямых угроз. (yushchuk, 2019)

Исследователи А.В Загорский и Н.П Ромашкина приводят следующую таблицу угроз по отношению к обществу, которые реализуются с помощью информационного воздействия:

Деидеологизация

Источник угрозы: *Фрагментация общества на социальные группы с разными идеологическими установками и ценностями: утрата общих целей и ценностей, дезориентация, рассинхронизации действий и целей.*

Цель угрозы: *Лишение социально-политического единства общества с целью его хаотизации, политической нестабильности, нарушения процесса целеполагания*

Метод реализации: *Влияние внешних акторов на государственные СМИ, подмена ценностей, искажение трактовки истории.*

Противодействие: *Анализ СМИ, эффективная политика в информационной и идеологической сфере; противодействие внешним информационным влиянием*

«Ловушка» эволюции «элиты»

Источник угрозы: *Непонимание, взаимное неприятие в отношениях элиты и общества. Приватизация крупных гос.активов в развивающихся странах, приводящее к олигархизации бизнес-элиты. Сырьевой характер (ориентация на внешний спрос) приводящей к денационализации элит.*

Цель угрозы: *Противопоставление элиты и общества, получение контроля над национальной элитой и последующее внешнее управление*

Метод реализации: *Снижение государственного контроля в экономике, стимулирование сырьевого характера экономики, де-факто поддержка олигархов с последующим контролем их активов*

Противодействие: *Повышение роли и значения малого и среднего бизнеса; деолигархизация; стимулирование производственного сектора, ориентированного на внутренний спрос*

Политическая нестабильность

Источник угрозы: *Социальная фрагментация общества, приводящая к идеологическому противостоянию, которая (при отсутствии установки на поиск компромиссов) приводит к усилению радикализма, социальной нестабильности, протестным акциям, которые способны привести к беспорядкам.*

Цель угрозы: *Политическая дестабилизация, введение внешнего управления.*

Метод реализации: *Инициирование внутренних политических противоречий, создание ситуации, приводящей к беспорядкам: Инициирование внутренних политических противоречий, создание ситуации, приводящей к дестабилизации.*

Противодействие: *Ранняя диагностика социально-политической нестабильности в обществе и своевременное принятие мер по разрешению проблем; снижение влияния внешних акторов на внутренний политический процесс; прогнозирование и «профилактика» беспорядков.*

(Ромашкина Н. П., Загорский А. В., 2016)

Не менее важным аспектом цифровой безопасности становится искусственный интеллект, который всё ещё не внедрён, или внедрён лишь частично в цифровые экосистемы развивающихся стран. В последнее время государства всё активнее прибегают к использованию искусственного интеллекта в сфере безопасности. Например, в США функционирует Объединенный центр искусственного интеллекта (от англ. — Joint Artificial Intelligence Center) Министерства обороны, который уже сейчас активно изучает возможности применения искусственного интеллекта для анализа стратегической ситуации

и ускорения принятия стратегических решений командным составом. Как прогнозируется, в ближайшие годы разработка программ искусственного интеллекта для стратегического планирования военных операций станет ключевым вопросом национальной безопасности для ведущих государств мира. Таким образом, в перспективе можно ожидать более активное использование искусственного интеллекта как в целях обеспечения кибербезопасности, так и в кибернаступательных целях. (Себекин, 2020)

С развитием технологий регулирующие органы имеют всё меньшие возможности к пресечению деструктивной для общественной и международной безопасности информации, что подкрепляется всё большим доступом к средствам коммуникации – как цифровые возможности, так уязвимости получают не только потребители данных, но и сами политические акторы, в т.ч. международные. Современное общество производит и потребляет информацию в таких масштабах, которые никогда не были в истории ранее, что будет иметь тенденцию роста, что закрепляет необходимость дальнейшего изучения изменений и прогнозов в сфере информационной безопасности. Нельзя затормаживать, и тем более, препятствовать массовой цифровизации и информатизации общественной жизни, напротив, в целях же безопасности интересом государства является её развитие, с последующими усилиями в развитие всеобщей медиаграмотности.

Выводы и рекомендации:

- Цифровизация как общественных, так и международных отношений должна продолжать основываться на широкой доступности и высоком качестве, с учётом факта – что метод запретов и регулирования информационных потоков не приносит тех результатов, которые достигаются новыми методами информационного воздействия, применяемых в политике.

- Необходимо расширить перечень информационно-аналитических центров за пределы единичных государственных организаций. В частности, считаем необходимым привлечения к вопросам безопасности научно-академических специалистов сфер политологии, международных отношений, психологии, IT.

- Учёт мирового опыта, анализ наиболее передовых информационных методов в политических технологиях и своевременное применение подходящих. В особенности: отход от тактики регулирования информации в пользу её генерации в актуальных и приемлемых для неё условиях. Укрепление информационной безопасности в условиях современной обстановки на международной арене – есть трансляция своих интересов внешнему миру, образ которых нацелен на созидание и сохранение материальных и культурных ценностей.

Список использованных источников:

1. yushchuk. (04 06 2019 г.). Инструменты Конкурентной разведки: "Аваланч". Получено из LiveJournal: <https://yushchuk.livejournal.com/1071408.html>
2. Ромашкина Н. П., Загорский А. В. (2016). Проблемы информационной безопасности в международных военно-политических отношениях. ИМЭМО РАН, 183.
3. Себекин, С. (16 11 2020 г.). Будущее международной системы информационной безопасности в условиях кризиса архитектуры стратегической стабильности. URL: <https://russiancouncil.ru/analytics-and-comments/columns/cybercolumn/budushchee-mezhdunarodnoy-sistemy-informatsionnoy-bezopasnosti-v-usloviyakh-krizisa-arkhitektury-str/>

Шедяков Владимир Евгеньевич

доктор социологических наук, кандидат экономических наук, доцент,
независимый исследователь

Украина

НРАВСТВЕННО-ДУХОВНАЯ ПОДМЕНА В ОБЩЕСТВЕННОМ СОЗНАНИИ И РОЛЬ ИСТЕБЛИШМЕНТА В ФОРМИРОВАНИИ, СТРУКТУРИРОВАНИИ, РАЗВЁРТЫВАНИИ ГЕНЕРАЛИЗУЮЩЕЙ ТЕНДЕНЦИИ

*Пойдём против народа. Мы ему ничем не обязаны...
Мы здесь не на цивилизованном Западе. Мы блуждаем в хищной мгле,
и очень важно научиться стрелять первыми, убивать...*

Валерия Новодворская

Перемены неизбежны. Но их качество, формы, темпы и результаты во многом производны от того, кто и в чьих интересах их осуществляет [1-7]. А при растущем общественном расслоении на основе абсолютного и относительного обнищания широких народных масс (уже включая и изрядную часть средних классов) самоощущение и картина мира у народа и истеблишмента могут существенно отличаться. Между тем, наличие физиологических и психологических отличий – трюизм, банальность. А вот социальное неравенство, имущественный раскол и правовая избирательность губительны для общества, его потенциала. Закрепляются же они, в частности, не только различиями доступа к возможностям развития и реализации одарённости, но и в несправедливом властно-управленческом устройстве и оформлении политико-экономических устоев социума. Взаимоотношения учёных и властителей, народной элиты и истеблишмента знали разные времена и часто определяли итоги противостояния держав. Получив в одночасье государственность республиканские элиты порой не сумели определить приоритетность стоящих угроз и проблем, сохранить бережное отношение к природному и социальному миру. Насаждение идеологии нетрудового, быстрого и лёгкого обогащения означала отказ от совести, нравственного фундамента общества и базовых ценностно-смысловых комплексов, что и стало предтечей воровства и дешёвой распродажи национального достояния: как ископаемых, так и советских всенародных достижений. Соответственно, преодоление социального неравенства предполагает как народный контроль над властью (в т.ч. действенный механизм отзыва политических фигур и сил, отнюдь не стремящихся выполнить свои предвыборные обещания), так и непосредственное участие широких народных масс в осуществлении власти. Одновременно засилье во власти лиц с пониженной социальной ответственностью, открытое вмешательство в выборы, фактическое игнорирование плутократией формально провозглашаемых лозунгов и нарастание обнищания масс расширяют поле авторитаризма и диктатуры. А нарастание арсенала средств манипулирования массовым сознанием грозит подменой понимания целей и задач, подрывом доверия, ударом по общественной идеологии и психологии, устойчивым самообманом.

Социальные элементы в этом случае могут играть роль как дестабилизаторов, так и ускорителей развития страны, её корпоративного сектора. Так, фатальными для общества

при формировании баланса его безопасности и развития могут стать как подавление инакомыслия, так и нахождение истеблишментом консенсуса вне дальнейшего продвижения (а то и на воспевании самоуспокоения и отсутствии дальнейшего подъёма, на идеализации шароварщины и хуторщины), а также засилье сугубо индивидуалистично-групповых целей, трайбализма и кумовщины. Ведь единство может базироваться и на деструктивной программе, вплоть до возможного воспевания неоархаики и катастрофы эпигонами «вечно вчерашних», когда закат своего могущества воспринимается как общий упадок. Нет, речь не о противопоставлении прошлого будущему: надёжный путь в будущее как раз естественен и органичен, он опирается на прошлое. Но направленность вектора движения должна быть отчётливо задана: при всём разнообразии подходов и тенденций. Так что требуются не образчики технологий саморекламы, а планомерное создание условий для развития системообразующих отношений, становления возвышающей человека социокультурной среды [8-16]. Для продуктивного конструирования будущего нужна атмосфера общественного оптимизма. Очевидно, что при создании генерализующей общественное сознание тенденции, структурировании и развитии социума крайне важно, не ущемляя личный интерес, не подчинять развитие воплощению эгоцентризма групп, а использовать гармонию индивидуального и социального к обеспечению достижения гораздо более значительных целей. Вместе с тем, приоритетными для преобразования политических институтов являются задачи соответствия требованиям обеспечения равенства в доступе к возможностям общества (прежде всего, условиям жизни и творчества), в правах и обязанностях, а также меры учёта разнокачественности одарённости в кадровой системе. Превращение отношений равенства / неравенства в весомый фактор общественного развития требует выращивания адекватных форм реализации социального равенства при всём духовно-телесном разнообразии и неравенстве людей. А вот подмена нравственно-духовного климата в обществе, отсутствие ясных вдохновляющих перспектив и возвышающей человека общественной среды, а отнюдь не только падение имущественного положения и социально-демографических показателей – тяжёлая вина истеблишмента [17-21]. Соответственно, власть обязана не только нести полноту ответственности за характер и эффективность своих действий, баланс оперативного искусства, тактики и оператики развития, но и отвечать на вопросы населения, концептуально формируя облик будущего («лидеры творят идеи, аутсайдеры тиражируют вещи»). Осознание и культивирование ресурсно-методологических баз защиты и повышения ценности жизни и возможностей творчества каждого становится не просто его индивидуальным делом, а определяющей общественной задачей. Новые возможности развития открываются тем государствам, чьё общественное устройство максимально способствует реализации творческого потенциала каждого, где Сверхпроект может консолидировать, структурировать и мобилизовать на решение созидательных задач. Умение увидеть и вырастить такой Сверхпроект, вписать его в совокупность малых и средних проектов – задача для подлинных лидеров.

Т.о. нарастание экономических, энергетических, экологических, военно-технических проблемы порой отчётливо вторично, во-многом оно лишь следствие нравственно-духовного надлома и идеологической подмены. Между тем, устойчивость общества – во взаимозависимости граждан. Общий исторический путь создаёт общий сплав народа, который трудно разделить на составные элементы; органически созданное единой судьбой можно искусственно пытаться разделить, только уничтожая. Узлы взаимопереплетений могут обеспечивать как заинтересованность, кооперацию, дружеские связи (при единстве и целостности), так и разрушения, ожесточения, склоки (при разрыве). Парадоксом выглядит обстоятельство, что гигантская накопленная человечеством мощь может стать залогом его самоуничтожения. Дифференциацию нельзя превращать в основание линий общественного раскола, розни и дискриминации. Постоянное состояние выбора требует

ответственности и гражданской зрелости. Обучение свободе, её использованию неотъемлемо от воспитания ответственности, а создание организационной основы того и другого (прежде всего, в труде и управлении) – необходимость не только поддержания конкурентоспособности, но и жизнеспособности общества, которое сегодня постоянно сравнивается с прочими. Т.о. характер эпохи требует вовлечения в творчество (в частности, в труде и управлении) максимально широких слоев, что предполагает методологическую и профессиональную грамотность населения, а также демократизацию принятия и исполнения решений.

При этом, разумеется, какие-то ценностные и поведенческие иерархии могут не соответствовать канонам внешнего восприятия. Обретение же образом смысла, включение в социокультурное пространство становится осознанным личностным выбором, становлением как гражданственности, так и общественных отношений (социальности, социальной ткани, социокультурного капитала, etc.). Напротив, нисхождение до шаблонов «культурной жвачки», культивирование социального инфантилизма – один из опаснейших рудиментов эгалитаризма. Простенькая культура обкрадывает смысл отношений, доступность вообще лишает смысла. При этом самое глубокое неравенство – неравенство талантов, прежде всего в создании смыслов, в восприятии и интерпретации. Однако само наличие общественной среды квазидемократических социально-политических образований, с одной стороны, позволяет их правящим и оппозиционным элитам за внешними формам скрывать совершенно отличное от них содержание, но, с другой, делает их уязвимыми к воздействиям под лозунгами реализации декларируемых ценностей. И, порой, народ оказывается и человечнее, и мудрее, чем его правящие круги. Напротив, политика(нство) лидеров отнюдь не всегда дотягивает до нравственности народа, формируемых им представлений о должном (прежде всего, в аспектах общественной справедливости, равенства и свободы). На перепутье же особенно остро выглядят противоречия между интересами представителей доминант: олигархата и народовластия, торговцев и хозяйственников, в конце концов, – развития и срыва. Между тем, в основе выбора – приоритет эгоистических или же более широких общественных интересов. Общественные же функции, роли манипулятора и манипулируемого и взаимодополняемы, и противонаправлены творческой активности человека, просоциальному раскрытию его сущностных сил. Отсюда следует и опасность, происходящая от подхода «сделайте так, чтобы мне было хорошо», от готовности к сдаче своих прав, свобод и суверенитета ради покоя и комфорта или же стяжательства и накопления. Соответственно, аккумуляция / социализация формирует две альтернативные стратегии: борьбы либо за свою цивилизацию, либо за себя (с присоединением к ценностям успешной в данный период истории). Наличие как у истеблишмента, так и у всего народа политической воли и готовности к защите реального суверенитета и конституционного порядка – неременное условие сохранения и самоуважения, и идентичности. Реальность суверенности тесно переплетена ныне с полнотой народовластия, антагонистичной тоталитарной плутократии.

Варварские попытки повсеместного насаждения подконтрольного истеблишмента для реализации узкокорыстных интересов глобального центра под сурдинку навязывания удобных для себя форм «квазидемократии» разрушает выращивание собственных инновационных форм народовластия. При нисходящей волне трансформаций Запада и восхождении альтернативных игроков именно конвульсии агонии Запада и выступают источником его агрессивных действий вопреки логике истории. «Скрудж МакДак», для которого всякий, не желающий подчиниться и готовый отстаивать реальную суверенность, – враг, всё очевиднее демонстрирует свою человеконенавистническую сущность. Подготовка общества к «праву на убийство» включает практику и оправдание тотального расчеловечивания, культивирование разнообразных изуверств и маниакального состояния. В этой ситуации оставаться человеком – это и есть девиантность. Как ранее

переселенцы с Запада массово уничтожали даже стада бизонов, дабы искоренить и экосистему аборигенов, так и сегодня они не мыслят себя вне убийств: от забоя бельков до расчленения на глазах детворы жирафов и скармливания их львам, от атомных бомбардировок мирного населения до кровавых издевательств по всему миру. Нарушение иностранного суверенитета и несоблюдение прав человека во внутренней жизни страны – взаимодополняющие аспекты агонизирующих политических режимов. Между тем, и у верных Горгоне отнимают шанс на достойное будущее, право на органичное развитие, самоидентичность, да и на саму жизнь. Горгона не делится захваченными богатствами: человеческим ли потенциалом, сверхновыми ли технологиями. В немалой степени и потому, что их там нет: не до высот творчества, если «над золотом чахнешь», а в неволе настоящие озарения не рождаются, всё больше имитации да симуляции. Между тем, нельзя осуществлять свою безопасность за счёт безопасности других; безопасность неделима; «штыки годятся для всего (со штыками можно делать все, что угодно), только сидеть на них нельзя». И если ранее, зачастую, на первый план выходила связь аморальности с расширением диапазона выбора, принося успех отсутствию нравственного ригоризма, то теперь этическая неразборчивость граничит с фатальной опасностью для ойкумены. Соответственно, вопрос распространения ответственного поведения, бережного отношения к природе и человеку приобретает кардинальное значение. Между тем, например, В. Новодворская в статье, названной строчкой Б. Окуджавы «На той единственной гражданской», опубликованной в журнале «Огонёк», заявила: «Я желала тем, кто собрался в «Белом доме», одного – смерти. Я жалела и жалею только о том, что кто-то из «Белого дома» ушёл живым. Мы вырвали у них страну. Ну, а пока мы получаем всё, о чём условились то ли с Воландом, то ли с Мефистофелем, то ли с Ельциным» («Огонёк», 1994, № 2-3, с. 26).

Список использованных источников:

1. Thunberg G. The Climate Book: The Facts and the Solutions. Penguin Random House, 2022. 464 p.
2. Шедяков В. Экологически чистые воспроизводство и продукт в культивировании нового общественного уклада. *Priority areas for development of scientific research: domestic and foreign experience* / scient. ed. and project dir. A. Jankovska. Riga: Baltija Publishing, 2021. P. 286-306. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-049-0-13>
3. Шедяков В.Е. Создание социокультурных оснований перехода к экономическому развитию на базе преобладания ресурсосберегающих технологий. *Наукові засади ресурсозбереження в системі антикризового управління і відтворення економіки*: Матер. Міжнар. наук.-практ. конф. Хмельницький, 2015. Ч. I. С. 10-13.
4. Shedyakov V. Consolidation without suppression of alternatives: recourse and methodological bases of management. *Transformation of economy, finance and management in modern conditions* / ed. by A. Pawlik, K. Shaposhnykov. Kielce – Riga: Baltija Publishing, 2022. P. 236-256. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-220>
5. Shedyakov V. Strategy of changes: challenges, measurements, priorities. *Strategies for sustainable socio-economic development and mechanisms their implementation in the global dimension* / ed. by M. Bezpartochnyi. Sofia: St. Grigorii Bogoslov, 2019. Vol. 2. P. 51-62. DOI <https://doi.org/10.6084/m9.figshare.11839233.v1>
6. Shedyakov V. Socio-economic development strategies' selection: opportunities and limitations. *Economic development strategies: micro, macro and mesoeconomic levels* / ed. by R. Bendaravičienė, K. Shaposhnykov. Kaunas – Riga: Baltija Publishing, 2021. Part 1. P. 174-186. DOI <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-191-6-12>
7. Шедяков В.Е. Политико-экономическая стратегия форсированных трансформаций. *Strategies for Economic Development: The experience of Poland and the prospects of Ukraine* / ed. by A. Pawlik, K. Shaposhnykov. Kielce: Baltija Publishing, 2018. Vol. 1. P. 287-303.
8. Зиновьев А.А. Глобальный человек. М.: Эксмо, 2003. 448 с.
9. Ивашов Л.Г. Утраченный разум. М.: Аргументы недели, 2021. 512 с.

10. Ахиезер А.С. Россия: критика исторического опыта. М.: Изд-во ФО СССР, 1991. Т. 1. 318 с.
11. Кизима В.В. Социум и бытие. Киев: ПАРАПАН, 2007. 204 с.
12. Сагатовский В.Н. Философия развивающейся гармонии: Философские основы мировоззрения. Ч. 3. СПб.: Петрополис, 1999. 288 с.
13. Острецов И.Н. Введение в философию ненасильственного развития. М.: Великий Град, 2013. 320 с.
14. Ильин И.А.. Наши задачи. Статьи 1948–1954 гг. М.: Айрис-пресс, 2008. Т. 2. С. 92-108.
15. Галлямова Р.З. Институциональные изменения в содержании социальной ответственности современного человека. *ВУЗ. XXI век*. 2013. № 2. С. 88-102.
16. Шедяков В.Е. Место социальной ответственности в обеспечении продуктивной основы реализации общественных интересов. *Соціальна відповідальність влади, бізнесу і громадян / заг. ред. Г.Г. Півняка; М-во освіти і науки України; Нац. гірн. ун-т. Д.: НГУ, 2014. Т. 1. С. 282-290.*
17. Красин Ю.А. Социальное неравенство как политическая проблема. *Полития*. 2007. № 2. С. 83-91.
18. Шевяков А.Ю. Неравенство и формирование новой социальной политики государства. *Вестник Российской Академии Наук*. 2008. Т. 78. № 4. С. 304-331.
19. Shedyakov V. Justice in the development of the cultural and civilizational world. *Relevant Issues of the Development of Science in Central and Eastern European Countries: Proceed. of Intern. Scient. Conf. Riga, 2019. P. 163-165. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-588-11-2>*
20. Шедяков В.Е. Преодоление существенных различий между качеством жизни разных групп населения – фактор успеха постсовременной модернизации. *Актуальні проблеми економіки та менеджменту: Матер. II Міжнар. наук.-практ. конф. Запоріжжя, 2017. Ч. 3. С. 21-24.*
21. Шедяков В.Е. Соборность как характеристика гармоничного соединения партнёрства и конкуренции. *The Modern Economic Research: Theory, Methodology, Practice: Proceed. of II Intern. Scient. Conf. Kielce, 2019. P. 29-31.*

SECTION 18. PEDAGOGY AND EDUCATION

Куліш Олена Олексіївна

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна

Єльчанінова Т.М.

кандидат психологічних наук, доцент

Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди, Україна

ВЗАЄМОЗВ'ЯЗОК РОЗВИТКУ ІНТЕЛЕКТУ З ПОГЛИБЛЕНИМ ВИВЧЕННЯМ ІНОЗЕМНИХ МОВ

В своїй роботі ми поставили за мету дослідити особливості інтелекту учнів підліткового віку, які навчаються в закладах з поглибленим вивченням іноземних мов.

Об'єктом вивчення є інтелектуальна сфера особистості.

Предмет вивчення: особливості інтелектуальної сфери учнів підліткового віку, які навчаються в закладах з поглибленим вивченням іноземних мов.

У відповідності до мети було висунуто наступні **задачі** дослідження:

- 1) здійснити теоретико-методологічний аналіз проблеми, визначити сучасні тенденції до розуміння понять «розумовий розвиток», «інтелект»;
- 2) дослідити рівень загальних розумових здібностей, стилю та особливостей мислення як складових інтелектуального розвитку підлітків;
- 3) дослідити рівень академічної успішності як показник лінгвістичних здібностей;
- 4) визначити особливості інтелектуального розвитку учнів закладу з поглибленим вивченням іноземних мов та порівняти його з показниками учнів інших закладів;

Для вирішення поставлених завдань були використані наступні **методи**:

- теоретичні методи: аналіз, узагальнення, систематизація теоретичних даних;
- експериментальні методи: спостереження, опитування, тестування.

Під керівництвом кандидата психологічних наук, доцента Єльчанінової Т.М. проведено дослідження розумових здібностей підлітків. В дослідженні застосовано наступні психодіагностичні методика: методика визначення загальних розумових здібностей (за Р. Вандерлік); методика визначення стилю мислення (А. Харрісона та Р. Бремсона); тест «Встановлення закономірностей»; методика «Значення слів»; Тест на визначення обсягу словника.

В ході теоретичного аналізу було встановлено, що на інтелект має вплив спадковість і розвиток. Американські вчені під керівництвом лікаря Шантель Прат виявили, що природні здібності до вивчення іноземних мов обумовлюються активністю альфа і бета-хвиль у ділянках мозку, відповідальних за мовлення. Це природна властивість. Можливо, відкривши можливість підсилювати активність мозку, можна полегшити засвоєння іноземних мов.

Розвивати інтелект можна, напружуючи мозок на здійснення нового досвіду. Навчання мов – одне з найбільших навантажень на мозок. Процес навчання мови локалізується в лівій півкулі головного мозку – перисильвії. Передня частина цієї області (центр Брока) відповідає за граматику і синтаксис. Задня частина області перисильвії (центр Верніке) відповідає за звучання слів та їхнє розуміння. Директор інституту з

психолінгвістики Макса Планка Вільям Левельт визначив, що існує три системи, задіяні в процесі запам'ятовування і вживання слів у щоденній мові. Лексична, синтаксична та фонетична системи. Лексична система відповідає за значення слова, активується, коли ми хочемо щось сказати. Суть, зміст слова відчувається іншими органами чуття. Далі синтаксична система буде відшукувати відповідну форму до нашого змісту, вибираючи словоформу використовуваної мови. І далі вмикається третя система – фонетична, яка відтворює звуки відповідно значенню. Народжується слово. Всі три системи взаємопов'язані, але знаходяться в різних частинах мозку. Тому, вивчаючи мову, іде нарощування нейронної мережі, розширюється площа сірої та білої речовини, збільшується об'єм мозку.

При вивченні іноземної мови мозок починає трудитися над розпізнаванням нових звуків, не властивих рідній мові. Слух стає тоншим, більш музикальним.

Джудіт Кролл, професор із Пенсільванії, в своїх роботах описує численні експерименти, які підтверджують, що діти, які володіють двома мовами, мають кращу пам'ять, краще рахують усно, можуть зосереджувати увагу і на суті важливого явища, і на його деталях. Мова впливає на процес пізнання і мислення, допомагає побачити всі явища з різних боків, під різним кутом зору. Таке уміння дарує здатність тримати в увазі декілька завдань одночасно, легше перемикається з одного завдання на інше, краще пристосовуватися до несподіваних змін в навколишньому просторі, чітко розпізнавати принципи взаємодії між людьми в незнайомому колективі.

Вчені прийшли до висновку, що для мозку краще оволодіти декількома мовами посередньо, ніж однією досконало.

Еллен Бялісток, професор Торонтського університету, дійшла висновку, що багатомовність уповільнює старіння мозку.

Таким чином, сучасні науковці доводять таку користь для інтелекту від вивчення іноземних мов: збільшення мозку, розвинена пам'ять, покращення музичних здібностей, легша адаптація до змінних обставин, здатність до критичного мислення, вміння концентрувати і фокусувати увагу, уповільнює старіння.

Результати експериментального вивчення інтелекту підтвердили гіпотезу, що рівень інтелекту учнів закладів з поглибленим вивченням іноземних мов вищий в порівнянні з учнями загальноосвітніх закладів.

Якщо на спадковість складно впливати, вважаю можливим і бажаним розвиток інтелекту за допомогою спеціальних психолого-педагогічних корекційно-розвивальних і навчальних програм, які сприяють розвитку розумових здібностей, наприклад, вивчення іноземних мов.

В ході теоретичного аналізу було також встановлено, що на розвиток інтелекту мають вплив сім'я, оточення, рівень домагань, зацікавленість в опануванні знаннями. Сучасна педагогічна наука розробляє різні способи для розвитку пізнавального інтересу до вивчення іноземної мови. Для цього застосовують проблемний виклад знань, використання дидактичних, ділових, рольових ігор, виконання учнями самостійних завдань.

Чим молодший вік, тим цікавіші мають бути уроки. Найкраще те, що максимально розвиває самостійність дитини, збуджує її фантазію. Викладання має бути захоплюючим. Кожне заняття повинно мати пізнавальний характер, захоплювати своїм змістом і способом викладу.

Висновок.

У теперішній час тема розвитку інтелекту є предметом уваги всіх сучасних освітніх програм. Тому вважаємо за потрібне дослідити, як впливає на інтелект вивчення іноземної мови. Для цього досліджено рівень розвитку інтелектуальних здібностей учнів, які навчаються в закладах з поглибленим вивченням іноземної мови. Результатом роботи став висновок, підтверджуючий, що рівень інтелекту у учнів, які навчаються в закладах з

поглибленим вивченням іноземної мови вищий у порівнянні з тими, хто навчається в загальноосвітній школі. Вони випереджають по встановленню закономірностей в тесті «Встановлення закономірностей» та у загальних розумових здібностях (за Р. Вандерлік). Виявили підходи, які сприяють легшому і кращому освоєнню іноземної мови: раннє навчання, часте використання, на початкових етапах найважливішим є слухання, застосування сучасних способів для розвитку пізнавального інтересу.

Список використаних джерел:

1. Лозова О.М. Психологічні аспекти засвоєння іноземної мови: Навчально-методичний посібник / О.М. Лозова. Київський національний лінгвістичний університет. Київ: 2010. 102 с.
2. Рибалка В.В. Теорії особистості у вітчизняній психології та педагогіці: Навчальний посібник. Одеса: Букаєв Вадим Вікторович, 2009. 575 с.
3. Смутьсон М.Л. Интеллект і ментальні моделі світу / М.Л. Смутьсон // Наукові записки. Серія «Психологія і педагогіка». Тематичний випуск «Сучасні дослідження когнітивної психології». Острог: Вид-во Національного університету «Острог», 2009. Вип.12. С.38-49.
4. Столяренко О.Б. Психологія особистості. Навч.посібн. Київ: Центр учбової літератури, 2012. 280 с.
5. Щур Н.М. Структура та зміст здібностей до вивчення іноземних мов. Наукові записки. Серія «Педагогічні науки», (194), 183-190. <https://doi.org/10.36550/2415-7988-2021-1-194-183-190>
6. Ярмоленко О.Я. Сучасні технології у вивченні іноземної мови. Електр. наук. вид-ня матеріалів конф. «Гуманізм та освіта» – 2008. ВНТУ, Вінниця. <http://conf.vntu.edu.ua/humed/2010/txt/Yarmolenko.php>
7. Bialystok E. Cognitive and Linguistic Processing in the Bilingual Mind. / E. Bialystok, F/ Craik: International of Bilingualism, 2014.
8. Egan D.E. An analysis of spatial orientanion test performance // Intelligence, 1981. Vol. 5., No.1. P.85–100
9. Guilford J.P. Three faces of intellect // American Psychologist, 1959. № 14.

Кравченко Ольга Леонідівна

канд. пед. наук, ст. викладач кафедри хімії та методики її навчання
Криворізький державний педагогічний університет, Україна

ВИЗНАЧЕННЯ ЗМІСТУ ТА СТРУКТУРИ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ФАХІВЦЯ З ТЕХНОЛОГІЇ ХАРЧУВАННЯ ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Ефективність підготовки майбутніх фахівців харчової галузі до професійної діяльності, якісного надання послуг різним категоріям споживачів залежить від оволодіння ними цілісною системою знань, умінь, навичок, формування належного рівня готовності до реалізації виробничих завдань та функцій, прояву адаптаційних можливостей, інтелектуальних, емоційно-вольових, творчих, духовно-моральних здібностей. Готовність до ефективної та цілеспрямованої професійної діяльності пов'язуємо із системою дуальної підготовки майбутніх фахівців харчової галузі у закладах вищої освіти, її змістовим, технологічним, навчально-методичним забезпеченням. Дуальну форму здобуття освіти розглядаємо як інновацію, що спрямована на посилення практичної складової освітнього процесу та інтегрує навчальну теорію (на базі освітньої установи) з тривалими періодами виробничої практики чи роботи студента в якості стажера, молодшого фахівця (на базі суб'єкта господарювання), забезпечує успішну соціалізацію та адаптацію випускників навчальних закладів до умов виробництва, дозволяє студентам здобути необхідні виробничі компетентності й трудові навички вже під час навчання.

Варто погодитись з думкою сучасних науковців, які вважають, що актуальність дуальної форми здобуття освіти (далі – ДФЗО) та її позитивний вплив проявляється у подоланні суперечностей між рівнем підготовки молодих фахівців та вимогами ринку праці й роботодавців до їх кваліфікації та фахової компетентності [5].

Посилення практичної складової навчального процесу, чергування періодів довготривалої виробничої практики та теорії, взаємоузгодження знань студентів з практичними вміннями, навичками, діями, виконання ними конкретних виробничих функцій та обов'язків забезпечують реалізацію дуальної форми здобуття освіти та формують належний рівень готовності майбутніх фахівців до професійної діяльності [16].

У науковій літературі термін «готовність» до професійної діяльності розглядається як основа професійної компетентності майбутнього спеціаліста [14]; інтегрована система змістовно-педагогічних й організаційних заходів, що забезпечують професійну спрямованість особистості [10]; сукупність вмінь, що характеризують готовність до реалізації виробничих завдань [13]; особистісно-інтегроване поєднання складових мислення, свідомості, самосвідомості, внутрішніх особливостей майбутнього фахівця, які забезпечують продуктивне виконання діяльності [8].

Педагогічний контекст дефініції «професійна готовність» розкривається через «...професійно-моральні погляди та переконання, спрямованість психічних процесів, самовладання й оптимізм, налаштованість на працю, здатність до подолання труднощів... потребу в професійному самовихованні, що забезпечують високі результати професійної діяльності» [4], «...поглиблене засвоєння наукових основ професійної діяльності; «...здатність до організації, виконання, регулювання професійної діяльності» [3]. Цікавою є думка науковця О. Тютюнник та Ю. Пелех, які розглядають категорію «професійна готовність» як мету й кінцевий результат підготовки фахівців до професійної діяльності

[11; 7]. У такому визначенні зміст професійної діяльності виступає критерієм діагностики процесу підготовки, а якість самої підготовки залежить від рівня підготовленості спеціаліста до виконання завдань та функцій майбутньої професійної діяльності [9]. Враховуючи різноаспектність наведених визначень, вважаємо що «професійну готовність» слід розглядати як сукупність особистісних якостей та показників професійної компетентності фахівця (спеціальних знань, здібностей, практичних навичок й вмінь, способів діяльності, професійної позиції, індивідуально-психологічних особливостей), що проявляються у здатності виконувати виробничі дії та операції, реалізовувати типові функції та завдання діяльності.

Поняття «готовність фахівця з технології харчування до професійної діяльності» розуміємо як інтегративну здатність особистості до успішної реалізації виробничих функцій, виконання професійних завдань, високоякісного надання послуг на підприємствах харчової промисловості, що характеризується сформованістю системи компетенцій, професійно-значущих якостей та цінностей, здатних забезпечити високу якість та продуктивність праці.

Серед основних компонентів готовності майбутнього фахівця до професійної діяльності В. Уруський виділяє: мотиваційний (систему стійких мотивів, що відповідають цілям та завданням діяльності), когнітивний (рівень розвитку пізнавальних процесів, спеціальних знань та здібностей особистості), операційний (формуванням практичних умінь та навичок, необхідних для вирішення завдань діяльності); особистісний компонент (сукупність професійно-значущих якостей особистості) [12]. Науковці М. Дьяченко та Л. Кандибович виокремлюють такі взаємозумовлені компоненти готовності спеціаліста до професійної діяльності: мотиваційний (стійкі виробничі мотиви та інтереси), операційний (володіння прийомами та засобами діяльності; розумовими операціями), орієнтаційний (знання особливостей та специфіки діяльності та умов реалізації цієї діяльності, вимоги до особистості фахівця), вольовий (здатність керувати власними діями, виконувати трудові зобов'язання, сформованість та розвиток навичок самоконтролю); оціночний (здатність до рефлексії, самооцінки, самовдосконалення, відповідність вимогам обраного фаху) [18].

Аналіз основних підходів до розуміння поняття «готовність», «професійна готовність», «готовність фахівця до професійної діяльності», надали підстави для висновку про те, що у структурі готовності фахівця з технології харчування до професійної діяльності варто виокремлювати мотиваційно-ціннісний, компетентнісний, професійно-діяльнісний та особистісний компоненти.

Вважаємо за доцільне більш детально охарактеризувати мотиваційно-ціннісний компонент та розкрити його зміст.

Мотиваційно-ціннісний компонент готовності фахівця з технології харчування до професійної діяльності відображає позитивне та відповідальне ставлення до дуальної підготовки як дієвої форми здобуття освіти, професійну спрямованість особистості, ціннісне ставлення майбутнього спеціаліста до професійної діяльності (позитивне ставлення до майбутньої професії, розуміння її суспільної значущості та власної ролі у цій діяльності), сформованість професійно-необхідних цінностей; професійну активність та мобільність, прагнення до ефективного оволодіння фаховими знаннями, вміннями, навичками.

Професійна спрямованість особистості є основою, навколо якої формуються професійно-необхідні властивості та якості фахівця. Вона характеризується орієнтацією виробничих цілей та завдань людини, схильністю до вибору конкретного виду діяльності, позитивним ставленням до професії, прагнення індивіда до саморозвитку, самовдосконалення, самореалізації; охоплює виробничі потреби, інтереси, прагнення, настанови [1]. Вважаємо, що саме професійна спрямованість особистості формує ключові мотиви та прагнення до набуття знань, умінь, навичок у певній професійній сфері; спонукає до творчої активності, ініціативності, мобільності.

Успішність певної професійної діяльності залежить від характеру мотивації (системи мотивів), особистісних смислів, цілей, цінностей, захоплень, настанов, що визначають узагальнений опис особистості, її активність та мобільність, сприяють формуванню професійних компетентностей [6]. Мотиваційний компонент у структурі професійної підготовки майбутніх фахівців з технології харчування включає різні групи мотивів. Серед найбільш важливих та вагомих визначаємо: виробничі мотиви (забезпечують прагнення до пізнання можливостей, етапів, процесів харчового виробництва, опанування основ професійної діяльності під час різних видів практики); пізнавальні (формуються під час вирішення професійних завдань, проблем, виробничих ситуацій); мотиви саморозвитку (спонукають до прояву креативності, саморозвитку, самоствердження, ініціативності, отримання вагомих професійних результатів); соціальні мотиви (усвідомлення соціальної значущості власної діяльності); змістові мотиви (забезпечують інтерес студентів до навчання та майбутньої професійної діяльності); мотиви досягнення (визначають прагнення до підвищення рівня особистісних можливостей і здібностей; спрямованість індивіда на досягнення високих результатів, успіхів в навчанні та праці; вибір оптимальних способів досягнення мети, реалізації виробничих завдань) [2].

Разом з тим, у сучасній педагогічній практиці існують суперечності між формуванням позитивної мотивації студентів до навчання й виробничої практики та вимогами щодо їх навчально-пізнавальної активності; між потребами виробничої практики в науково обґрунтованих рекомендаціях по управлінню мотиваційною сферою здобувачів освіти та відсутністю достатніх для цього знань та досліджень. Подолання означених суперечностей сучасні науковці та педагоги пов'язують з інтеграцією навчальної теорії та виробничої практики, наближенням пізнавальної специфіки окремих дисциплін до вимог та реалій виробництва, впровадженням та популяризацією ДФЗО [15; 17].

Отже, важливим у структурі професійної підготовки майбутніх фахівців з технології харчування вважаємо мотиваційно-ціннісний компонент. Серед основних показниками цього компонента визначаємо: формування ціннісного ставлення до майбутньої професійної діяльності, розуміння її суспільної ролі; позитивне та відповідальне ставлення до професійної підготовки за ДФЗО; достатній та високий рівень сформованість професійно-значущих цінностей, професійну активність та мобільність, прагнення до ефективного оволодіння фаховими знаннями, вміннями та навичками

Список використаних джерел:

1. Бланк Т. В. (2009) Формування позитивної мотивації як фактору успіху навчальної діяльності молодших школярів. *Початкове навчання та виховання*. Харків: Основа, (16/18), 2–9.
2. Гейченко С. П., Свірська Т. Ф. & Скидан І. В. (2017) Вплив позитивної мотивації до навчання, як механізму професійної підготовки майбутніх фахівців. *Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія*, (1/10), 36–41.
3. Гончаренко Т. Л. (2013) Дослідження готовності вчителя фізики до проектування навчального процесу на засадах особистісно зорієнтованого навчання. *Вісник Чернігівського національного педагогічного університету. Педагогічні науки*, (109), 160–164.
4. Кондрашова Л. В. (2006) Концепція взаємодії моральних і психологічних якостей у змісті педагогічного професіоналізму. *Професійне становлення майбутнього вчителя*. Кривий Ріг, 6–34.
5. Коркуна О., Коркуна І. & Цільник О. (2018) Сучасні процеси розвитку дуальної освіти: запорука стабільності кадрового потенціалу. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*, (4), 90–94.
6. Кочатрян О. С. (2011) *Структура мотивації професійної діяльності студентів*. Навч. посіб. Харків, 40.
7. Пелех Ю. В. (2011) Проблемно-пошуковий підхід до визначення структури формування ціннісно-сміислової готовності майбутнього педагога до професійної діяльності. *Педагогічні науки*, 47–52.

8. Рибалко Л. (2007) *Методолого-теоретичні засади професійно-педагогічної педагогічної самореалізації майбутнього вчителя (акмеологічний аспект)*. Монографія. Запоріжжя, 443.
9. Садова Т. А. (2009) Професійно-педагогічна підготовка: дефінітивний аналіз проблеми. *Збірник наукових праць. Педагогічні науки*. Херсон, (51), 326–332.
10. Танько Т. П. (2004) *Теорія та практика музично-педагогічної підготовки майбутніх вихователів дошкільних закладів у педагогічних університетах* : дис. доктора пед. наук. Харків, 508.
11. Тютюнник О. В. (2012) Зміст і структура професійної готовності майбутніх соціальних педагогів до профілактики наркотичної залежності серед старшокласників. *Освіта дорослих як фактор розвитку дорослої людини в умовах сучасних соціальних змін*. Черкаси, 143–150.
12. Уруський В. І. (2005) *Формування готовності вчителів до інноваційної діяльності*. Методичний посібник. Тернопіль: ТОКІППО, 96.
13. Чернишов О. І. (1993) Педагогічний талант інженера-педагога (професійно-технічна освіта). *Рідна школа*, (1), 51–54.
14. Ягупов В. В. (2009) Компетентнісний підхід до формування змісту професійної підготовки майбутніх бакалаврів технічного профілю (на прикладі спеціальності «Інженерне матеріалознавство»). *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка*. (3), 283–287.
15. Яковенко К. В. (2016) Реалізація дуальної системи освіти в підготовці майбутніх фахівців з інформаційних технологій. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*, (1), 205–213.
16. Яковчук О. Л. (2019) Функціонування моделей дуальної форми здобуття освіти як ефективний спосіб підвищення конкурентоспроможності системи вищої освіти України. *Молодий вчений*, (4/68), 88.
17. Kravchenko O., I. Borisyuk I., Vakolia Z, Tretyak O. & Mishchenia O. (2020) Models of introduction of dual professional education. *International Journal of Higher Education*, (9), 94–106.
18. Дьяченко М. И. & Кандыбович Л. А. (1976) *Психологические проблемы готовности к деятельности*. Минск: Изд-во БГУ, 176.
19. Сенько Ю. В. (2000) *Гуманитарные основы педагогического образования*. Москва: Академия, 240.

Алексейко Віталій Олександрович
магістр кафедри алгебри і методики навчання математики
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського, Україна

ВИКОРИСТАННЯ МЕТОДУ ПРОЄКТІВ НА УРОКАХ МАТЕМАТИКИ

Формування постіндустріального суспільства супроводжується розвитком галузі ІТ, техніки, технологій, що призводить до потреби у фахівцях високотехнологічних галузей, здатних до комплексної науково-інженерної діяльності. Тому актуальним є вирішення питання щодо надання якісної освіти з предметів природничо-математичного циклу і математики зокрема. Освіта повинна бути випереджувальною, відповідати тенденціям розвитку суспільства, тому особлива увага сьогодні приділяється інноваційним педагогічним технологіям. На уроках математики достатньо ефективним є метод проєктів. Це модель навчання, яка залучає учня в процес вирішення складних проблем, заключним етапом цього процесу є продукт проєкта. За останні роки метод проєктів став предметом багатьох досліджень.

В «Українському педагогічному словнику» метод проєктів трактується як організація навчання, за якої учні набувають знань і навичок у процесі планування й виконання практичних завдань – проєктів [1, с. 205].

Науковці Р. Гуревич, М. Кадемія, М. Козяр доводять, що метод проєктів ґрунтується на принципі «навчання за допомогою діяльності», розглядаючи її як вид творчої роботи, в якій учень є активним учасником. В його основу покладено не інформаційний підхід, орієнтований на розвиток пам'яті, а діяльнісний, націлений на формування комплексу розумових здібностей (розуміння, рефлексії, конструкторської уяви, здатності до цілеспрямованості), необхідних для дослідницької діяльності [2, с. 123].

Метод проєктів може використовуватись для ознайомлення учнів з новим матеріалом, а також для його закріплення, для повторення раніше набутих уявлень, для більш повного і глибоко їх осмислення, формування умінь та навичок, розширення кругозору.

Науковці класифікують проєкти на групи, наприклад: інформаційні проєкти, дослідницькі проєкти, творчі проєкти, практико-орієнтовані проєкти, рольові проєкти тощо. Обираючи проєкти за пріоритетним видом діяльності (інформаційні, дослідницькі, творчі) педагог використовує підходи диференціації та індивідуалізації навчання математики, що дозволяє творчо підходити до вирішення поставлених проблем.

Інформаційні проєкти спрямовані на збір інформації про певний об'єкт, явище з метою її аналізу, узагальнення та подання для широкої аудиторії. Структуру інформаційного проєкту можна побудувати так: мета проєкту, його актуальність, методи отримання інформації (літературні джерела, інтернет-джерела) та опрацювання інформації (її аналіз, узагальнення), результат (реферат, доповідь, повідомлення на уроці, презентація, публікація). Це можуть бути проєкти про історичні факти, про життя відомих математиків. Наприклад: «Елементи історизму у формуванні математичної термінології», «Жозеф Луї Лагранж (1736-1813)», «Ірраціональні числа в давнину і середні віки. Дійсні числа як нескінченні десяткові дроби в XVI-XVII ст.», «Зачатки логарифмічних таблиць та їх походження», «З історії виникнення і розвитку теорії множин», «Трикутник Паскаля», «Історія розвитку стохастички».

Дослідницькі проєкти за структурою нагадують наукове дослідження. Обґрунтовується актуальність обраної теми, визначаються завдання дослідження,

обов'язково висувається гіпотеза з подальшою її перевіркою, обговорюються отримані результати. Прикладом дослідницьких проєктів є: «Застосування визначеного інтеграла в економіці. Логарифмічна функція у банківській справі», «Логарифм і показникові функції у географії», «Алгебра логіки», «Деревоподібні графи та пов'язані з ними комбінаторні задачі», «Ірраціональності в архітектурі. Підковоподібні та стрілчаті арки та купола», «Алгебра та початки аналізу у плануванні виробництва».

Творчі проєкти передбачають максимально довільний і нетрадиційний підхід до оформлення результатів. Творчі проєкти являють собою творчість як діяльність. Це можуть бути проєкти зі складання тематичних кросвордів, ребусів, розробки збірки тематичних задач, тощо.

Працюючи над проєктами учні звертають увагу на прикладну спрямованість математики, вони бачать математику в реальному світі, застосовують формули та способи розв'язування математичних задач для досягнення повсякденних цілей та потреб.

У процесі роботи над проєктом у здобувачів освіти підвищується інтерес до навчання. Такий метод навчання повніше реалізує підготовку учнів до практичної діяльності, привчає до колективної форми роботи, виробляє у них життєву позицію. Метод проєктів спрямований на досягнення головної мети системи освіти – навчити здобувачів освіти вчитися та досягати нових вершин для подальшого саморозвитку.

Список використаних джерел:

1. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник; гол. ред. Світлана Головка. К. : Либідь, 1997. 376 с.
2. Інформаційно-комунікаційні технології в професійній освіті: монографія / Р.С. Гуревич, М.Ю. Кадемія, М.М. Козяр; за ред. член-кор. НАПН України Гуревича Р.С. Львів, 2012. 506 с.

Данильчук Оксана Миколаївна

канд. пед. наук, доцент кафедри прикладної математики
факультету інформаційних та прикладних технологій
Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна

Ребренюк Андрій Леонідович

здобувач вищої освіти
факультету інформаційних та прикладних технологій
Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна

ВИМОГИ ЗНАТЬ ВИЩОЇ МАТЕМАТИКИ ПРИ ПІДГОТОВЦІ ФАХІВЦІВ З ЕКОНОМІКИ

Здавна математика мала велике практичне значення, а також відіграла та відіграє донині важливу роль в науковому, технічному, економічному розвитку суспільства. Значним науковим досягненням стало впровадження математичних методів у економічну науку: дослідження економічних явищ та процесів, прогнозування та управління цими процесами. Недарма більшість лауреатів Нобелівської премії з економіки відзначені саме за розробку та застосування у своїх дослідженнях математичних методів та моделей, оскільки саме вони є основою складовою методів та моделей економічної теорії [2].

На сучасному етапі, у зв'язку зі зростанням ролі аналітичних досліджень соціально-економічних явищ та процесів майбутнім економістам необхідна глибока математична підготовка, яка б надавала можливості за допомогою математичних інструментів досліджувати широке коло проблем їхньої діяльності, застосовувати можливості сучасних інформаційних технологій.

Фундаментальну основу математичної підготовки у підготовці фахівців із економіки складає дисципліна «Вища математика», основними завданнями якої є надання здобувачам знань з основних розділів вищої математики, підвищення рівня фундаментальної математичної підготовки студентів із посиленням її прикладної спрямованості, а також отримання необхідної математичної бази для вивчення інших дисциплін як математичного циклу, так і економічного. В результаті чого здобувач отримує аналітично-дослідницькі компетенції, а саме: знання, розуміння, вміння використовувати математичні інструменти для дослідження економічних явищ та процесів. [3].

Вивчення різних економічних явищ сьогодні неможливе без використання економіко-математичних моделей, які є спрощеним їх описом та враховують найбільш суттєві і визначальні фактори досліджуваного явища.

Застосування математики в економіці дозволяє виділити і формально описати математичними співвідношеннями найбільш суттєві зв'язки між економічними змінними та об'єктами: вивчення такого складного об'єкта, як економіка, вимагає високого ступеня абстракції; базуючись на чітко сформульованих вихідних даних і відношеннях, методом дедукції можна отримати висновки, які адекватні досліджуваному об'єкту такою ж мірою, що й наявні передумови; методи математики і статистики дозволяють індуктивним шляхом отримати нові знання про досліджуваний об'єкт: оцінити характер залежності між його змінними, які найбільше відповідають наявним спостереженням; використання математичної термінології дозволяє точно і компактно висловити твердження економічної теорії, сформулювати її поняття і висновки. [4].

Основи вищої математики знаходять різноманітне застосування в інших галузях знань і, насамперед, в економічних. Майбутній економіст повинен володіти методами математики, які використовуються в економічних дослідженнях. Це сприятиме кращому

використанню знань під час вибору математичних методів і побудови економіко-математичних моделей.

Формування інтелектуальних та професійних умінь включає три етапи: мотиваційний (мета: сформувати позитивне відношення до Розв'язання. задач); діяльнісний (мета: сформувати уміння використовувати математичні програми для Розв'язання. задач); дослідницький (мета: сформувати уміння вибирати оптимальні режими математичних програм для вирішення конкретних систем задач).

Здатність пошуку нестандартних рішень – важлива професійна якість майбутнього економіста. Формувати таку здатність необхідно цілеспрямовано, систематично, закріплюючи досягнуті результати, надаючи свободу в самостійному пошуку, не даючи гаснути інтересу, постійно стимулюючи його ефективними методами і прийомами, спираючись на передовий педагогічний досвід. Можна виділити наступні вимоги для розв'язування задач:

1. Первинним джерелом задач є проблемні ситуації. З цього погляду задачі – це знакові моделі таких ситуацій.

2. У задачі розглядається один або декілька об'єктів (числа, фігури і т.д.). До кожного об'єкта вказуються його якісні або кількісні характеристики у формі висловлювань, що приймаються за істинні, або у формі тверджень. Окрім умов у задачу входить ще запитання або вимога задачі.

3. Залежно від характеру об'єктів, задачі розділяють на математичні і прикладні.

4. Важливо, щоб студенти з'ясували на ряді прикладів, у чому полягає розв'язання задач: розв'язати математичну задачу – це означає знайти таку послідовність загальних положень математики (означень, аксіом, теорем, правив, формул і т.д.), застосовуючи які до умов задачі або до проміжних результатів процесу розв'язання, можна задовольнити вимогу задачі. Ця послідовність загальних положень утворює теоретичну базу розв'язання задачі.

5. Процес розв'язання прикладних задач складається з наступних основних етапів: 1) аналіз задачі (змістовний і логічний); 2) схематичний запис умови (побудова моделі задачі з використанням математичної символіки, креслень, графіків і т.д.); 3) пошук способу плану розв'язання (знаходження теоретичної бази розв'язання задач); 4) здійснення способу (плану) розв'язання; 5) перевірка знайденого розв'язку; 6) дослідження задачі і знайденого розв'язку (за яких умов задача має розв'язок, скільки їх, чи є інший спосіб розв'язання і т.д.); 7) формулювання відповіді задачі; 8) навчально-пізнавальний аналіз задачі та її розв'язання [1].

Математична освіта в підготовці майбутніх економістів, відіграє важливу роль, оскільки це загальнонауковий фундамент для засвоєння системи професійних знань. Впровадження міжпредметних комунікацій може бути забезпечене з урахуванням потреб професійно-орієнтованих і спеціальних дисциплін у математичних інструментах, які можуть бути використані як спосіб аналізу реальних економічних явищ та дій.

Список використаних джерел:

1. Данильчук О.М. Методика організації СРС економічних спеціальностей у процесі професійно орієнтованого навчання математики: Дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02 / Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова – К., 2019. – С. 295.
2. Державний університет комунікацій. Кафедра Вищої математики, математичного моделювання та фізики. URL: <https://dut.edu.ua/ru/news/1/category/562/view/7440>.
3. Дутка Г.Я. Фундаменталізація математичної освіти майбутніх економістів: монографія / Г.Я. Дутка; наук. ред. д-р пед. наук, проф., чл.-кор. АПН України М.І. Бурда. – К.: УБС НБУ, 2008. – 478 с
4. Дутка Г.Я. Шляхи реалізації професійно спрямованого змісту математичної підготовки майбутніх економістів. Г.Я. Дутка, О.І. Бобик. Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр.К., Вінниця: ДОВ «Вінниця», 2008. Вип. 17. с. 301-308.

Данильчук Оксана Миколаївна

канд. пед. наук, доцент кафедри прикладної математики
факультету інформаційних та прикладних технологій

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна

Куманець Марія Олександрівна

здобувач вищої освіти

факультету інформаційних та прикладних технологій

Донецький національний університет імені Василя Стуса, Україна

ВИЩА МАТЕМАТИКА ЯК СКЛАДОВА ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНИХ ДИСЦИПЛІН

Не секрет, що застосування вищої математики в різних галузях науки це уже не нонсенс. Немає жодного розділу з дисциплін економічного змісту де би ми не застосовували математичні методи при розв'язанні економічних ситуацій та в управлінні економічних процесів. В час розвитку інформаційного середовища наукове управління цими процесами може бути здійснено тільки на основі застосування точних математичних методів у всіх сферах діяльності – від прогнозування розміщення корисних копалин до вивчення попиту на товари широкого вжитку і побутові послуги, від вивчення потреби в робочій силі до планування транспортної логістики. Тому сьогодні вивчення вищої математики як навчальної дисципліни посідає чільне місце в навчальних планах практично всіх спеціальностей закладів вищої освіти.

Вивчення різних економічних явищ сьогодні неможливе без використання економіко-математичних моделей, які є описом та враховують найбільш суттєві і визначальні фактори досліджуваного економічного явища. Застосування математики в економіці дозволяє виділити і формально описати математичними співвідношеннями найбільш суттєві зв'язки між економічними змінними та об'єктами: вивчення такого складного об'єкта, як економіка, вимагає високого ступеня абстракції; базуючись на чітко сформульованих вихідних даних і відношеннях, методом дедукції можна отримати висновки, які адекватні досліджуваному об'єкту такою ж мірою, що й наявні передумови; методи математики і статистики дозволяють індуктивним шляхом отримати нові знання про досліджуваний об'єкт: оцінити характер залежності між його змінними, які найбільше відповідають наявним спостереженням; використання математичної термінології дозволяє точно і компактно висловити твердження економічної теорії, сформулювати її поняття і висновки.

Розглянемо, на перший погляд, не складні задачі про відсотки. Для прикладу розглянемо тему «Нарахування за простими ставками». Студентам заздалегідь повідомляється тема до якої потрібно самостійно підготувати теоретичний матеріал. Наступним кроком є розв'язування задач на практичному занятті. Приклади розв'язування типових задач.

Задача 1. Число. (знаходження числа за його відсотком). Податок на додану вартість (ПДВ) складає 18% b називають базою для знаходження відсотків. Тоді $k\%$ числа $b = \frac{b}{100k}$ ціни товару. Знайти базову ціну товару, якщо товар з урахуванням ПДВ складає 1652 грн.

Розв'язання. Вартість товару з урахуванням ПДВ становить 118%. Нехай b базова ціна товару, тобто $\frac{b \cdot 118}{100} = 1652$, отже, $b = \frac{1652 \cdot 100}{118} = 1400$ грн.

Задача 2. (знаходження відсотка від числа). Число збільшилось в 3,7 разів. На скільки відсотків збільшилось число?

Розв'язання. Нехай дане число a . Воно збільшилось на число $b = 3,7a - a = 2,7a$ що становить від числа a $\frac{100 \cdot b}{a} \%$, $\frac{100 \cdot 2,7a}{a} = 270\%$.

Відповідь: число збільшилось на 270%.

При розв'язанні наступної задачі здобувачам потрібно знати відповідь про поняття «місячний темп інфляції».

Задача 3. Товарів за місяць у порівнянні з попереднім місяцем. (знаходження відсотка від числа). Місячний темп інфляції є сталим протягом року і дорівнює 5%. На скільки відсотків зростуть ціни за рік?

Розв'язання. Позначимо через c ціну товару на початок року. Через місяць вона становитиме $1,05c$, через два $1,05c \cdot 1,05 = 1,05^2c$. Через три місяця $1,05^3c$ і т.д. Через 12 місяців $1,05^{12}c = 1,7959$.

Отже, з початку року ціна товару збільшилася на число $1,7959c$, тобто на 79,59 %

Відповідь: при сталій місячній інфляції 5% ціни за рік зростають на 79,59%

Задача 4. (знаходження відсотка від числа). З банківського вкладу протягом року не знімали кошти, наприкінці року він збільшується на 10%. На скільки відсотків збільшиться вклад, який не будуть забирати з банку протягом трьох років?

Розв'язання. Позначимо через a початкову суму вкладу. По завершенню першого року матимемо $1,1a$. По завершенню другого року вклад буде дорівнювати $1,1a \cdot 1,1 = 1,21a$ а по завершенню третього року $1,21a \cdot 1,1 = 1,331a$.

Таким чином за три роки вклад збільшується на число, що дорівнює $0,331a$. Початкова сума вкладу збільшується відповідно на $\frac{100 \cdot 0,331a}{a} \% = 33,1\%$.

Наступна тема «Способи нарахування простих відсотків». Як і до попередньої теми здобувачі готують теоретичний матеріал самостійно.

Здобувачам потрібно пояснити основні поняття нарахування відсотків, що найпоширенішим у фінансовій практиці методом нарахування простих відсотків є комерційний метод. Він вигідний інвестору. Для боржника вигіднішим є складні відсотки. Його використовують у міжнародних валютних операціях. На нашу думку такі пояснення є корисними кожній людині яка хоче взяти кредит в банку.

Задача 5. (знаходження нарощення суми грошей за простими відсотками). Кредит у розмірі 10000000 грн. видано з 2 березня 2020 року до 11 грудня 2020 року під 18% річних. Визначте розмір нарощеної суми для різних варіантів (складного, комерційного і звичайного) розрахунку відсотків.

Розв'язання. $2.03 = 61 + 1$ (високосний рік)

$$11.12.20 = 345 + 1, \quad d_T = 346 - 62 = 284$$

$$d_H = 28 + 30 \cdot 8 + 11279 \text{ (або } 9 \cdot 30 + 9 = 279)$$

$$P_M = 10000000 \cdot \left(1 + \frac{284}{366} \cdot 1,8\right) = 23967213 \text{ грн}$$

$$P_M = 10000000 \cdot \left(1 + \frac{284}{360} \cdot 1,8\right) = 24200000 \text{ грн}$$

$$P_M = 10000000 \cdot \left(1 + \frac{279}{366} \cdot 1,8\right) = 23950000 \text{ грн}$$

Розв'язування завдань з економічним змістом під час вивчення вищої математики дозволяє продемонструвати міжпредметні зв'язки між математикою та економікою. Використання і дослідження економіко-математичних моделей сприятиме розвитку навичок застосування математичних методів для аналізу реальних економічних ситуацій. Застосування економіко-математичних моделей під час вивчення математичних дисциплін у закладах вищої освіти дає позитивні результати, а саме:

- демонструє зв'язок теорії з практикою;
- викликає інтерес у здобувачів нестандартно мислити;

- сприяє застосуванню математичного апарату для дослідження економічних процесів;
- допомагає при побудові моделей економічних ситуацій;
- сприяє знаходженню математичних залежностей в реальних виробничих процесах.

Список використаних джерел:

1. Данильчук О.М. Методика організації СРС економічних спеціальностей у процесі професійно орієнтованого навчання математики: Дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: 13.00.02 / Національний педагогічний університет ім. М. П. Драгоманова – К., 2019. – С. 295.

Педченко Світлана Олександрівна

канд. філол. наук, доцент, доцент кафедри української мови

Полтавський національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка, Україна

КУЛЬТУРА СУЧАСНОЇ ДІЛОВОЇ КОМУНІКАЦІЇ ЯК НЕВІД'ЄМНИЙ СКЛАДНИК ПРОФЕСІОГРАМИ ПЕДАГОГА

Важливим етапом становлення особистості майбутнього педагога є формування його комунікативної компетентності, адже основним професійним знаряддям учителя будь-якої спеціальності є мова як семіотично-інформаційна система. Тож вибіркова компонента для здобувачів другого (магістерського) рівня освіти «Культура сучасної ділової комунікації» покликана передусім ознайомити студентів із основами ділової мовленнєвої культури, удосконалити їхні навички володіння нормами сучасного літературного слововживання. Слухачі пропонованої дисципліни мають змогу вивчати основні типи мовних норм, причини відхилення від них, з'ясувати специфіку вживання норм мови та мовлення в професійній діяльності.

Досягнення означеної магістральної мети вможливує вироблення так званого мовного чуття, критичного ставлення до власних висловлювань та лінгвальних продуктів навколишніх, уміння ідентифікувати девіації на різних рівнях мовної системи: орфографічному (неправильно *півсеместру*, *священик* – правильно *пів семестру*, *священник*); акцентуаційному (неправильно *випАдок*, *фаХовий*, *Ознака*, *вИмова* – правильно *вИпадок*, *ознаКа*, *фаховИй*, *вимОва*); лексичному (неправильно *я рахую*, *приходиться працювати*, *пропоную висказатись*, *підводити підсумки* – правильно *я вважаю*, *доводиться працювати*, *пропоную висловитись*, *підбивати підсумки*); словотвірному (неправильно *комп'ютерщик*, *маскуючий*, *узагальнюючий* – правильно *комп'ютерник*, *маскувальний*, *узагальнювальний*); граматичному (неправильно *чотири учня*, *більш перспективніший*, *без п'ятнадцяти вісім* – правильно *чотири учні*, *більш перспективний*, *за п'ятнадцять хвилин восьма*) тощо. Формування названих спроможностей неможливе без досягнення актуальних питань орфографічного кодексу [6], заглиблення в його історію, що мотивує більшість чинних на сьогодні змін; тенденцій сучасної української лексико-словотвірної системи [4; 5]; труднощів уживання морфолого-синтаксичних категорій [3; 7].

Окрім власне лінгвального складника змісту програмового матеріалу, система лекційно-практичних занять дисципліни спрямована на вироблення в здобувача освіти навичок опису ситуацій спілкування з урахуванням соціально-психологічних та лінгвоперсональних характеристик мовців [1], здатності до уникнення чи успішного розв'язання комунікативних конфліктів і невдач [2], усвідомленої позитивної мовленнєвої поведінки як професійної якості.

Успішно опанувавши курс «Культура сучасної ділової комунікації», майбутній освітянин употужнить особистісну професіограму такими вміннями:

- 1) проєктувати комунікативні якості мовлення на свою професійну діяльність;
- 2) володіти способами, формами, моделями ділового спілкування;
- 3) обирати та застосовувати стратегію й тактику спілкування відповідно до психологічних і соціокультурних особливостей співрозмовника;
- 4) застосовувати норми сучасної української літературної мови у вимові та наголошуванні, слововжитку, граматичному оформленні мовлення;

- 5) виявляти порушення мовних норм у власному мовленні та мовленні інших;
- 6) обирати коректні мовленнєві засоби залежно від умов і мети спілкування;
- 7) інтегрувати мовнокомунікативні спроможності в коло безпосереднього фахового досвіду;
- 8) реалізовувати професійні ідеї та проекти у формах національної культури.

Отже, культура ділового мовлення є надважливою загальною фаховою компетентністю учителя будь-якого профілю, адже основним знаряддям його комунікації з учнями, педагогічним колективом, громадськістю тощо є літературна українська мова, досконале володіння якою вможливилює заздалегідь спроектоване на успіх спілкування.

Список використаних джерел:

1. Бацевич Ф. *Основи комунікативної девіатології* (2000). Львів : ЛНУ ім. Івана Франка, 2000. 236 с.
2. Бацевич Ф. *Основи комунікативної лінгвістики* (2004). Київ : ВД «Академія», 2004. 342 с.
3. Мацько Л. І., Кравець Л. В. *Культура української фахової мови* (2007). К. : ВЦ «Академія». 360 с.
4. Пономарів О. *Культура слова: Мовностилістичні поради* (2001). К. : Либідь. 240 с.
5. Сербенська О. А. *Культура усного мовлення. Практикум* (2004). К. : Центр навчальної літератури. 216 с.
6. *Український правопис* (2019) К. : Наукова думка, 2019. 391 с.
7. Педченко С., Степаненко М. (2019) *Семантика і функціонування модальних часток у сучасній українській літературній мові* : монографія. Полтава : ПП «Астроя», 2019. 222 с.

Базилевська Оксана Олександрівна

кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри загальної та спеціальної педагогіки
Комунальний заклад вищої освіти

«Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради, Україна

Танцюра Ганна Анатоліївна

здобувач вищої освіти
Комунальний заклад вищої освіти

«Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради, Україна

Кузьмич Валентина Олександрівна

здобувач вищої освіти
Комунальний заклад вищої освіти

«Дніпровська академія неперервної освіти» Дніпропетровської обласної ради, Україна

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ РОЗВИТКУ ПІЗНАВАЛЬНИХ ПРОЦЕСІВ У ДІТЕЙ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНИМИ ПОТРЕБАМИ В ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Провідним завданням сучасної освіти є покращення якості освітнього процесу та покращення її результативності, а також формування активної особистості майбутнього школяра. Це стосується і дітей з особливими освітніми потребами. Але існує невідповідність між реальним станом забезпечення адекватних умов навчання і розвитку таких дітей, що обумовлює недорозвиток усіх пізнавальних процесів. Тому, вченими, педагогами та психологами ведуться пошуки нових технологій навчання та засобів корекційного впливу, які б активізували пізнавальні процеси дітей з особливими освітніми потребами.

Педагогічний супровід розвитку пізнавальних процесів у дітей з особливими освітніми потребами завжди було і залишається актуальною і, водночас, надзвичайно складною проблемою теорії і практики спеціальної педагогіки. Адже головною метою педагогічного супроводу таких дітей є оптимізація їхньої розумової діяльності за рахунок стимуляції пізнавальних процесів і формування позитивної мотивації пізнавальної діяльності. Для успішного засвоєння програмового матеріалу потрібен фундамент, який складається з належного рівня розвитку пізнавальних процесів дошкільників.

Одне з найважливіших завдань спеціальної освіти - це підготовка дитини з особливими освітніми потребами до повноцінного життя в сучасних соціально-економічних умовах. Роль дошкільної освіти в розв'язанні цієї проблеми вирішальна. Саме тут закладається основа знань, умінь і практичних навичок, необхідних для подальшого сприймання навчального матеріалу, формуються якості, уміння дитини оволодівати знаннями, пробуджується інтерес до навчання.

Дітям з особливими освітніми потребами властива низька пізнавальна активність, так як у них із запізненням розвиваються всі пізнавальні процеси, що має негативний вплив на розвиток, навчання та соціалізацію дитини. Своєчасний і цілеспрямований педагогічний супровід розвитку пізнавальних процесів буде сприяти розвитку розумової діяльності, кращому засвоєнню матеріалу у процесі навчальної діяльності, поліпшенню спілкування та соціальної адаптації дітей, що в свою чергу попередить можливі труднощі шкільного навчання.

Отже, виникає потреба в застосуванні на заняттях різноманітних прийомів, спрямованих на розвиток пізнавальних процесів дітей з особливими освітніми потребами.

Певень Катерина Петрівна

здобувачка II (магістерського) рівня вищої освіти

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, Україна

Науковий керівник: Міненко А. О.

доктор педагогічних наук, професор

Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка, Україна

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ УЧНІВ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

***Анотація.** У статті проаналізовано специфіку та особливості педагогічних умов формування здоров'язбережувальної компетентності для учнів початкових класів. Розглянуто та проаналізовано окремі питання збереження здоров'я дітей.*

Вступ. Здоров'я людини та її повноцінний розвиток є запорукою міцності та розвитку держави. Інтеграція розвитку сфер системи освіти та системи охорони здоров'я має стати найважливішим вектором руху в державі і суспільстві, заснованих на гуманістичних і демократичних засадах.

Навчання школярів здоров'язбереження у системі освіти включає не лише процес оволодіння предметними знаннями і життєво важливими компетентностями, а й формування відповідних життєвих цінностей особистості, результатом яких є сформована здатність самостійно «управляти» своїм здоров'ям, проводити діагностичні, профілактичні, а за потреби і реабілітаційні та корекційні заходи.

Актуальність дослідження. Проблематика здоров'я індивіда завжди посідала і посідає важливе місце в соціальному, економічному та культурному житті суспільства і пов'язана з розвитком суспільного виробництва та формуванням суспільного буття, але особливої важливості дана проблематика набуває тоді коли вона стосується дітей, адже щоб зберегти здоров'я потрібна певна навичка, яку дитина набуває ще у початковій школі.

Постановка проблеми. Дослідження здоров'язбережувальної компетентності для учнів початкових класів у своїх працях здійснювали В. Байденко, Т. Бойченко, В. Горашук, М. Гриньова, В. Оржеховська, А. Міненко та ін. Здоров'язбережувальний підхід передбачає оволодіння дитиною ключовими компетентностями, які сприяють формуванню цілісної гармонійно розвиненої особистості.

Мета. Обґрунтувати важливість формування здоров'язбережувальної компетентності учнів початкових класів; визначити педагогічні умови її формування у дітей початкових класів.

Викладення основного матеріалу. Здоров'я вважається базисною характеристикою людського життя. Сучасні дослідники пов'язують здоров'я з поняттям «якість життя».

Здоров'я – це така якість життєвого процесу, коли воно закономірно і оптимально здійснюється в природному, і соціальному середовищі, і збагачується необхідним внутрішнім світом конкретної людини. Для людини воно виступає адекватним гігієнічним середовищем і здоровим способом життя [4].

Розглядаючи здоров'я як життєвий процес, можна говорити про нього стосовно до будь-якої людини і до будь-якого відрізка її життєвої біографії, а також до суспільства в цілому: здоров'я суспільства, здоров'я нації та здоров'я підростаючого покоління.

Найважливіший період у формуванні здорових основ способу життя є молодший шкільний вік. В початкових класах відбувається процес змін педагогічної парадигми. Нова освітня парадигма передбачає зміну пріоритетів навчання, знання, навички та компетенції на цілісній та різнобічній основі розвитку особистості [3, с. 93].

Саме тому, завдання вчителя в новій українській школі не полягає в «передачі» учням готових знань. У розвиненому суспільстві рівень здоров'я значною мірою пов'язаний з рівнем освіти. Чим вищий рівень освіти певної соціальної групи середовища, тим краще, як правило, має узагальнені показники здоров'я.

Здоровий спосіб життя – це міра цивілізованості і людяності, що характеризує як окрему людину, так і суспільство в цілому. Він складається з орієнтації на здоров'я як абсолютну життєву цінність, на ідеали особистості, сім'ї, нації та природи, з ефективних заходів харчування, освіти, фізкультури і спорту, гігієни тіла і духу.

Ми можемо сказати, що завдання збереження і зміцнення здоров'я дитини повинні вирішуватися, перш за все педагогічно та комплексно: і як інформація, і як методи навчання, прийоми та навички здорового способу життя, і як виховання в дусі безумовного пріоритету цінностей індивідуальне та суспільне здоров'я в усіх його проявах, сферах, рівнях [2, с. 91].

Розвиток сучасної системи освіти визначається інноваційними перетвореннями, які базуються на використанні компетентнісного підходу. Отже, особливості набуває розвиток навичок з охорони здоров'я дітей та необхідність зазначених навичок в сучасній системі освіти України.

Відповідно до загальнодержавного стандарту базової і повної загальної середньої освіти здоров'язбережувальна компетентність – здатність учня застосовувати за умови конкретної ситуації, комплекс здоров'язберігаючих навичок, дбайливо ставитись до свого та чужого здоров'я [4].

У цьому сенсі, здоров'язбережувальна компетентність – це комплекс знань, навичок, ставлень та цінностей, які спрямовані на збереження та зміцнення здоров'я - свого і оточуючих, на уроках і в позаурочний час [2, с. 4]. Здоров'язбережувальна компетентність розуміється як здатність учня застосовувати в умовах конкретної ситуації сукупність здоров'язбережувальних компетенцій, дбайливо ставитися до власного здоров'я та здоров'я інших людей.

В сучасному освітньому просторі здоров'язбережувальна компетентність передбачає не тільки медично-валеологічну інформативність, але й застосування набутих знань на практиці, володіння методиками зміцнення здоров'я й запобігання захворюванням.

У дослідженні Андрющенко Т. це визначення проектується так: дітям необхідно давати знання про здоров'я, формувати в них дійсне ставлення до здоров'я (свого та чужого), створювати умови для розвитку життєвих навичок, щоб сприяти зміцненню здоров'я [1].

У своєму дослідженні, поняття «формування здоров'язбережувальної компетентності молодших школярів» визначаємо як цілеспрямований процес становлення позитивної мотиваційно-ціннісної спрямованості на здоровий спосіб життя, оволодіння учнями знаннями, вміннями організовувати здоров'язбережувальну діяльність, досвідом здоров'язбереження; розвитку особистісних якостей, який здійснюється засобами оздоровчих методик та здоров'язбережувальних технологій з урахуванням специфіки функціонування шкільних установ.

Критеріями сформованості здоров'язбережувальної компетентності дітей молодшого шкільного віку є мотиваційно-ціннісний, когнітивно-інтелектуальний, практично-діяльнісний та їх показники.

Показниками мотиваційно-ціннісного є: позитивна мотиваційно-ціннісна спрямованість на оволодіння здоров'язбережувальною компетентністю, усвідомлення

своїх потреб, інтересів, цінностей щодо здоров'я та здорового способу життя, осмислення і оцінка умов, в яких відбуватиметься здоров'язбережувальна діяльність; когнітивно-інтелектуального: ступінь оволодіння знаннями про складові здоров'я, здорового способу життя, здоров'язбереження, особливості та функції здоров'язбережувальної діяльності, види здоров'язбережувальних технологій; методи та методики оздоровлення; практично-діяльнісного: вміння організувати та здійснювати здоров'язбережувальну діяльність, підвищувати рівень рухової активності дітей, моделювати та використовувати різні форми та методи здоров'язбереження.

Саме тому, уявлення про здоровий спосіб життя, захист і зміцнення здоров'я молодших школярів є своєчасним навчальним шляхом підготовки та проведення певних тематичних заходів, оскільки це сукупність освітні, санітарно-профілактичні заходи можуть сприяти формуванню і розвитку навичок охорони здоров'я у молодших школярів.

Системна співпраця вчитель, учень та батьки забезпечать ефективність формування здорового способу життя для учнів, де освітній процес має будуватися на засадах гуманізації, диференціації та психологізації.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури виведемо основні принципи такої роботи:

- принцип особистісного розвитку, в основі якого лежить виховання особистості на основі знання та досвід з урахуванням моделей розвитку особистості;
- принцип безперервності процесу розвитку особистості, що забезпечується взаємним зв'язком змісту, форм і методів характеру виховної взаємодії та технології фізичного і духовного розвитку культури особистості;
- принцип цілісності процесу розвитку особистості, що передбачає врахування всіх сфер особистості: емоційно-чуттєвої, пізнавальної та вольової;
- принцип особистісно-орієнтованого підходу, який реалізується з метою збереження здоров'я дитини, індивідуальний підхід;
- принцип самоорганізації та саморозвитку, який передбачає свідомий вибір життєвої орієнтації, етапи самопізнання, самовизначення та самореалізація, аналіз та накопичення досвіду, самоконтроль, самокорекція в процесі розвитку та формування потреб здорового способу життя [3, с. 13].

Аналіз змісту сучасних засобів та методів здоров'язбереження дає можливість виокремити такі їх типи:

- для перебування, навчання та праці в школі та ті, що вирішують завдання раціональної організації виховного процесу (з урахуванням вікових, статевих, індивідуальних особливостей та гігієнічних норм), відповідність навчального та фізичного навантажень можливостям дитини; оздоровчі технології – технології, спрямовані на зміцнення фізичного здоров'я;
 - для учнів/студентів підвищення потенціалу (ресурсів) здоров'я (фізична підготовка, фізіотерапія, аромотерапія, загартування, гімнастика, масаж, фітотерапія, музична терапія);
 - технології навчання здоров'ю – навчання гігієнічній поведінці;
 - формування життєвих навичок (керування емоціями, вирішення конфліктів тощо), профілактика травматизму та зловживання психоактивними речовинами, статеве виховання.

Такі технології реалізуються завдяки включенню відповідних тем до предметів загально-навчального циклу, введення до варіативної частини навчального плану нових предметів, організації факультативного навчання та додаткової освіти; виховання культури здоров'я – виховання в учнів особистісних якостей, які сприяють збереженню та зміцненню здоров'я, формуванню уявлень про здоров'я як цінність, посиленню мотивації на ведення здорового способу життя, підвищенню відповідальності за особисте здоров'я, здоров'я родини [2, с. 64-65].

Зазначене треба тому що, до школяра з самих юних років треба донести важливість здоров'я, як найвищої людської цінності та першорядного чинника досягнення успіху і благополуччя. Що саме збереження здоров'я є тим самим необхідним навиком в сучасній системі освіти. Зазначене є однією із ключових компетентностей, на думку українських вчених-педагогів, саме це обумовлює визнаний комплекс певного рівня знань, умінь, навичок, ставлень тощо, який має місце у величезній сфері людської діяльності.

На основі аналізу психолого-педагогічної літератури та вивчення досвіду роботи вчителів-практиків вважаємо за доцільне виділити наступні педагогічні умови формування навичок здоров'язбереження дітей:

- свідоме засвоєння учнями знань про здоров'я та здоровий спосіб життя;
- включення ціннісних знань у зміст початкової освіти;
- розроблення та впровадження в навчально-виховний процес інтегровані курси, факультативи, додаткові курси;
- залучення учнів до позакласної роботи, сприяє поглибленню своїх знань про здоровий спосіб життя, розвиток особистого прагнення до нього слідувати;
- використання інтерактивних методів навчання у процесі формування здоров'язбережувальної компетентності учнів початкових класів.

Успішність формування здоров'язбережувальної компетентності учня зі зниженим слухом відсталістю залежить від обраної педагогічної системи спільних дій корекційного педагога, спеціального психолога, батьків і самих школярів у процесі діяльності, спілкування і пізнання здоров'я як особливої життєвої цінності [5].

Складовими цієї компетентності є життєві навички, що сприяють здоровому способу життя. Відповідно до складових здоров'я (фізична, соціальна, духовна, психічна) ці життєві навички передбачають реалізацію кожної з них:

1) життєві навички, що сприяють фізичному здоров'ю (навички раціонального харчування, рухової активності, санітарно-гігієнічний режим праці та відпочинку);

2) життєві навички, що сприяють соціальному здоров'ю (навички ефективного спілкування, співчуття, розв'язування конфліктів, поведінки в умовах тиску, погроз, дискримінації, спільної діяльності та співробітництва);

3) життєві навички, що сприяють духовному та психічному здоров'ю (самоусвідомлення та самооцінка, аналіз проблем і прийняття рішень, визначення життєвих цілей та програм, самоконтролю, мотивація успіху та тренування волі).

Варто зазначити, що робота з формування основ здорового способу життя буде успішною за умови реалізації таких умов, як добровільність та логічність для самої дитини. У свою чергу проблема формування здоров'язбережувальної компетентності учнів початкових класів є актуальною в умовах сьогодення, вирішення якої полягає у становленні позитивної мотиваційно-ціннісної спрямованості на здоровий спосіб життя, оволодінні учнями знаннями, вміннями організувати здоров'язбережувальну діяльність, оволодінні досвідом здоров'язбереження; розвитку особистісних якостей, що забезпечується засобами оздоровчих методик та здоров'язбережувальних технологій з урахуванням специфіки функціонування закладів освіти.

Висновки. Формування культури здоров'я розпочинається з моменту народження людини і триває все життя. На рівень її розвитку впливає безліч факторів: родина, колектив, засоби масової інформації тощо. Значну роль у цьому відіграють усі навчальні заклади і відповідальність за успішність процесу формування культури здоров'я лягає на педагога. Отже, для формування здорового способу життя учням початкових класів допоможуть: використання інтегрованого підходу та просування навчальних предметів; розробка та впровадження різноманітних навчальних засобів програми, організація позакласної та позашкільної роботи, заходи, спрямовані на підвищення знань про здоровий спосіб життя та ціннісна мотивація ставлення учня до здоров'я; співпраця вчителя з батьками, медичним персоналом.

Таким чином, дитина має усвідомити, що вирішення проблем збереження власного здоров'я лежить на ній самій, на її знаннях і розумінні проблем формування, збереження, зміцнення та відновлення, а також на вмінні дотримуватися відповідних правил здорового способу життя.

Список використаних джерел:

1. Андрущенко Т. К. Формування здоров'язбережувальної компетентності як соціально-педагогічна проблема. Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. 2012. № 7. С. 123-127.
2. Ващенко О. М. Фізкультурно-оздоровчі заходи в режимі навчального дня молодшого школяра: навч.-метод. посіб. / О. М. Ващенко, В. М. Єрмолова, Л. І. Іванова та ін. Кам'янець-Подільський: Абетка, 2012. 192 с.
3. Здоров'язберігаючі технології в навчальному закладі / упоряд. О. Колонькова, О. Литовченко. Київ: Шкільний світ, 2009. 128 с.
4. Концепція Нової української школи. – Режим доступу: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/nova-ukrainska-shkola-compressed.pdf>
5. Міненок А. О., Ігнатенко С. А. Формування медико-валеологічної компетентності майбутнього вчителя початкової школи в умовах здоров'язбережувальної парадигми сучасного освітнього середовища. *Здоров'язбережувальний контент життєдіяльного середовища особистості*: монографія. Черкаси: Видавець Чабаненко Ю. А., 2020. С. 149-175.

Мирошниченко Віктор Олексійович

Відокремлений структурний підрозділ

«Одеський технічний фаховий коледж

Одеського національного технологічного університету», Україна

ПРОЕКТИ ОЩАДНОГО ВИРОБНИЦТВА В СУЧАСНОМУ ТЕХНІЧНОМУ ФАХОВОМУ КОЛЕДЖІ ЯК СТРАТЕГІЇ МОНІТОРИНГУ ПРОФЕСІЙНОЇ ПІДГОТОВКИ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ

***Анотація.** Найголовнішою особливістю сучасного етапу розвитку цивілізації є виникненні нової системи цінностей. Цінністю вважається сама інновація, оригінальність, взагалі нове. Швидка інформатизація суспільства змінює не тільки наукові, технічні, технологічні, виробничі, економічні аспекти людської діяльності. Вона веде до суттєвих змін як у філософському, так і у соціальному усвідомленні інженерної проектної діяльності. Проектування, яке раніше виступало видом виключно інженерної діяльності, сьогодні проникло у всі сфери людського існування: науку, освіту, культуру, засоби масової інформації, політику, тощо. На практиці проектування поняття "проект" вживається у залежності від конкретної змістової ситуації.*

Виклад основного матеріалу. Впровадження у процес професійної підготовки майбутніх фахівців у технічному фаховому коледжі ідеї розрахунковості та ощадності використання можливостей освітнього процесу, реалізація принципів якої спрямована на виявлення втрат (моніторинг) для збільшення працездатності, покращення професіоналізму, творчості, підвищення рівня готовності до проектної діяльності, спрямована на всі види професійних умінь майбутнього фахівця та дає можливість перетворити в набір компетентностей у процесі його професійної підготовки, тобто ключової ідеї лін-освіти. Втілення лін-технологій у процесі професійної підготовки фахівців у технічному фаховому коледжі – це своєрідні інвестиції, як у розвиток інноваційних педагогічних технологій, так і у процес формування конкурентоспроможних фахівців. При цьому моніторинг результативності освітнього процесу передбачає не лише констатацію наявного рівня знань, умінь і навичок, а й їх діагностику та облік, тобто встановлення реальної педагогічної ситуації забезпечення умов навчання, оцінка якості отриманих знань за результатами поточного контролю, аналіз їх динаміки та відповідна корекція навчального процесу з упередження негативних наслідків. У такий спосіб актуалізується визнання якості професійної підготовки майбутніх фахівців технічного профілю, де важливим є дві функції: супровід (інноваційна технологія професійної підготовки і моніторинг професійної підготовки) та постійне самовдосконалення.

Дослідження витоків зародження професійної підготовки викладачів для технічного навчального закладу дало змогу визначити найбільш суттєві історичні особливості процесу професійної підготовки викладачів для навчальних закладів освіти та окреслити їх прогностичні особливості впливу на розвиток сучасної технічної освіти. А саме: актуалізація та систематизація технічних і педагогічних знань, цілеспрямоване накопичення наукового досвіду; науково-педагогічне стажування (практико-зорієнтована професійна підготовка в межах тріади «освіта – наука – виробництво»); перекваліфікація

(удосконалення фундаментальної професійної підготовки). Суттєвим є те, що сьогодні актуалізується конкретизація «покрокової» професійної підготовки майбутніх фахівців [1].

Технологія професійної підготовки майбутніх інженерів у технічному фаховому коледжі у контексті ідеї безперервної освіти на засадах «ощадного виробництва знань» є системою безперервного моніторингу результативності освітнього процесу та ощадного використання його можливостей у технічному фаховому коледжі, як домінанти професійної підготовки майбутніх інженерів, що спрямована на постійне виявлення та знешкодження освітніх втрат для розвитку професіоналізму й творчості за рахунок «вितягуючого» виробництва знань та їх повсякчасного самовдосконалення.

Структурними складовими експериментальної моніторингової технології професійної підготовки майбутніх фахівців у технічних навчальних закладів встановлено такі: концептуальна, процесуальна, технологічна. Згідно з концептуальною складовою, професійна підготовка стає більш продуктивною за умови використання дидактичних засобів лін-освіти, які перетворюють процес професійної підготовки у свого роду «виробничо-технологічний» процес із гарантованим результатом. Процесуальна частина експериментальної моніторингової технології професійної підготовки актуалізувала цілі навчання та зміст навчального матеріалу й безпосередньо організацію навчального процесу. Технологічна частина (методи і форми навчальної діяльності всіх учасників освітнього процесу, діяльність викладача з управління процесом засвоєння матеріалу, моніторинговий супровід навчального процесу) передбачала врахування етапів природного циклу навчання майбутніх фахівців у технічному навчальному закладі.

Вектором дієвості експериментальної моніторингової технології професійної підготовки майбутніх фахівців у технічному фаховому коледжі було обрано «професійний проект» певної педагогічної системи, що реалізувався на практиці за допомогою інтегративного змісту професійної підготовки майбутніх фахівців, форм, методів, засобів, процедур і умов навчання у взаємодії викладача і здобувача освіти. Відтак, визначено, що експериментальна моніторингова технологія професійної підготовки є суто моніторинговою стратегією професійної підготовки майбутніх фахівців, яка має постійно змінний характер і різні результати в залежності від різних чинників його впровадження.

Процес творчості, а саме технічної, завжди здійснюється поетапно і включає такі процедури проектування: а) усвідомлення протиріччя, створення і обґрунтування ідеї; б) технічну розробку завдання і практичну роботу над ним (проектування і конструювання); в) випробування об'єктів у роботі та оцінка результату творчого рішення. Перша процедура завершується створенням загального плану, ідеї, задуму рішення задачі (загального принципу дії систем даного типу). Друга процедура включає проектування і конструювання.

Проектування – розробка і обґрунтування проекту машини, абстрагованого від речовинної форми. Саме тому проектування передує конструюванню і представляє собою пошук науково обґрунтованих, технічно здійснимих і економічно доцільних інженерних рішень.

Результатом проектування у процесі професійної підготовки майбутніх інженерів є проект об'єкту, що розробляється під час вивчення навчальної дисципліни (тексти, графіки, креслення, розрахунки, моделі і т.д.). Також допустимим є проектування теоретичне (на папері або комп'ютері), та матеріальне (реальне) втілення проектної діяльності.

Відтак, проектування зводиться до виконання деяких послідовних "проектних процедур" – маршрутів проектування.

Будь-яке проектування, що застосовує викладач у процесі професійної підготовки майбутніх інженерів обов'язково містить у собі: розробку проекту, (документування професійною мовою - опис, зображення, системи формул, комп'ютерна програма, взагалі

"текст"); науковотехнічне і соціокультурне обґрунтування, оцінка і узгодження проекту із зацікавленими сторонами, яке завершується рішенням про прийняття проекту; реалізацію його доступними для виготовлення технологічними, організаційними, інвестиційними та іншими засобами.

У процесі нашого дослідження варто особливу увагу звернути на системне проектування – це проектування за відсутності прототипів. Воно зорієнтоване на реалізацію ідеалів, що формуються у теоретичній чи практичній частині дисципліни. Таке проектування тісно переплітається з плануванням, управлінням, прогнозуванням і організаційною діяльністю, з елементами якої знайомиться здобувач освіти. Ці "етапи" діяльності у межах "проектного маршруту" не тільки трансформуються самі, але й суттєво модифікують процес проектування у цілому. Таким чином, системне проектування моделює і професійні ситуації профпроекування інженерних об'єктів, і проектування систем людської діяльності, у яку входять технічні об'єкти (системи обслуговування, управління, функціонування) і система організації самої діяльності по створенню складного інженерного об'єкта, розробці "проекту" наступної інженерної діяльності. Тому здобувачам освіти пропонується за об'єкт системного проектування обирати вже не традиційний інженерний об'єкт, а якісно новий "діяльнісний" об'єкт.

Важливим напрямом сучасного проектування є соціотехнічне проектування. Цей специфічний напрям переважно спрямований на системи людської діяльності, соціальні і психологічні аспекти взаємодії людей у процесі виробничої діяльності. Тому в якості об'єкта проектної діяльності тут опиняється сама сфера проектної діяльності, так зване "проектування проектування". Для вивчення особливостей соціотехнічного проектування формується новий методологічний напрям – розробка норм і приписів для проектних процедур, їх теоретичне обґрунтування [2]. Зміна методології і технології проектування технічних об'єктів під час вивчення таких дисциплін як "проектування холодильних машин та установок", "проектування виробничих цехів", "основи конструювання деталей, машин та пристроїв", "опір матеріалів", знаходить своє відображення у державних освітніх стандартах, у яких відмічається необхідність формування у майбутніх інженерів готовності до розв'язання цілої низки задач в галузі майбутньої професійної діяльності, а саме:

- визначення цілей проектування об'єктів професійної діяльності, критеріїв продуктивності проектних рішень, обмежень;
- системний аналіз об'єкта проектування у предметній галузі, їх взаємозв'язок;
- розробка вимог до об'єктів професійної діяльності на основі аналізу запитів користувачів, моделей предметної галузі та можливостей технічних засобів.

Незалежно від спеціалізації, яку отримає майбутній інженер під час професійної підготовки, завжди існує шість компонентів проектної діяльності: ціль, об'єкт, засоби, умови, результат і продукт проектування. І хоча інженери різних спеціальностей мають певну специфіку проектних умінь відповідно до своєї галузі, об'єктивні розрізнення в конкретних складових проектних вмінь у них, тем не менше, поєднані в єдину канву застосування творчих здібностей окремих особистостей (або колективів людей) на створення або удосконалення проекту із заданими параметрами (див. табл. 1).

Проектант прислуховується і до думки вчених, і до суспільної думки, особливо, якщо результати його роботи можуть вплинути на здоров'я та образ життя людей. Це пов'язано з тим, що ніякі посилення на економічну, технічну і, навіть, державну доцільність не можуть виправдати соціальних, моральних, екологічних збитків, які можуть стати наслідками від реалізації певних проектів. Відтак, соціально-гуманітарна, соціально-екологічна оцінка (експертиза) продуктів проектування стає міждисциплінарною задачею та вимагає підготовки фахівців широкого профілю з достатнім рівнем сформованості проектної культури.

Таблиця 1

Порівняння компонентів інженерної проектної діяльності викладач, здобувача освіти (як майбутнього інженера) та спеціаліста з інформаційної технології

	Інженерна проектна діяльність		
	викладач	Здобувач освіти (майбутній інженер)	спеціаліст з інформаційної технології
Ціль	утворення педагогічного проекту навчання	створення технічного проекту	утворення інформаційної технології
Об'єкт	навчально-педагогічна ситуація, яка повинна бути створена у ході реалізації педагогічного проекту	конструкція або технологія виготовлення виробу	Порядок "людина-техніка - середовище", який сприяє виконанню завдання у відповідності до алгоритму дії
Засоби	Знання принципів, форм і методів навчально-педагогічного проектування, вміння використовувати розумні форми та методи конструювання навчального процесу	Знання способів і принципів проектування самої конструкції і матеріальних та виробничих технологічних норм, вміння використовувати правильні технічні рішення для кожній окремій ситуації	Знання можливостей інформаційних технологій, мов і платформ програмування, систем інструментів; вміння розробляти і влаштовувати програми; вміння готувати різні документи програмного, інформаційного та організаційного забезпечення
Умови	Зовнішні умови і фактори організації педагогічного процесу	Різні матеріальні, трудові, фінансові ресурси, обладнання і структура виробництва	Різноманітні комп'ютерні засоби, інформаційна середа, персонал, функціональні вимоги
Результат	Рішення про конструкцію і сутність педагогічного проекту, організаційні форми його реалізації	Рішення про технологію організації виробництва виробів	Рішення про структуру, розподіл функцій між людиною і технікою, зміст проектної документації
Продукт	Навчально-педагогічний проект, який знаходиться на різних матеріальних носіях інформації	Технічна документація на виготовлення виробу чи технологічна документація на виготовлення виробу, оформлені у відповідності до норм і стандартів виробництва	Технічний проект, що відповідає заданим вимогам та оформлений у відповідності до стандартів

[авторська розробка]

Таким чином, процес проектування представляє собою особливий вид навчальної діяльності. Об'єкти проектування можуть бути як матеріальними (інженерне проектування) так і нематеріальними (соціальне проектування). У той же час сам процес проектування є нематеріальним, він характеризується діяльністю з обробки інформації, створенням інформаційних моделей планування технічних робіт, технічних інновацій та продуціювання множини методів, засобів і процедур їх реалізації.

Одним з головних методологічних аспектів дослідження інженерної проектної діяльності є розкриття особливостей функціонування і розвитку інженерного проектного мислення. У вивченні творчої діяльності майбутнього інженера особливо важливим є аналіз проблеми регулятивов і концептуальних підстав, які формують технічну картину світу і стиль інженерного проектного мислення. Провідними категоріями, через які

розкривається будь-яка профільна дисципліна, виступають "конструкторсько-технологічне мислення", "стиль мислення інженера проектувальника", "наукова картина світу" [3].

Підготовка майбутніх спеціалістів у технічному фаховому коледжі має свої особливості та характерні вимоги до здобувачів освіти [4]:

- науково аналізувати соціально-значущі проблеми і процеси та використовувати їх у різних видах професійної інженерної діяльності;

- враховувати етичні і правові норми у створенні екологічних і соціальних проектів володіти сучасними науковими методами пізнання законів природи на рівні, необхідному для вирішення професійних завдань;

- володіти комп'ютерними методами обробки інформації, яку використовують у галузі професійної діяльності;

- знати специфіку виробничих стосунків і принципів управління з урахуванням технічних, економічних і людських чинників;

- виробляти нові знання із використанням сучасних інформаційних освітніх технологій;

- вміти на засадах системного підходу будувати і використовувати моделі для опису і прогнозування різних явищ;

- здійснювати кількісний і якісний аналіз;

- ставити цілі, формулювати завдання, пов'язані з інженерною проектною діяльністю;

- уміти працювати з людьми і у колективі;

- уміти створювати міждисциплінарні проекти і реалізовувати їх на практиці.

Висновки. Упровадження у процес професійної підготовки майбутніх фахівців в технічних навчальних закладів лін-технологій забезпечує «ощадне навчання», «витягуюче» навчання, візуальний моніторинг, кайдзен, що, у свою чергу, складає раціональний вектор розв'язання порушеної проблеми.

Отже, при виявленні основних особливостей інженерної проектної діяльності, які відрізняють її від інших форм предметно-практичної діяльності, в першу чергу від виробництва та технічної діяльності, слід визначити її головні ознаки: дослідження на основі систематизованого знання властивостей і характеристик предметних структур практики з метою трансформації природного в штучне; перетворення речовини, енергії та інформації для виявлення оптимальних структурних і функціональних взаємозв'язків створених інженерних споруд, технічних засобів і організаційних форм технологій.

Виходячи з цього, головна мета сучасної професійної освіти в технічному фаховому коледжі – це формування проектного мислення сучасного здобувача освіти. Це спрямованість на задоволення потреб майбутніх спеціалістів у знаннях, способах, прийомах, з подальшою метою створення технічних засобів і організації технологій.

Список використаних джерел:

1. Єрмакова, С.С. (2011). Проблема якості сучасної освіти. *Науковий вісник Південноукраїнського національного педагогічного університету імені К. Д. Ушинського*, (11-12), 138-144.
2. Іванова, О. С. (2013) Нова філософія інженерної освіти: логіка формування гуманітарно-технічної еліти. *Перспективи*, (3), 40-45.
3. Мирошніченко В.О. (2021) Технології ощадливого виробництва у процесі професійної підготовки майбутнього інженера в закладі фахової перед вищої освіти. *European scientific discussions. Abstracts of the 3rd International scientific and practical conference*, 383-391. Вилучено з: <https://sci-conf.com.ua/iii-mezhdunarodnaya-nauchno-prakticheskaya-konferentsiya-european-scientific-discussions-1-3-fevralya-2021-goda-rim-italiya-arhiv/>.
4. Резник Ю.М. (2011) Социальная инженерия как профессия. *Известия Томского политехнического университета*, (6), 124-130.

Меланишина Ірина Сергіївна

студентка 2 курсу магістратури факультету іноземних мов

Вінницький державний педагогічний університет імені Михайла Коцюбинського, Україна

ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ФОРМУВАННЯ «М'ЯКИХ НАВИЧОК»

Поняття «м'які навички» (англ. «Soft skills») починає використовуватись у наукових працях ще з 90-их рр. ХХ століття. Одними із перших науковців, які ввели до наукового обігу поняття «м'які навички» (англ. «Soft skills»), були німецькі та американські професіонали в сфері управління, пізніше це поняття з'являється у працях представників освіти та бізнесу. «М'які» навички, як правило, розглядають у доповненні до «технічних навичок» (англ. «Technical skills»), «жорстких навичок» (англ. «Hard skills»), тобто професійних навичок, які безпосередньо забезпечують виконання фахових завдань [1, с. 162].

Вперше поняття «м'які навички» (англ. «Soft skills») почали використовувати в 1959–1972 рр. в армії Сполучених Штатів Америки з метою покращення рівня підготовки військовослужбовців [2].

Країнами, які є членами Європейського Союзу, було прийнято багато документів, котрі дають можливість ввести загальноприйнятту та єдину класифікацію «м'яких навичок» (англ. «Soft skills») для Єдиного європейського економічного простору. Європейські ініціативи із розвитку навичок містили поняття «Rethinking Education» – консультування країн-членів ЄС згідно із інвестуванням у розвиток навичок для одержання оптимальних соціально-економічних результатів.

Тенденції формування «м'яких навичок» (англ. «Soft skills») мають місце в освітній і кадровій політиці провідних країн Європейського Союзу, Північної Америки, Азії, включаючи ті країни, що активно розвиваються (наприклад, Китай, Японія, Малайзія, Сингапур). Багато великих дослідницьких центрів Сполучених Штатів Америки активно досліджують поняття «м'яких навичок» (англ. «Soft skills») та ефективні шляхи їх формуванні, у тому числі на уроках іноземної мови. Яскравим свідченням цього є той факт, що у 2011 р. «Інститут майбутнього» (англ. «Institute for the Future») спільно з «Університетом Фенікса» (англ. «University of Phoenix») підготували та науково обґрунтували передбачення стосовно розвитку необхідних навичок на ринку праці на основі «методології форсайта» (англ. «Foresight Methodology») [3, с. 32].

«М'які навички» (англ. «Soft skills»), як правило, є тісно пов'язаними із «жорсткими навичками» (англ. «Hard skills»), які дають змогу працювати та бути ефективними у професійній діяльності. На думку А. Аббас (A. Abbas), «жорсткі навички» (англ. «Hard skills») гарантують лише 15% успіху, у той час як інші 85% прямо залежать від рівня сформованості «м'яких навичок» (англ. «Soft skills») [4].

Окрім того, Г. Мітчелл (G. Mitchell) наголошує на тому, що на відміну від «жорстких навичок» (англ. «Hard skills»), котрі можна сформувати та удосконалити досить швидко, формування «м'яких навичок» (англ. «Soft skills») є досить довготрималим процесом [5].

Значущість та важливість «м'яких навичок» (англ. «Soft skills») не підлягає сумніву. На думку науковця Ф. Корналлі (F. Cornalli), «м'які навички» (англ. «Soft skills») є у першу чергу особистісними рисами, цілями, мотивацією і вподобаннями, котрі цінуються у навчано-пізнавальній діяльності та на ринку праці. Саме зазначені вище навички є важливою складовою успіху у житті людини. Окрім того, «м'які навички» (англ. «Soft skills») інтерпретуються також як нетехнічні, нематеріальні, особистісні навички, які

визначають людину як фасилітатора, лідера, перемовника та посередника. Також Ф. Корналлі (F. Cornalli) вдало порівнює поняття «м'які навички» (англ. «Soft skills») із емоційним інтелектом, а інші трактують їх як динамічну сукупність метакогнітивних та когнітивних навичок, інтелектуальних, міжособистісних і практичних умінь [6].

З огляду на методологічний підхід щодо загальної основи «м'яких навичок» (англ. «Soft skills»), вони є поєднанням нетехнічних знань і навичок, котрі є запорукою успішної роботи. Сюди належать ті вміння, які безпосередньо не пов'язані із професійною діяльністю, проте мають тісний взаємозв'язок із особистими якостями (дисципліна, впевненість, самоменеджмент тощо), соціальними (командна робота, спілкування, емоційний інтелект тощо) й управлінськими навичками (розв'язання непростих сучасних проблем, раціональна організація часу, критичне мислення тощо) [7].

Варто відзначити, що до «м'яких навичок» (англ. «Soft skills») належать аспекти загальних навичок, зокрема неакадемічні вміння (критичне мислення, вирішення певних проблем, робота у команді, інформація та навчання, підприємництво, професійна та етична мораль, лідерство тощо). Ці навички включають в себе сім типів «м'яких навичок» (англ. «Soft skills»), які повинні бути закладені в навчальну програму в закладах освіти і містити комунікативні навички, розв'язання проблем та критичне мислення, командну роботу, готовність до неперервної освіти, управління інформацією, робочу, підприємницьку та професійну етику, лідерство тощо [8].

«М'які навички» (англ. «Soft skills») також часто характеризуються здатністю, можливістю і готовністю людини діяти у нестандартних ситуаціях, базуючись на власному досвіді й інтуїції, без стереотипності та шаблонності, із можливістю швидко та гнучко пристосовуватися до змін, уникненням фіксованої функціональності тощо. Зазначені вище навички включають в себе системні характеристики, а саме емерджентність, яка забезпечує комплексне функціонування взаємопов'язаних компонентів і формування нових функціональних характеристик, а не тільки їхній сумарний набір, включаючи синергетичність, яка забезпечує збільшення ефективності діяльності внаслідок поєднання компонентів.

С. Наход зауважує, що, зважаючи на соціальну взаємодію, «м'які навички» (англ. «Soft skills») називають сукупністю неспеціалізованих надпрофесійних «гнучких компетентностей», які мають значний вплив на успішне виконання професійних обов'язків у будь-якій галузі [9, с. 131].

Отже, «м'які навички» (англ. «Soft skills») можна вважати унікальними компетенціями, які досить складно виміряти за допомогою кількісних показників. Ці вміння часто залежать від характеру особистості, розвиваються та формуються впродовж усього життя, включають інтелектуальні, соціальні і вольові компетенції, зокрема й комунікабельність, креативність, вміння працювати в команді, пунктуальність, урівноваженість тощо.

Список використаних джерел

1. Коваль К. О. Розвиток «soft skills» у студентів — один з важливих чинників працевлаштування / Вісник Вінницького політехнічного інституту. 2015. № 2. С.162-167.
2. Що таке hard skills і soft skills: як нас оцінює роботодавець. URL : <https://eduhub.in.ua/news/shcho-takehard-skills-i-soft-skills-yak-nas-ocinyuye-robotodavec> (дата звернення: 19.08.2022).
3. Дроздова Ю. Концептуальні підходи до визначення «Soft skills» у сучасних освітніх та професійних моделях. Київ : Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2020. 90 с.
4. Abbas A. Integrating the English language teaching and learning process with soft skills / International Conference on Education and Language. Lampung, Indonesia : UBL, 2013. P. 303-310.
5. Mitchell G. Essential soft skills for success in the 21st century workforce as perceived by Alabama business/marketing educators. URL : http://etd.auburn.edu/bitstream/handle/10415/1441/Mitchell_Geana_57.pdf (Last accessed: 20.08.2022).

6. Cornalli F. Training and developing soft skills in higher education / 4th International Conference on Higher Education Advances (HEAd'18). URL : <http://headconf.org/head18/wp-content/uploads/pdfs/8127.pdf>. (Last accessed: 20.08.2022).
7. Methodological approach for a common framework of Soft Skills at work. 2015. URL : https://ec.europa.eu/programmes/erasmus-plus/projectresult-content/dce32717-6cfc-4b23-b7af-e4effad68f21/Framework_soft_skill_Report.pdf. (Last accessed: 20.08.2022).
8. The 7 Soft Skills You Need to Be Successful. URL : <https://www.omniagroup.com/the-7-soft-skills-you-need-to-be-successful/>. (Last accessed: 20.08.2022).
9. Наход С. А. Значущість soft skills для професійного становлення майбутніх фахівців соціономічних професій / Педагогічні науки: реалії та перспективи. 2018. Вип. 63. С. 131–135. URL : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/23921/1/Nakhod%20S.%20%D0%90..pdf> (дата звернення: 19.08.2022).

Кончіч Віра Володимирівна

заступник директора з навчально-виховної роботи,
вчитель англійської мови вищої кваліфікаційної категорії,
старший учитель

*Харківська спеціалізована школа I-III ступенів №75 Харківської міської ради
Харківської області, м. Харків, Україна*

ФОРМУВАННЯ КЛЮЧОВИХ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВ НА УРОКАХ ІНОЗЕМНОЇ МОВИ У КОНТЕКСТІ СУЧАСНИХ ОСВІТНІХ ТЕХНОЛОГІЙ

Актуальність досвіду. «Хто не може змінити свої погляди, не може змінити нічого», — так висловився відомий англійський драматург Джордж Бернард Шоу (1856–1950). І цей вислів дуже актуальний для нас, викладачів іноземної мови, в час стрімкого розвитку ринкових відносин, де перемагатимуть фахівці, що навчаються впродовж життя, критично мислять, ставлять цілі та досягають їх, працюють у команді, спілкуються в багатокультурному середовищі та володіють сучасними технологіями. Вони не бояться змін та сміливо рухаються вперед, до вирішення завдань, що постали перед ними внаслідок реформування освітньої системи. Державний Стандарт, затверджений постановою Кабінету Міністрів України від 21 лютого 2018 р. № 87, поставив метою іншомовної освіти «формування іншомовної комунікативної компетентності для безпосереднього та опосередкованого міжкультурного спілкування, що забезпечує розвиток інших ключових компетентностей та задоволення різних життєвих потреб здобувача освіти».

Прийняття Концепції Нової української школи, що ґрунтується на «Рекомендаціях Ради Європи щодо формування ключових компетентностей освіти впродовж життя», вносить корективу в освітній процес. Перед освітянами взагалі, а викладачами іноземної мови зокрема, постають завдання опанування ключових компетентностей, яких потребує кожен учень для самореалізації, активної громадянської позиції, соціальної інклюзії та працевлаштування, що в подальшому забезпечить особисту реалізацію та життєвий успіх протягом усього життя.

Мета досвіду: пошук та шляхи використання ефективних сучасних освітніх технологій для формування ключових компетентностей учнів на уроках англійської мови.

Об'єкт досвіду – формування ключових компетентностей учнів на уроках англійської мови.

Предмет досвід – сучасні освітні технології .

Наукове обґрунтування. На думку сучасних науковців, педагогів Хуторського О.В., Байкова Ю.Н., Єгорова Д.Є., Лакшина О.І. та ін. саме набуття життєво необхідних компетентностей може дати людині можливість правильно орієнтуватися у сучасному суспільстві та інформаційному просторі, тому потрібно здійснити перехід від освіти як «передачі знань» до продуктивного навчання, коли засвоєння знань відбувається через процес створення учнем власних творчих продуктів.

Компетентнісний підхід, за визначенням О. Пометун, – це «спрямованість освітнього процесу на формування і розвиток ключових (базових, основних) і предметних компетентностей особистості. Результатом такого процесу є сформованість загальної компетентності людини як сукупності ключових компетентностей, інтегрованої характеристики особистості».

Слід враховувати, що компетентнісний підхід тісно пов'язаний із такими підходами, як особистісно-орієнтований (потребує трансформації змісту освіти, перетворення його з

моделі «для всіх» на суб'єктивні надбання одного учня, що їх можна виміряти) та діяльнісний (може бути реалізований тільки в діяльності, тобто в процесі виконання конкретним учнем певного комплексу дій).

Отже, перехід до компетентнісного підходу означає:

- 1) переорієнтація з процесу на результат освіти в діяльнісному вимірі;
- 2) зміщення акценту з накопичування нормативно визначених знань, умінь та навичок на формування й розвиток в учнів здатності практично діяти, застосовувати досвід успішних дій у конкретних ситуаціях.

Компетентність – це «здатність успішно задовольняти індивідуальні та соціальні потреби, діяти й виконувати поставлені завдання. Кожна компетентність побудована на поєднанні взаємовідповідних знань, умінь і практичних навичок, ставлень і цінностей, поведінкових компонентів, усього того, що особистість може мобілізувати для активної дії» («DeSeCe», програма «Визначення та відбір компетентностей: теоретичні й концептуальні засади» (Швейцарія, США, Канада)).

Концепція «Нова українська школа» тлумачить це поняття наступним чином: «Компетентність – динамічна комбінація знань, способів мислення, поглядів, цінностей, навичок, умінь, інших особистих якостей, що визначає здатність особи успішно провадити професійну та/або подальшу навчальну діяльність».

Отже, компетентність учня припускає прояв стосовно компетенції цілого спектра його особистісних якостей. Поняття компетентності включає не тільки когнітивну й операціонально-технологічну складові, а й мотиваційну, етичну, культурну, соціальну та поведінкову. Тобто компетентність завжди особистісно забарвлена якостями конкретного учня.

Узагальнивши здобутки європейських і вітчизняних учених з питань запровадження компетентнісного підходу, сьогодні, згідно нового базового Закону «Про освіту» (2017) та Концепції «Нової української школи», ключовими освітніми компетентностями є такі: спілкування державною (і рідною у разі відмінності) мовами; спілкування іноземними мовами; математична компетентність; основні компетентності у природничих науках і технологіях; інформаційно-цифрова компетентність; вміння вчитися впродовж життя; ініціативність і підприємливість; соціальна та громадянська компетентності; обізнаність та самовираження у сфері культури; екологічна грамотність і здорове життя.

Усі перелічені компетентності однаково важливі й взаємопов'язані. Кожну з них учні набувають під час вивчення іноземної мови на всіх етапах освіти. Спільними для всіх компетентностей є такі вміння: вміння читати і розуміти прочитане; вміння висловлювати думку усно і письмово; критичне мислення; здатність логічно обґрунтовувати позицію; виявляти ініціативу; творити; вміння вирішувати проблеми, оцінювати ризики та приймати рішення; вміння конструктивно керувати емоціями; застосовувати емоційний інтелект; здатність співпрацювати в команді. З урахуванням даних позицій у змісті навчальних програм основної школи запроваджено: 4 наскрізні змістові лінії: екологічна безпека та сталий розвиток; громадянська відповідальність; здоров'я і безпека; підприємливість і фінансова грамотність; 7 наскрізних навичок і вмінь: вирішення проблем; вміння оцінювати ризики; ініціативність; вміння приймати рішення; конструктивне управління емоціями; критичне мислення; креативність.

Практична значущість. Вчителю іноземної мови необхідно приділяти багато уваги формуванню і розвитку саме предметної компетентності, але обов'язково пам'ятати: паралельно з цим на кожному етапі уроку повинно відбуватися формування і розвиток ключових компетентностей учнів.

Задля досягнення кінцевої мети, з перших уроків також потрібно працювати одночасно над формуванням стійкої мотивації учнів, їх усвідомленого ставлення до вивчення предмета (перший рівень поняття компетентність «Хочу»), це дуже важливо, так як мотивація досягає своєї мети тільки при розумінні сутності.

З досвіду роботи, можемо стверджувати, що мотивація до вивчення предмету таких учнів, які засвоїли базові мовні знання, набагато вище. Коли учні усвідомлено і успішно виконують завдання, створюється ситуація успіху, вони з більшим задоволенням опрацьовують навчальний матеріал і беруть участь в різноманітних проектних та інших видах діяльності, вони висувають пропозиції і активно демонструють те, на що вони здатні.

Ключові компетентності можна розвивати щоуроку, використовуючи відповідні форми, прийоми і методи роботи. Інструментів та завдань для формування ключових компетентностей на сьогодні відомо набагато більше ніж згадано. Їх можна легко знайти в Інтернеті або придумати самостійно. Головне, перед застосуванням завжди перевіряти, чи розуміють ваші учні механізм застосування методу.

Також важливо при цьому пам'ятати, що треба вчити учнів не тому, *що* вони повинні думати, а *як* вони мають думати – розвивати навички аналізу, синтезу, пошуку та переосмисленню інформації, навчити ставити перед собою додаткові питання, знаходити нестандартні рішення, аналізувати свої вчинки та дії. І чим більше поле для самостійних думок та дій (з правом на деякі помилки в процесі засвоювання нових знань) отримують ваші учні – тим ефективнішим буде навчання та сильніше мотивація.

Отже, вивчення проблеми формування ключових компетентностей учнів на уроках іноземної мови у контексті сучасних освітніх технологій дає підстави розуміти, що в прогресивних умовах, де суспільство динамічно розвивається, відповідно зростають і вимоги до рівня освіти учнів. Як би складно це не було б, особливо, для вчителів іноземної мови, які сьогодні повинні володіти мобільністю знань, гнучкістю методу та критичним мисленням для успішної реалізації Державного стандарту, саме компетентнісний підхід в навчанні дає змогу підготувати особистість, яка не тільки «знає», а й «вміє» і «хоче», що володіє творчою ініціативою, є конкурентоспроможною, мобільною, здатною самостійно навчатися упродовж всього життя. І тут немає межі вдосконаленню. Сформовані ключові компетентності на уроках іноземної мови підготують учнів використовувати їх в реальному житті для вирішення практичних завдань.

Список використаних джерел:

1. Гуменюк І. Б. Формування ключових життєвих компетентностей учнів шляхом встановлення міжпредметних зв'язків на уроках англійської мови. [Електронний ресурс]. –Режим доступу: http://imso.zippo.net.ua/wp-content/uploads/2017/08/2017_7_11
2. Савченко О.Я. Ключові компетентності – інноваційний результат шкільної освіти / О.Я. Савченко // Рідна школа.– 2011. – № 8–9. – С. 4–8.
3. Формування ключових компетентностей учнів на уроках іноземної мови/ В. П. Аратова, Н. О. Долгова. Запоріжжя, 2019 – 76 с

Коршевнок Тетяна Валеріївна

канд. пед. наук, старший науковий співробітник,
провідний науковий співробітник відділу біологічної, хімічної та фізичної освіти
Інститут педагогіки НАПН України, Україна

ФОРМУВАННЯ КОМПЕТЕНТНОСТЕЙ УЧНІВСТВА В ІНТЕГРОВАНОМУ КУРСІ «ПІЗНАЄМО ПРИРОДУ» З ВИКОРИСТАННЯМ НАВЧАЛЬНИХ ЗАВДАНЬ

В умовах упровадження Державного стандарту базової середньої освіти визначальним критерієм якості освіти виступають ключові компетентності [1]. На їх формування орієнтована професійна діяльність вчителів, керівників ЗЗСО, розробників навчально-методичного забезпечення. Виходячи з цього, основу розробленої нами модельної навчальної програми інтегрованого курсу «Пізнаємо природу» [2] склали визначені Державним стандартом базової середньої освіти мета природничої освітньої галузі, ключові компетентності, наскрізні уміння, «ядро» знань і чотири групи очікуваних результатів: пізнання світу природи засобами наукового дослідження; опрацювання, систематизація та представлення інформації природничого змісту; усвідомлення розмаїття і закономірностей природи, ролі природничих наук і техніки в житті людини; розвиток наукового мислення, набуття досвіду розв'язання проблем природничого змісту (індивідуально та у співпраці). Окрім орієнтованого змісту у програмі запропоновано види навчальної діяльності, що забезпечують формування очікуваних результатів навчання.

У створеному нами підручнику «Пізнаємо природу» [3] набуття учнівством ключових компетентностей забезпечує діяльність домінуючого методичного апарату, до якої входить система завдань, що виступають організаторами діяльності здобувачів середньої освіти із засвоєння навчального матеріалу та методичним орієнтиром вчительства.

Компетентнісний потенціал інтегрованого курсу «Пізнаємо природу» детермінує потребу у формуванні здатності розв'язувати проблеми, уміння оцінювати можливості, працювати з інформацією природничого змісту й використовувати знання в конкретних ситуаціях. Враховуючи інтегрований характер кожної ключової компетентності (синергію ціннісного, знаннєвого, діяльнісного компонентів), у підручнику [3] система завдань спрямована на набуття учнівством досвіду розв'язування різних навчальних і позанавчальних проблем, у процесі якого компоненти компетентностей інтегруються в цілісну функціональну систему.

Одна з особливостей створеного нами підручника полягає у спільному (учні-вчитель, учні-учні, учні-інші дорослі) конструюванні учнівством своїх знань й освітнього процесу загалом. Цьому сприяє організація різних типів суб'єкт-суб'єктної взаємодії.

Окрім дидактичне навантаження покладається на роботу з ілюстраціями. Колажі й завдання до них призначені здебільшого для актуалізації наявного досвіду й знань учнівства, допомагають мотивувати його до вивчення нового навчального матеріалу, здійснювати цілевизначення. Графічні організатори (схеми, діаграми, таблиці) дозволяють візуально подати інформацію та зв'язки, систематизувати різні порції навчального матеріалу.

Щодо когнітивного складника компетентностей, то в курсі дотримано баланс між способами отримання знань (видами пізнавальної діяльності відповідно до джерела інформації про природу) та знаннями як результатом використання певного способу їх опанування. Тобто, акцентовано на тому, як отримувати знання (з яких джерел, в який

спосіб) та як їх можна застосувати. Такий підхід сприяє формуванню в учениць/учнів уміння самостійно виконувати завдання за рахунок аналізу власного досвіду та можливостей, пошуку необхідної інформації, вибору ресурсів (часу, інструментів, учасників), визначення способу пізнавальної діяльності.

Різноманітні навчальні завдання створеного нами підручника забезпечують діяльнісну основу формування компетентностей. Використання простих запитань/завдань, відповіді на які потребують знань фактичної інформації, у підручнику зведено до мінімуму. Це лише перше запитання рубрики «Тобі до снаги», сконструйоване за принципом трьох фактів. Наприклад, «Назви одне звукове явище, два штучних джерела звуку, три природні джерела звуку», «Назви одне джерело вуглеводів, два джерела білків, три органи травної системи». Натомість у підручнику доволі часто учням пропонуються завдання, що спонукають до самостійного набуття знань в процесі роботи з інформаційними джерелами

Рольові завдання передбачають інтерпретацію поведінки чи точок зору персонажів, зображених на малюнку чи згаданих в умові завдання. Це сприяє розвитку в учнівства варіативності мислення, здатності усвідомлювати причини власних дій та оцінювати дії інших.

Особливу увагу в підручнику приділено завданням для розвитку креативного мислення учнівства, як-от: «Уяви ситуацію: ти з друзями на кілька днів вирушаєш у похід. Тобі доручили забезпечити групу посудом. Посуд з якого матеріалу ти обереш? Поясни», «Уяви, що ти даєш інтерв'ю про виконане дослідження руху тварин. Якою буде твоя відповідь на запитання «Що під час дослідження вразило найбільше?».

Використання розглянутих видів завдань в освітньому процесі з інтегрованого курсу «Пізнаємо природу» спрямоване на розвиток низки вмій (пізнавальних, комунікаційних, практичних, рефлексивних та ін.), емпатії, критичного і творчого мислення, здатності відшукувати різні способи розв'язання однієї проблеми. Тобто, набуття учнівством якостей і досвіду, необхідних у повсякденному житті.

Список використаних джерел:

1. Державний стандарт базової середньої освіти. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України від 30.09.20 №898. Вилучено з: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/KP200898.html .
2. Коршевніук Т.В. Модельна навчальна програма «Пізнаємо природу». 5-6 класи (інтегрований курс) для закладів загальної середньої освіти. «Рекомендовано Міністерством освіти і науки України» (наказ Міністерства освіти і науки України від 12.07.2021 № 795). Вилучено з: <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/727549> .
3. Коршевніук Т.В., Ярошенко О.Г. Пізнаємо природу: підручник інтегрованого курсу для 5-го класу. Київ, УОВЦ «Оріон», 2022. Вилучено з: <https://shkola.in.ua/2635-piznaiemo-prirodu-5-klas-korshevniuk-2022.html>

SECTION 19. PSYCHOLOGY AND PSYCHIATRY

Нефедова Тетяна Олександрівна

аспірантка

Київський інститут сучасної психології та психотерапії, Україна

Завязкіна Наталія Володимирівна

доктор психологічних наук, доцент

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, Україна

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНИХ ПІДХОДІВ У РОБОТІ З ОНКОПАЦІЄНТАМИ З РАКОМ МОЛОЧНОЇ ЗАЛОЗИ

Одним з найпоширеніших онкологічних захворювань серед жінок є рак молочної залози (РМЗ). Постановка діагнозу викликає страх, відчай і загалом згубно позначається на психологічному стані онкопацієнток та їх рівні психологічного благополуччя. Будучи основною причиною смертності від раку серед жінок, рак молочної залози пов'язаний із серйозними особистісними, соціальними та фізичними викликами і втратами. Діагностування та лікування РМЗ часто супроводжується збільшенням рівня депресії та тривоги, а також зниженням якості життя (Vahdaninia, Omidvari, & Montazeri, 2010). Як наслідок, численні дослідження вивчали вплив різних видів психологічних втручань на психологічний стан онкопацієнтів з РМЗ.

Види психотерапії, які найчастіше використовуються у роботі з людьми, хворими на рак, вкладаються в рамки трьох основних підходів: психодинамічного, гуманістичного та когнітивно-поведінкового (Vosetal, 2007). Останні два мають більшу поширеність, оскільки екзистенційна терапія, що входить до складу гуманістичного напрямку, вважається традиційною для онкопацієнтів; своєю чергою, когнітивно-поведінкова терапія (КПТ) володіє більшою доказовою базою через високу відтворюваність багатьох механізмів та процесів.

Методи когнітивно-поведінкової терапії зазвичай є достатньо короткостроковими, їхня середня тривалість становить приблизно 8–12 сеансів, які проводяться 1-2 рази на тиждень (Rothbaumetal, 2000). КПТ вважається найбільш розповсюдженим типом психологічних інтервенцій, які використовуються в сучасній клінічній практиці. Велика кількість клінічних досліджень підтверджують ефективність КПТ при різних захворюваннях, в тому числі і для онкопацієнтів з РМЗ. КПТ поділяється на три основні види: терапія копінгових навичок, терапія вирішення проблеми методи когнітивної реструктуризації. Метою когнітивної реструктуризації є корекція дезадаптивного мислення, тоді як терапія допінгових навичок сприяє розвитку здатності клієнта справлятися зі стресовими ситуаціями. Терапія вирішення проблем – це поєднання технік когнітивної реструктуризації та процедур тренування копінгових навичок (Dobson, 2010).

Проведено потужну кількість досліджень щодо впливу КПТ на психологічний та фізичний стан, психологічне благополуччя та якість життя онкопацієнтів з РМЗ. КПТ є ефективною у лікуванні тривоги та депресії, розладів настрою та сну, втоми, симптомів

менопаузи та для покращення якості життя (Renetal, 2019; Quesneletal, 2003). Крім того, КПТ може впливати на фізичне здоров'я онкопацієнтів з РМЗ. Окрім того, вирішення психологічних проблем часто супроводжується покращенням фізичного стану. Так, було показано, що КПТ ефективна в управлінні фізичними симптомами, такими як біль, головний біль, синдром подразненого кишківника, нудотата нервова булімія (Wojtyna, Źucińska, & Stawiarska, 2007). КПТ може зменшувати побічні ефекти хіміотерапії та покращувати самопочуття і якість життя.

Гуманістична терапія, натомість, зосереджується на позитивних досягненнях людини та її здатності робити раціональний вибір і, таким чином, максимально розвивати свій потенціал. Мета полягає в тому, щоб заохотити клієнта до самопізнання, зцілення та реалізації. Турбота та повага до інших також є важливими компонентами даного виду психологічних інтервенцій (Abrams&Wheeler, 2015). При діагностуванні раку 30-50% онкопацієнтів переживають симптоми тривоги та депресії. Дані психічні розлади насамперед пов'язані з фізичними, психологічними, соціальними та екзистенціальними проблемами, що впливають на якість життя онкопацієнтів (Somersetetal, 2004).

Також тривога та депресія можуть бути фактором суїциду у людей, хворих на рак. Зокрема, високий ризик суїциду у онкопацієнтів протягом 1 року після встановлення діагнозу (Gaitanidisetal, 2018). Безвихідність, спричинена екзистенціальним болем, включаючи страх смерті, ізоляції або втрати стосунків, є прогностичним фактором суїцидальних думок у хворих на рак. Таким чином, дуже важливим є раннє виявлення та подолання таких психіатричних симптомів, як тривога та депресія, що пов'язані з екзистенційним дистресом у онкопацієнтів.

Повідомлялося, що індивідуальна психотерапія, яка зосереджується на екзистенційних проблемах, полегшує тривогу та депресію та підвищує духовне благополуччя онкопацієнтів з РМЗ (Breitbartetal, 2010). Крім того, було продемонстровано ефективність даного підходу для покращення якості життя онкопацієнтів з РМЗ як на термінальних, так і на ранніх стадіях захворювання (Leeetal, 2006). Своєю чергою, групова екзистенційна терапія ефективна для полегшення відчуття ізоляції у онкопацієнтів з РМЗ. Учасники групової терапії можуть бути моделлю для інших, обмінюватися інформацією та вчитися, як справлятися з раком, надаючи одне одному соціальну підтримку (Nakamura&Kawase, 2020). Окрім цього, групова екзистенційна терапія може бути корисною як пацієнтам, так і клініцистам, через порівняно невеликі затрати праці, часу та коштів на лікування.

Психодинамічна психотерапія є ефективним підходом для розуміння психологічних конфліктів і психіатричних симптомів онкопацієнтів, а також для планування корисних психологічних втручань. Модель психодинамічної психотерапії особливо корисна для розуміння емоційних реакцій хворих на рак. Вона може допомогти виявити психіатричні симптоми, які виникають у відповідь на стрес, спричинений постановкою онкологічного діагнозу. Психодинамічний підхід також працює із стосунками лікаря та пацієнта, що може бути корисним для розуміння та вирішення конфліктів. Супротив і недотримання рекомендацій щодо лікування раку можна розуміти в термінах переносів і опорів, як у психоаналітичній психотерапії (Ludwigetal, 2014).

Сучасні психоаналітичні теоретичні моделі формують розуміння емоційного стану онкопацієнта і, таким чином, допомагають розробити ефективну стратегію психотерапії. Психологічна модель его пропонує погляд на захисні механізми та копінги. Модель об'єктних відносин корисна з точки зору розуміння загрози втрати значимого об'єкта та стосунків (наприклад, між пацієнтом і опікуном). Модель селф-психології стосується загрози цілісності Я та потреби в емпатійному підході (Leuteritzetal, 2017).

Було показано, що короткочасна психодинамічна психотерапія може бути ефективною при розладах депресивного спектру у онкопацієнтів з РМЗ з неметастатичною

формою захворювання (Beuteletal, 2014). В іншій роботі було продемонстровано позитивний вплив короткочасної психодинамічної психотерапії на втому у жінок з РМЗ (Weissfloetal, 2015). Окрім депресивних симптомів, даний підхід може бути корисним для подолання страху смерті та самотності у онкопацієнтів з РМЗ (Abedetal, 2020).

Висновки. Отже, психотерапевтичні втручання в роботі з онкопацієнтами з РМЗ здійснюються в межах трьох основних підходів: гуманістичного, когнітивно-поведінкового, та психодинамічного. Формат терапії може бути як груповим, так і індивідуальним. Психотерапевтичний підхід та формат роботи обирається, виходячи із запиту клієнта, його можливостей та індивідуальних особливостей.

Таким чином можна забезпечити максимальну ефективність терапії. Кожен із підходів має своє переваги. Гуманістична парадигма є традиційною для лікування онкопацієнтів і головним чином працює з емоційними та екзистенційними проблемами. У жінок з РМЗ екзистенційна терапія підвищує рівень суб'єктивного благополуччя та якості життя. Психодинамічний підхід є ефективним для роботи з внутрішніми конфліктами та міжособистісними стосунками, а також допомагає виявити причини деяких психіатричних симптомів, таких як депресія. Для онкопацієнтів з РМЗ психодинамічна терапія може бути корисною для подолання депресивних симптомів, втоми, страху смерті та самотності. Найбільш вивченим напрямом терапії в цьому контексті є когнітивно-поведінковий. Головною його перевагою є короткостроковість та потужна доказова база. Насамперед, когнітивно-поведінкова терапія є ефективною для лікування тривоги та депресії, інсомнії, розладів настрою, втоми, симптомів менопаузи, болю та низки фізичних симптомів у онкопацієнтів з РМЗ. Від правильності вибору методу психотерапевтичних втручань залежить ефективність терапії.

Список використаних джерел:

1. Abed, M., Hossein, J., Shahrbanoo, S., Masoud, G. L., & Hajhosseini, M. Effectiveness of intensive short-term psychodynamic psychotherapy on reduced death anxiety, depression and feeling of loneliness among women with breast cancer. *Journal of Advanced Pharmacy Education & Research* | Jan-Mar. 2020. № 10(1). С. 121.
2. Abrams, B., & Wheeler, B. Humanistic approaches. *Music therapy handbook*. 2015. С. 148-160.
3. Beutel, M. E., Weißflog, G., Leuteritz, K., Wiltink, J., Haselbacher, A., Ruckes, C., ... & Brähler, E. Efficacy of short-term psychodynamic psychotherapy (STPP) with depressed breast cancer patients: results of a randomized controlled multicenter trial. *Annals of oncology*. 2014. № 25 (2). С. 378-384.
4. Breitbart W, Rosenfeld B, Gibson C, Pessin H, Poppito S, Neison C, et al. Meaning-centered group psychotherapy for patients with advanced cancer: a pilot randomized controlled trial. *Psychooncology*. 2010. № 19(1). С. 21–28.
5. Dobson, K. S. (ed.). *Handbook of cognitive-behavioral therapies* [Internet]. The Guilford Press. Retrieved February 15, 2020, from <https://pdfs.semanticscholar.org/7494/7b0effdaf89bb039c22776c4b77835837c5e.pdf#page=292>.
6. Gaitanidis, A., Alevizakos, M., Pitiakoudis, M., & Wiggins, D. Trends in incidence and associated risk factors of suicide mortality among breast cancer patients. *Psycho-oncology*. 2018. № 27(5). С. 1450-1456.
7. Lee V, Cohen R, Edgar L, Laizner AM, Gagnon AJ. Meaning-making intervention during breast or colorectal cancer treatment improves self-esteem, optimism, and self-efficacy. *Soc Sci Med*. 2006. № 62(12). С. 3133–3145.
8. Leuteritz, K., Weißflog, G., Barthel, Y., Brähler, E., Zwerenz, R., Wiltink, J., & Beutel, M. E. Therapeutic alliance and treatment outcome in psychodynamic psychotherapy of depressed breast cancer patients: the same old story or different from other populations?. *Breast Cancer*. 2017. № 24(6). С. 765-773.
9. Ludwig, G., Krenz, S., Zdrojewski, C., Bot, M., Rousselle, I., Stagno, D., ... & Stiefel, F. Psychodynamic interventions in cancer care I: psychometric results of a randomized controlled trial. *Psycho-Oncology*. 2014. № 23(1). С. 65-74.

10. Nakamura C, Kawase M. Psycho-Social Needs of Japanese Patients with Cancer. *Bulletin of Department of Psychology, Kyoto Notre Dame University. Psyche*. 2020. № 19. C. 17–30 (Japanese with English abstract).
11. Quesnel, C., Ivers, H., Morin, C. M., & Quesnel, C. Efficacy of cognitive – behavioral therapy for insomnia in women treated for nonmetastatic breast cancer. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*. 2003. № 71(1). C. 189–200.;
12. Ren, W., Qiu, H., Yang, Y., Zhu, X., Zhu, C., Mao, G., & Xie, X. Randomized controlled trial of cognitive behavioural therapy for depressive and anxiety symptoms in Chinese women with breast cancer. *Psychiatry Research*. 2019. № 271. C. 52–59.;
13. Rothbaum, B. O., Meadows, E. A., Resick, P., & Foy, D. W. *Cognitive-behavioral therapy*. The Guilford Press. 2000.
14. Somerset, W., Stout, S. C., Miller, A. H., & Musselman, D. Breast cancer and depression. *Oncology (Williston Park, NY)*. 2004. № 18(8). C. 1021-1034.
15. Vahdaninia, M., Omidvari, S., & Montazeri, A. What do predict anxiety and depression in breast cancer patients? A follow-up study. *Social psychiatry and psychiatric epidemiology*. 2010. № 45(3). C. 355-361.
16. Vos, P. J., Visser, A. P., Garssen, B., Duivenvoorden, H. J., & Haes, H. C. D. Effectiveness of group psychotherapy compared to social support groups in patients with primary, non-metastatic breast cancer. *Journal of psychosocial oncology*. 2007. № 25(4). C. 37-60.
17. Weissflog, G., Braehler, E., Leuteritz, K., Barthel, Y., Kuhnt, S., Wiltink, J., ... & Beutel, M. E. Does psychodynamic short-term psychotherapy for depressed breast cancer patients also improve fatigue? Results from a randomized controlled trial. *Breast cancer research and treatment*. 2015. № 152(3). C. 581-588.
18. Wojtyna, E., Życińska, J., & Stawiarska, P. The influence of cognitive-behaviour therapy on quality of life and self-esteem in women suffering from breast cancer. *Reports of Practical Oncology & Radiotherapy*. 2007. № 12(2). C. 109–117. [https://doi.org/10.1016/S1507-1367\(10\)60047-8](https://doi.org/10.1016/S1507-1367(10)60047-8).

Меднікова Ганна Ігорівна

канд. психол. наук, доцент, професор кафедри психології
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна

Загородня Надія Григорівна

здобувач вищої освіти факультету соціальних і поведінкових наук
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна

СТАВЛЕННЯ ДО НАЙБЛИЖЧОГО ОТОЧЕННЯ МАТЕРІВ ДІТЕЙ ІЗ РОЗЛАДАМИ АУТИСТИЧНОГО СПЕКТРУ З РІЗНИМ РІВНЕМ ПСИХОЛОГІЧНОГО БЛАГОПОЛУЧЧЯ

Збільшення кількості дітей із розладами аутистичного спектру (РАС) привертає увагу науковців до психологічних проблем їх сімейного виховання і навчання. Специфічні особливості дітей із РАС, а також труднощі, пов'язані з доглядом за ними, їх вихованням і розвитком стають причинами пролонгованого стресу як для батьків, так і для спеціалістів [1]. При цьому однією з важливих умов досягнення високих результатів корекційно-розвивальної роботи з дітьми з РАС є взаємодія з сім'єю [2; 3]. Тому перед фахівцями постає завдання пошуку найбільш ефективних шляхів надання допомоги батькам, що виховують дитину з РАС, підвищення рівня їхнього психологічного благополуччя. Ефективність вирішення даного завдання багато в чому обумовлена розробленістю проблеми особистісних детермінант психологічного благополуччя батьків дітей з РАС, у тому числі матерів даної категорії дітей.

Дослідження проводилося з метою визначення особливостей ставлення до свого найближчого оточення матерів дітей із РАС із різним рівнем психологічного благополуччя. Використано методики «Шкала психологічного благополуччя» К. Ріфф в адаптації Т.Д. Шевеленкової і Т.П. Фесенко і «Колірний тест ставлень» (КТС) О.М. Еткінда. Математико-статистична обробка даних проводилася із використанням U-критерію Манна-Уїтні та критерій ϕ^* -кутове перетворення Фішера. У дослідженні брали участь 54 матері дітей із РАС, в яких на етапі формування вибірки із використанням «Шкали психологічного благополуччя» К. Ріфф визначено нормативний (20 матерів) і низький (34 жінки) рівні психологічного благополуччя.

Більш позитивне ставлення до власної дитини, до чоловіка, до батька і до друзів за показниками валентності колірних асоціацій визначене для матерів дітей із РАС з нормативним рівнем психологічного благополуччя. Не визначено суттєвих відмінностей між досліджуваними групами у ставленні до власної матері і дітей друзів.

Водночас слід зазначити, що остаточний висновок щодо характеру ставлення до певного об'єкту за результатами методики КТС О.М. Еткінда робиться на основі визначення відмінності між показниками валентності та нормативності, яка відображає позицію кольору, з яким асоціюється об'єкт не в індивідуальній колірній розкладці досліджуваного, як це робиться при визначенні валентності, а у колірному ряді аутогенної норми Вальнефера-Люшера.

За результатами визначення відмінності між показниками валентності і нормативності для кожного з об'єктів списку було встановлено, що більшість матерів із нормативним рівнем психологічного благополуччя однозначно позитивно ставляться до своєї дитини (70%), матері (65%). До друзів позитивно ставляться близько половини

матерів даної групи, а до дітей друзів лише третина з них. Половина матерів цієї групи позитивно ставляться до свого батька і чоловіка, але водночас до постаті останнього третина матерів цієї групи ставиться негативно, а до власного батька негативно ставиться чверть з них. Також негативні ставлення спостерігаються у 20% матерів даної групи до дітей друзів, що не мають проблем у розвитку. 15% досліджуваних даної групи негативно ставляться до матері, а 10% досліджуваних негативно ставляться до друзів. Амбівалентні ставлення, що можуть виступати основою внутрішньо-особистісного конфлікту, визначені у чверті жінок даної групи до дітей друзів, що не мають проблем у розвитку. Найменша кількість матерів дітей із РАС із нормативним рівнем психологічного благополуччя амбівалентно ставляться до чоловіка або батька своєї дитини і до свого власного батька (по 5%). По 15% досліджуваних даної групи амбівалентно ставляться до власної дитини та до друзів, а 10% до матері. Крім того слід зазначити, що за даною групою не визначено досліджуваних із негативним ставленням до власної дитини.

Отже, за групою матерів дітей із РАС із нормативним рівнем психологічного благополуччя серед негативних ставлень найбільш представлені ставлення до чоловіка і батька, а найбільш суперечливим виявилось ставлення до дітей друзів, амбівалентність якого визначена у 25% жінок цієї групи.

Приблизно однакова кількість досліджуваних із низьким рівнем психологічного благополуччя однозначно позитивно ставляться до своєї дитини (41,2%). У меншій кількості жінок даної групи визначено позитивне ставлення до своєї матері (32,3%), чоловіка або батька своєї дитини (26,5%), друзів (26,5%) і свого батька (23,6%), але найменша кількість жінок позитивно ставиться до дітей друзів (20,7%). Негативні ставлення найчастіше спостерігаються до дітей друзів (у 44,1% матерів даної групи). 38,2% досліджуваних даної групи негативно ставляться до батька, 29,4% – до чоловіка, 23,5% – до друзів, 20,6% – до власної дитини. Найменша кількість жінок цієї групи негативно ставляться до своєї матері (17,7%). Амбівалентні ставлення найбільш часто спостерігаються у матерів дітей із РАС із низьким рівнем психологічного благополуччя щодо власної дитини (29,4%), а по 14,7% досліджуваних цієї групи амбівалентно ставляться до власної матері, до чоловіка, до друзів. Найменша кількість жінок амбівалентно ставиться до власного батька (8,8%).

Отже, матері дітей із РАС із низьким рівнем психологічного благополуччя найменш позитивні у ставленні до здорових дітей своїх друзів, до власного батька і чоловіка (батька своєї дитини), а найбільш позитивні щодо своєї дитини. Водночас майже у третини матерів цієї групи визначено амбівалентне ставлення до своєї дитини.

Порівняння кількості позитивних, негативних, індивідуальних і амбівалентних ставлень за групами матерів дітей із РАС із різним рівнем психологічного благополуччя показав, що за групою досліджуваних із нормативним рівнем психологічного благополуччя статистично значущо переважають позитивні ставлення ($\varphi_{\text{емп}}^* = 4,788, p < 0,01$), а за групою матерів із низьким рівнем психологічного благополуччя – негативні ставлення ($\varphi_{\text{емп}}^* = 3,230, p < 0,01$). За індивідуальними і амбівалентними ставленнями статистично значущих відмінностей між двома групами досліджуваних не визначено.

Висновки. При нормативному рівні психологічного благополуччя у матерів дітей із РАС суттєво переважають позитивні ставлення до найближчого оточення, а при низькому рівні психологічного благополуччя – негативні ставлення. Більшість матерів дітей із РАС із нормативним рівнем психологічного благополуччя характеризує позитивне ставлення до своєї дитини і матері. Водночас позитивно ставляться до своєї дитини майже вповнину менша кількість матерів дітей із РАС із низьким рівнем психологічного благополуччя. Негативні ставлення матерів дітей із РАС із нормативним рівнем психологічного благополуччя більш часто присутні щодо власного чоловіка і батька, а матері з низьким рівнем психологічного благополуччя найчастіше негативно ставляться до дітей друзів із

нормативним розвитком. Ставлення до власної дитини третини матерів з низьким рівнем психологічного благополуччя характеризується амбівалентністю, тоді як амбівалентні ставлення до власної дитини визначені у вдвічі меншій кількості матерів із нормативним рівнем психологічного благополуччя.

Список використаних джерел:

1. Крамченкова В.О. & Жукова Л.В. (2020). Ризики порушення психологічного благополуччя дефектологів, що працюють з дітьми, які мають розлади аутистичного спектру. *Теорія і практика сучасної психології*, (1), 46-51.
2. Островська К.О. (2012). Засади комплексної психолого-педагогічної допомоги дітям з аутизмом: монографія. Львів : «Тріада плюс».
3. Сухіна І., Риндер І. & Скрипник Т. (2017). Психологічна модель раннього втручання для дітей з аутизмом. Київ-Чернівці: «Букрек».

Тихонович Вікторія Миколаївна

здобувач вищої освіти факультету соціальних і поведінкових наук
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна

Науковий керівник: Жванія Тарас Валеріанович

кандидат психологічних наук, доцент, доцент кафедри психології
Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Україна

СТАНОВЛЕННЯ ПРОФЕСІЙНО ЗНАЧУЩИХ ЯКОСТЕЙ ОСОБИСТОСТІ ЗДОБУВАЧІВ- ПСИХОЛОГІВ НА ЕТАПІ ФАХОВОЇ ОСВІТИ

Проблема становлення професійно значущих якостей (ПЗЯ) особистості майбутніх психологів на етапі фахової підготовки у закладах вищої освіти тривалий час перебуває у пошуковому фокусі багатьох вітчизняних дослідників, серед яких можна відзначити роботи Бондаренко О., Вірна Ж., Грицук О., Жванія Т., Пов'якель Н., Чепелевої Н., Яценко Т. та ін. В зазначених дослідженнях висвітлюються питання актуальності особистісного зростання майбутніх психологів у період їх фахової підготовки у закладі вищої освіти, застосування у процесі формування професійних компетентностей активних методів навчання та окремих інтеракційних методів і технік для оптимізації освітнього процесу та становлення ПЗЯ особистості здобувачів, наводяться конкретні моделі фахової підготовки психологів. В окремих дослідженнях підготовки психологів на етапі здобуття ними вищої освіти вітчизняними фахівцями до фокусу вивчення виносяться такі компоненти професійної та особистісної підготовки, як професійна ідентифікація, професійне самовизначення та самопізнання, самоактуалізація особистості психолога, професійна свідомість, мислення, мотиваційний компонент професійної діяльності психолога, креативність, рефлексія тощо [1].

Професійно значущі якості особистості – якості особистості, сукупність яких є потенційними або актуальними здібностями до даної діяльності, а послаблення їх призводить до стійких помилкових дій під час професійного навчання та в подальшому до зниження ефективності певної професійної діяльності [2]. Для кожного виду діяльності набір професійно значущих якостей відрізняється та може бути достатньо специфічним. Посилена увага до визначеної якості особистості дозволяє розробляти практичні рекомендації з урахування, корекції і цілеспрямованого формування даної властивості в професійній діяльності.

Більшість авторів погоджуються з тим, що особливого значення в успішності формування готовності до майбутньої професійної діяльності в період професійного навчання у закладі вищої освіти набуває наявність у студентів-психологів професійно значущих якостей особистості, які відповідають вимогам професії, та переважання внутрішньої мотивації професійно-навчальної діяльності [2].

За результатами узагальнення теоретичного етапу нашого дослідження, ми вважаємо за доцільне групування основних професійно значущих особистісних якостей майбутніх психологів у такі групи: вольові якості, емоційні якості, мовленнєві якості, морально-етичні якості, пізнавально-мнемічні якості, якості, пов'язані з проявами зовнішньої поведінки.

Список використаних джерел:

1. Вірна Ж.П. Мотиваційно-смилова регуляція у професіоналізації психолога [Текст] / Ж.П. Вірна. – Луцьк: РВВ «Вежа» Волинського держ. ун-ту ім. Л.Українки, 2003. – 230 с.
2. Жванія Т.В. Готовність до професійної діяльності у психології: теоретичний аналіз // Вісн. Харків. нац. пед. ун-ту ім. Г.С. Сковороди. Психологія. Харків: Вид-во ХНПУ, 2015. Вип. 50. – С. 69–79.

SECTION 20.

MEDICAL SCIENCES AND PUBLIC HEALTH

Shuliatnikova Tetiana Volodymyrivna MD, PhD, Associate Professor,
Department of Pathological Anatomy and Forensic Medicine
*Zaporizhzhia State Medical University, Ukraine***Tumanskyi Valerii Oleksiiovich** MD, DSc, Professor,
Department of Pathological Anatomy and Forensic Medicine
Zaporizhzhia State Medical University, Ukraine

BRAIN GLUTAMINE SYNTHETASE EXPRESSION DURING HUMAN LIVER CIRRHOSIS

Hepatic encephalopathy (HE) being a frequent complication of liver cirrhosis is linked to high levels of systemic and brain ammonia [1]. Astrocytes are key brain cells to ammonia utilization as they contain glutamine synthetase (GS) [1]. Blood-borne and liquor-borne ammonia crossing the BBB or brain-cerebrospinal barrier, once in the brain, is metabolized solely by glutamine synthetase (GS) into glutamine at the astrocytic perivascular end-feet [2]. Studies have evidenced that GS is upregulated in different brain regions in acutely developed hyperammonemia [2], but not altered, downregulated or elevated in chronic forms of HE or liver disease without HE [3]. Given these mixed findings regarding GS changes in acute/chronic hyperammonemia, this question still needs to be addressed. The present study aimed to evaluate GS level in 6 brain regions of cirrhotic patients during liver cirrhosis. We examined postmortem material of 90 cirrhotic patients of classes A, B and C according to Child-Pugh classification. Immunohistochemically, using rabbit polyclonal anti-GS (Thermo Scientific, USA) antibodies, we studied cortex, white matter, hippocampus, thalamus, striatum and cerebellum. GS expression in control was found to be the highest in the cortex and the lowest in the white matter. In cirrhotic groups, GS expression gradually increased along with aggravation of liver cirrhosis. Class A of cirrhosis was characterized by elevation of GS in all studied regions with the highest values in the cortex – 2.36-fold and the least in the white matter – 1.39-fold. In class B, GS elevation gained maximal values to 3.62-fold in the cortex, 3.45-fold in thalamus and the least increase in striatum – 2.08-fold. The most prominent augmentation of GS was identified in class C. Cortical and thalamic regions presented the highest indicators of GS, respectively: 4.34-fold and 4.26-fold. The least elevation of GS scores was found in striatum and cerebellum, respectively: 2.95-fold and 2.99-fold. GS expression differed significantly in all pairs of subsequent cirrhotic classes only in white matter. In the cortex, hippocampus and thalamus, GS level differed significantly between A vs. B and A vs. C, but not between B vs. C. Wherein, in striatum and cerebellum GS expression differed significantly between A vs. C and B vs. C, but not between A vs. B classes. Summarizing, astrocytic GS expression in liver cirrhosis elevates from class A to class C in all 6 studied brain regions with a maximum increase in the cortex and thalamus. A significant gain in GS indirectly points to the brain hyperammonemia and neurotransmitter imbalance. Territorial heterogeneity in GS alterations is conditioned by both regional predominance/absence of glutamate neurotransmission and the diverse sensitivity of local astroglial populations to hepatotoxic factors.

References:

1. Shulyatnikova T. & Shavrin V. (2017). Modern view on hepatic encephalopathy: basic terms and concepts of pathogenesis. *Pathologia*, 14(3), 371-380 (41). <https://doi.org/10.14739/2310-1237.2017.3.118773>
2. Shulyatnikova T., Tumanskiy V. (2021). Glutamine synthetase expression in the brain during experimental acute liver failure (immunohistochemical study). *Journal of Education, Health and Sport*. 11(10), 342-356. DOI: <http://dx.doi.org/10.12775/JEHS.2021.11.10.033>
3. Zhou, Y., Eid, T., Hassel, B., & Danbolt, N. C. (2020). Novel aspects of glutamine synthetase in ammonia homeostasis. *Neurochemistry international*, 140, 104809. <https://doi.org/10.1016/j.neuint.2020.104809>

Liliia Potravna

Student of Medical Faculty 2
Bukovinian state medical university, Ukraine

Supervisor: Liudmyla Dubyk

Doctor of philosophy,
Assistant professor of Department of Obstetrics and Gynecology
Bukovinian state medical university, Ukraine

IMPACT OF ENDOMETRIOSIS ON PREGNANCY AND PREGNANCY OUTCOME ACCORDING TO THE ESHRE ENDOMETRIOSIS GUIDELINE 2022

Introduction. Endometriosis is a common condition in women of reproductive age. Endometriosis affects roughly 10% (190 million) of reproductive age women and girls globally. In addition to pain, endometriosis may also reduce fertility [1]. Endometriosis can significantly decrease the quality of life of the affected women [2]. It is a psychological and economic burden to the women and their families [3]. The effect of endometriosis on the quality of life concerns not only severe pain during menstruation, urination, defecation and intercourse but also psychological and social status as well as family planning. From the onset of the first symptoms until the correct diagnosis is established, up to 7 years pass by on average [4].

Women with endometriosis can get pregnant. It may be a little more of a challenge in some patients depending on how severe the condition is. But there are lots of different ways, medications and procedures that can be used for women who need them to achieve pregnancy in a minimally invasive way.

Results. It is not uncommon for women with endometriosis to be advised that becoming pregnant might be a useful strategy to manage symptoms and reduce disease progression, as ‘pseudopregnancy’ induced through hormone therapies has a positive effect on symptoms. Although this is considered as a narrative question, recommendations were formulated on safety aspects. The first strong recommendation is based on the evidence summarised in high quality systematic reviews, showing a variable impact of pregnancy on endometriotic lesions. Patients are being advised to become pregnant to cure their endometriosis, and the data clearly indicate that this advice is incorrect. The Guideline Development Group (GDG) therefore considered it relevant and important to recommend that women with endometriosis should not be advised to become pregnant with the sole purpose of treating endometriosis. For the second (strong) recommendation, there are data showing that endometrioma may change appearance during pregnancy, but that this is often unknown and not recognised. As this may lead to surgical intervention and termination of pregnancy, the GDG formulated a recommendation for referral to a centre with expertise.

Complications related directly to pre-existing endometriosis lesions are rare, but probably under-reported. Such complications may be related to their decidualisation, adhesion formation/stretching and endometriosis-related chronic inflammation [5]. Although rare, they may represent life-threatening situations that may require surgical management.

Endometriosis can cause a number of complications during the first trimester of pregnancy. Clinicians should be aware that there may be an increased risk of first trimester miscarriage and ectopic pregnancy in women with endometriosis. Early termination of pregnancy is associated with an excessive increase in the contractility of the myometrium.

Larger studies on the evolution of early pregnancy in women with endometriosis versus controls are necessary, particularly with more precise phenotyping including adenomyosis, the role of surgery prior to conception and the mode of conception.

There have been many studies in the literature showing an association between endometriosis and adverse outcome of pregnancy (maternal, foetal and neonatal) during 2nd and 3rd trimester pregnancy. Foetuses and neonates of women with endometriosis were more likely to have premature rupture of membranes as well as preterm birth [6]. Emerging evidence shows that women with endometriosis face a higher risk of preterm birth. However, the pathways are unclear [7].

Compared to women without endometriosis, a higher incidence of placenta praevia has been reported in women with endometriosis, despite the very different study designs employed [8]. A possible explanation might be the abnormal frequency and amplitude of uterine contractions observed in women with endometriosis, leading to anomalous blastocyst implantation

Women with endometriosis were more likely to have babies small for gestational age (SGA).

The incidence of Caesarean section was found to be higher in women with endometriosis who become pregnant possibly due to the higher incidence of malpresentation and labour dystocia observed in these women, as well as the potential influence of previous surgery on the mode of delivery [9]. Interestingly, endometriosis was not found to be associated with higher Caesarean section rate in pregnancies achieved by ART.

Clinicians should be aware of endometriosis-associated complications in pregnancy, although these are rare. As these findings are based on low/moderate quality studies, these results should be interpreted with caution and currently do not warrant increased antenatal monitoring or dissuade women from becoming pregnant.

While several studies have reported a higher morbidity in 2nd/3rd trimester of pregnancy and delivery to be associated with endometriosis, these findings are based on low/moderate quality studies. The discrepancies between the meta-analyses, which are largely based on similar studies but use different inclusion criteria and divergent sub-analysis, limits the implications for clinical practice. Although clinicians should be aware of these potential risks, these findings do currently not warrant increased antenatal monitoring in individuals with endometriosis, as studies on appropriate interventions for risk reduction are lacking.

Prospective observational studies are needed in pregnant women with endometriosis versus controls to better define obstetric risks for women with endometriosis and the potential usefulness of interventions to prevent them.

Conclusion. Endometriosis is not a sentence and pregnancy can occur. How pregnancy affects the course of endometriosis, so endometriosis has its effect on the course of pregnancy, the condition of the fetus and mother. ESHRE Endometriosis Guideline offers us a modern view on impact of endometriosis on pregnancy and pregnancy outcome.

References:

1. Tanbo, T, Fedorcsak, P. (2017) Endometriosis-associated infertility: aspects of pathophysiological mechanisms and treatment options. *Acta Obstet Gynecol Scand*, 96, 659– 667.
2. Schippert, C., Witte, Y., Bartels, J. *et al.* (2020). Reproductive capacity and recurrence of disease after surgery for moderate and severe endometriosis – a retrospective single center analysis. *BMC Women's Health*, 20, 144 <https://doi.org/10.1186/s12905-020-01016-3>.
3. Vatsa, R., Sethi, A. (2021). Impact of endometriosis on female fertility and the management options for endometriosis-related infertility in reproductive age women: a scoping review with recent evidences. *Middle East Fertil Soc J* 26, 36 <https://doi.org/10.1186/s43043-021-00082-3>.
4. Kundu, .S, Wildgrube, J., Schippert, C., Hillemanns, P., Brandes, I. (2015). Unterstützende und hemmende Faktoren im Umgang mit der Endometriose aus Sicht der Patientinnen. *Geburtshilfe Frauenheilkd.*, 75, 462–9.
5. Leone Roberti Maggiore U., Ferrero, S., Mangili, G., Bergamini, A., Inversetti, A., Giorgione, V., Vigano, P., Candiani, M. (2016) A systematic review on endometriosis during pregnancy: diagnosis, misdiagnosis, complications and outcomes. *Hum Reprod Update*, 22, 70-103.

6. Lalani, S., Choudhry, A. J., Firth, B., Bacal, V., Walker, M., Wen, S.W., Singh, S., Amath, A., Hodge, M., Chen, I. (2018). Endometriosis and adverse maternal, fetal and neonatal outcomes, a systematic review and meta-analysis. *Hum Reprod*, 33, 1854-1865.
7. Breintoft, K., Arendt, L. H., Uldbjerg, N., Glavind, M. T., Forman, A., & Henriksen, T. B. (2022). Endometriosis and preterm birth: A Danish cohort study. *Acta obstetricia et gynecologica Scandinavica*, 101(4), 417–423. <https://doi.org/10.1111/aogs.14336>
8. Lalani, S., Choudhry, A. J., Firth, B., Bacal, V., Walker, M., Wen, S.W., Singh, S., Amath, A., Hodge, M., Chen, I. (2018). Endometriosis and adverse maternal, fetal and neonatal outcomes, a systematic review and meta-analysis. *Hum Reprod*, 33, 1854-1865.
9. Leone Roberti Maggiore U., Inversetti, A., Schimberni, M., Vigano, P., Giorgione, V., Candiani, M. (2017). Obstetrical complications of endometriosis, particularly deep endometriosis. *Fertil Steril*, 108, 895-912.

Kyrylova Olena

PhD in Psychology, Senior Researcher of Group of Oncological Psychology and Rehabilitation
*State Organization «Grigoriev Institute for Medical Radiology and Oncology of the National
Academy of Medical Sciences of Ukraine», Ukraine*

Vostroknutova Yevhenia

6th year student

School of Medicine V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

Vostroknutov Ivan

6th year student

School of Medicine V. N. Karazin Kharkiv National University, Ukraine

PECULIARITIES OF THE FORMATION OF EMOTIONAL BURNOUT SYNDROME IN ONCOLOGISTS

The doctors job takes one of the first places in terms of the risk of emotional burnout syndrome. The doctor unconsciously gets involved in the negative emotions of patients and begins to feel increased emotional tension. As a result of such unconscious processes, emotional burnout gradually develops. The doctor can feel mental and physical fatigue, indifference to work, and the fact that his quality of medical care decreases. The specificity of doctor's job requires not only high professional skill, but also active interpersonal interaction, constant emotional dedication, and a high level of responsibility for the lives of patients.

Oncologist's job is associated with the simultaneous performance of many tasks, for example: to demonstrate professional competence in therapy, to bear personal responsibility for making decisions that significantly effect on the quality of treatment and the patient's life expectancy, to show support and compassion. Through emotional "joining" to the patient, doctors trying to alleviate the condition of the cancer patient. All these processes are very exhausting for the oncologist [1-4]. And the issue of psychological support of oncologists remains in our country at an insufficiently studied level, which determines the relevance of the mentioned problem. In modern clinical practice in Ukraine, there is no comprehensive system assistance for oncologists, which would include diagnosis of emotional states of specialists and psychological support of specialists to prevent the occurrence of emotional burnout syndrome.

The aim of the work was to study the syndrome of emotional burnout in oncologists.

We examined 35 doctors of the State Organization " Grigoriev Institute for Medical Radiology and Oncology of the National Academy of Medical Sciences of Ukraine ", aged from 25 to 68 years old, 22 of them women and 13 men. Of those doctors, there were 16 oncology surgeons, 11 radiation therapists, and 8 chemotherapists. The emotional state of doctors was studied using the method of diagnosing the level of emotional burnout by V. Boyko.

According to the results of the analysis of the received data, it was established that in the first phase of "Stress", the highest scores were recorded in the group of chemotherapists (29.43 ± 16.77), this didn't reliably exceed the indicators for this phase in other groups of oncologists (oncological surgeons - 18.43 ± 11.06 , radiation therapists – 20.27 ± 9.57). The general indicators for this phase indicate that it is not formed, but the presence of a dominant symptom was noted in individual doctors.

In the second phase of emotional burnout "Resistance", which is characterized as the resistance of defenses, its formation in the group of chemotherapists is noted, the overall indicator

for this phase is 62.57 ± 11.18 points. The Mann-Whitney U-test established that this indicator significantly exceeds those of other groups of oncologists ($p < 0.01$). High general indicators for this phase indicate its formation in 71.42% of chemotherapists, and a third (28.57%) have a tendency to form.

It was established that for all groups of oncologists under investigation, the third phase "Exhaustion" is not the one that is being formed.

The general indicator of emotional burnout according to the test of V. Boyko indicates the presence of symptoms that have already formed and should be paid special attention to them, first of all, in the group of chemotherapists, where the total scores were the highest (121.57 ± 40.46 , $p < 0, 05$), while this indicator was much lower in other groups: surgeons (77.25 ± 33.88); radiation therapists (78.09 ± 30.64).

Thereby, the obtained data shows the acute need for oncologists for psychological support through supervisions to prevent the development of symptoms of emotional burnout.

References:

1. Prevalence and Workplace Drivers of Burnout in Cancer Care Physicians in Ontario, Canada / S. Singh, A. Farrelly, C. Chan et al. // *JCO Oncol Pract.* – 2022. – Vol. 18, № 1. – P. e60–e71.
2. IPOS Research Committee. Burnout among psychosocial oncologists: an application and extension of the effort-reward imbalance model / V. Rasmussen, A. Turnell, P. Butow et al. // *Psychooncology.* – 2016. – Vol. 25, № 2. – P. 194–202.
3. Dual role as a protective factor for burnout-related depersonalization in oncologists / Y. He, Y. Pang, Y. Zhang et al. // *Psychooncology.* – 2017. – Vol. 26, № 8. – P. 1080–1086.
4. What Every Oncologist Should Know About Geriatric Assessment for Older Patients With Cancer: Young International Society of Geriatric Oncology Position Paper / K. P. Loh, E. Soto-Perez-de-Celis, T. Hsu et al. // *J. Oncol. Practice.* – 2018. – Vol. 14, № 2. – P. 85–94.

Yuliia Mohyla

Student of Medical Faculty 2
Bukovinian state medical university, Ukraine

Supervisor: Liudmyla Dubyk

Doctor of philosophy,
Assistant professor of Department of Obstetrics and Gynecology
Bukovinian state medical university, Ukraine

TREATMENT OF ENDOMETRIOSIS-ASSOCIATED INFERTILITY ACCORDING TO THE RECOMMENDATIONS OF THE ESHRE ENDOMETRIOSIS GUIDELINE 2022

Introduction. Endometriosis is a disease of adolescents and reproductive-aged women characterized by the presence of endometrial tissue outside the uterine cavity and commonly associated with chronic pelvic pain and infertility. Endometriosis affects 10–15% of all women of reproductive age and 70% of women with chronic pelvic pain [1]. Clinical presentation of endometriosis varies in women. Patients often present with symptoms such as intermenstrual bleeding, painful periods (dysmenorrhea), painful intercourse (dyspareunia), painful defecation (dyschezia) and painful urination (dysuria). Pelvic pain may present before menstruation begins. Often, endometriosis can be asymptomatic, only coming to a clinician's attention during evaluation for infertility [2].

There are several developed theories about the etiology of endometriosis based on the logical sequel relating the severity of symptoms with the stage of the disease, although none of these proposed models can fully explain the range of clinical manifestations of the disease. The most widely plausible theory is Sampson's assumption, stating that the viable cells existing in the peritoneal fluid with retrograde menstruation can implant, grow, and infiltrate in the peritoneal cavity [3].

Women with endometriosis are confronted with one or both of two major problems: endometriosis associated pain, infertility, or both. So, we have decided to deal with treatments (medical, surgical, non-pharmacological) for endometriosis-associated infertility, that is, treatments that improve the spontaneous pregnancy rate.

Results. First of all, we usually start treatment with medical treatment. In infertile women with endometriosis, clinicians can suggest ovarian suppression. But, the question as to whether hormone therapy has any role in the treatment of endometriosis associated infertility has been thoroughly evaluated in ESHRE Guideline. The review does not evaluate individual hormone treatments used in the treatment of pain associated with endometriosis but considers as a group all therapies that result in ovarian suppression. The Guideline Development Group (GDG) concluded that in infertile women with endometriosis, clinicians should not prescribe ovarian suppression treatment (by means of danazol, GnRH agonists, progestogens, OCP) to improve fertility in women with endometriosis, because it is not effective (strong recommendation).

Although ovarian suppression in general does not appear to have an advantage on subsequent fertility as pointed out above, and surgery does increase natural fertility, it is still of interest to evaluate whether in the perioperative period ovarian suppression may have an added benefit. Based on these considerations, the GDG considered that ovarian suppression after surgical treatment for endometriosis should not be prescribed to improve pregnancy rates (strong

recommendation). The GDG also considered that ovarian suppression after surgical treatment does probably not have a negative effect on the chances of pregnancy, and therefore, it may be prescribed for pain management, or in women that cannot attempt to conceive immediately after surgery, but not with the sole aim of improving pregnancy rates (weak recommendation). This is consistent with the earlier recommendation “Women may be offered postoperative hormone treatment to improve the immediate outcome of surgery for pain in women with endometriosis.”

As endometriosis is associated with inflammation, anti-inflammatory drugs are potentially of interest to be evaluated as an alternative approach. The effects of pentoxifylline, which has anti-inflammatory properties, in subfertile premenopausal women were evaluated in a recent updated Cochrane systematic review. The evidence of the effect of pentoxifylline versus placebo on clinical pregnancy rates is very uncertain.

Since endometriosis is an estrogen-dependent disease, Alborzi et al. performed a study to assess the effect of the anti-estrogen (aromatase inhibitor) letrozole on natural pregnancy rates after surgical treatment of endometriosis. The authors concluded that there was no benefit of the administration of letrozole to improve pregnancy rates [4].

Studies show no benefit of pentoxifylline, postoperative aromatase inhibitor (letrozole), or postoperative GnRH agonist (triptorelin) to improve pregnancy rates in women with endometriosis. Therefore, the intervention is not recommended (strong recommendation).

The question on whether surgery is effective to increase the chance of natural pregnancy was covered in a recent Cochrane review [5]. Based on moderate quality evidence from 3 RCTs mainly on peritoneal endometriosis, the review concluded that laparoscopic surgery increases viable intrauterine pregnancy rates confirmed by ultrasound compared to diagnostic laparoscopy only. A similar conclusion was formulated from a recent network meta-analysis showing that pregnancy rate was significantly increased following surgical laparoscopy compared with placebo [6].

Operative laparoscopy could be offered as a treatment option for endometriosis-associated infertility in rASRM stage I/II endometriosis as it improves the rate of ongoing pregnancy. Clinicians may consider operative laparoscopy for the treatment of endometrioma-associated infertility as it may increase their chance of natural pregnancy, although no data from comparative studies exist. Although no compelling evidence exists that operative laparoscopy for deep endometriosis (DE) improves fertility, operative laparoscopy may represent a treatment option in symptomatic patients wishing to conceive. The GDG recommends that the decision to perform surgery should be guided by the presence or absence of pain symptoms, patient age and preferences, history of previous surgery, presence of other infertility factors, ovarian reserve, and estimated the Endometriosis Fertility Index (EFI).

The role of diagnostic laparoscopy in the context of the fertility work-up will be covered in the ESHRE Guideline on Unexplained infertility (in development).

Clinicians are not recommended to routinely perform surgery for ovarian endometrioma prior to ART to improve live birth rates, as the current evidence shows no benefit and surgery is likely to have a negative impact on ovarian reserve. Surgery for endometrioma prior to ART can be considered to improve endometriosis-associated pain or accessibility of follicles. When surgical resection of endometrioma prior to ART is necessary, no specific techniques can be recommended. Ovarian cystectomy has the potential of reducing the risk of recurrence.

Women should be counselled of their chances of becoming pregnant after surgery. To identify patients that may benefit from assisted reproductive technology (ART) after surgery, EFI should be used as it is validated, reproducible and cost-effective. The results of other fertility investigations such as their partner’s sperm analysis should be taken into account. It is suggested that the EFI is used for better patient phenotyping in studies on surgical treatment and/or the place of medically assisted reproduction (MAR) in endometriosis-related infertility. The role of the EFI as a pre-surgical triage tool should be validated.

In infertile women with rASRM stage I/II endometriosis, clinicians may perform intrauterine insemination (IUI) with ovarian stimulation, instead of expectant management or IUI alone, as it increases pregnancy rates. Although the value of IUI in infertile women with rASRM stage III/IV endometriosis with tubal patency is uncertain, the use of IUI with ovarian stimulation could be considered.

ART can be performed for infertility associated with endometriosis, especially if tubal function is compromised, if there is male factor infertility, in case of low EFI and/or if other treatments have failed. A specific protocol for ART in women with endometriosis cannot be recommended. Both GnRH antagonist and agonist protocols can be offered based on patients' and physicians' preferences as no difference in pregnancy or live birth rate has been demonstrated. Women with endometriosis can be reassured regarding the safety of ART since the recurrence rates are not increased compared to those women not undergoing ART. In women with endometrioma, clinicians may use antibiotic prophylaxis at the time of oocyte retrieval, although the risk of ovarian abscess formation following follicle aspiration is low. Clinicians are not recommended to routinely perform surgery for ovarian endometrioma prior to ART to improve live birth rates, as the current evidence shows no benefit and surgery is likely to have a negative impact on ovarian reserve. Surgery for endometrioma prior to ART can be considered to improve endometriosis-associated pain or accessibility of follicles.

Regarding non-medical strategies on infertility, there is no clear evidence that any non-medical interventions for women with endometriosis will be of benefit to increase the chance of pregnancy. No recommendation can be made to support any non-medical interventions (nutrition, Chinese medicine, electrotherapy, acupuncture, physiotherapy, exercise, and psychological interventions) to increase fertility in women with endometriosis. The potential benefits and harms are unclear. The decision to offer surgical excision of deep endometriosis lesions prior to ART should be guided mainly by pain symptoms and patient preference as its effectiveness on reproductive outcome is uncertain due to lack of randomised studies. There is no evidence from randomised controlled trials to recommend performing surgical excision of deep nodular endometriotic lesions prior to ART to improve reproductive outcomes.

Patients with severe endometriosis, particularly bilateral endometriomas, are at high risk of premature ovarian insufficiency (POI) and lower AMH levels. Surgical treatment can further impact on ovarian reserve and AMH levels. The relevance of pre-treatment AMH levels to predict the chance of future pregnancy or the need for fertility preservation is unclear, as studies reporting on this have made conflicting conclusions. In case of extensive ovarian endometriosis, clinicians should discuss the pros and cons of fertility preservation with women with endometriosis. The true benefit of fertility preservation in women with endometriosis remains unknown [7]. Oocyte cryopreservation is expensive and exposes women to some clinical risks. Although the study of Cobo et al. shows the feasibility of fertility preservation (oocyte freezing) in women with ovarian endometriosis, still many questions remain unanswered, and there is currently insufficient data to support fertility preservation for all women with endometriosis.

Conclusion. Endometriosis is associated with an increased risk of having difficulty becoming pregnant, or infertility. ESHRE Endometriosis Guideline offers us a modern view of treatment endometriosis-associated infertility. This recommendations lead to an increase in pregnancy rate.

References:

1. Parasar, P., Ozcan, P., & Terry, K. L. (2017). Endometriosis: Epidemiology, Diagnosis and Clinical Management. *Current obstetrics and gynecology reports*, 6(1), 34–41. <https://doi.org/10.1007/s13669-017-0187-1>.
2. Grammaticis, A. L., Georgiou, E. X., Becker, C. M. (2021). Pentoxifylline for the treatment of endometriosis-associated pain and infertility. *Cochrane Database Syst Rev*, (8). CD007677.

3. Cousins, F. L., O, D. F., Gargett, C. E. (2018). Endometrial stem/progenitor cells and their role in the pathogenesis of endometriosis. *Best Pract Res Clin Obstet Gynaecol.* Jul, 50, 27-38.
4. Alborzi, S., Hamed, B., Omidvar, A., Dehbashi, S., Alborzi, S., Alborzi, M. (2011). A comparison of the effect of short-term aromatase inhibitor (letrozole) and GnRH agonist (triptorelin) versus case control on pregnancy rate and symptom and sign recurrence after laparoscopic treatment of endometriosis. *Arch Gynecol Obstet*, 284, 105-110.
5. Bafort, C., Beebejaun, Y., Tomassetti, C., Bosteels, J., Duffy, J. M. N. (2020). Laparoscopic surgery for endometriosis. *Cochrane Database of Systematic Reviews*.
6. Hodgson, R. M., Lee, H. L., Wang, R., Mol, B. W., Johnson, N. (2020). Interventions for endometriosis-related infertility: a systematic review and network meta-analysis. *Fertil Steril*, 113, 374-382.e372.
7. Cobo, A., Giles, J., Paoletti, S., Pellicer, A., Remohí, J., García-Velasco, J. A. (2020). Oocyte vitrification for fertility preservation in women with endometriosis: an observational study. *Fertil Steril*, 113, 836-844.

Mykola Melnychuk

Student of Medical Faculty 2
Bukovinian state medical university, Ukraine

Supervisor: Liudmyla Dubyk

Doctor of philosophy,
Assistant professor of Department of Obstetrics and Gynecology
Bukovinian state medical university, Ukraine

TREATMENT OF ENDOMETRIOSIS-ASSOCIATED PAIN ACCORDING TO THE RECOMMENDATIONS OF THE ESHRE ENDOMETRIOSIS GUIDELINE 2022

Introduction. Endometriosis is a disease where tissue similar to the lining of the uterus grows outside the uterus, causing pain and/or infertility [1]. It causes a chronic inflammatory reaction that may result in the formation of scar tissue (adhesions, fibrosis) within the pelvis and other parts of the body.

Endometriosis affects roughly 10% (190 million) of reproductive age women and girls globally [2]. It can decrease quality of life due to severe pain, fatigue, depression, anxiety, and infertility. Some individuals with endometriosis experience debilitating endometriosis-associated pain that prevents them from going to work or school [3]. Painful sex due to endometriosis can lead to interruption or avoidance of intercourse and affect the sexual health of affected individuals and/or their partners. Women with endometriosis are confronted with one or both of two major problems: endometriosis-associated pain and infertility.

At present, there is no known cure for endometriosis, and treatment is usually aimed at controlling symptoms [4].

Results. The treatments of pain described in ESHRE Guideline can offer (partial, often only temporary) relief of pain symptoms, but symptoms often recur after discontinuation of therapy. Most women will buy over-the-counter medications or be prescribed simple analgesics, such as paracetamol and non-steroidal anti-inflammatory drugs (NSAIDs). Neuromodulators (e.g., anti-depressants, selective serotonin uptake inhibitors or anticonvulsants) are used mainly by pain medicine specialists and primary care physicians in the management of chronic or persistent pain. However, in randomised clinical trials for the management of chronic pelvic pain, they have not been proven to be clearly superior to placebo and are sometimes associated with severe, dose-limiting side effects [5]. The evidence for use of NSAIDs for management of pain symptoms related to endometriosis is scarce and limited to one small RCT. There is a general anti-inflammatory effect of some analgesics, they can Guideline Endometriosis - 2022 be used in conjunction with surgery and/or hormonal treatments and they may possibly prevent of complications of chronic pain. However, analgesics may also have side effects, and NSAIDs specifically may have some gastrointestinal side effects. Overall, with limited risks and considering the wide availability and use of analgesics, the Guideline Development Group (GDG) concluded that NSAIDs or other analgesics may be offered for the treatment of endometriosis-associated pain (weak recommendation).

Hormone therapy is based on the evidence that endometriosis is a ‘steroid dependent’ condition. The most commonly prescribed treatments for endometriosis include drugs that modify the hormonal environment either by suppressing ovarian activity or acting directly on steroid receptors and enzymes found in the lesions. These include progestogens, anti-progestogens, combined oral contraceptives, gonadotrophin releasing hormone (GnRH) agonists, GnRH antagonists, the levonorgestrel intrauterine system (LNG-IUS), danazol and aromatase inhibitors (e.g., letrozole). It is recommended to prescribe women a combined hormonal contraceptive (oral,

vaginal ring or transdermal) to reduce endometriosis-associated dyspareunia, dysmenorrhea, and non-menstrual pain. Women suffering from endometriosis-associated dysmenorrhea can be offered the continuous use of a combined hormonal contraceptive pill. In addition, the contraceptive properties of the hormones may be unwanted if fertility is an issue, or may be welcome, if the woman does not wish to become pregnant.

Both continuous progestogens and continuous gestrinone are effective therapies for the treatment of painful symptoms associated with endometriosis. There was no overall evidence of a benefit of one oral progestogen over another [6]. The GDG recommends that clinicians take the different side effect profiles of progestogens into account when prescribing them. It is recommended to prescribe women a levonorgestrel-releasing intrauterine system or an etonogestrel-releasing subdermal implant to reduce endometriosis-associated pain.

Danazol, a synthetic steroid derived from ethinyl testosterone, was used for many decades for the treatment of endometriosis-associated symptoms and was the standard control medication in many clinical drug trials. It has a high affinity to the androgen receptor and moderate affinity to progesterone and glucocorticoid receptors which is the cause of unwanted side effects. The GDG strongly believes that oral danazol should not be used unless no other medical therapy is available, due to its severe side effects (acne, oedema, vaginal spotting, weight gain, muscle cramps, deepening of voice, increase in facial hair). For this reason, danazol is no longer described as a medical treatment for endometriosis-associated pain in the current guideline. Whether transvaginal application of danazol has a more favourable side effect profile whilst keeping its clinical efficacy [7].

Also, it is recommended to prescribe women GnRH agonists to reduce endometriosis-associated pain, although evidence is limited regarding dosage or duration of treatment. The GDG recommends that GnRH agonists are prescribed as second line (for example if hormonal contraceptives or progestogens have been ineffective) due to their side-effect profile. Clinicians should consider prescribing combined hormonal add-back therapy alongside GnRH agonist therapy to prevent bone loss and hypoestrogenic symptoms.

In women with endometriosis-associated pain refractory to other medical or surgical treatment, it is recommended to prescribe aromatase inhibitors, as they reduce endometriosis-associated pain. Aromatase inhibitors may be prescribed in combination with oral contraceptives, progestogens, GnRH agonists or GnRH antagonists. We acknowledge that aromatase inhibitors are not available in some countries. The most common third-generation aromatase inhibitors letrozole and anastrozole are reversible inhibitors of the enzyme aromatase, competing with androgens for aromatase binding sites. The side effects are mostly hypoestrogenic in nature and include vaginal dryness, hot flushes and diminished bone mineral density. Due to the reduction of estrogen-driven negative feedback at the hypothalamic pituitary axis, aromatase inhibitors are used for ovulation induction. Therefore, pregnancies with higher rates of multiples are a potential complication of this treatment.

Surgical treatment to eliminate endometriotic lesions and divide adhesions has long been an important part of the management of endometriosis. Elimination of endometriosis may be achieved by excision, diathermy, or ablation/vaporisation. Division of adhesions aims to restore pelvic anatomy. In addition, some clinicians use interruption of pelvic nerve pathways with the intention of improving pain control. It is recommended to offer surgery as one of the options to reduce endometriosis-associated pain. When surgery is performed, clinicians may consider excision instead of ablation of endometriosis to reduce endometriosis-associated pain.

It can be concluded that laparoscopic uterosacral nerve ablation (LUNA) is not beneficial as an additional procedure to conventional laparoscopic surgery for endometriosis, as it offers no additional benefit over surgery alone. Presacral neurectomy (PSN) is beneficial for treatment of endometriosis-associated midline pain as an adjunct to conventional laparoscopic surgery, but it should be stressed that PSN requires a high degree of skill and is associated with an increased risk of adverse effects such as intraoperative bleeding, and postoperative constipation, urinary urgency and painless first stage of labour.

When performing surgery in women with ovarian endometrioma, clinicians should perform cystectomy instead of drainage and coagulation, as cystectomy reduces recurrence of endometrioma and endometriosis-associated pain. When performing surgery in women with ovarian endometrioma, clinicians can consider both cystectomy and CO₂ laser vaporisation, as both techniques appear to have similar recurrence rates beyond the first year after surgery. Early post-surgical recurrence rates may be lower after cystectomy. When performing surgery for ovarian endometrioma, specific caution should be used to minimise ovarian damage.

Clinicians can consider performing surgical removal of deep endometriosis, as it may reduce endometriosis-associated pain and improves quality of life. The GDG recommends that women with deep endometriosis are referred to a centre of expertise. The GDG recommends that patients undergoing surgery particularly for deep endometriosis are informed on potential risks, benefits, and long-term effect on quality of life.

Clinicians can consider hysterectomy (with or without removal of the ovaries) with removal of all visible endometriosis lesions, in those women who no longer wish to conceive and failed to respond to more conservative treatments. Women should be informed that hysterectomy will not necessarily cure the symptoms or the disease. When a decision is made whether to remove the ovaries, the long-term consequences of early menopause and possible need for hormone replacement therapy should be considered. The GDG recommends that when hysterectomy is performed, a total hysterectomy is preferred.

With regards to preoperative treatment, the updated review shows no benefit with regards to pain, dysmenorrhea, or dyspareunia recurrence. It is not recommended to prescribe preoperative hormone treatment to improve the immediate outcome of surgery for pain in women with endometriosis. Women may be offered postoperative hormone treatment to improve the immediate outcome of surgery for pain in women with endometriosis if not desiring immediate pregnancy.

The GDG recommends that clinicians take a shared decision-making approach and take individual preferences, side effects, individual efficacy, costs, and availability into consideration when choosing between hormone treatments and surgical treatments for endometriosis-associated pain.

Moreover, GDG recommends that clinicians discuss non-medical strategies to address quality of life and psychological well-being in women managing symptoms of endometriosis. However, no recommendations can be made for any specific non-medical intervention (Chinese medicine, nutrition, electrotherapy, acupuncture, physiotherapy, exercise, and psychological interventions) to reduce pain or improve quality of life measures in women with endometriosis, as the potential benefits and harms are unclear.

Conclusion. ESHRE Endometriosis Guideline offers us a modern view of treatment endometriosis-associated pain. The aim of clinical practice guidelines is to aid healthcare professionals in everyday clinical decisions about appropriate and effective care of their patients.

References:

1. World Health Organization (WHO). International Classification of Diseases, 11th Revision (ICD-11) Geneva: WHO 2018.
2. Zondervan K.T., Becker C.M., Missmer S.A. (2020) Endometriosis. *N Engl J Med*, (382), 1244-56.
3. Culley L., Law C., Hudson N., et al. (2013). The social and psychological impact of endometriosis on women's lives: a critical narrative review. *Hum Reprod Update.*, 19(6), 625-639.
4. Johnson N.P., Hummelshoj L. (2013) World Endometriosis Society Montpellier Consortium. Consensus on current management of endometriosis. *Hum Reprod*, 28(6), 1552-68.
5. Horne A.W., Vincent K., Hewitt C.A., Middleton L.J., Koscielniak M., Szubert W., Doust A.M., Daniels J.P. (2020) Gabapentin for chronic pelvic pain in women (GaPP2): a multicentre, randomised, double-blind, placebo-controlled trial. *Lancet*, (396), 909-917.
6. Brown J., Kives S., Akhtar M. (2012) Progestagens and anti-progestagens for pain associated with endometriosis. *Cochrane Database of Systematic Reviews*.
7. Godin R., Marcoux V. (2015) Vaginally Administered Danazol: An Overlooked Option in the Treatment of Rectovaginal Endometriosis? *J Obstet Gynaecol Can*, (37), 1098-1103.

Мокійчук Софія Анатоліївна

здобувач вищої освіти медичного факультету № 4
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Україна

Людвік Тетяна Анатоліївна

канд. мед. наук, асистент кафедри педіатрії післядипломної освіти
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Україна

Науковий керівник: Марушко Юрій Володимирович

д-р.мед.наук, професор, завідувач кафедри педіатрії післядипломної освіти
Національний медичний університет імені О.О. Богомольця, Україна

ЗАБЕЗПЕЧЕНІСТЬ ОРГАНІЗМУ ВІТАМІНОМ D У ДІТЕЙ З ЮВЕНІЛЬНИМ ІДІОПАТИЧНИМ АРТРИТОМ

Актуальність. Ювенільний ідіопатичний артрит посідає вагоме місце серед аутоімунних захворювань у дітей. Визначення забезпеченості організму вітаміном D у хворих на ЮІА дозволяє припускати теорії його участі у патогенезі, ступені активності запального процесу, прогнозуванні перебігу даного захворювання, а в подальшому - і в ефективності терапевтичної дії.

Мета. Визначити забезпеченість організму вітаміном D у дітей з ювенільним ідіопатичним артритом та дослідити можливий зв'язок між активністю даного захворювання та рівнем вітаміну D в сироватці крові .

Матеріали і методи. Використано інформаційно-аналітичні методи дослідження та проведено теоретичний аналіз сучасних наукових досліджень і публікацій.

Аналіз отриманих результатів. Більшість інформаційних джерел свідчать про визначення дефіциту вітаміну D у дітей з ЮІА. Також порушується питання щодо взаємозв'язку між рівнем вітаміну D в сироватці крові і ступенем активності запального процесу [**Ошибка! Источник ссылки не найден.Ошибка! Источник ссылки не найден.**]. Зокрема, наведені дані порівняльного дослідження щодо визначення рівня 25-гідроксикальциферолу у дітей з ЮІА (відповідно до критеріїв Міжнародної ліги ревматологічних асоціацій (ILAR)), та здорових дітей відповідного віку та статі, що належали до контрольної групи.

Встановлено, що вміст вітаміну D у сироватці крові був нижчим у групі дітей, хворих на ЮІА, порівняно зі здоровою контрольною групою. Серед 26 пацієнтів з ЮІА 61,5% мали дефіцит вітаміну D, 30,8% – недостатній і лише 7,7% дітей з ЮІА мали нормальний рівень вітаміну D [**Ошибка! Источник ссылки не найден.**].

Описано ще одне дослідження для оцінки значення 25(OH)VD сироватки крові у 134 хворих на ЮІА. Проведений аналіз виявив, що лише 32 % (43 дитини) хворих на ЮІА мають рівень сироваткового 25(OH)VD ≥ 30 нг/мл, що відповідає оптимальному значенню. Даний результат пояснюється прийомом холекальциферолу у дозі 1000 МО щодня. Лише двоє з 43 пацієнтів мали рівень 25(OH)VD більше 50 нг/мл, що відповідає високому рівню забезпеченості вітаміном D. За даними анамнезу з'ясовано, що ці пацієнти та їх батьки не дотримувалися рекомендацій лікарів щодо перебування на відкритих поверхнях під час активної дії сонячних променів, до того ж не використовували сонцезахисний крем. У 91 дитини (68 %) було виявлено порушення забезпеченості вітаміном D, що переважно проявлялося його недостатністю, яка визначалася у 69 пацієнтів (52 %). У 22 дітей (16 %)

був наявний дефіцитний стан, тобто, сироватковий рівень 25(OH)VD нижче 20 нг/мл [Ошибка! Источник ссылки не найден.].

Відомо, що станом на зараз проводяться дослідження щодо встановлення зв'язку між дебютом ЮІА та дефіцитом вітаміну D в сироватці крові, проте доказовості ці припущення ще не мають. Вітамін D, окрім класичної функції регуляції Ca^{2+} також володіє імуномодельюючою активністю, що забезпечується взаємодією з VDR рецепторами, які локалізуються на імунних клітинах. Вивчений механізм порушення толерантності при ЮІА, що призводить до збільшення клітин Th1/Th17 і сприяє виробленню макрофагами прозапальних цитокінів (IL-1 β , IL-17, IL-6, TNF- α), що, у свою чергу, стимулює проліферацію фібробластів та синовіоцитів [Ошибка! Источник ссылки не найден.]. Синовіоцити активують остеокласти, що призводять до резорбції кісткової і хрящової тканини. Вітамін D зміщує баланс Th-клітин від Th1/Th17 до Th2/Treg, пригнічує B-клітини та вироблення аутоантитіл, зменшує прозапальні цитокіни та пригнічує проліферацію синовіоцитів [Ошибка! Источник ссылки не найден.]. Можна припустити, що низькі концентрації вітаміну D в сироватці крові пов'язані зі збільшенням прозапальних медіаторів і активним перебігом захворювання.

Висновок. Отже, за результатами наведених досліджень, у дітей хворих на ЮІА визначається недостатність вітаміну D в сироватці крові, що погіршує перебіг даного захворювання, оскільки зменшується інгібуючий вплив даного вітаміну на прозапальні цитокіни, які відіграють важливу роль у патогенезі ЮІА. Це призводить до більш тяжкого перебігу ЮІА, що, в свою чергу, потребує призначення більш високих доз препаратів базисної терапії та збільшення терміну їх використання.

Список використаних джерел:

1. Sengler, C., Zink, J., Klotsche, J., Niewerth, M., Liedmann, I., Horneff, G., ... & Minden, K. (2018). Vitamin D deficiency is associated with higher disease activity and the risk for uveitis in juvenile idiopathic arthritis-data from a German inception cohort. *Arthritis Research & Therapy*, 20(1), 1-9.
2. Муквіч, О. М., Омельченко, Л. І., Дудка, І. В., Бельська, О. А., Вдовіна, Н. М., Мацюк, Н. Б., ... & Ісмакаєва, Д. Л. (2021). Ідентифікація пацієнтів із ризиком дефіциту вітаміну D при ювенільному ідіопатичному артриті.
3. Wulandari, D., Barlianto, W., & Sari, T. L. (2020). Low Level of Vitamin D is Correlated with High C-Reactive Protein (CRP) and Disease Activity in Indonesian Juvenile Idiopathic Arthritis (JIA) Patients. *The Indonesian Biomedical Journal*, 12(2), 149-56.
4. Марушко, Т. В., & Голубовська, Ю. Є. (2018). Особливості фізичного розвитку та стану кістково-м'язової системи у хворих на ювенільний ревматоїдний артрит. *Збірник наукових праць співробітників НМАПО ім. ПЛ Шупика*, (30), 282-296.
5. Zou, J., Thornton, C., Chambers, E. S., Rosser, E. C., & Ciurtin, C. (2021). Exploring the evidence for an immunomodulatory role of vitamin D in juvenile and adult rheumatic disease. *Frontiers in Immunology*, 11, 616483.
6. Finch, S. L., Rosenberg, A. M., & Vatanparast, H. (2018). Vitamin D and juvenile idiopathic arthritis. *Pediatric Rheumatology*, 16(1), 1-17.

Двореченець Данило Євгенійович

здобувач вищої освіти II медичного факультету
Харківський національний медичний університет, Україна

Марченко Ірина Олександрівна

здобувач вищої освіти II медичного факультету
Харківський національний медичний університет, Україна

Науковий керівник: Шапаренко Олександр Володимирович

PhD, асистент, асистент кафедри внутрішньої медицини №2, клінічної імунології та алергології ім. академіка Л.Т. Малої
Харківський національний медичний університет, Україна

МОЖЛИВІ ЗВ'ЯЗКИ МІЖ COVID-19 ТА ЩИТОПОДІБНОЮ ЗАЛОЗОЮ

Актуальність. Інфекція SARS-CoV-2 (COVID-19) в даний час є величезною глобальною проблемою охорони здоров'я. COVID-19 завдає значної шкоди широкому колу життєво важливих органів, насамперед дихальної системи. Останнім часом накопичені клінічні дані про інсульти щитоподібної залози (ЩЗ) під час та після COVID-19. На сьогоднішній день майже всі непухлинні захворювання щитоподібної залози, тобто хвороба Грейвса, тиреоїдит Хашимото, тощо, були зареєстровані як ускладнення COVID-19, і причинно-наслідковий зв'язок вірусу був сильно залучений у всі з них.

Мета. Проаналізувати сучасні наукові дані про поширеність взаємозв'язку між COVID-19 та щитоподібною залозою.

Матеріали та методи. Були відібрані та проаналізовані вітчизняні та закордонні наукові дані з питань можливих зв'язків між COVID-19 та щитоподібною залозою.

Результати. SARS-CoV-2 може поширюватися нервовими аксонами, викликаючи цитокиновий шторм, через високу експресію ангіотензинперетворюючого ферменту 2 (АПФ2) [1]. Високі циркулюючі концентрації інтерлейкіну (ІЛ)-6, ІЛ-7, фактора некрозу пухлини та запальних хемокінів були виявлені під час цитокинового шторму, спричиненого SARS-CoV-2 [2]. COVID-19 істотно впливає на клітини, що секретують тиреотропний гормон (ТТГ), що призводить до зниження концентрації ТТГ. Ці ефекти на ТТГ-секретуючі клітини можуть включати чотири різні механізми: пряме ушкодження гіпофіза, спричинене SARS-CoV-2, непряме пошкодження, спричинене прозапальними цитокінами та цитокиновим штормом, хронічним стресом, спричиненим гіпоксією та дією певних класів ліків, таких як глюкокортикоїди [3].

Патогенез дисфункції ЩЗ, спричиненої COVID-19, до кінця не охарактеризовано. Одна з теорій полягає в тому, що вірус чинить прямий вплив на щитоподібну залозу. SARS-CoV-2, очевидно, має здатність заражати залози шляхом прямої інфільтрації з верхніх дихальних шляхів. При патологоанатомічному дослідженні осіб, які померли від COVID-19, виявлено патологічні зміни у різних органах, у тому числі у ЩЗ.

Однак, не було виявлено жодних морфологічних аномалій чи серйозних ушкоджень фолікулів щитоподібної залози. Гістологічне дослідження цього органу виявило відсутність лімфоцитарного інфільтрату та наявність великого апоптозу, що свідчить про деструктивний тиреоїдит, який може бути причиною тиреотоксикозу [4]. Крім того, незважаючи на високу експресію АПФ2 у ЩЗ, SARS-CoV-2 не був виявлений у тканинах цієї залози, ні за допомогою полімеразної ланцюгової реакції, ні за допомогою імуногістохімії [5]. Таким чином, можуть існувати фактори, що перешкоджають зараженню вірусом фолікулярних клітин щитоподібної залози [6].

Висновки. Істотні успіхи у розумінні патофізіології дисфункції щитоподібної залози, викликані інфекцією SARS-CoV-2, ще більше охарактеризували зв'язок між вірусною інфекцією та захворюваннями цієї залози, але і надалі продовжують робитися нові відкриття. Функція щитоподібної залози може порушуватись як у гострій фазі інфекції, так і в період одужання після COVID-19. Хоча деякі дані свідчать про те, що дисфункція залози викликана прямою інфекцією або опосередкованим «цитокіновим штормом» аутоімунним впливом на неї, необхідні додаткові дослідження на молекулярному та клінічному рівнях, щоб полегшити розуміння діагностики та лікування щитоподібної залози.

Список використаних джерел:

1. Ур А., Верма К. (2020). Цитокіновий шторм при COVID 19: нейронна гіпотеза. *ACS Chem Neurosci*, (11), 1868–1870.
2. Мерад М., Мартин Дж. К. (2020). Патологічне запалення у пацієнтів із COVID-19: ключова роль моноцитів та макрофагів. *Nat Rev Immunol*, (20), 355–362.
3. Чарнівойтек А., Охманська А., Згозалевиц-Стахов'як М. та ін.. (2021). Вплив інфекції SARS-CoV-2 на функцію щитоподібної залози: сучасні знання. *Adv Clin Exp Med*, (30), 747–755.
4. Карон П. (2020). Захворювання щитоподібної залози та інфекція SARS-CoV-2: від патофізіологічного механізму до ведення пацієнтів. *Ann Endocrinol (Paris)*, (81), 507–510.
5. Бартон Л.М., Дюваль Э.Дж., Строберг Э. та ін.. (2020). Розтин COVID-19, Оклахома, США. *Am J Clin Pathol*, (153), 725–733.
6. Лі М.Ю., Лі Л., Чжан Ю. та ін.. (2020). Експресія гена АПФ2 клітинного рецептора SARS-CoV-2 в різних тканинах людини. *Infect Dis Poverty*, (9), 45.

Конопля Ліна Андріївна

здобувачка вищої освіти І медичного факультету
університет «Харківський національний медичний університет», Україна

Тихонова Людмила Володимирівна

канд.мед.наук, доцент кафедри неврології
університет «Харківський національний медичний університет», Україна

ПЕРСПЕКТИВИ ЗАСТОСУВАННЯ МЕЛАТОНІНУ ПРИ РОЗСІЯНОМУ СКЛЕРОЗІ

Актуальність. Мелатонін – гормон, який є важливим регулятором фізіологічних процесів і виділяється шишкоподібною залозою. Крім своїх хронобіотичних властивостей, мелатонін продемонстрував антиоксидантну, протизапальну, імуномодулювальну та антиапоптозну здатність, а також нейропротекторну дію. [1, 2] Розсіяний склероз - це хронічне імуноопосередковане захворювання центральної нервової системи, яке характеризується руйнуванням мієліну автореактивними Т-клітинами. Він представляє широкий спектр ознак і симптомів, які змінюють фізичне та соціальне функціонування. Актуальність цієї роботи полягає у дослідженні механізмів впливу мелатоніну на перебіг розсіяного склерозу для подальшого потенційного включення його до фармакотерапії цього захворювання.

Мета. Проаналізувати механізми нейропротекторної, антиоксидантної та протизапальної дії мелатоніну при хронічному запальному демієлінізуючому захворюванні – розсіяному склерозі.

Матеріали та методи. Було проведено ретроспективний епідеміологічний аналіз літературних джерел вибірки з 2000 по 2021 рік з всесвітньої бази даних доказової медицини – Pubmed із застосуванням статистичних методів обробки інформації.

Результати. Синтез і секреція мелатоніну на рівні шишкоподібної залози контролюються супрахізматичним ядром у гіпоталамусі, що індукується в темряві та гальмується на світлі. Синтез мелатоніну демонструє сезонні коливання, досягаючи максимальної концентрації в осінньо-зимові місяці. Згідно з дослідженнями Maugicio F. Farez et al та Jin, Y et al, мелатонін має зворотну кореляцію із сезонністю рецидивів розсіяного склерозу, тобто чим більше рівень гормону, тим менше ймовірність рецидиву [3, 4].

В основі патогенезу розсіяного склерозу лежить оксидативний стрес. Він діє як медіатор демієлінізації, пошкодження аксонів і нейродегенерації. Під час перебігу захворювання інфільтрація автореактивних ефекторних Т-клітин Th1 і Th17 у ЦНС викликає підвищення прозапальних цитокінів: інтерферон- γ , фактор некрозу пухлин, інтерлейкін-17 (IL-17) та інтерлейкін-22 IL-22, які атакують мієлінову оболонку [5]. Мелатонін же у свою чергу грає роль у диференціації Т-лімфоцитів, знижуючи експресію IL-17 та рецептора IL-23 людськими CD4 + Т-клітинами, необхідних для диференціювання Th17 у патогенні клітини. Це призводило до порушення диференціювання цих клітин [6]. Крім того, згідно з дослідженням Ghareghani et al було встановлено, що мелатонін покращує олігодендрогліальну диференціацію, дозрівання та відновлення мієліну, що пов'язано зі збільшенням піруватдегідрогенази кінази-4 – ферменту, який бере участь у синтезі жирних кислот під час ремієлінізації [7].

Слід зазначити, що центральна нервова система особливо чутлива до пошкодження АФК через високі потреби мозку в кисні, низьку концентрацію антиоксидантів і високу концентрацію поліненасичених жирних кислот. Окислювальне пошкодження, яке виникає при нейродегенеративних захворюваннях, є наслідком, головним чином, серйозної зміни

окисно-відновного циклу глутатіону. Різні дослідження показали, що мелатонін покращує системи антиоксидантного захисту, стимулюючи активність антиоксидантних ферментів, таких як супероксиддисмутаза, каталаза й окислювально-відновний цикл глутатіону [8, 9].

Сучасна фармакотерапія розсіяного склерозу включає препарати біологічної терапії, а наталізумаб є препаратом вибору у таких пацієнтів. Також згідно з дослідженням Bahamonde et al, наталізумаб викликав значне підвищення концентрації мелатоніну в сироватці крові, що вчені пов'язували зі зменшенням кількості рецидивів і уповільненням прогресування захворювання [10].

Висновок. Дослідження, пов'язані з мелатоніном і розсіяним склерозом, показали, що цей гормон, завдяки своїй антиоксидантній функції, може боротися з окислювальним стресом, спричиненим хворобою, знижуючи основні біомаркери окислювального стресу. Завдяки своїй імуномодулювальній та протизапальній функції мелатонін може контролювати реакцію регуляторних і ефекторних Т-клітин і зменшує кількість прозапальних цитокінів, сприяючи полегшенню перебігу захворювання. З огляду на все, що було описано, можна сказати, що в цілому мелатонін може справляти сприятливий вплив на людей, які страждають на розсіяний склероз. Однак необхідні додаткові дослідження на людях, щоб підтвердити переваги лікування мелатоніном у людей.

Список використаних джерел:

1. Reiter, R. J., Calvo, J. R., Karbownik, M., Qi, W., & Tan, D. X. (2000). Melatonin and its relation to the immune system and inflammation. *Annals of the New York Academy of Sciences*, 917, 376–386. <https://doi.org/10.1111/j.1749-6632.2000.tb05402.x>
2. Abo Taleb, H. A., & Alghamdi, B. S. (2020). Neuroprotective Effects of Melatonin during Demyelination and Remyelination Stages in a Mouse Model of Multiple Sclerosis. *Journal of molecular neuroscience* : MN, 70(3), 386–402. <https://doi.org/10.1007/s12031-019-01425-6>
3. Farez, M. F., Mascanfroni, I. D., Méndez-Huergo, S. P., Yeste, A., Murugaiyan, G., Garo, L. P., Balbuena Aguirre, M. E., Patel, B., Ysraelit, M. C., Zhu, C., Kuchroo, V. K., Rabinovich, G. A., Quintana, F. J., & Correale, J. (2015). Melatonin Contributes to the Seasonality of Multiple Sclerosis Relapses. *Cell*, 162(6), 1338–1352. <https://doi.org/10.1016/j.cell.2015.08.025>
4. Jin, Y., de Pedro-Cuesta, J., Söderström, M., Stawiarz, L., & Link, H. (2000). Seasonal patterns in optic neuritis and multiple sclerosis: a meta-analysis. *Journal of the neurological sciences*, 181(1-2), 56–64. [https://doi.org/10.1016/s0022-510x\(00\)00408-1](https://doi.org/10.1016/s0022-510x(00)00408-1)
5. Muñoz-Jurado, A., Escribano, B. M., Caballero-Villarraso, J., Galván, A., Agüera, E., Santamaría, A., & Túnez, I. (2022). Melatonin and multiple sclerosis: antioxidant, anti-inflammatory and immunomodulator mechanism of action. *Inflammopharmacology*, 30(5), 1569–1596. <https://doi.org/10.1007/s10787-022-01011-0>
6. Lee, Y., Awasthi, A., Yosef, N., Quintana, F. J., Xiao, S., Peters, A., Wu, C., Kleinewietfeld, M., Kunder, S., Hafler, D. A., Sobel, R. A., Regev, A., & Kuchroo, V. K. (2012). Induction and molecular signature of pathogenic TH17 cells. *Nature immunology*, 13(10), 991–999. <https://doi.org/10.1038/ni.2416>
7. Ghareghani, M., Scavo, L., Jand, Y., Farhadi, N., Sadeghi, H., Ghanbari, A., Mondello, S., Arnoult, D., Gharaghani, S., & Zibara, K. (2019). Melatonin Therapy Modulates Cerebral Metabolism and Enhances Remyelination by Increasing PDK4 in a Mouse Model of Multiple Sclerosis. *Frontiers in pharmacology*, 10, 147. <https://doi.org/10.3389/fphar.2019.00147>
8. Miller, E., Walczak, A., Majsterek, I., & Kędziora, J. (2013). Melatonin reduces oxidative stress in the erythrocytes of multiple sclerosis patients with secondary progressive clinical course. *Journal of neuroimmunology*, 257(1-2), 97–101. <https://doi.org/10.1016/j.jneuroim.2013.02.012>
9. Zhao, C. N., Wang, P., Mao, Y. M., Dan, Y. L., Wu, Q., Li, X. M., Wang, D. G., Davis, C., Hu, W., & Pan, H. F. (2019). Potential role of melatonin in autoimmune diseases. *Cytokine & growth factor reviews*, 48, 1–10. <https://doi.org/10.1016/j.cytogfr.2019.07.002>
10. Bahamonde, C., Conde, C., Agüera, E., Lillo, R., Luque, E., Gascón, F., Feijóo, M., Cruz, A. H., Sánchez-López, F., & Túnez, I. (2014). Elevated melatonin levels in natalizumab-treated female patients with relapsing-remitting multiple sclerosis: relationship to oxidative stress. *European journal of pharmacology*, 730, 26–30. <https://doi.org/10.1016/j.ejphar.2014.02.020>

Почапський Владислав Євгенович

Студент

Харківський національний медичний університет, Україна

ПОЗАКЛІТИННА ДНК ЯК МАРКЕР СЕРЦЕВО-СУДИННИХ ЗАХВОРЮВАНЬ

Вступ. Серцево-судинні захворювання (ССЗ) залишаються провідною причиною смерті у всьому світі [1]. Вимірювання біологічних маркерів зробило революцію в діагностиці та контролі ефективності лікування пацієнтів із захворюваннями серця. Серед них: натрійуретичні пептиди та серцеві тропоніни. В сучасних умовах були виявлені й інші маркери, проте не всі є клінічно значущими [2, 3]. Дані матеріали присвячені позаклітинній ДНК (cell-free DNA, cfDNA) та її ролі при кардіоваскулярній патології.

Метою даної роботи є визначення ролі позаклітинної ДНК як маркера серцево-судинних захворювань, що буде додатковим діагностичним критерієм.

Результати та обговорення. Позаклітинна ДНК- це фрагментована дволанцюгова ДНК, яка вільно циркулює у позаклітинних рідинах організму [4]. У фізіологічних умовах рівень cfDNA збільшується при фізичних навантаженнях і в осіб похилого віку [5]. Були визначені показники cfDNA у здорових донорів - 10-100 нг/мл. високі рівні cfDNA порівняно з контрольними показниками однозначно говорять про наявність в організмі патологічного процесу [7, 8]. У здорових людей джерелами cfDNA в плазмі є попередники червоних кров'яних клітин (30%), лейкоцити (всього 55%), ендотеліоцити (9%), клітини паренхіми печінки (1%), нейрони (1%) та інші (4%) [7].

До сімейства cfDNA, ймовірно, належать клітинна і мітохондріальна DNA (з соматичних і ракових клітин, які зазнали апоптозу і некрозу) яка відіграє вирішальну роль у пошкодженні серцевих клітин — вона є молекулярним фрагментом, асоційованим з ушкодженнями [12].

Існує кілька думок щодо походження cfDNA. Основними з них є утворення пулу cfDNA внаслідок загибелі клітин (теорія «загибелі клітин шляхом апоптозу та/або некрозу») [5, 6]. На відміну від запрограмованої загибелі клітин, некроз характеризується високомолекулярною cfDNA [13].

Дослідження показали збільшення рівня cfDNA при різних ССЗ [5-8]. При АГ, інфаркту міокарда (ІМ) і серцевої недостатності (СН) з пошкодженої тканини вивільняється cfDNA в результаті розпаду клітин і подальшого викиду вмісту мертвих клітин в кровотік. Залежно від особливостей загибелі клітин (апоптозу або некрозу) виявляються менші або більші фрагменти cfDNA.

У пацієнтів з ІМ рівень cfDNA збільшується до 50 разів порівняно зі здоровими людьми [10-13]. Рівень cfDNA значно підвищується у хворих з ІМ перші 2 години після початку болю в грудях в порівнянні зі здоровими людьми [10]. Після черезшкірного коронарного втручання (PCI) показники cfDNA повертаються до вихідного рівня через 1-2 дні, тоді як концентрація тропоніну залишається підвищеною [10]. D. Antonatos et al. [12] показали, що рівень cfDNA значно вищий у пацієнтів з гострим ІМ, ніж у контрольній групі, і є предикторами несприятливих серцево-судинних подій.

A. Shimony et al. [13] вимірювали концентрації cfDNA, тропоніну Т і СК одночасно у 16 пацієнтів з гострим ІМ без підйому сегмента ST при надходженні в стаціонар і ще в 3 часових точках. Контрольну групу склали 47 здорових добровольців. Пікові рівні cfDNA виявилися значно вищими у хворих порівняно з контрольною групою.

У дослідженні L. Wang et al. [15] оцінювали рівні ядерної та мітохондріальної ДНК у 25 пацієнтів з гострим ІМ, 25 осіб без ІМ з групи контролю (з ризиком розвитку ІМ) та 20 здорових добровольців. Концентрації ядерної та мітохондріальної ДНК були значно вищими у групі гострого ІМ на 1-й день госпіталізації порівняно з контрольною групою без ІМ.

S. Zangwill et al. [16] обстежили пацієнтів, які перенесли трансплантацію серця. Зразки крові брали в 3 часових точках протягом 10 днів після трансплантації. Пацієнти, які померли на 1-му році, мали підвищений рівень cfDNA протягом 7 днів після операції.

Крім того, спостерігалася позитивна кореляція між активністю ферменту дезоксирибонуклеази I, що бере участь у дволанцюговій обробці ДНК, та концентрацією cfDNA. Ці результати свідчать про те, що cfDNA плазми у пацієнтів із захворюваннями серця пов'язана з апоптозом, що може бути новим діагностичним лабораторним показником ІМ.

Висновки. За сучасними даними, рівень описаного в нашому огляді біологічного маркера cfDNA підвищується при різних ССЗ. Для ідентифікації нових біологічних маркерів ССЗ використовуються сучасні технології. Необхідно подальше вивчення ролі cfDNA, в тому числі клінічні дослідження, для визначення діагностичної та прогностичної значущості даного маркера.

Список використаних джерел:

1. Shi M., Tang R., Huang F. et al. Cardiovascular disease in patients with type 1 diabetes: Early evaluation, risk factors and possible relation with cardiac autoimmunity. *Diabetes Metab Res Rev.* 2021;37(6):e3423. DOI: 10.1002/dmrr.3423.
2. Алиева А.М., Резник Е.В., Гасанова Э.Т. и др. Клиническое значение определения биомаркеров крови у больных с хронической сердечной недостаточностью. *Архивъ внутренней медицины.* 2018;8(5 (43)):333–345. [Alieva A.M., Reznik E.V., Hasanova E.T. et al. Clinical value of blood biomarkers in patients with chronic heart failure. *Archive of Internal Medicine.* 2018;8(5 (43)):333-345 (in Russ.)]. DOI: 10.20514 / 2226-6704-2018-8-5-333-345.
3. Алиева А.М., Пинчук Т.В., Алмазова И.И. и др. Клиническое значение определения биомаркера крови ST2 у больных с хронической сердечной недостаточностью. *Consilium Medicum.* 2021;23(6):522–526. [Alieva A.M., Pinchuk T.V., Almazova I.I. et al. Clinical value of blood biomarker ST2 in patients with chronic heart failure. *Consilium Medicum.* 2021;23(6):522-526 (in Russ.)]. DOI: 10.26442/20751753.2021.6.200606.
4. Devaux Y. Cardiomyocyte-Specific Cell-Free DNA as a Heart Failure Biomarker? *Can J Cardiol.* 2020;36(6):807–808. DOI: 10.1016/j.cjca.2019.10.025.
5. Polina I.A., Patovskaya D.V., DeLeon-Pennell K.Y. Cell free DNA as a diagnostic and prognostic marker for cardiovascular diseases. *Clin Chim Acta.* 2020; 503:145–150. DOI: 10.1016/j.cca.2020.01.013.
6. Peters D.L., Pretorius P.J. Origin, translocation and destination of extracellular occurring DNA—a new paradigm in genetic behaviour. *Clin Chim Acta.* 2011;412(11–12):806–811. DOI: 10.1016/j.cca.2011.01.026.
7. Козлов В.А. Свободная внеклеточная ДНК в норме и при патологии. *Медицинская иммунология.* 2013;15(5):399–412. [Kozlov V.A. Free extracellular DNA in normal state and under pathological conditions. *Medical immunology.* 2013;15(5):399-412 (in Russ.)]. DOI: 10.15789/1563-0625-2013-5-399-412.
8. Wu B., Ni H., Li J. et al. The Impact of Circulating Mitochondrial DNA on Cardiomyocyte Apoptosis and Myocardial Injury After TLR4 Activation in Experimental Autoimmune Myocarditis. *Cell Physiol Biochem.* 2017;42(2):713–728. DOI: 10.1159/000477889.
9. Sherwood K., Weimer E.T. Characteristics, properties, and potential applications of circulating cell-free dna in clinical diagnostics: a focus on transplantation. *J Immunol Methods.* 2018;463:27–38. DOI: 10.1016/j.jim.2018.09.011.
10. Zemmour H., Planer D., Magenheimer J. et al. Non-invasive detection of human cardiomyocyte death using methylation patterns of circulating DNA. *Nat Commun.* 2018;9(1):1443. DOI: 10.1038/s41467-018-03961-y.

11. Xie J., Yang J., Hu P. Correlations of Circulating Cell-Free DNA With Clinical Manifestations in Acute Myocardial Infarction. *Am J Med Sci.* 2018;356(2):121–129. DOI: 10.1016/j.amjms.2018.04.007.
12. Zinkova A., Brynychova I., Svacina A. et al. Cell-free DNA from human plasma and serum differs in content of telomeric sequences and its ability to promote immune response. *Sci Rep.* 2017;7(1):2591. DOI: 10.1038/s41598-017-02905-8.
13. Antonatos D., Patsilidakos S., Spanodimos S. et al. Cell-free DNA levels as a prognostic marker in acute myocardial infarction. *Ann N Y Acad Sci.* 2006;1075:278–281. DOI: 10.1196/annals.1368.037.
14. Shimony A., Zahger D., Gilutz H. et al. Cell free DNA detected by a novel method in acute ST-elevation myocardial infarction patients. *Acute Card Care.* 2010;12(3):109–111. DOI: 10.3109/17482941.2010.513732. Полный список литературы Вы можете найти на сайте <http://www.rmj.ru>
15. Wang L., Xie L., Zhang Q. et al. Plasma nuclear and mitochondrial DNA levels in acute myocardial infarction patients. *Coron Artery Dis.* 2015;26(4):296–300. DOI: 10.1097/MCA.0000000000000231.
16. Zangwill S.D., Kindel S.J., Ragalie W.S. et al. Early changes in cell-free DNA levels in newly transplanted heart transplant patients. *Pediatr Transplant.* 2020;24(1):e13622. DOI: 10.1111/petr.13622.

Сова Валентина Сергіївна

здобувач вищої освіти другого медичного факультету
Харківський національний медичний університет, Україна

Науковий керівник: Мокрякова Марина Іванівна

асистент кафедри гігієни та екології №1
Харківський національний медичний університет, Україна

РОЗЛАДИ ХАРЧОВОЇ ПОВЕДІНКИ ПІД ЧАС ВІЙНИ

Постановка проблеми. Стрес, відчуття паніки та не розуміння подальшого життя в таких скрутних та небезпечних умовах, призвели до того, що після початку повномасштабної війни в Україні, спостерігається загострення та виникнення психічних хвороб серед населення. Наразі розлади харчової поведінки, їх ще називають РХП, є одною з найпоширеніших хвороб.

Актуальність. Дистрес - це надзвичайно сильний стрес, який буде значно перевищувати стандартні базові адаптивні можливості. Попередник депресії буде супроводжуватися різким підвищенням концентрації гормонів, а саме кортизолу і пролактину, а також нейромедіатора норадреналіну у крові. Виснаження резервів клітин призводить до того, що їх викид різко знижується, і це є одним із факторів, що викликає важку депресію.

Для кожної людини характерна своя реакція на стрес, хтось починає переїдати, а дехто навпаки відмовляється від їжі. Такі зміни у харчовій поведінці можуть викликати коливання маси тіла, що буде не лише значним тригером для людей, а також може спричинювати розлади харчової поведінки.

Кожна хвороба, яка належить до РХП суттєво відрізняється одна від одної за ключовими діагностичними критеріями, а саме:

1. Нервова анорексія

Це надмірні прояви упередженості щодо гармонійності тіла, панічний страх побачити вищу цифру на вагах, навмисний відказ від їжі, метою якого служить схуднення.

2. Компульсивне переїдання

Підвид булімії, але людина не вдається до відторгнення спожитої їжі. Швидке поїдання їжі, переїдання, відсутність насичення. Та найголовніше - відчуття провини за зриви.

3. Нервова булімія

Приймання їжі є не систематичними, дуже часто вони пропускаються у зв'язку зі страхом перенасичення, також є нагальна потреба у неприродному очищенні шлункового вмісту.

Мета: визначення кількості людей, які почали хворіти на РХП під час воєнного положення.

Методологія дослідження. Задля досягнення результату під час написання дослідницької роботи було використано декілька методів дослідження. По-перше, теоретичний метод, тобто аналіз літератури: зокрема нами були використані статті та книжки, щодо заданої теми. Статті написані українськими вченими та психологами, книжки - українськими та закордонними психіатрами («Війна з їжею», «Психологія харчування»). По-друге, був використаний емпіричний метод, іншими словами були розроблені анонімні електронні анкети на базі сервісу «Google Forms». Після цього було проведено анонімне опитування 40-ка жінок віком від 18 до 32 років, а також восьми парубків віком від 19 до 20 років.

Викладення основного матеріалу та результати. За результатами соціального опитування були отримані наступні дані, а саме 53% опитуваних раніше хворіли на РХП, 66,3 % перебували в зоні бойових дій, 71,9% відсотки відповіли, що наразі відчують в себе прояви РХП, 40,6% скаржаться на відсутність апетиту тлі стресу, 10,2 % викликають блювання після їжі, а 21,1% страждають на напади неконтрольованого об'їдання. Майже 80% опитуваних мали різкі стрибки ваги за останні 8 місяців, 50 відсотків з них набрали стрімко вагу та ще 30 різко схудли. Більшість людей відповіли, що не звертаються до психіатра так, як вважають, що зараз не час та іншим набагато важче, ніж їм. Менша половина опитуваних 20% думають, що їх хвороба не настільки серйозна.

Висновок: тема розлади харчової поведінки під час війни досить актуальна. Опираючись на результати нашого опитування, можна сказати, що велика частина людей зараз хворіють на РХП. Більшість з них мали великий стрес, викликаний сильними бойовими діями. На превеликий жаль, через нав'язані шаблони суспільства, що під час війни необхідно забути про жаль до себе, чи «іншим гірше» багато хворих та їх рідних в потрібний момент не звертаються за допомогою до лікарів.

SECTION 21.

PHYSICAL CULTURE, SPORTS AND PHYSICAL THERAPY

Хацаюк Олександр Володимирович

заслужений тренер України, магістр,
старший викладач кафедри тактичної та спеціальної фізичної підготовки
арківського національного університету внутрішніх справ,
викладач кафедри вогневої та спеціальної підготовки
факультету службово-бойової діяльності НГУ
Київського інституту Національної гвардії України

Корольов Артем Ігорович

старший викладач кафедри фізичної підготовки та спорту
Національної академії Національної гвардії України, м. Харків, Україна

Десямба Михайло Миколайович

викладач кафедри вогневої та
спеціальної підготовки факультету службово-бойової діяльності НГУ
Київського інституту Національної гвардії України, Україна

ПЕРЕДУМОВИ УДОСКОНАЛЕННЯ ТЕХНІКО-ТАКТИЧНОЇ ПІДГОТОВЛЕНOSTІ СПОРТСМЕНІВ, ЩО СПЕЦІАЛІЗУЮТЬСЯ В ДЗЮДО

На сьогоднішні спортивні види боротьби, зокрема – дзюдо є достатньо ефективними засобами самозахисту, а також сучасними системами всебічного розвитку особистості. Питанням організації багаторічної підготовки спортсменів та спортсменок, які спеціалізуються в дзюдо (спортивних видах боротьби) присвячені наукові праці: А. Дяченко, І. Райтаровської [1], Ю. Паламарчук, О. Солодкої, О. Кусовської, П. Мамотька, Г. Гавриша, Р. Кохановського [2], С. Ільченка, О. Солодкої, А. Федорішка, Ш. Ковача, О. Кравченко, О. Пономаренко [3], О. Хацаюка, С. Чередніченка, А. Дяченко, Н. Партико, А. Корольчука, Д. Стеценка, А. Антонюка [4] та інших фахівців одноборств (А. Алексеева, К. Ананченка, Н. Бойченко, А. Пирога, Ю. Тропіна, М. Хасанова).

Аналізуючи вище перелічені наукові праці фахівців одноборств, в реаліях сьогодення актуальним є організація теоретичного дослідження у напрямі техніко-тактичної підготовленості дзюдоїстів високої кваліфікації, що забезпечить якісну та всебічну їхню підготовку до змагань найвищих рангів (кубки світу, Європи; чемпіонати Європи, світу; Олімпійські ігри).

Дослідження виконано в межах ініціативного наукового проекту «ЧС-Дзюдо», 2022 р. (співвиконавці: О. Солодка, В. Білобров, О. Нестеров, О. Кусовська, М. Махінко – провідні учені та практики у обраному напрямі наукової розвідки).

Головною метою дослідження є визначення техніко-тактичного арсеналу дзюдоїстів високої кваліфікації – фіналістів чемпіонату світу 2022 року.

Аналізуючи протоколи чемпіонату світу з дзюдо – 2022 року (м. Такшент, Узбекистан [5]) встановлено, що у змаганнях найвищого рівня прийняли участь спортсмени із 5 континентів (82 країни), загальна кількість учасників 571 осіб, з-них: 310 дзюдоїстів та

261 дзюдоїстка). У загальному медальному заліку «золото» здобула збірна команда Японії, «срібло» вибороли дзюдоїсти та дзюдоїстки – із Бразилії, «бронзу» – представники збірної команди Узбекистану. Команда України на зазначених вище змаганнях посіла 20 місце (у 2021 році на змаганнях найвищого рівня збірна команда України посіла 18 місце, що свідчить про погіршення показників змагальної діяльності членів збірної команди України).

У процесі подальшої дослідно-аналітичної роботи (листопад 2022 р.), на підставі результатів отриманих наприкінці першого етапу, а також відповідно до результатів попередніх досліджень [1-4], членами науково-дослідної групи проведено порівняльний аналіз показників техніко-тактичної підготовленості чемпіонів та призерів чемпіонату світу 2022 року з дзюдо (рис. 1).

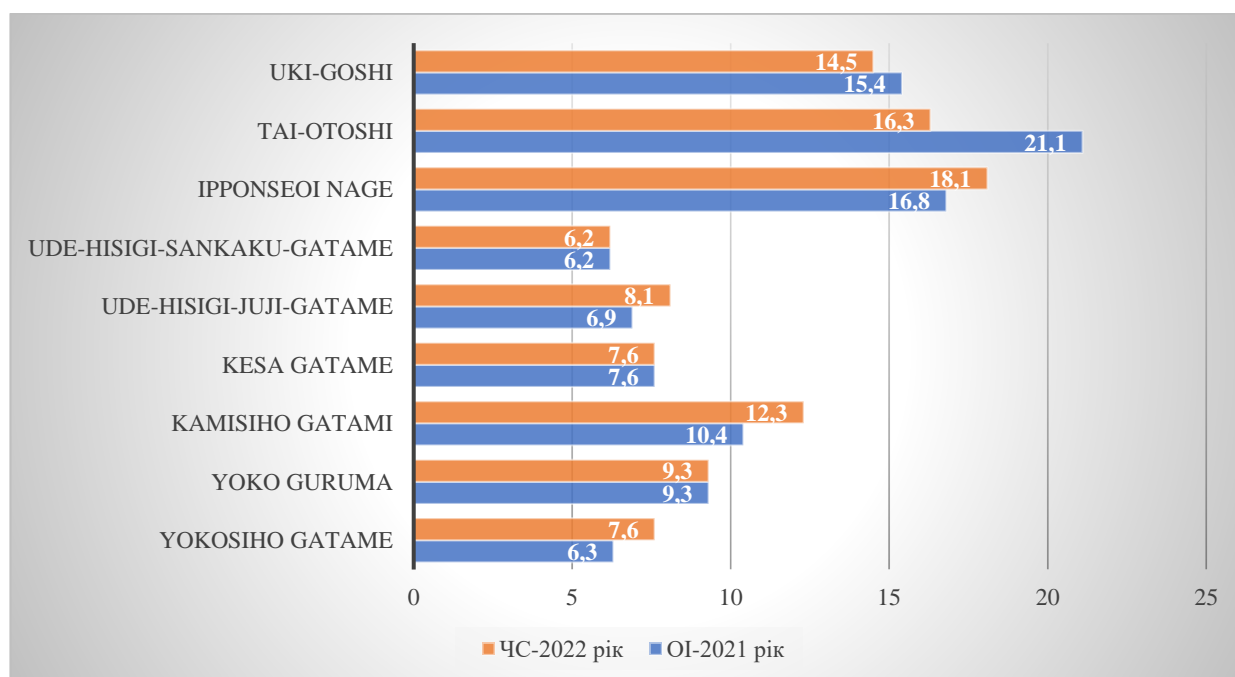

Рис. 1. Найбільш ефективна техніка (у %) продемонстрована чемпіонами та призерами Чемпіонату світу 2022 року з дзюдо (м. Ташкент, Узбекистан)

Висновки. В результаті теоретичного дослідження членами науково-дослідної групи визначено техніко-тактичний арсенал дзюдоїстів високої кваліфікації – фіналістів чемпіонату світу 2022 року.

Підсумовуючи результати дослідження доцільним є удосконалення існуючих програм багаторічної підготовки спортсменів, які спеціалізуються в дзюдо. Оновлені програми повинні передбачати: вивчення провідними тренерами та спортсменами (спортсменками) теоретичних положень діючих правил дзюдо (із урахуванням існуючих нововведень); підбір та впровадження у навчально-тренувальний процес дзюдоїстів (дзюдоїсток) сучасних та ефективних засобів фізичної (спеціальної-фізичної) підготовленості; дослідження та впровадження у систему багаторічної підготовки одноборців дозволених фармакологічних засобів відновлення; оптимізацію показників техніко-тактичної підготовленості дзюдоїстів (дзюдоїсток); шляхи удосконалення активності та ефективності змагальних дій спортсменів та спортсменок, які спеціалізуються в дзюдо; удосконалення підсистеми біохімічного контролю дзюдоїстів та дзюдоїсток.

Перспективи подальших наукових розвідок у обраному напрямі передбачають визначення техніко-тактичного арсеналу дзюдоїсток високої кваліфікації – чемпіонок та призерок Чемпіонату світу – 2022 (м. Ташкент, Узбекистан).

Список використаних джерел:

1. Дяченко, А., Райтаровська, І. (2021). Аналітично-статистичний аналіз техніко-тактичної підготовленості дзюдоїсток високої кваліфікації за підсумками «Олімпійських Ігор – 2020» (1/6), 1-12. Вилучено з: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/monographs/article/view/15626>.
2. Паламарчук, Ю. Г., Солодка, О. В., Кусовська, О. С., Мамотько, П. М., Гавриш, Г. Г., & Кохановський, Р. А. (2021). Аналіз техніко-тактичної підготовленості дзюдоїстів високої кваліфікації за підсумками «ОІ-2020». (9/140), 80-85. Вилучено з: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.9\(140\).18](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.9(140).18)
3. Ільченко, С.С., Солодка, О.В., Федорішко, А.А., Ковач, Ш. А., Кравченко, О.С., & Пономаренко, О.В. (2021). Порівняльний аналіз виступу елітних дзюдоїстів чоловічої та жіночої статі за підсумками XXXII літніх Олімпійських Ігор – 2020. (11/143), 57-66. Вилучено з: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.11\(143\).13](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.11(143).13).
4. Хацаюк, О., Чередніченко, С., Дяченко, А., Партико, Н., Корольчук, А., Стеценко, Д., & Антонюк, А. (2021). Результати дослідно-експериментальної перевірки програми техніко-тактичної підготовленості дзюдоїстів-ветеранів. (7/138), 124-131. Вилучено з: [https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.7\(138\).26](https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series15.2021.7(138).26).
5. International Judo Federation (2021). IJF, Tashkent World Championship Senior 2022, Uzbekistan, Tashkent (Results). Вилучено з: https://www.ijf.org/competition/2298/draw?id_weight=6.

Кочмарук Ілля Анатолійович

магістрант факультету фізичного виховання і спорту
*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського, Україна*

Ломинога Сергій Іванович

старший викладач кафедри медико-біологічних
основ фізичного виховання і фізичної реабілітації
*Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського, Україна*

ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ДИТЯЧИХ ЦЕРЕБРАЛЬНИХ ПАРАЛІЧІВ

Дитячий церебральний параліч (ДЦП) є поліетіологічним захворюванням, що виникає внаслідок ураження нервової системи під час вагітності, при пологах або в ранньому неонатальному періоді [1]. Органічне ураження структури та функції нервової системи призводить у подальшому до різноманітних рухових, психомовленневих і поведінкових порушень, які стають причиною інвалідності дитини, її ізоляції від однолітків й соціальної дезадаптації [2, 3].

Порушення формування мозку на ранніх етапах онтогенезу, які лежать в основі розвитку ДЦП, є результатом впливу ряду несприятливих факторів. Найбільше значення приділяється впливу шкідливих чинників в період вагітності та під час пологів. Проте крім форм обумовлених пренатальною та інтранатальною патологією, відносять до церебральних паралічів і рані постнатальні ураження мозку, які виникли внаслідок інфекційних хвороб, черепно-мозкових травм та інших патологічних станів [2].

Співвідношення пренатальних, інтранатальних та постнатальних форм церебральних паралічів, коливаються в значних межах: вроджені форми складають від 35 до 60%, інтранатальні - від 27 до 54%, постнатальні - от 6 до 25%. Л. М. Шипіцина вважає, що головна роль виникнення дитячого церебрального паралічу належить факторам пренатального періоду - від 37 до 60%, доля інтранатальних від 27 до 40%, а постнатальні - від 3 до 25%. У 30% випадках причин ДЦП відносять до пренатального періоду; 60% - пов'язані з самими пологами і 10% - виникають після народження у ранньому віці [4].

Сучасна медицина описує понад 400 факторів, які порушують хід нормального внутрішньоутробного розвитку. У 80% спостережень ураження мозку, які викликають церебральний параліч, відбуваються в період внутрішньоутробного розвитку плоду, а в подальшому ця патологія обтяжується ще й інтранатально [5]. Причиною виникнення патології НС при ДЦП в 70-80% випадків є вплив на мозок комплексу шкідливих факторів. Не дивлячись на значну історію вивчення ДЦП у кожному третьому випадку, навіть при детальному аналізі акушерського та перинатального анамнезу, причину захворювання встановити не вдається [4, 6].

До шкідливих факторів, що діють на плід внутрішньоутробно та викликають недорозвинення або патологічний розвиток мозку, відносяться інфекційні захворювання (токсоплазмоз, краснуха, вітряна віспа, цитомегаловірус та ін.), серцево-судинні (гіпертонічна хвороба, пороки серця, анемія та ін.) та ендокринні (ожиріння, цукровий діабет та ін.) порушення у матері, токсикози вагітності, імунологічна несумісність крові матері та плоду, вживання ліків під час вагітності, стреси, психологічний дискомфорт, фізичні травми під час вагітності, алкоголізм батьків тощо [7].

В останнє десятиліття до чинників, що порушують внутрішньоутробний розвиток плоду, відносять стресові стани матері. Через надмірне виділення гормонів кіркової речовини надниркових залоз при стресі розвивається спазм судин матки та пуповини, сприяючи розвитку гіпоксії плоду. Велике значення має вік матері. Вагітні молодше 18 та старше 30 років, особливо жінки які вперше народжують, страждають пізніми токсикозами, народжують дітей з низькою масою тіла, в асфіксії, травмованих під час пологів [7, 8].

Висновки. Отже, сучасна медицина описує понад 400 факторів, які порушують хід нормального внутрішньоутробного розвитку, що може призводити до ураження мозку, що у свою чергу є чинником розвитку церебрального паралічу. Причиною виникнення патології нервової системи при ДЦП в 70-80% випадків є вплив на мозок комплексу шкідливих факторів.

Список використаних джерел:

1. Константанів О. В. (2009) Етіологія дитячого церебрального параліча. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка*. Вип. XII. С. 75-78.
2. Козьявкін В. И. (2003) Новые подходы в лечении детского церебрального паралича. *Укр. вісник психоневрології*, Вип.2. С. 6-9.
3. Винокурова Т. В. (2009) Восстановительное лечение детей с детским церебральным параличом. *Физиотерапевт*. №10. С. 27-28.
4. Бабадагли М. О. (1996) Нові підходи до лікування ДЦП. *Лікарська справа*. № 7-9. С. 212-214.
5. Козьявкін В. И., Качмар О. О. (2003) Методы оценки эффективности медицинской реабилитации в системе интенсивной нейрофизиологической реабилитации. *Украинский медицинский вестник*. №3 (35). С. 61-66.
6. Козьявкін В. И. (2007) *Основы реабилитации двигательных нарушений по методу Козьявкина*. Міжнародна клініка відновного лікування, 197 с.
7. Gorter J. W., Rosenbaum P. S., Hanna S. E. (2004) Limb distribution, motor impairment, and functional classification of cerebral palsy. *Developmental Medicine and Child Neurology*. V.46. P.461-467.
8. Шрамко Ю. І., Чорна В. М. (2010) Проблемы реабилитации детей с детским церебральным параличом в условиях дневного специализированного стационару. *Ученые записки Таврического национального университета им. В. И. Вернадского*. Т. 23 (62), № 3. С. 205-212.

Спиридонов Вячеслав Вікторович

студент 2 курсу,
спеціальності 017 «Фізична культура і спорт»,
другого (магістерського) рівня вищої освіти
ПВНЗ «Академія рекреаційних технологій і права», Україна

Науковий керівник: Хомік Оксана Миколаївна

кандидат педагогічних наук, доцент,
завідувач кафедри освітніх, педагогічних технологій
ПВНЗ «Академія рекреаційних технологій і права», Україна

ПРОБЛЕМА ПІДГОТОВКИ ФАХІВЦІВ З ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ І СПОРТУ ДО ВИХОВНОЇ РОБОТИ З ВАЖКИМИ ПІДЛІТКАМИ У ЗАКЛАДАХ ОСВІТИ

На сьогоднішній день існує тенденція збільшення кількості дітей і підлітків з девіантною поведінкою. Дана обставина визначає важливість та необхідність пошуку можливостей управління виховним процесом дітей та підлітків з девіаціями у поведінці.

Серед факторів, що впливають на попередження та подолання протиправної поведінки дітей та підлітків, пріоритетне місце належить фізичній культурі. Дослідники підкреслюють, що фізкультурна діяльність відкриває реальні можливості та перспективи для вирішення завдань морального, соціально-культурного та естетичного виховання.

Проблема девіантної поведінки, незважаючи на величезну кількість емпіричних і теоретичних досліджень у різних галузях наукового знання, відноситься до категорії найскладніших, неоднозначних і водночас актуальних. Актуальність її у тому, що з кожним роком простежується тенденція до збільшення кількості дітей із відхиленнями у поведінці. Крім того, проблема девіантної поведінки залишається на сьогоднішній день недостатньо вивченою.

На основі багаторічного педагогічного досвіду В. Сухомлинський встановив, що чимало дітей приходять до школи з травмованою психікою, і це вкрай негативно позначається на їхній поведінці. Незадовільний стан здоров'я, травмовану психіку, важковиховуваність дітей В. Сухомлинський пов'язував із недоліками сімейного виховання. Вивчаючи понад дві тисячі сімей, де діти мали негативний вплив батьків, він дійшов висновку, що «важка» дитина – це результат вад батьків, сімейного життя. В. Сухомлинський вважав, що багато батьків беруть шлюб непередбаченими до народження і виховання дітей, тому так легко віддають їх у школи- інтернати, спеціальні школи. Діти відчувають, що вони не потрібні батькам і переживають це як страшну трагедію. Навчати і виховувати таких дітей в школі дуже важко. Видатний педагог стверджував, що суспільство повинно суворо перевіряти моральну готовність людей до створення сім'ї [7].

У зв'язку з цим, мистецтво виховання В. Сухомлинський розумів більш глибоко. Виховання, вважав він, має багатогранні явища життя – духовні, моральні цінності, моральні стосунки між людьми, які оточують дитину, їх духовну культуру. Виховання він поділяв на два джерела: перше – організована діяльність в сім'ї, школі (зусиллями вчителів і медичних працівників); друге – взаємостосунки між людьми, судження і моральні якості людини, які фіксуються дітьми незалежно від нашого бажання. І з цього виникає проблема: діти, незважаючи на піклування про них із боку батьків та суспільства, часто зазнають негативного впливу. Як це можна подолати? В. Сухомлинський відповідає: необхідно виховувати у підлітків свідому протидію всьому поганому. Педагог використовує при

цьому медичний термін – виховувати «імунітет до зла», щоб підліток не був беззахисним перед поганим впливом [7].

Залежно від характеру важковиховуваних підлітків можна розділити на правопорушників, безпритульних і дітей із сімей. «Хто важче з цих трьох категорій: правопорушники, безпритульні чи діти з сім'ї, – сказати важко, – писав він, – але я гадаю, що найважчі діти з сім'ї. Принаймні за складністю характерів, за їх яскравістю і опірністю, ці діти здаються мені в моєму досвіді найважчими» [4].

Виходячи з цього, варто шукати інші можливості формування готовності майбутніх фахівців з фізичної культури до роботи з важкими підлітками, які мають бути більш структурованими за змістом, організацією та результатом. Крім того, концентрація інформаційного та практичного забезпечення підготовки в умовах модульної форми організації на основі міжпредметної інтеграції за умови контекстності освітнього процесу дозволяє добитися кращих результатів у порівнянні з іншими варіантами організаційно-змістовного забезпечення реалізації мети. Цей варіант характеризує даний освітній модуль як відносно самостійний від усієї системи професійної підготовки студентів.

Основна частина дослідників розглядають питання професійної підготовки студентів: до фізкультурно-оздоровчої та спортивно-масової роботи у школах [1]; до творчого навчання рухових дій [3]; формування здорового способу життя школярів засобами рухливих та спортивних ігор [5]; у створенні та реалізації здоров'язберігаючих технологій [2; 6].

Наявні результати, безперечно, створюють певні позитивні передумови для подальших пошуків можливих ефективних засобів, методів, технологій виховання та перевиховання дітей та підлітків з девіантною поведінкою. Разом з тим, слід зазначити, що виховному потенціалу освітнього процесу приділяється недостатньо уваги, при тому, що його реалізація покликана підвищити ефективність вирішення завдань виховання.

Отже, серед багатьох факторів, що впливають на розвиток особистості, фізична культура займає особливе місце. Емоційність та колективний характер фізкультурно-спортивної діяльності, різноманітність позитивних мотивів, максимальна реалізація творчих можливостей дітей та підлітків дають право розглядати її як ефективний засіб виховання. У структурі потреб важких підлітків заняття фізичними вправами займають чільне місце. У зв'язку з цим важливо використовувати фізичну культуру та спорт для корекції асоціальної поведінки підлітків, залучення до сфери соціально-корисної діяльності.

Список використаних джерел:

1. Валиева В. К. Формирование готовности педвузов к физкультурнооздоровительной и спортивно-массовой работе в общеобразовательной школе: Автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.08 / Чуваш. гос. пед. ун-т им. И. Я. Яковлева. - Чебоксары., 2006. – 23 с.
2. Дембіцька Л. Здоров'язберезувальні технології в освітньому середовищі [Текст] / Л. Дембіцька, О. Петрова // Початкова освіта. – 2015. – Груд. (№ 23). – С. 4–49.
3. Добринський В. С. Рейтингова оцінка фізичної підготовленості підлітків як засіб підвищення мотивації до систематичних занять фізичною культурою : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з фіз. виховання і спорту : спец. 24.00.02 «Фізична культура, фізичне виховання різних груп населення» / В. С. Добринський. – Луцьк, 2000. – 20 с.
4. Максимова Н. Ю. Психологія адиктивної поведінки: Навч. посіб. – К.: ВПУ «Київський університет», 2002. – 308 с.
5. Наумчук В. І. Рухливі ігри у гендерному вихованні молодших школярів / В. І. Наумчук // Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Педагогіка. – 2008. – №6. – С. 15 – 20.
6. Пронь Л. С. Створення здоров'язберігального освітнього середовища – основне завдання сучасного навчального закладу щодо збереження життя та здоров'я дітей [Текст] / Л. С. Пронь // Безпека життєдіяльності. – 2015. – № 9. – С. 9–10.
7. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка / В. О. Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1978. – 263 с.

SECTION 22.

HISTORY, ARCHEOLOGY AND CULTUROLOGY

Lukashenko Alisa

Doktor der Geschichtswissenschaften,
Senior Scientist der Abteilung Europäische Regionalgeschichte
Universität Salzburg, Republik Österreich

PERSPEKTIVEN DER AUTHENTISCHEN ERFAHRUNG IM TOURISMUS IM KONTEXT VON KLIMANEUTRALITÄT UND NACHHALTIGER ENTWICKLUNG

Der Begriff der Authentizität im Tourismus ist nicht klar definiert. Authentizität und authentisches Erleben im Tourismus ist ein facettenreiches Phänomen, das den Trend zeigt, nicht nur nach neuen Eindrücken, sondern auch nach neuen Erfahrungen, einer neuen Weltanschauung, Erneuerung des „Ich“ zu suchen: „Er (Tourist) sucht ein authentisches Erlebnis. Ein Erlebnis, das außerhalb der Logik seines Alltags steht - ähnlich wie die Religion oder die Kunst“ (5).

Authentizitätswahrnehmungen sind in verschiedenen Bevölkerungsgruppen sehr unterschiedlich, also äußere Authentizität, die eine Verbindung mit Sehenswürdigkeiten und den Kontakt mit den Anwohnern hat, und innere (oder existenzielle) Authentizität, die nur von der inneren Motivation, der Sinnsuche hängt.

Prognose des Wachstums der Nachfrage nach Authentizität machten viele Wissenschaftler und Wissenschaftlerin: D. Siegrist, S. Gessner (sie bemerkten auch über die Notwendigkeit, alternative Vorschläge zu entwickeln, die nicht vom Klima betroffen sind) (3), A. Saretzki, J. Reif, T. Harms, B. Eisenstein (2; 6).

Welche Verbindung hat die authentische Erfahrung mit der nachhaltigen Entwicklung? Das internationale Programm für nachhaltige Entwicklung „Agenda 2030“ wird durch andere Dokumente in der nationalen Politik ergänzt (1). Diese Dokumente beziehen sich auf die Suche nach neuen Ansätzen in der Entwicklung des Tourismus. Im Rahmen der nachhaltigen Entwicklung des Tourismus trat 2020 die österreichische Strategie zur Anpassung an den Klimawandel in Kraft (7).

Bei diesem Programm geht es um witterungsunabhängige Entwicklung alternativer Konzepte, Druckentlastung intensiv genutzter Regionen, Förderung des Ganzjahrestourismus, (7, S. 147), Ausarbeitung, Bereitstellung und Verbesserung regionaler Daten als Entscheidungsgrundlage für Anpassungsmaßnahmen, (7, S. 150) Unterstützung klimawandelgefährdeter Wintersportregionen bei der Schaffung von schneeunabhängigen Angeboten, (7, S.151), Stärkung des alpinen Sommertourismus, (7, S.152), Ausbau des Städtetourismus in Österreich, (7, S.153). Im Zusammenhang mit der wachsenden Popularität authentischer Erlebnisse im Tourismus ist die Umsetzung der Strategie ohne die Steigerung authentischer Praktiken schwer vorstellbar.

Außerdem, Plan T – Masterplan für Tourismus (2019) beschreibt die folgenden notwendigen Schritte: Dialog gestalten und neue Formate etablieren; Kooperationen anstoßen; Wissenstransfer und brancheninternes Lernen ermöglichen; Österreich als „grüne“ Destination positionieren (4).

Diese Schritte erfordern auch neue Ansätze. Diese Schritte können auch durch die Schaffung eines Dialogs zwischen der Öffentlichkeit, Fachleuten und Wissenschaftlern umgesetzt werden, um einen Vorschlag zur Erlangung einer neuen polyauthentischen und klimaneutralen Erfahrung im Rahmen einer grünen Destination zu erstellen. Unter polyauthentischem Erlebnis im Tourismus verstehen wir ein kombiniertes authentisches Erlebnis, das aus verschiedenen Quellen und touristischen Objekten gewonnen wird: kulinarisch, ethnographisch, existentiell, klimaneutral usw.

Literaturverzeichnis:

1. Agenda 2030. URL: <https://unric.org/de/17ziele/>
2. Anja Saretzki. Städtische Raumproduktion durch touristische Praktiken. *ZfTW* 2018; 10(1): 7-27.
3. Dominik Siegrist & Susanne Gessner. Klimawandel: Anpassungsstrategien im Alpentourismus. Ergebnisse einer alpenweiten Delphi-Befragung. *Zeitschrift für Tourismuswissenschaft* (Lucius & Lucius) Jg. 3 (2011) Heft 2, S. 179–194
4. Plan T – Masterplan für Tourismus (2019). URL: <https://info.bmlrt.gv.at/themen/tourismus/masterplan-tourismus-plan-t.html>
5. Robert Schäfer. Suche nach Authentizität. Die Tragik des Touristen. URL: <https://www.spiegel.de/spiegelwissen/interview-mit-soziologen-warum-urlaub-authentisch-sein-soll-a-1082263.html>
6. Julian Reif, Tim Harms, Bernd Eisenstein. Tourist-Sein oder nicht Tourist-Sein? Zur Reputation des Touristen. *ZfTW* 2019; Volume 11 (3): 381-402
7. Zweiter Fortschrittsbereich zur österreichischen Strategien zur Anpassung an den Klimawandel, 2020

Зінько Оксана Ярославівна

завідувач відділу рідкісної книги

Львівська національна наукова бібліотека України ім. В. Стефаника, Україна

ОРГАНІЗАЦІЯ ТА ДОСЛІДЖЕННЯ КОЛЕКЦІЇ КИРИЛИЧНИХ СТАРОДРУКІВ У ЛЬВІВСЬКІЙ ФІЛІЇ БІБЛІОТЕКИ АКАДЕМІЇ НАУК УРСР (1950–1970 РР.)

Книгозбірня відділу рідкісної книги ЛННБУ ім. В. Стефаника є однією з найбільших в Україні за кількістю вітчизняних та західноєвропейських стародрукованих і рідкісних видань XIX–XX ст. Основою фонду відділу стали зібрання інкунабул, палеотипів, кириличних та латинських стародруків другої половини XVI–XVIII ст., сформовані на початку 40-х років XX ст., шляхом їх виокремлення з експропрійованих радянською владою фондів стародрукованих видань та централізованих до ЛФБАН УРСР цінні фонди стародруків були акумульовані з галицьких інституційних, громадських та приватних бібліотек: книгозбірні Національного закладу ім. Оссолінських з депозитними родовими колекціями Хжановських і Павліковських, бібліотеки Наукового товариства імені Шевченка, Народного Дому у Львові разом з історичною колекцією А. С. Петрушевича, Фундації ім. Віктора Баворовського у Львові, бібліотеки Дідушицьких, бібліотеки «Студіону», монастирських василіянських книгозбірень.

Вивезення книг німецькими окупантами навесні 1944 року, переміщення фондів після Другої світової війни, завдали непоправних втрат Бібліотеці, передусім вивезено раритетні книги — видання XV–XVIII ст. Виконуючи Постанову Ради Народних Комісарів УРСР № 1673 від 18 жовтня 1945 р. про передачу історичних і культурних цінностей польського народу з музеїв і бібліотек України Урядові Польської Республіки було передано з книгозбірні колишнього «Оссолінеуму» до новоствореної установи — Національного закладу ім. Оссолінських у Вроцлаві 41 505 стародруків, більше 300 інкунабул (видань XV ст.) [7].

Формування та наукове опрацювання фонду стародруків у Львівській філії Бібліотеки Академії наук УРСР, упродовж 40-х років, здійснювала Євгенія Куркова (1885–1970) – з 1924 – 1940 рр. керівник відділу стародруків і часописів Національного закладу ім. Оссолінських у Львові. Філолог-полоніст із докторським ступенем, дослідниця інкунабул та друків XVI ст., укладач каталогів стародруків Є. Куркова від 1940 р. до 1950 р. очолювала відділи фонду стародрукованих видань: «Відділ інкунабул, стародруків і раритетів польського сектору»; «II Відділ Staatsbibliothek Lemberg (бібліотеки Оссолінеум та Фундації ім. В. Баворовського)», «Відділ стародруків», «Кабінет рідкісної книги» [2].

У березні 1950 р. відбулися організаційні зміни, що спричинили створення єдиної структурної одиниці, відділ стародруків і Музей книги об'єднано і створено відділ рідкісної книги ЛФБАН УРСР. До відділу були зосереджено всі друки, видані до 1800 р. латинським шрифтом та до 1825 р. кирилицею, а також рідкісні видання XIX–XX ст. Обов'язки керівника відділу рідкісної книги було покладено на Романа Ярославовича Луцика (1900–1974), який до війни обіймав посаду завідувача бібліотеки та архіву Товариства імені Качковського, бібліотеки Науково-літературного товариства «Галицько-Руська Матиця», з 1 березня 1942 р. – наукового працівника «III відділу Staatsbibliothek Lemberg (Народний Дім)», а також активно працював у різних відділах Львівської академічної бібліотеки.

На тлі соціально-політичних подій у Львові 50-х років XX ст., передовсім ідеологізації всіх напрямів бібліотечної діяльності, у ЛФБАН УРСР надавали перевагу масовій книзі, що стала основним знярядям пропаганди комуністичної ідеології.

Відсутність кваліфікованого фахового персоналу та гідних умов праці, обмеження багатьох організаційно-функціональних прав відділу рідкісної книги практично унеможливили освоєння фонду стародруків. Р. Луцику доводилося виконувати обов'язки із забезпечення функціонування відділу. Книжкові фонди на той час були розташовані в трьох книгосховищах (вул. Лисенка, 14): на першому поверсі – бібліотека однієї з найдавніших українських громадських культурно-освітніх установ у Галичині, що існувала від 1849 до 1939 р. – «Народного Дому» і Музею книги (майже 70 000 примірників), на другому поверсі – дбайливо підібрана та фахово укомплектована збірка А. Петрушевича, що зберігалася окремою колекцією під назвою «Музей А.С. Петрушевича» (понад 30 000 примірників) і більше 87,5 тисяч стародруків латинським шрифтом, звезених впродовж 1947–1948 рр. із бібліотек-фондоутворювачів ЛБАН УРСР. Більшість стародрукованого фонду була неопрацьованою та невпорядкованою. Основними напрямками роботи, за свідченням Р. Луцика, стало наукове опрацювання та ідентифікація стародрукованих видань, оскільки примірники кирилиці здебільшого були дефектними, переважно потребували атрибуції, складних бібліографічних розшуків.

Першочергове завдання – опис фондів – здійснювалося за двома напрямками: «каталогуванням» стародруків та їх «науковим опрацюванням». Дотримуючись методики наукового опрацювання стародруків: «способів розкриття дефектних стародруків», «найновіших методик визначення формату стародруків», «наукового опрацювання українських стародруків за інструкцією С. Маслова», Р. Луцик відтворював не лише обов'язкові атрибути бібліографічного опису, а й якнайповніше розкрив усі особливості видання загалом та примірників зокрема. Інколи опис видання складав 10–12 каталожних карток, одночасно формувалися численні допоміжні картотеки (видавців, друкарів, ілюстраторів, інтролігаторів, окремих власників, мистецького оформлення видання, зазначалася наявність рукописних додатків, маргіналій, провенієнцій) [1].

Р. Луцик започаткував систематичне комплексне опрацювання стародруків фонду відділу рідкісної книги та виокремлення першодруків в окрему колекцію. Результатом довголітньої роботи над атрибуцією дефектних примірників і фрагментів стародруків Р. Луцика став каталог інкунабул Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника Академії наук УРСР [3]. Побудований за алфавітом прізвищ авторів чи назв творів, каталог містить 39 описів: три перші позиції каталога – описи примірників кирилических друків Тріодей, краківської друкарні Ш.Фіоля (1491), інші – видання латинським шрифтом [8]. Р. Луцик скрупульозно описав рідкісний кирилический друк у статті «Про одну цікаву книгу» [5], яка є збережена в архіві відділу рідкісної книги. Автор здійснив загальний огляд доробку першодрукаря кирилиці – коліскового кирилического друку «Тріоді цвітної» Швайпольта Фіоля. Науковий опис Тріоді здійснений з максимальною повнотою і обізнаністю зі збереженими в інших книгосховищах примірниками: зазначено відсутність (як й в інших відомих) титульного аркуша, втрату кінцевих аркушів та заміну кількох рукописними аналогами. Зазначено, що рукописні листи писані «трьома різними почерками» впродовж XVI–XVII ст.

Р. Луцик намагався максимально відстежити «цікаву долю книги»: провенієнційні записи свідчили, що 15 травня 1740 р. священник Данилевич подарував книгу церкві в Паридубах (Волинь, Ковельський район). 1932 р. «любитель і шукач старовинних книг Богдан Ольхівський в часі однієї із своїх подорожей по Волині знайшов її випадково в скрині для свічок» у цій же церкві. Невідомо, купив, випросив чи обміняв Б. Ольхівський цінний стародрук, але вже 30 вересня 1932 р. передав Тріодь до бібліотеки «Студіону» у Львові. Саме з фондами цієї бібліотеки друк Ш.Фіоля перейшов у власність академічної бібліотеки. Примірник дефектний: бракує 69 аркушів на початку книги (відсутній текст заміщено рукописом на 45 аркушах) та останніх два аркуші. Комплексне наукове вивчення Р. Луцик провів щодо переплету книги. Дошка, обтягнена коричневою шкірою й оздоблена

сліпим і золотим тисненням, на верхній кришці відбито золотом середник в овальній орнаментованій рамці зі сліпим тисненням і застібками, була типовою для XVI ст. (саме цим часом датував переплет Р. Луцик). Незвичайним було те, «що на внутрішніх сторонах переплету наклеєні кольорові гравюри /т.зв.народні картини/ невідомого часу і майстра, дещо знищені» [5].

Р.Я. Луцик здійснював не лише бібліографічний опис кириличних стародруків, а й проводив докладне книгознавче анотування примірників цінних книжкових пам'яток. Це була дослідницька праця, у результаті якої в науковий обіг було введено унікальні примірники з фондів відділу. Зокрема, окрему розвідку Р. Луцик присвятив одному з найяскравіших полемічних творів XVI ст. «Ключ царства небесного» Герасима Смотрицького (Остріг, 1587) [4]. Автор звернув увагу на актуальність видання, змалював соціально-економічне тло творення пам'ятки та її побутування в середовищі українського суспільства, відстежив бібліографічні посилання і наявність збережених примірників. У результаті розшуків з'ясував, що книжка «була зачитана настільки, що до наших часів збереглося тільки два примірники з дефектами» в Центральній науковій бібліотеці АН УРСР та колекції кириличних стародруків рідкісної книги Львівської наукової бібліотеки АН УРСР. Хоч обидва примірники дефектні, вони «являють собою велику цінність» – резюмується у дослідженні.

Висновки. До процесу наукового опрацювання кириличних стародруків, що провадився у ЛФБАН УРСР, відділі рідкісної книги Р. Луцик здійснив вагомий внесок, було ідентифіковано 3407 дефектних стародруків. Він, зокрема, склав анотовану картотеку «Львівські слов'янські друки XVI–XVIII ст.». На основі цієї картотеки, загальний огляд досліджень книжкових пам'яток Р. Луцик здійснив у статті «Слов'янські стародруки XVI–XVIII ст. у фондах ЛНБ» яка була опублікована в бюлетені на 1951 рік Львівської філії Бібліотеки Академії наук УРСР [6]. Автор охарактеризував кількісний склад колекції кириличних стародруків відділу, описав наявні у відділі рідкісної книги примірники. Сфера наукових зацікавлень Р. Луцика не обмежувалась вивченням львівського книгодрукування: в процесі опрацювання стародруків Р. Луцик описав та систематизував збережені у відділі книжкові пам'ятки практично усіх осередків кириличного друку, до цього зобов'язувала солідна джерельна база. У результаті багаторічної дослідницької праці Р.Я. Луцика, у відділі рідкісної книги Львівської національної наукової бібліотеки України ім. В. Стефаника сформовано одну з найпрезентативніших колекцій кириличних стародруків.

Список використаних джерел:

1. Зінько О. Дослідження книжкових пам'яток — пріоритетний напрям професійної діяльності Р.Я. Луцика. *Наукові праці Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського*. Київ, 2011. Вип. 28. С. 431–441.
2. Колосовська О.М. Відділ рідкісної книги: формування та організація фондів. *Записки Львівської національної наукової бібліотеки України імені В. Стефаника*: зб. наук. праць. Львів, 2010. Вип. 2 (18). С. 410.
3. Луцик Р.Я. Інкунабули Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника академії наук УРСР: каталог. Львів, 1974. 30 с.
4. Луцик Р.Я. Про один рідкісний друк XVI ст. *Скарбниця знань*. Львів, 1972. С. 106—108.
5. Луцик Р. Я. Про одну цікаву книгу. ЛННБУ ім. В. Стефаника. *Архів відділу рідкісної книги*. – 2 арк.
6. Луцик Р.Я. Слов'янські стародруки XVI—XVIII ст. у фондах Львівської бібліотеки Академії наук УРСР. *Бюлетень: Досвід роботи* / Львів б-ка акад. наук УРСР. Львів, 1951. № 1. С. 39 – 50.
7. Львівська національна наукова бібліотека України імені В. Стефаника: переміщення і втрати фондів. Т. 1 (1939–1945): зб. док. і матеріалів. Львів, 2010. С. 2–3.
8. Максименко Ф.П. Рецензія на машинопис каталога «Інкунабули Львівської наукової бібліотеки ім. В. Стефаника академії наук УРСР». Склав Р.Я. Луцик. ЛННБУ ім. В. Стефаника. *Архів відділу рідкісної книги*. 1 арк.

Соколова Наталія Дмитрівна

кандидат історичних наук, доцент

доцент кафедри соціально-гуманітарних дисциплін

Національний університет фізичного виховання і спорту України, Україна

Ніколаєва Наталія Андріївна

студентка 1 курсу

Національний університет фізичного виховання і спорту України, Україна

РОЛЬ УКРАЇНСЬКОГО СТУДЕНТСТВА В РЕВОЛЮЦІЙНИХ ПОДІЯХ КІНЦЯ ХХ – ПОЧАТКУ ХХІ СТ.

З початку російської агресії на території України, громадяни Росії стверджують, що вони не винні у початку війни, аргументуючи це тим, що звичайні люди не в змозі щось змінити і взагалі це все справа рук влади. Однак, в Конституції РФ (стаття 3) наголошується, що носієм суверенітету та єдиним джерелом влади в країні є її багатонаціональний народ [1].

Зі старшим поколінням Росії, мозок яких промитий радянською і російською пропагандою, все і так давно зрозуміло, але ж молодь – це рушійна сила суспільства, вона має прагнути змінити щось, щоб забезпечити собі і своїй країні вільне майбутнє. Проте, позиція їх лібералів занадто слабка, і закінчується на запитанні про Крим. Російські опозиціонери продовжують залишатись прибічниками ідей імперіалізму, тоді як молодь демонструє пасивну громадянську позицію. Зовсім інша ситуація спостерігається серед української молоді, яка завжди виступала рушійною силою у розбудові громадянського суспільства. Так, за рік до проголошення незалежності України, студенти довели, що мають можливість впливати на політичну ситуацію в державі.

На початку 1990-го року в УРСР уперше обрали Верховну Раду на альтернативній основі. Незважаючи на появу опозиції, перевагу у парламенті отримали комуністи. Усередині того-таки року четверо молодих людей із України провели кілька зустрічей у Литві. Мета — узгодити план акції непокори, однією з цілей якої став би розпуск нещодавно обраної Верховної Ради УРСР. Ці четверо осіб, які зустрічалися у Вільнюсі, представляли дві організації — Українську студентську спілку (УСС) та Студентське братство. Так готувалася Студентська революція на граніті, яка на багато років стане зразком громадянської активності української молоді. Все було дуже організовано. Чіткі вимоги протестувальників, сформовані в п'яти пунктах: відставка Ради та багатопартійні вибори; націоналізація майна КПУ та Комсомолу; відмова від підписання нового «союзного договору»; проходження українськими юнаками служби в армії в межах України; відставка голови уряду В. Масола [2]. Голодування на граніті тривало 15 днів. У підсумку, влада виконала всі умови. Тільки перевибори провели не навесні, а у грудні. Проте, учасники «Революції на граніті» вважають, що вона таки досягла свого – новий союзний договір так і не підписали [3].

Свою активну громадянську позицію студентська молодь проявила на початку нового тисячоліття під час проведення протесту «Україна без Кучми». За ініціативи учасників «Революції на граніті», багатьох журналістів та лідерів молодіжних громадських організацій створено громадський комітет опору «За правду». Головна мета діяльності - «докорінна зміна структури влади та повернення українському суспільству його законних прав та свобод». Власне, цей комітет разом з іншими партіями і організаціями відіграв

провідну роль в акціях протесту проти злочинів так званого «кучмізму». Основними вимогами демонстрантів були: відставка президента та голів МВС і СБУ, проведення незалежного розслідування вбивства журналіста Г. Гонгадзе. Рух «Україна без Кучми» являв собою масштабні демонстрації по всій країні. Мали місце сутички із бійцями спецпідрозділу «Беркут» та переслідування молодих людей, підозрюваних в участі у протестах [4]. В результаті відбулася відставка не тільки очільника МВС Ю. Кравченка і керівника СБУ Л. Деркача, а найголовніше – була остаточно похована імплементація кучмівського референдуму 2000 року, який міг перетворити Україну на деспотію. Хоча головна вимога – відставка президента, а насправді зміна системи – так і не була виконана. На думку В. Чемериса, соціальні протиріччя залишилися, які з новою силою проявилися вже у 2004 році [4].

На нашу думку, як в протесті «Україна без Кучми», так і в *Помаранчевій революції* 2004 р. студенти активно брали участь, але виступали в якості допоміжної сили. Головну роль студентська молодь відіграла в 2013-2014 рр. під час Революції Гідності.

21 листопада 2013 р. президент України В. Янукович мав підписати договір про Асоціацію між Україною та Європейським Союзом. Цього дня Уряд М. Азарова оприлюднив рішення щодо призупинення процесу підготовки до укладання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС. Ця Угода готувалася з 1998 року, її повинні були підписати на Вільнюському саміті 28 листопада. Проте, після таємної зустрічі російського президента В. Путіна та В. Януковича у Сочі, українська влада відмовилась від підписання [5]. Незадоволені таким рішенням, українські студенти вийшли на страйки та мітинги. Розпочалась перша фаза революції.

За спогадами студента УКУ І. Феценка «змобілізувалися передусім студенти двох програм університету. Переважно тому, що знали між собою. Йдеться про Школу журналістики й програму з медіа-комунікацій. Ми перші організовано вийшли на площу у Львові. Потім перші поїхали в Київ. Згодом дещо порозбігалися. Хтось пішов у сотні, хтось у структури на зразок Євромайдану у Львові, хтось працював з іноземними журналістами» [2]. 24 листопада у Львові відбувся найчисельніший після київського мітинг, основу якого становили саме студенти. В ніч на 26 листопада автобус із учасниками львівського Євромайдану блокуватимуть працівники ДАІ під час спроби виїхати до Києва. У Львові на мітингу в підтримку євроінтеграції зібралось понад 20 тисяч учасників, основна частина яких — це студенти львівських вишів. За оцінкою української служби Deutsche Welle, станом на 28 листопада на всеукраїнський страйк вийшли десятки тисяч українських студентів.

29 листопада 2013 р. українські студенти організували «живий євроланцюг» між Києвом та Перемишлем. Маршрут ланцюга розпочався у Києві і простягався через Житомир, Рівне, Львів і до Шегині на кордоні з Польщею. Довжина цього маршруту становила 625 кілометрів.

30 листопада 2013 р. розпочинається 2 фаза протистояння. В ніч з 29 на 30 листопада на Майдані Незалежності спецпідрозділ «Беркут» жорстоко розігнав мітингувальників. Ще перед 4-ю годиною ранку на Майдан почали завозити вантажівками елементи новорічної ялинки, яку зводили неподалік місця протесту. Тоді ж загони міліції оточили близько тисячі активістів, які мирно протестували і співали пісні. В результаті наступу силовиків, десятки людей було жорстоко побито, серед них багато студентів. Одночасно, з'явилися комунальні машини, що почали прибирати площу і встановлювати новорічну ялинку.

Жорстоке побиття студентів на київському Майдані приголомшило не тільки українців, але й світову спільноту. Події 30 листопада стали переломним моментом в українських протестах кінця 2013 року, змістивши акцент протестів із проєвропейського на антиурядовий, а також додавши їм масовості. Наступного дня на Майдані вже звучало - «Ката на нари» і «Януковича на йолку».

16 січня 2014 р. Верховна Рада України з порушенням регламенту ухвалила пакет законів, які дістали назву «диктаторських законів 16 січня» і стосувалися обмеження свобод громадян, які підписав В. Янукович.

19 січня 2014 р. розпочинається 3 фаза- радикальна. Цього дня протистояння на Майдані з мирної фази перейшло в силову. Повстанці розбирають бруківку, яка летить у «Беркут», з'являються коктейлі Молотова. Спецпризначенці використовують гумові палиці, звуко-шумові гранати, травматичну зброю. 22 січня вперше відкрили вогонь із вогнепальної зброї. З'явилися перші загиблі на Майдані (серед них 20-річний студент С. Нігоян).

4 фаза, найкривавіша, стала кінцевою. Загалом з 18 по 21 лютого на Майдані загинули понад 100 осіб. Всіх їх згодом назвуть «Небесною Сотнею». Серед них були студенти: Н. Войтович, наймолодший серед загиблих, йому було лише 17 років, 18-річний Ю. Поправка, 19-річні Р. Гурик, У. Голоднюк, Д. Максимов, 21-річні І. Тарасюк, В. Мойсей, Д. Пагор, 23-річний І. Костенко, 25-річний Ю. Дяковський [6].

Революція Гідності завершилася перемогою. Однак, російська влада не могла допустити повторення таких же подій на території РФ. Російська пропаганда розпочинає дегуманізацію українського народу. Тоді як, російська армія здійснює окупацію Криму та частину Донецької і Луганської областей. 24 лютого 2022 р. розпочинається російсько-українська війна, де молодь продовжує відігравати велику роль у захисті держави та допомозі постраждалим громадянам країни.

Отже, Українське студентство зробило неосяжний вклад в революційні події кінця ХХ – початку ХХІ ст. Ризикуючи місцем в університеті, стипендією та, навіть, життям, відважно боролись із системою за незалежність та світле майбутнє своєї країни. Студенти розуміли, що все що було для них важливим відходило на другий план, бо без вільної України це не мало ніякого значення.

Список використаних джерел:

1. Конституция Российской Федерации [Електронний ресурс]. URL: <http://www.constitution.ru/>
2. Голуб А. Студентський таран. У чому сила і слабкість українських молодіжних рухів [Електронний ресурс]. URL: <https://tyzhden.ua/Politics/196779>
3. Садловська К. Це були незабутні часи. Ми думали, що можемо щось змінити". Спогади учасників Революції на граніті [Електронний ресурс]. URL: <https://suspilne.media/67758-ce-buli-nezabutni-casi-mi-dumali-so-mozemo-sos-zminiti-ucasnica-revolucii-na-graniti/>
4. Україна без Кучми-Музей Революції Гідності [Електронний ресурс]. URL: <https://www.maidanmuseum.org/uk/storinka/ukrayina-bez-kuchmy>
5. Революція Гідності. Згадаймо головне [Електронний ресурс]. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/2122489-revolucia-gidnosti-zgadajmo-golovne.html>
6. Небесна сотня. Герої не вмирають [Електронний ресурс]. URL: <https://nebesnasotnya.com/>

SECTION 23. CULTURE AND ART

Крохмаль Ірина Миколаївна

канд. пед. наук,

доцент кафедри документознавства та інформаційної діяльності

ДЗ „Луганський національний університет імені Тараса Шевченка”, Україна

БІБЛІОТЕКА ХХІ СТОЛІТТЯ

Актуальність дослідження полягає у зростанні інтересу до історії становлення та функціонування вітчизняних та зарубіжних цифрових бібліотек, до збереження духовної спадщини та української культури.

Метою дослідження є з'ясування особливостей функціонування сучасних цифрових бібліотек та визначення перспектив їх діяльності.

Протягом усього розвитку людства бібліотеки відігравали надзвичайно важливу роль, постаючи при цьому не лише сховищем важливої інформації, а й місцем передачі знань. У другій половині ХХ століття інформаційна революція і, як наслідок, виникнення інформаційного суспільства та його наступної фази – суспільства, що ґрунтується на знаннях, починають кардинально змінювати не лише світову й національну економіку, а й життя людей та спосіб влаштування сучасного світу.

Термін „інформаційне суспільство”, уведений у науковий обіг на початку 60-х років минулого століття, фіксує одну з найважливіших характеристик об'єднаного інформаційною мережею суспільства. Виникнення та розвиток Інтернету – безпрецедентного каналу комунікації та поширення інформації – сприяли зняттю національних бар'єрів і кордонів у доступі до інформації.

Новий історичний етап розвитку суспільства у 80 – 90-ті рр. ХХ століття, глобальна інформатизація суспільства стали причиною трансформації традиційних інформаційних технологій та ресурсів. Інтернет та інша цифрова інформація стали вагомою невід'ємною частиною світової спільноти. Суспільний прогрес став визначатися процесом накопичення знань. І один з логічних наслідків цього – початок процесу створення цифрових бібліотек, основним завданням яких стала інтеграція інформаційних ресурсів та ефективна навігація в них [1].

Створення цифрових бібліотек є ознакою ХХІ століття, оскільки вони забезпечують зберігання та можливість онлайн-користування матеріалами фондів для широкого загалу громадян будь-якої країни світу. Оцифровані рукописні книги, стародруки, твори живопису – це своєрідна духовна скарбниця людства, його колективна пам'ять. Зберегти її, створити ключі до розкриття інформації, яка міститься в них, зробити доступним сучасним та майбутнім поколінням документальний спадок минулого – обов'язок сучасних цифрових бібліотек. Ці фонди є базою для вивчення світової історії книги та книжкової справи, літератури та мистецтва, історії науки та техніки, культури та мистецтва. Адже цифрові бібліотеки в умовах глобалізації суспільства не тільки дають можливість ознайомлення з кращими набутками культури та мистецтва, але і є питомою складовою для вивчення розвитку науки загалом. Оцифровані документи є незамінним джерелом історії окремих народів, їх культури та освіти, а їх вивчення сприяє поверненню історичної пам'яті. Акцентуванням уваги до створення сучасних цифрових бібліотек виявляється

глибока зацікавленість суспільства до культурних традицій, піклування про збереження пам'яток історії, культури та мистецтва.

Виокремлення та оцифрування найціннішої частини сукупного світового та національного бібліотечного фонду України є важливим напрямом на шляху створення сучасних цифрових бібліотек. Цифрові бібліотеки виокремлюють найцінніші надбання, щоб зберегти їх для майбутніх поколінь. Оцифруванню спеціалізованих фондів стародруків та рідкісних видань сьогодні надається особлива увага співробітників цифрових бібліотек. Характерною особливістю цих фондів є те, що вони становлять важливий об'єкт для наукових досліджень. Завдання бібліотекарів – зберігати й популяризувати унікальні фонди книжкових пам'яток історії та культури, творів мистецтва, що є невід'ємною частиною світового культурного надбання.

Зауважимо, що з плином часу все частіше в суспільстві стали з'являтися спочатку пропозиції, а потім і цілісні концепції щодо створення спільних міжнародних некомерційних проєктів, інформація на яких була б представлена в багатомовному форматі. Першою серед таких потужних міжнародних проєктів стала Європейська бібліотека, створення якої було подано Європейською Комісією в 2003 р., та вже в березні 2005 р. вона почала свою роботу. Цей проєкт був ініційований Конференцією директорів європейських національних бібліотек для надання багатомовного інтерактивного доступу до обраних частин колекцій національних бібліотек таким чином, щоб користувачі в будь-якій країні могли відслідковувати ресурси не тільки своєї бібліотеки, а й низки інших, знаходячи матеріали по темі, яка їх цікавить. Цей безкоштовний сервіс пропонує доступ до ресурсів 48 національних бібліотек Європи 35 мовами [2].

У наш час бібліотеки не втрачають своєї важливості, вони відіграють надзвичайно важливу роль не лише в просвітницькій та науковій діяльності, а й у формуванні громадської думки та суспільства загалом, що є одним із головних аспектів у реалізації демократичних реформ. Якщо порівнювати бібліотеку з іншими ЗМІ, то можемо зазначити, що бібліотеки надають інформацію з різноманітних галузей знань, не нав'язуючи якихось певних поглядів, та надають користувачеві можливість вільно обирати ту інформацію, що потрібна саме йому. Тоді як інші засоби освіти та масової інформації пропонують більш вузько спрямовану інформацію, що не завжди є об'єктивною. Основним завданням сучасних бібліотек є найбільш повне розкриття змісту наявних ресурсів, що досягається шляхом створення каталогів та картотек, бібліографічних баз даних, які значно скорочують користувачам шлях до інформації. Новітні інформаційні технології у сучасних бібліотеках надають можливість значно полегшити та розширити пошук, зокрема, за допомогою доступу до каталогів бібліотеки за допомогою мережі Інтернет [3].

Одну з перших цифрових бібліотек створено в 1993 році Британською бібліотекою. Ще раніше – у 1989 році – засновано Японську національну електронну бібліотеку, загальна вартість якої оцінювалася у 500 млн доларів США. Нині в Японії ведуться роботи з реалізації проєкту „Електронні бібліотеки XXI сторіччя”.

Починаючи з 1995 року оцифровка бібліотечних фондів стрімко почалася й у Німеччині, де протягом 6 років діяв проєкт німецьких електронних бібліотек, заснований на співпраці з університетами, видавництвами, інформаційними центрами, науковими товариствами, академічними та науковими бібліотеками. Загалом державна фінансова підтримка проєктів створення цифрових бібліотек у Німеччині складала понад 60 млн DM, а починаючи з 2008 року Німецьке дослідницьке товариство щороку надає від 10 до 20 млн євро для цифрової обробки фондів наукових бібліотек.

У Національній бібліотеці Франції (НБФ) ще з 1995 року проводяться роботи з оцифровки фондів – приблизно 150 тис. документів щорічно. На переведення в 2006 році у цифровий формат 80 тис. текстових документів НБФ було витрачено 80 тис. євро. Реалізуються проєкти створення цифрових бібліотек і в інших країнах. Уряди більшості

європейських країн, США та Канади визначають створення й подальше формування цифрових бібліотек як стратегічно важливе завдання для підвищення якості та доступності освіти [1].

Таким чином, одним із сучасних завдань у бібліотечній діяльності є створення цифрових бібліотек, що є ознакою нашого часу. Ці бібліотеки дозволяють зберігати величезні інформаційні ресурси та надавати можливість користувачам незалежно від місцезнаходження користуватися цими матеріалами. Крім цього, цифрові бібліотеки дають змогу зберегти національні культурні надбання, а також відкривають для широкого кола осіб можливість детально ознайомитися з найрізноманітнішими матеріалами, зокрема, пам'ятками світової культури, оригінали яких задля збереження та мінімізації процесів зношення зберігаються у світових бібліотеках, архівах, музеях та не надаються для ознайомлення відвідувачам. Цифрові бібліотеки, звичайно, не можуть замінити традиційні, проте вони цілком відповідають викликам сучасного світу в період все більшої глобалізації та інформатизації суспільства, а також сприяють культурному обміну та формуванню єдиного пансвітового культурного простору.

Список використаних джерел:

1. Кочеткова, А. В. (2009). Цифрові бібліотеки як ознака XXI століття. Вилучено з <http://www.mao.kiev.ua/biblio/jscans/svitogliad/svit-2009-20-6/svit-2009-20-6-68-kochetkova.pdf>.
2. Кузнецов А. (2011). Міжнародний проект „Світова цифрова бібліотека”. *Наукові праці Національної бібліотеки України ім. В. І. Вернадського*, (31), 153 – 173.
3. Погребна О. (2005). Електронні ресурси Національної парламентської бібліотеки України в інформаційному супроводі процесу політичних реформ у державі. *Бібліотечна планета*. (1), 19 – 20.

Балбус Тетяна Анатоліївна

заслужений майстер народної творчості України,

доцент кафедри мистецьких дисциплін та методик їх навчання

Кременецька обласна гуманітарно-педагогічна академія ім. Тараса Шевченка, Україна

ОРНАМЕНТАЛЬНІ І СЮЖЕТНІ РОЗПИСИ УКРАЇНСЬКИХ СКРИНЬ

***Анотація.** У статті розкрито характерні ознаки, тематику і мотиви орнаментально-декоративних і сюжетних розписів українських скринь. Зосереджена увага на відмінності композицій, іконографії та стилістики розписів скринь в різних регіонах України. Відмічено художні особливості та головні мотиви їх декору. Зроблено детальний аналіз композиційних схем розписів українських весільних скринь, їх колористичне вирішення, спільні і відмінні риси розписів та регіональні особливості.*

Постановка та актуальність проблеми. У всезагальній народній культурі важливу роль відіграє декоративне мистецтво — широка галузь мистецтва, яка художньо-естетично формує матеріальне середовище, створене людиною. До нього належать такі види: декоративно-прикладне, монументально-декоративне, оформлювальне, театральное-декораційне тощо.

Пам'ятки кожної конкретної епохи показують, як люди навчилися працювати з природними матеріалами і що з них виготовляти, яку силу надавати їм за допомогою символів-знаків (орнаменту) і що робило звичайні речі побутового призначення творами мистецтва. На всіх етапах історичного розвитку твори народного мистецтва, залишаючись невід'ємною частиною матеріальної культури, водночас є важливою галуззю духовної культури народу. Основи художнього, духовного, естетичного в них невіддільні від утилітарного, їхня єдність обґрунтовує глибоку життєву правду народного мистецтва.

Ремесло на замовлення — виробництво виробів ремісником, що має власне господарство і працює зі своєю або замовною сировиною. Ремесло на ринок — дрібнотоварне виробництво, коли ремісник сам або через посередників продає вироби на ринках. Ці види ремесла розвивались із розвитком міст, важливих ремісничо-торгівельних центрів.

Сьогодні декоративне мистецтво — складне, багатогранне художнє явище. Воно розвивається у таких галузях, як народне традиційне (зокрема, народні художні промисли), професійне мистецтво і самодіяльна творчість. Ці галузі багатозмістовні і далеко не тотожні. Між ними існують тісні взаємозв'язки і суттєві розбіжності.

Народне декоративно-прикладне мистецтво живе на основі спадковості традицій і розвивається в історичній послідовності як колективна художня діяльність. Воно має глибинні зв'язки з історичним минулим, ніколи не розриває ланцюжка локальних і загальних законів, які передаються із покоління в покоління, збагачуються новими елементами.

Народні художні промисли — одна з історично зумовлених організаційних форм народного декоративно-прикладного мистецтва, яка являє собою товарне виготовлення художніх виробів при обов'язковому застосуванні творчої ручної праці.

Професійне декоративне мистецтво — результат творчості людей із спеціальною художньою освітою, їх готують середні спеціальні і вищі навчальні художні заклади України, університети тощо.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Останнім часом в українській науковій літературі активізувалась увага до висвітлення питань духовної культури. Декоративно-прикладне мистецтво безпосередньо входить у сферу матеріальної і духовної культури народу. Килими, кераміка, одяг, тканини, вишивка і т. ін. є результатом як духовної, так і практичної діяльності людей. Вони матеріально виражені і несуть інформацію про композицію, орнамент, колорит тощо, яка зберігається в колективній пам'яті людей.

Декоративно-прикладне мистецтво охоплює і сферу знань, естетичні погляди, смаки, звичаєво-обрядові аспекти, етичні переконання тощо. Це одна із частин народної художньої культури.

Мета та завдання статті. Коли ми говоримо про основні ознаки твору народного мистецтва, то, передусім, маємо на увазі його високі мистецькі якості: завершеність форми, віртуозність виконання, безпосередність і щирість вираження творчої думки, гармонійне поєднання художніх якостей твору з його функціональним призначенням.

Живопис, як вид народного мистецтва, має свої специфічні риси і часом переростає рамки декоративно-прикладного мистецтва. Ми зустрічаємося з народним живописом у вигляді настінних розписів житла або господарських споруд; живопис олійними фарбами здавна широко застосовувався для оздоблення хатніх меблів (мисників, скринь), дерев'яного посуду; фарбами розписувалася кругла дерев'яна скульптура.

Виклад основного матеріалу. Декоративний розпис – один із видів народного мистецтва. Широкого розповсюдження в селянському побуті дістали розписи олійними фарбами дверей, віконниць та меблів. Звичайно ці розписи мали орнаментально-декоративний характер.

Особливо цікаві розписи скринь, які в селянських родинях були своєрідними реліквіями, що передавались з покоління в покоління. У хаті скриня стояла в світлиці на самому видному місці й мала свідчити про достаток родини.

Форми скринь та характер їх розпису дають змогу майже безпомилково визначити, з якої саме місцевості походить та чи інша скриня. Слід підкреслити, що виробництво скринь пов'язане головним чином з лісовою та лісостеповою смугами; у південних районах скрині вироблялися з привозного лісу, а подекуди в степові райони готові скрині привозили з центральних і північних губерній, а розписували їх на місці.

Цікава скриня з Київщини, що датується XVIII ст., зберігається нині в Київському музеї українського народного декоративного мистецтва. На передній стінці у центрі зображено «Козака Мамая», що грає на бандурі. По обох боках від нього намальовано два великі вазони з пишними квітами. За стильовими ознаками це народна інтерпретація барочного вишивального і килимового орнаменту того часу. Подібний же мотив бачимо й на одній з добанок для зберігання білизни, що датується початком XIX ст. Розписи скринь XIX — початку XX ст. відзначаються яскраво виявленими місцевими рисами. Чернігівські скрині переважно чорного або темно-синього кольору, з барвистими великими квітами — білими, жовтими, червоними — в медальйонах та гронами у вигляді бігунців. Полтавські скрині близькі до чернігівських: вони теж розписані по темному тлі квітковим орнаментом ясних кольорів з чітким ритмічним його повторенням. Зовсім інше бачимо на скринях Дніпропетровщини, їх пофарбовано в яскраві кольори: жовтий, найчастіше в соковитий зелений, орнамент значно дрібніший за розміром, ніж на Полтавщині, й дуже різноманітний за мотивами.

Скрині західних областей України відрізняються від скринь наддніпрянських. Вони більш масивні й розписані переважно дрібним орнаментом, закомпонованим у декоративні рамки, що мають відкреслювати форму скрині. Подекуди орнамент, вживаний у розписах скринь Львівщини, близький до орнаменту місцевих хатніх розписів або малюнків на вибійках. Інші скрині західних районів Львівщини за характером розписів наближаються до польського народного декоративного живопису. Гуцульські скрині подібні до столів. Їх

декоровано контурним геометричним орнаментом, у межах якого площини розмальовано коричневою, вохристою, чорною, іноді білою фарбами. Тут фарби лише допомагають виявленню різьбленого орнаменту.

Різкі відмінності композицій, іконографії та стилістики розписів українських весільних скринь у карпатській, східноподільській, наддніпрянській зонах не дозволяють говорити про риси колективності в загальнонаціональному плані, настільки своєрідні й несхожі головні мотиви їх декору. Натомість на рівні регіональному (всередині регіонів) спільність виявлена дуже виразно.

Найбільш типовим у розписах скринь другої пол. XIX – поч. XX ст. є мотив «вазон» [1], який застосовувався у декорі чола, причілков і віка. Конструктивні особливості скринь (високі, середні, низькі), прийоми поділу їх поверхонь (графічно-лінійним способом, «вікнами», шпугами) зумовлювали композиційне вирішення мотиву. На скринях «однодзеркальних», тонованих, окутих із боків малювали розлогі з великими квітами «вазони» (Київщина, Південь, Закарпаття). При дво-, три-, чотиричасному поділі площини характер мотиву змінювався, елементи komponувалися більш щільно, деталізовано. Ці причини вплинули на класифікацію «вазонів» у розписах скринь, де розрізняємо пірамідальні, радіальні, деревоподібні композиції зі щільним та розрідженим укладанням елементів [2].

Усі варіанти комбінацій «вазонів» широко використовувались у декорі скринь Київщини, Полтавщини, Півдня. Для Чернігівщини та Слобожанщини типові пірамідальна та деревоподібна композиції зі щільним заповненням мотиву. Поділля й Галицькому Прикарпаттю властиві деревоподібні розріджені зображення, на території останнього трапляються «вазони» пірамідальної будови.

У розписах полтавських скринь «вазон» будувався в основному з шести-семи великих квітів, «яблук», облямюваних листочками, квіточками, пуп'янками, гронами винограду тощо. Елементом декору властиві м'які обриси, ажурність і легкість сприйняття. Мотив малювали у вазоподібних орнаментованих посудинах.

У більш архаїчних зображеннях «вазонів» із розрідженим розташуванням елементів простежуються інші композиційні прийоми побудови. Чільне місце належить лінійності, чітко вираженій ритміці ярусів. Наприклад, мотив із пірамідальною будовою має центральне стебло, від якого розходяться уквітчані бокові пагінці. Така композиція властива Київщині, Полтавщині, Півдню, Галицькому Прикарпаттю. На Київщині (Чигиринський повіт) зображення мотиву зберігає архаїчність трактування, що простежується в обрисах трапецієподібної або абстрагованої посудини, у графічно-лінійному трактуванні стебла й пагінців, умовних квітів або листочків, розташованих на їх кінцях.

Полтавським «вазонам» пірамідальної будови притаманна пластичність, певна статичність і монументальність композиційних рішень. Стебла товсті, подеколи хвилясті, листки крупні, довгі, рідко розташовані, квіти крупно пелюсткові (2-5 шт.). Обриси геометризованої посудини нагадують горщик. Траплялися композиції, подібні за будовою до київських, зокрема «вазон», що ніби виростав із глечика й мав пряме стебло і ритмічно розміщені пагони з маленькими округлими листочками та квіточками. Мальовані на полтавських скринях «вазони» і «гілки» нагадують своїми м'якими формами, хвилястими лініями, уповільненим ритмом аналогічні мотиви, притаманні вишиваним рушникам цього регіону [3]. Разом із тим будова «вазонів» Київщини й Полтавщини дещо подібна до стінописів і «вилогів» східноподільської кераміки.

На противагу Центру та Сходу України, композиції «вазонів» Галицького Прикарпаття зберігають архаїчні геометризовані форми, підкреслений лінійний контур. Здебільшого центральне стебло (переплетені дві лінії) вінчає зірочка (квітка), а бокові стебла завершуються «качечками» [4]. Всю цю частину композиції обрамовують цятки.

Низ «вазона» завершується рядом краплеподібних витягнутих листочків. Посудина нагадує трикутник із вписаним у його центр меншим трикутником, також оздобленим цятками.

Ще один різновид «вазона» – радіальний, з трьома проростаючими з посудини під кутом один до одного гілками чи стеблами з квітами й листками, трапляється в розписах скринь Київщини, Полтавщини, Півдня. На Полтавщині композиційним центром «вазона» є струнка гілка з крупними елементами, обрамована з боків меншими. Форма посудини подібна до півсферичної вази на високій ніжці, яку вінчають маленькі гілочки. До верхньої частини вази прикріплено з боків дві спіральні закручені ручки.

Особливості «вазона» деревоподібної композиції полягають у віялоподібному розташуванні гілок (стебел, пагінців), які проростають із посудини. Таким мотивам притаманна пластичність, вільне, розлоге, але все-таки ритмічне розміщення елементів з не завжди чітко виділеним композиційним центром. Даний тип композиції набув широкого розповсюдження на Півдні та Полтавщині, менше – на Чернігівщині, Київщині, Поділлі, Галицькому Прикарпатті.

Чернігівські, київські, східноpodільські та галицькі «вазони» були менш деталізовані, їх композиціям властива симетричність і підкреслений ритм у розташуванні елементів орнаменту. Так у простих геометризаних рослинних мотивах розписів скринь Поділля відчувається вплив кераміки, вибійки, килимарства [5].

Разом із цим у кожному з названих регіонів «вазони» такого типу вирізнялися варіантами іконографії та комбінаторики квітів, листків, посудин. Київським притаманне виділення центрального стебла, від якого відходять менші, прикрашені квітами й листками. Посудина має півсферичний обрис, верхній край оздоблений хвилястою лінією, інколи посудина подібна до горщика з округлим дном і ніби прозора, через неї мовби проглядається завершення стебла. Деяко схожий до полтавського деревоподібного «вазона» з асиметрично розміщеними стеблами чернігівський, в якого зберігається, хоч і не повна, дзеркальна врівноваженість у розміщенні бокових гілочок з різнорідними квітами. Посудина нагадує звичайний глечик із округлими ручками.

Особливість композиції галицьких «вазонів» полягає у застосуванні дрібних елементів лінійно-графічного трактування. Для подільських «вазонів» характерно вживання рослинно-геометризаних складових орнаменту. На противагу галицьким східноpodільським елементам декору зберігають певну примітивність, деяку грубість, зокрема стебла прямі й товсті, листки ромбічні, квіти овоїдної форми, увінчані «курячими лапками» [6]. Всі елементи обрамовані широким контуром. Посудина проста, лаконічна, подібна до горщика з округлою ручкою.

Таким чином, на території України можна визначити ареали поширення певних типів композиційних схем у розписах весільних скринь. Традиційні композиції у локальному вираженні зберігали стилістичну спорідненість, але разом з тим спостерігається розмаїтість трактування схем декору на рівні зображення мотивів і елементів орнаменту.

Індивідуальний творчий потенціал майстра з його інтуїтивно-імпровізаційними прийомами розпису весільних скринь завжди оновлював традиційні композиційні схеми та їх складові. Віртуозність володіння технікою розпису зумовлювала високий професіоналізм у композиціях декору. Збереглися окремі імена виконавців розпису на деяких скринях. Це Євмен Пшеченко з Вербівки на Київщині, М.Бублик та родина Паляничко (Анна та Григорій) з Ігреня Катеринославської губернії, Ганна Щирба з Яворова.

Висновки. Отже, «колективне» у розписах українських весільних скринь другої пол. XIX – поч. XX ст. найбільш виражене на «регіонально-спільному» рівні, що явно прослідковується у трактуванні мотиву «вазон». Разом з тим імпровізаційне виконання мальованого декору зумовлює варіантність і відсутність повторів іконографічного, композиційного рішення в межах регіону на «локально-особливому» та «індивідуально-специфічному» рівнях розгляду.

Список використаних джерел:

1. Антонович Д. Скорочений курс історії українського мистецтва // Народознавчі зошити. 1995. № 5.
2. Антонович Є.А., Захарчук-Чугай Р.В., Станкевич М.Є. Народне мистецтво – невід’ємна складова частина матеріально-духовної, художньої культури // Є.А.Антонович, Р.В.Захарчук-Чугай, М.Є.Станкевич. Декоративно-прикладне мистецтво: Навч. посіб. Львів, 1993.
3. Археологія та стародавня історія України. Київ, 1992.
4. Будзан А.Ф. Яворівські мальовані скрині // А.Ф. Будзан. НТЕ. 1968. №5. С.49-53.
5. Кара-Васильєва Т. В. Декоративне мистецтво України початку ХХ ст. Формування національного стилю // Зап. Наук. т-ва імені Т.Шевченка (далі – ЗНТШ). 2004.
6. Кара-Васильєва Т. В. Полтавська народна вишивка / Т. В. Кара-Васильєва. Київ, 1983. 136 с.
7. Походжук Д. Міжнародний фестиваль-етноеволюція «Великдень у Космачі» // Гуцульський край. 2007. № 53. 30 грудня.
8. Прядко В.М. Відроджувати наше православне мистецтво // Народне мистецтво. 1998. № 1–2.
9. Прядко В.М. Звітна доповідь на II з’їзді Національної спілки майстрів народного мистецтва України 27 жовтня 2000 р. // Народне мистецтво. 2000. № 3–4.
10. Роготченко О. Сьогоднішнє мистецтво здалека і зблизька // Українське мистецтво. 2003. № 1.
11. Селівачов М.Р. Сучасне мистецтво і народна творчість // Народне мистецтво. 1999. № 3–4.
12. Селівачов М.Р. Домінантні мотиви української народної орнаментики (кінець ХІХ – ХХ ст.) // М.Р. Селівачов. НТЕ. 1990. №2. С.73.
13. Селівачов М.Р. Українська народна орнаментика. ХІХ – ХХ століття (іконографія, номінація, стилістика, типологія): Дис... д-ра мистецтвознавства. Рукопис. Київ, 1996. С.220.
14. Селівачов М.Р. Традиційне й особистісне у мистецтві. Колективне дослідження за матеріалами Четвертих Гончарівських читань // УЦНК «Музей Івана Гончара». Київ, 2002. С.233-242.
15. Смолій Ю. Сучасне народне мистецтво України: народність без берегів // Українське мистецтво. 2002. № 1.
16. Юр М.В. Традиції орнаментування українських мальованих весільних скринь // М.В. Юр. Етнос. Культура. Нація. Дрогобич, 1998. С.141-146.
17. Юр М.В. Розписи українських весільних скринь середини ХІХ – початку ХХ ст.. (типологія, іконографія, художні особливості): Дис. Канд.. мистецтвознавства. Київ, 1998.

Висоцька Лілія Володимирівна

здобувач вищої освіти факультету дизайну

Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

Слітюк Олена Олександрівна

канд.техн.наук, доцент,

доцент кафедри мультимедійного дизайну

Київський національний університет технологій та дизайну, Україна

ОСОБЛИВОСТІ РОЗРОБКИ ЛОГОТИПУ

На сьогоднішній день логотип є важливим компонентом фірмового стилю сучасної компанії [1]. Грамотно розроблений логотип є основою успішного виведення на ринок будь-якого товару або послуги в жорстких умовах конкуренції. Якісний логотип має виділятися на фоні конкурентних продуктів та компанії. Саме завдяки логотипу споживач може відрізнити товар однієї компанії від іншої. Розроблюючи логотип дизайнер має подбати про те, щоб він слугував відповідним образом для фірми, викликав асоціації з якістю, допомагав цільовій аудиторії впізнати товар, створював чудову репутацію для фірми і володів іншими рекламними функціями.

В роботі представленні дослідження пов'язані з розробкою логотипу для компанії по виробництву протезів. При створенні концепції логотипу були враховані такі вимоги: інформативність знаку, його емоційність, індивідуальність, простота, запам'ятованість, впізнаваність, привабливість, довговічність стилю, мобільність [2]. На цьому етапі було проведено аналіз загального поняття і виділено структурні елементи, фізичні й функціональні властивості й ознаки об'єкту, виявлені характеристики, які викликають у глядача певні відчуття. Було побудовано графічну композицію, яка образно підкоряє всі структурні елементи одній властивості. При розробці було необхідно врахувати вимоги до композиції логотипу: дотримання кількісної міри; композиційна врівноваженість; дотримання стилістичної єдності композиційних елементів; внутрішній масштаб; відтворюваність: мінімум дрібних деталей, що зливаються при поліграфічному або будь-якому іншому відтворенні; цілісність внутрішньої структури; оригінальність композиційного рішення [3].

При виборі об'єкту для роботи було обрано зображення продукції. Характерна риса проєктованого логотипу - ізоморфізм (подібність за формою) з відображуваним реальним об'єктом, але це не документальна фотографія, а художньо-образна композиція, що підкреслює зміст, предметну цінність вихідного матеріалу [2]. Для створення фірмового знаку обраний мінімалістичний стиль, графічне зображення з використанням ліній та простих форм. Ідея логотипа має нести в собі тематики довіри, допомоги, надійності. Логотип розроблювався з задумкою передати довіру між клієнтом та виробником. Була задумка переробити зображення протезу під сучасний лад, щоб можливо було краще впізнати галузь компанії та додати елемент одягу, щоб придати людяності, для кращого асоціативного ряду. Також лінію контуру було зроблено більш чіткішою для кращого акценту. Але незважаючи на це, логотип все одно залишився занадто комплексним, перевантаженим деталями, треба було піти ще далі та спростити зображення руки та протезу. В наступному начерку емблеми фірми використовувалися прямі лінії заради стилістичної відмінності та спрощення сприйняття зображення. Окрім контуру усі лінії були збільшені в товщині, щоб забезпечити однорідність логотипу (рис. 1).

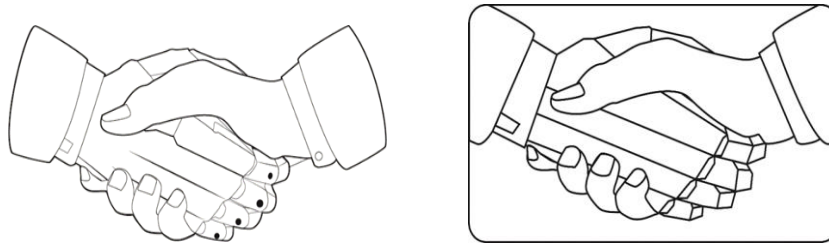

Рис. 1. Пошукові варіанти логотипу

Не дивлячись на спрощення, логотип все одно виглядав достатньо комплексно. Тому було прийняте рішення змінити основну ідею логотипу, з метою пошуку більш креативних варіантів. Теперішня задумка не була новою і оригінальною, бо мала схожі аналоги серед інших компаній. При розробці ефективного логотипу треба врахувати його зрозумілість для всіх та впізнаваність. Він повинен бути універсальним для використання у різних засобах реклами, розміщені на сайті, в рекламних матеріалах, та на брендових товарах. Добре продуманий логотип завжди буде привертати та утримувати увагу клієнтів, створюючи у них правильне враження [4].

Було розроблено декілька варіантів логотипу, загалом рисунок був виконаний з одного елемента, який був спрощений до двох основних форм – ліній та кола. Такий варіант міг би чудово виглядати на різних форматах друку, навіть на самих малих, наприклад як на візитівці, проте він мало передавав суть компанії. Наступний логотип мав передавати ідею самих перших нарисів, що склалися з ліній та кола, які символізують графічне представлення мікросхем, а також протези руки. Але разом з силуетом людської руки ці два графічні елементи сильно відрізнялись один від одного, а також погано виглядали в просторі. Наступні два рисунки були пошуками для графічного виконання технологічної частини, в якій можливо було розпізнати протез. Була спроба створити в схожому стилі протези нижніх кінцівок (рис. 2).

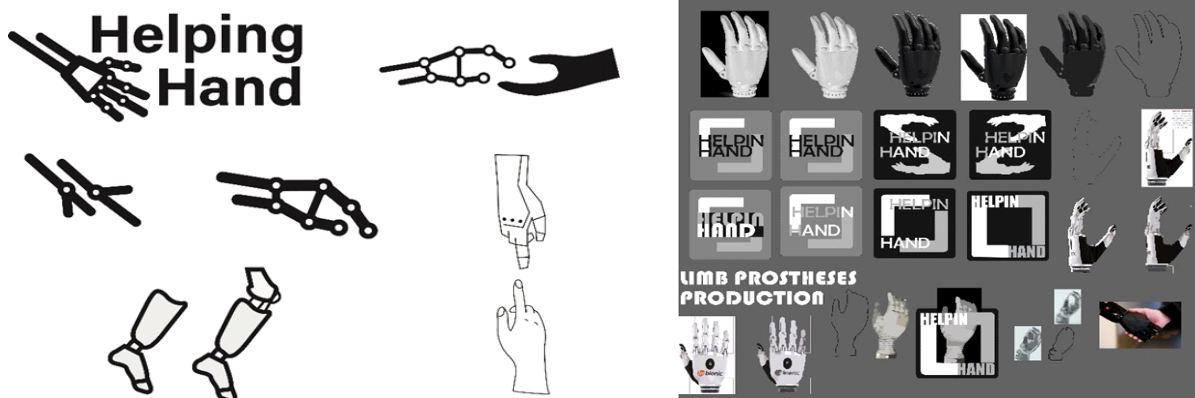

Рис. 2. Варіанти логотипів

Остаточний варіант вмістив в себе одразу декілька напрацювань з кожних попередніх начерків. Він також містить в собі необхідні функціонально значимі рішення, якими користуються в створенні логотипів на широкому ринку дизайнерських студій, креативних та рекламних агентств. Спрощення, якого необхідно було досягти, тепер логотип можна було розпізнати на будь-якому носії інформації, електронному або друкованому, а також з різної відстані. М'які форми та округлість, що визивають відчуття плавного руху та комфорту. Основна і головна ідея - це тема руки допомоги, що символізувала розробників, інженерів, медиків, які працюють над створенням протезів та допомогою нужденним в них людям. Вона зображена у вигляді відкритої долоні, що символізує відкритість і правдивість, визнання авторитету та довіри людини. Та може розглядатися як рука

допомоги та підтримки клієнтів. Усередині зображений елемент тих самих мікросхем, які також входять в технічну сторону протезу. Головне це те, що елементи зображенні на фоні не суперечать один одному. Це чудове графічне зображення, не має перевантажених елементів, є пізнаваним образом, підходить до тематики направленості компанії, тому підходить як остаточний логотип (рис.3).

Рис. 3. Остаточний логотип

Логотип як важливий елемент на якому концентрується велика кількість уваги на сайті, підлягав оновленню. Нове стилістичне зображення логотипу верхньої кінцівки руки асоціюється з новим часом та століттям, з новими можливостями та сучасними інженерними розробками високотехнологічних біонічних протезів та імплантів, з підвищеною моторикою та функціональністю. Сам логотип як рисунок більш спрощений, легше зчитується, має однотипний колір замість зайвого градієнту.

Висновки. В роботі представленні дослідження пов'язані з розробкою логотипу для сайту. Проаналізовано вимоги до логотипу, виділено структурні елементи об'єкту, побудовано графічну композицію, представлено пошукові ескізи логотипу.

Список використаних джерел:

1. Романюк О.Н. Веб-дизайн і комп'ютерна графіка. Навчальний посібник/ О.Н. Романюк, Д.І. Кательніков, О.П. Косовець. – Вінниця: ВНТУ, 2007. – 147с.
2. Слітюк О.О. Аналіз основних тенденцій та особливостей формування вимог до дизайну сучасних web-сайтів / В.В. Голубенко, О.О.Слітюк // Наукові розробки молоді на сучасному етапі: тези доповідей XVIII Всеукраїнської наукової конференції молодих вчених та студентів, 18-19 квітня 2019 року, м. Київ. – К.: КНУТД, 2019. – Т. 1. – С. 388-389.
3. Розробка фірмових знаків: Методичні вказівки до виконання практичних робіт для студентів спеціальності 6.020207«Дизайн» / Упор.: Слітюк О.О.- К.:КНУТД, 2014.
4. Слітюк О.О. Особливості розробки фірмового стилю для спортивних компаній / Чернявський Б., Слітюк О., Хиневич Р., Жайворон В. // Збірник матеріалів IV Міжнародної науково-практичної конференції «Актуальні проблеми сучасного дизайну», м. Київ, 27 квітня 2022 року. – Київ: КНУТД, 2022, Том 1. С.225-228.

SCIENTIFIC PUBLICATION

WITH PROCEEDINGS OF THE II INTERNATIONAL
SCIENTIFIC AND THEORETICAL CONFERENCE

**«TECHNOLOGIES AND STRATEGIES FOR THE
IMPLEMENTATION OF SCIENTIFIC ACHIEVEMENTS»**

November 18, 2022 | Stockholm, Kingdom of Sweden

English, Ukrainian, German and other

*All papers have been reviewed. Organizing committee may not agree with
the authors' point of view. Authors are responsible for the correctness of the papers' text.*

Signed for publication 18.11.2022. Format 60×84/16.
Offset Paper. The headset is Times New Roman & Open Sans.
Digital printing. Conventionally printed sheets 13,83.
Circulation: 50 copies. Printed from the finished original layout.

Contact details of the organizing committee:

NGO European Scientific Platform
21037, Ukraine, Vinnytsia, Zodchykh str. 18, office 81
Tel.: +38 098 1948380; +38 098 1526044
E-mail: scientia@ukrlogos.in.ua | URL: www.ukrlogos.in.ua

Publisher [PDF]: Primedia E-launch LLC
TX 75001, United States, Texas, Dallas. E-mail: info@primediaelaunch.com

Publisher [printed copies]: NGO European Scientific Platform
21037, Ukraine, Vinnytsia, Zodchykh str. 18, office 81. E-mail: info@ukrlogos.in.ua
Certificate of the subject of the publishing business: ДК № 7172 of 21.10.2020.